

BIBLIOTECA ITALIANA

TOMMASO
CAMPANELLA

LA CITTA DEL SOLE
CETATEA SOARELUI
POESIE FILOSOFICHE
POEZII FILOZOFICE

HUMANITAS

Filozoful Tommaso Campanella a rămas în istoria gândirii, alături de Thomas Morus, drept autorul uneia dintre cele mai celebre utopii filozofice, menită să îndrepte radical societatea omenească și să lichideze pentru totdeauna răul pe care libertatea, câștigată odată cu Renașterea, părea să-l fi scos din sufletele oamenilor. Scrise în temnițele Inchiziției, unde a stat închis 27 de ani, atât *Cetatea Soarelui*, cât și poeziile filozofice ale lui Campanella reprezintă o chintesență a frământărilor unei conștiințe și ale unei vremi complicate, cea a Contrareforme. Ele privesc mereu spre modernitate, rămânând mereu dincoace de ea, într-o utopie monastică plasată între comunism și apocalipsă.

În aceeași colecție:

Niccolò Machiavelli
Il Principe / Principele

Eugenio Montale
Poesie / Poezii

ISBN (10) 973-50-1486-6
ISBN (13) 978-973-50-1486-5

-CETATEA
SOARELUI. POEZII / Port

H05118
Pret : 28.00 Lei

TOMMASO CAMPANELLA

CETATEA SOARELUI

Traducere din italiană și note de
SMARANDA BRATU ELIAN

POEZII FILOZOFICE

Traducere din italiană de
C.D. ZELETIN ȘI SMARANDA BRATU ELIAN

Note de
SMARANDA BRATU ELIAN

Cu o prefață de
TONINO TORNITORE

LA CITTÀ DEL SOLE

POESIE FILOSOFICHE

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Coperta

IOANA DRAGOMIRESCU MARDARE

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

CAMPANELLA, TOMMASO

Cetatea soarelui: poezii / Tommaso Campanella; trad.: Smaranda Bratu Elian, C.D. Zeletin; pref.: Tonino Tornitore. – București: Humanitas, 2006

ISBN (10) 973-50-1486-6; ISBN (13) 978-973-50-1486-5

I. Bratu Elian, Smaranda (trad.)

II. Zeletin, C. D. (trad.)

III. Tornitore, Tonino (pref.)

821.131.1-1=135.1

304.9

TOMMASO CAMPANELLA

LA CITTÀ DEL SOLE

© HUMANITAS, 2006, pentru prezenta versiune românească

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/317 18 19, fax 021/317 18 24

www.humanitas.ro

Comenzi CARTE PRIN POȘTĂ: tel. 021/311 23 30,

fax 021/313 50 35, C.P.C.E. – CP 14, București

e-mail: cpp@humanitas.ro

www.librariilehumanitas.ro

PREFAȚĂ

Opera lui Campanella este, pentru a folosi metafora marelui exeget care a fost Luigi Firpo, o imensă și stufoasă pădure, un labirint încâlcit care, în bună parte, este încă înmormântat în monumentale și rarissime ediții latine, în parte zace încă inedit, deși în vremea lui se răspândise în întreaga Europă prin sute de exemplare manuscrise, în parte s-a pierdut pentru totdeauna. În plus, aproape toate scrierile rămase și reeditate sunt înțesate de probleme filologice și interpretative numai parțial soluționate, cu toate că generații de cercetători au trudit să transcrie, să publice, să comenteze un corpus de aproape treizeci de mii de pagini, care acoperă mai toate domeniile cunoașterii. În fața acestei vastități cititorul român se va fi întrebând: în ce măsură volumul de față, care cuprinde cincizeci de poezii și o cârtică despre o cetate imaginară, este reprezentativ și mulțumitor în raport cu acea cantitate nemăsurată? Și merită sau nu ca el astăzi să-și piardă timpul citindu-l? Sperăm să răspundem măcar în parte acestor întrebări.

Mai întâi însă cititorul român trebuie să știe că, oricât de incredibil și singular ar părea personajul Campanella – care pune la cale o răscoală împotriva celui mai mare monarh al lumii, care rezistă la douăzeci și șapte de ani de temniță, dintre care opt în condiții înfiorătoare, care, în temniță fiind, scrie o operă incredibil de întinsă, care rezistă la tortură și simulează nebunia –, el este totuși emblema vie a unui timp, a unui loc și a unei familii de spirite: timpul e acela al Contrareforme și al dominației spaniole, locul este sudul

Italiei, familia de spirite, aceea a gânditorilor pe care îi voi numi „de interstițiu“.

Despre Reformă și Contrareformă, în a sa *Istorie a filozofiei occidentale*, Bertrand Russell scria că reprezintă amândouă răzvrătirea națiunilor mai puțin civilizate împotriva dominației intelectuale a Italiei. Răzvrătirea Reformei a fost teologică dar și politică, împotriva autorității spirituale și temporale a papei, și, schematic vorbind, a fost germană. Răzvrătirea Contrareformei a fost numai împotriva libertății intelectuale și morale a Italiei Renașterii și a fost spaniolă. Este timpul încrâncenărilor doctrinare, al sângeroaselor războaie religioase și al fanatismului ambelor tabere, dar și timpul când Biserica catolică își recapătă o anume austeritate morală, un avânt mistic și o pornire războinică pe care le pierduse din vremurile eroice ale Evului Mediu: e vremea Sfântului Carlo Borromeo, care își dăruiește toată averea Bisericii, dar și vremea măcelului din Noaptea Sfântului Bartolomeu. E vremea când, grație sprijinului necondiționat al Spaniei, puterea papilor devine absolută, când Inchiziția și recent creatul ordin iezuit exercită un control ideologic drastic, când închisorile se umplu de eretici, se reaprind rugurile, se reactivează *Indicele*, respectiv cenzura religioasă asupra tuturor tipăriturilor; e vremea când în Italia catolică spionajul, delațiunea, disimularea devin comportamente de supraviețuire, iar instituțiile care le hrănesc, prin mijloacele și efectele obținute, nu sunt cu nimic mai prejos de polițiile politice ale regimurilor totalitare ale secolului XX. Într-un veac și jumătate în care puterea Bisericii catolice și cea laică, a stăpânitorilor spanioli, își dau mâna pentru a sufoca orice libertate individuală, Italia se zidește în conformism și ipocrizie. În timpul Renașterii spiritele libere formaseră o elită intelectuală fără nici o legătură cu plebea și care n-ar fi conceput vreo înnoire făcută prin mișcare populară, cum dimpotrivă se petrecea în teritoriile protestante; acum aceste spirite se refugiază în cercurile închise, elitiste și temătoare, adesea prea erudite și prea puțin creative,

care sunt academiile; iar cei care nu au sânge albastru și nu pot aspira la cultură decât intrând în rândurile Bisericii vor purta în schimb amprenta instituției și vor fi martirii ei; ei sunt cei ce preconizează o reformă politică strâns legată de o reformă religioasă, de o moralitate mai profundă, o reformă a sufletelor, dar nu prin răzvrătirea împotriva Bisericii ci prin regenerarea ei. Campanella face parte dintre aceste spirite: profund legat de catolicism și de Biserică, puternic deviaționist față de linia ei ideologică, crunt pedepsit de politica ei politică: o bună imagine a timpului. Ceea ce se înțelegea poate mai puțin în acel timp, și nu doar de Campanella, era că diferența între protestantism și catolicism nu avea să se măsoare numai prin consecințele religioase și prin raportul diferit între credincios, Biserică și Dumnezeu, ci și prin consecințele politice și sociale, prin apariția unui nou tip de cetățean cu un nou simț al demnității individuale și al responsabilității sociale, cu o nouă cultură, care, pe termen lung, menea pieirii monarhiile absolute și absolut creștine, precum cea spaniolă. Iar această menire contrazicea visul lui Campanella de unificare a lumii sub un sceptru catolic și, dimpotrivă, încuraja fărâmițarea Europei în state naționale cu conștiință națională. Iar războaiele sângeroase purtate în numele credinței, pe termen lung, meneau și ele pieirii intoleranța religioasă și statele care se foloseau de ea.

Tot acela este însă și timpul nașterii științei – în sensul pe care îl dăm noi astăzi acestui cuvânt –, iar prin ea este și timpul pășirii în modernitate. Lumea modernă, în ceea ce privește *forma mentis*, începe în secolul al XVII-lea. Același Russell afirmă că nici un italian din Renaștere n-ar fi fost de neînțeles pentru Platon sau Aristotel; Luther l-ar fi înspăimântat poate pe Toma d'Aquino, dar nu-i mai puțin adevărat că acesta l-ar fi priceput fără dificultate. Dar, sugerează Russell, nici Platon, nici Aristotel, nici Sfântul Toma nu i-ar fi înțeles pe Galilei și pe Newton. Prin „a înțelege” Russell nu vrea să spună probabil „a fi în stare să priceapă”, ci „a accepta sub semnul sofiei”, iar în acest fel, și poate și

din dorința de simplificare, el pare să susțină că în vremea care ne interesează aici se produce o falie în gândirea occidentală. În fapt însă, această falie nu e un spațiu gol, ci tocmai spațiul acelei familii de spirite cărora le aparține Campanella: „gânditorii de interstițiu”: printre cei mai importanți – Telesio, Bruno, Campanella, și într-o oarecare măsură chiar și Francis Bacon. Bernardino Telesio, Giordano Bruno, Tommaso Campanella, pentru a rămâne la teritoriul Italiei și în sfera filozofiei, sunt contemporani, sunt toți din sudul Italiei, toți de origine plebee, toți călugări (primul benedictin, ceilalți dominicani, adică aparținând ordinelor care tradițional se dedicaseră elaborării și apărării doctrinei), toți persecutați într-un fel sau altul de Inchiziție. Gândirea lor ține, în parte, de doctrina creștină și de premodernitate: prin aceea că aspiră la o cunoaștere totalizantă, sigură și inalterabilă, care să confirme și garanteze, în fiecare detaliu, proiectul divin; în parte însă, ea ține de filozofia naturii, iar prin ea, de nașterea științei și de gândirea modernă: prin convingerea că natura, făptuire a lui Dumnezeu, trebuie studiată direct și nu din cărți, convingere ce respinge principiul autorității, care îngenunchease deopotrivă gândirea Evului Mediu și Renașterii – deși fiecare dintre aceste epoci căutase autoritatea în altă parte. Și mai țin de modernitate și prin opinia că filozofia nu poate să nu țină seama de știință. Toți trei se războiesc cu Aristotel, toți se ocupă de astronomie, de matematică și de ceea ce azi s-ar numi științele naturii; toți fac din acestea un temel al sistemelor lor. Toți, cum am spus, sunt persecutați, nu atât pentru această porțiță deschisă științei, cât pentru că propun o totală înnoire a cunoașterii și credinței, iar de aici și a vieții sociale și politice, o *renovatio*, care nu are nimic comun nici cu strategia Contrareformeii, nici cu știința, ci cu modelul cristic al creștinismului apostolic. Nu doar Platon și Aristotel nu l-ar fi înțeles pe Galilei; pe Galilei nu-l înțelege nici Campanella, care îl admiră, este în corespondență cu el, iar în momentele cele mai grele pentru omul

de știință, scrie *Apologia pro Galileo* și dorește să-l apere în tristul proces din 1633. Ceea ce nu poate împărtăși Campanella este tocmai ideea unei cunoașteri care se proclamă adevărată recunoscându-se totodată parțială, pasibilă de modificare, supusă numai rațiunii omenești, care abdică de la cunoașterea scopurilor și a cauzelor prime și este etic indiferentă.

Timpul lui Campanella nu este însă numai cel al Contrareforme și al nașterii științei, el este și timpul marii aventuri din Lumea Nouă. Europa secolului lui Campanella își dă seama prea puțin de importanța lucrurilor care se petrec acolo și de consecințele lor pe termen lung. Campanella are știre despre această aventură și despre disputele teologice iscate de obiceiurile amerindienilor (la care vom reveni), din relatările navigatorilor dar mai ales ale misionarilor, în majoritate iezuiți. Cetatea Soarelui poartă urmele acelor dispute și acelor relatări. Ceea ce Campanella, din temnița sa, nu putea ști, iar europenii aflați în libertate o știau fără a o înțelege, era faptul că acea mare aventură însemna nu numai cucerirea și apropierea unei naturi necunoscute, ci și experimentarea unor noi modele politice. Avem un temei pentru a zăbovi puțin asupra lor. Conchistadorii Cortés și Pizarro, prin ce mijloace se știe, întemeiază dincolo de ocean o Nouă Spanie, cu rânduiala, tarele și fanatismul catolic al celei vechi. Campanella va vedea în acea rapidă răspândire a creștinismului voința lui Dumnezeu și o va justifica astrologic. Dar în vremea în care Campanella scrie și rescrie *Cetatea Soarelui*, doi iezuiți italieni ajunși în Paraguay obțin de la conchistadori un teritoriu mare cât Italia unde, cu vreo sută de confrăți și o sută de mii de *indios*, creează o teocrație comunistă inventată de ei. Campanella nu știe de ei, ei nu știu de Campanella. Ei îi creștinează pe indieni și pe măsură ce îi învață să fie buni catolici îi dezvăță cu de-a sila de nomadism, îi deprind cu agricultura, meșteșugurile și creșterea animalelor. Roadele muncii sunt distribuite de bunii iezuiți în parte lucrătorilor după un sistem riguros

egalitar, în parte vândute populațiilor vecine pentru a face rost de unelte, semințe și alte asemenea. Dimineața sfinții părinți îi adună pe toți credincioșii la rugăciune, apoi le rostuesc și le controlează pas cu pas restul zilei: ce și unde lucrează fiecare, cum și când trebuie să procreeze fiecare; copiii sunt luați de la părinți și crescuți în comun, în iubirea de Biserică și respectul nevoilor comunității, sunt hrăniți, îmbrăcați, căsătoriți cum și când hotărâsc călugării. Călugării au grijă de tot, gândesc pentru toți și veghează ca, în spiritul creștinismului apostolic, să fie toți deopotrivă copii ascultători ai lui Dumnezeu. De aceea nici nu li se permite sacerdoțiul sau călugărirea, altfel spus comunicarea directă cu Dumnezeu, care rămâne apanajul micii caste a iezuiților. Republica teocratică din Paraguay, *Reducciones de Indios*, nu e un episod trecător, ea supraviețuiește un secol și jumătate, până la desființarea ordinului iezuit. Dar când ea dispare, acei indieni, care rămăseseră copii și nu deveniseră niciodată cetățeni liberi și responsabili, se întorc la viața nomadă și la tradițiile indiene de dinainte, iar interesantul experiment devine o paranteză, adesea uitată, a istoriei Lumii Noi. Imaginara Cetate a Soarelui, cum vom vedea, are multe în comun cu acest model politic real, iar eșecul celui real ne sugerează rezultatul probabil al celui imaginar. La puțină vreme însă de la întemeierea republicii iezuite, pe când Campanella se află încă în închisoare, în cealaltă Americă, debarcă de pe corabia *Mayflower*, pe un pământ al nimănui, ostil și cu ierni aspre, un pumn de oameni disperați dar hotărâți, numiți mai târziu *Pilgrim Fathers*. Nu au alți îndrumători spirituali decât propria conștiință, un puternic spirit de solidaritate și voința de a construi o lume nouă, liberă de tarele celei vechi. Aici va avea loc celălalt experiment politic, pe care atunci Europa l-a înțeles prea puțin, un experiment care se baza pe eficiența și meritul individual, pe libera inițiativă, pe autoguvernare și pe religia succesului. Peste un secol și jumătate, când comunismul teocratic al iezuiților din Paraguay se dizolva în neant, acest alt experiment

politic instaura primul stat democratic, modern și liber din lume. Dar asta o știm noi astăzi, nu avea cum să o știe Campanella și nici chiar cei ce aveau curajul acelui experiment.

Timpurile erau acestea. Locul, deja amintit, este sudul Italiei sau mai degrabă sudul Italiei față în față cu restul peninsulei și cu mare parte din Europa, de vreme ce Campanella se naște și se formează în Calabria, ținut din Sud, dar peregrinează prin cele mai importante state italiene, Republica Serenissimă a Veneției, Statul Papal, Marele Ducat al Toscanei, de vreme ce are prieteni nemți care îi publică operele în Germania, iar la sfârșitul vieții emigrează în Franța lui Richelieu și a lui Ludovic al XIII-lea. Este o Italie și o Europă pe care Campanella, din temnița lui, crede că o înțelege și o poate îngloba în marele proiect divin, dar pe care nu o înțelege cum n-o înțelegeau poate nici cei care o trăiau sau o făureau.

Hegemonia spaniolă asupra Italiei devenise definitivă cu pacea de la Cateau-Cambrésis, în 1559. Ea pune capăt luptelor fratricide care absorbiseră și exaltaseră timp de secole energia statelor italiene, asigurând Italiei, timp de un secol și jumătate, o liniște soră cu moartea, tulburată doar de epidemii de holeră, de foamete și răzmerițe. În timpul vieții lui Campanella, Spania stăpânea direct sudul peninsulei (unde se află Calabria natală, dar și Neapole, unde calabrezul își petrece un timp de libertate și majoritatea anilor de detenție), Sicilia, Sardinia, fostul ducat al Milanului și un mic teritoriu din Toscana. Guvernarea lui Filip al II-lea și a urmașilor săi este total centralizată, cu o administrare proastă a fondurilor publice, o economie în regres, ce restaurează un feudalism agrar neproductiv și anacronic și distruge comerțul și mica industrie. La dezastrul economic se adaugă hipertrofierea aparatului funcționăresc și birocrăției, o legislație încâlcită și o justiție coruptă și ineficientă. Imaginea cea mai grăitoare despre Italia sub ocupație spaniolă o oferă minunatul roman *Logodnicii* al lui Alessandro Manzoni, cu precizarea că acolo ne aflăm în nordul Italiei, care avea în urmă

o bună tradiție economică și de civilitate, în vreme ce în sud dezastrul spaniol se adăuga unei economii agricole de mult stagnante și baronajului local. Sub administrația spaniolă, sudul Italiei, ca de altminteri și coloniile de peste ocean vor cunoaște numai două clase sociale: cea a privilegiului și cea a foamei. Cea dintâi va învăța de la spanioli aroganța, eticheta și protocolul excesive, importanța titlurilor și sacralitatea ierarhiilor. Cea de a doua va învăța să îndure, să fure și să mintă, va da naștere camorrei napolitane și mafiei sici-liene, iar când răul va fi ajuns la os, se va răscula în sângeroase revolte locale urmate de represiuni feroce. Campanella se naște în clasa foamei și va avea mereu în minte mizeria, nedreptățile dar și răzvrătirea lumii lui.

Restul Italiei este și el controlat într-un fel sau altul de la Madrid, iar Statul Papal află acum în puterea spaniolă brațul secular pe care își poate sprijini autoritatea spiritua-lă și autoritatea *tout court*. Singura care face excepție, fără a se putea sustrage cu totul rigorilor Contrareformei, este serenissima Republică a Veneției. La Veneția Campanella se bucură de un moment de *respiro*, în vreme ce la Roma cu-noaște temnițele Inchiziției. Pe scurt, pe când în țările pro- testante ia avânt o civilizație construită pe pătura de mijloc, întreprinzătoare și liberă, când Franța își consolidează auto- ritatea și independența și reușește să pună capăt conflictelor religioase, Italia spaniolizată își desființează aproape clasa de mijloc și spiritul ei. Din închisorile lui, dintr-o Italie, închisă și ea, în felul ei, în temniță și ruptă de aventura nord-europeană, Campanella, neștiutor de acest mers al isto- riei, visează o cetate liberă de împilare și nedreptate, con- struită nu pe jocul complex și liber al intereselor și inițiativelor individuale, ci pe modelul cristic al unei societăți fără clase și fără indivizi, pe omenirea nu așa cum este, ci cum visează el, ca și Cristos sau Marx, că ar fi. Căci adevărata utopie a lui Campanella – vom vedea – nu e Cetatea Soarelui, ci an- tropologia apostolică.

Revenind la opera lui Campanella, vastitatea ei uluitoare ține nu doar de uriașa lui cultură, de extraordinara memorie și capacitate de concentrare, ci, credem, de alte câteva pricini care ne ajută să dovedim că selecția de față este semnificativă, dacă nu e chiar chintesența ei: mai întâi, de dorința de a crea un *opus* total, ca Aristotel sau Sfântul Toma, care să cuprindă într-o viziune unitară atât universul fizic cât și universul minții; apoi, de consecințele practice obligate ale acestei viziuni totalizante, anume urgența de a remodela societatea omenească și omul; în al treilea rând, ce decurge din precedentele, de faptul că omul și gânditorul Campanella se percepe pe sine în interiorul acelei viziuni, este parte din ea, și fiecare experiență proprie trebuie confruntată și înțeleasă dinăuntrul sistemului; în al patrulea rând, și probabil cel determinant, de certitudinea că el însuși, Campanella, este profet, este investit cu o misiune divină mai presus de viața sa personală și mai presus de istorie, iar această misiune – care, de altfel, îl face să reziste la tortură și detenție – îl obligă să explice, în toate domeniile și pe toate căile, vestea cea bună. Această din urmă credință ține de structura poetică, dacă putem spune așa, a omului Campanella, și face ca expresia cea mai condensată și aprinsă a operei lui să fie tocmai poezia. Volumul de față cuprinde o scurtă proză enunțiativă și aparent depersonalizată despre un model politic și o seamă de poezii care sunt, dimpotrivă, pline de o fervoare și o personalizare zguduitoare. Sunt două cristale care s-au încheat diferit din marea șuvoi al operei campanelliene. Dinspre ele urcând, vom putea avea imaginea șuvoiului.

*

Benedetto Croce a afirmat la un moment dat că, în ultimă analiză, problema Campanella e o problemă nu logică, ci psihologică: e problema omului care avea o credință nestrămutată în marea *renovatio* anunțată de profeți, sfinți și semne astrologice și pe care el trebuia, pe orice cale, s-o ajute să se împlinească. De aici ardoarea și patosul scrierilor

lui, pentru care mulți l-au considerat înainte de toate poet. Problema întâietății ni se pare însă falsă: Campanella a fost totodată poet și filozof, poet în filozofie și filozof în poezie. Poezia nu este pentru el o îndeletnicire marginală și, deși uneori țâșnește din el ca un strigăt de durere sau de revoltă, ea e parte constitutivă a menirii sale și a marelui proces de regenerare pe care voia să-l înfăptuiască.

În peisajul literar al Italiei vremii lui, poezia lui Campanella e un unicat și o răzvrătire. Campanella scrie poezie în momentul de glorie și de nemăsurată imitație a lui Giambattista Marino, care dă dominanta barocului literar italian: poezia marinistă e menită să uimească, iar mijloacele sunt o sofisticată invențiune, un rafinat joc retoric intelectualist; ea e liberă de cugetarea gravă și de implicarea etică, e o poezie care, în contextul controlului ideologic al Contrareforme, era o evaziune în joc și imaginație și o deresponsabilizare morală și politică. Campanella, dimpotrivă, reprezintă cealaltă față a barocului, nu aceasta estetizantă, galantă și artificioasă, ci aceea reflexivă, pietroasă și monumentală. Perceperea limbajului ca un mijloc magic de cunoaștere și comunicare autentică îl îndepărtează, ce-i drept, de barocul italian, dar îl apropie de curentul european al înaltei poezii metafizice care, în vremea aceea, cunoștea desăvârșirea în poezia mistică a spaniolului Juan de la Cruz și a englezului John Donne. De Juan de la Cruz îl apropie de altfel și persecuțiile din partea Bisericii și nevoia de a-și însoți poeziile de comentarii doctrinare.

Campanella și-a înfățișat crezul poetic în două tratate, *Poetica italiana*, scrisă în 1596, și *Poetica* latină, scrisă în 1612 și publicată în 1638 cu titlul *Poeticorum liber unus*, dar el este prezent, explicit ori implicit, în toate poeziile lui:

Voi ați schimbat curaju-n fală,
sfînțenia-n moft, noblețea în paradă,
înțelepciunea însăși în șaradă,
iubirea-n poftă, frumosul în boială,

*poeti, care minciună goală
cântați și falși eroi, falsă spovadă,
ci nu, ca în vechime, ce era dovadă
a falei și virtuții cu nimic egală.*

Campanella le reproșează poetilor de a fi pervertit pornirile cele mai nobile ale oamenilor, de a se fi lăsat pradă jocului imaginației, mergând pe urmele anticilor – reproș care vizează marea majoritate a poeziei italiene de la Petrarca încolo, trecând prin Renaștere și ajungând la Marino – în loc să fi urmat modelul poeziei mistice a Evului Mediu și îndeosebi pe cel al lui Dante. După Campanella poezia trebuie să fie gravă, să trateze marile teme ale filozofiei și credinței, să spună adevărul așa cum îl vădește Natura, măreață creație a lui Dumnezeu, și să aducă sufletele pe calea virtuții. Reproșul e aspru, dar el vine dintr-o mare responsabilitate pe care Campanella o atribuie poeziei, de aceea și poetica lui este strictă, normativă și imperativă:

*Îngăduită-i arta ce sporește
virtuțile în sufletele noastre,
și cu minciuni istoria nu mânjește.*

Campanella este primul care se conformează poeticii sale, iar adevărul pe care poeziile lui îl înfățișează este, în mare vorbind, de două feluri: adevărul cugetării lui – adică marile teme filozofice, religioase etice și politice –, sâmburele nenumăratelor sale scrieri doctrinare, care își găsește locul în poemele așa-numite metafizice; și adevărul omului Campanella, schingiuit și frământat de îndoieli, în poemele autobiografice.

*Legat și liber, zurbav și cuminte,
cu soți și singur, derutez mulțimea:
nebun mă are-n ochii ei prostimea
și înțelept dumnezeiasca Minte.*

*În trup mâhnit port sufletul fierbinte,
jos – frânte-arîpi; sus – spintec înălțimea,*

*povara chiar de și-ar spori cruzimea,
aripile mă-nalță înainte!*

Cu excepția câtorva scrisori, poeziile sunt singurele opere în care calabrezul își măsoară suferința, îi cere ajutor ori socoteală lui Dumnezeu, îi face reproșuri, îl amenință, apoi se căiește și acceptă că trebuie să se socotească o fărâcă din marele proiect divin în întregul căruia își găsește justificare și soarta proprie.

*Eu știu că nu se pot găsi cuvinte
să-ți poată smulge-acea bunăvoință
ce ab aeterno unora n-o dăruie,
că vrerea ta nu poate-avea căință,
și nici lumeasca vorbă, chiar cuminte,
nu-ți smulge mila, și că-n van eu stărui
când hotărât-ai, Doamne, să mă năruie...*

Câteodată dialogul cu un presupus înger devine un dialog strâns cu sine însuși: întemnițatul ajunge să exclame: „O, de-aș putea găsi alt Dumnezeu!”. Madrigalele îndeosebi sunt în majoritate sfâșietoare pentru zbaterea lui lăuntrică, uneori însă sunt și hazlii, pentru expresia frustă și democratică cu care se ia de piept cu îngerul sau chiar cu Dumnezeu. Desigur, poemele autobiografice urmăresc, precum își propusese, să dea glas unui adevăr personal și pătit, dar nu ne îndoim că, inconștient, ele aveau și un scop terapeutic: în temniță și în singurătate, închipuitele dialoguri și monologuri și însăși exprimarea sinelui în cuvinte, într-o formă elaborată stilistic, era un mijloc, probabil doar intuitiv, de salvare a integrității mentale și de descătușare. Și poate nu greșim să presupunem că întreg noianul de scrieri concepute în închisoare aveau în parte și scop terapeutic. Acest scop este și mai evident atunci când Campanella își justifică propria suferință prin coerența marelui și tainicului proiect divin, prin urmare prin coerența propriei doctrine: citiți *Sonet din Caucaz*!

Incursiunea metafizică pornește la Campanella dintr-o insatisfacție acută față de sterilitatea și tehnicismul arid în care căzuse învățătura mănăstirească. Marea sinteză scolastică dintre filozofia greacă și teologia creștină se redusese treptat la o seamă de formule mecanice și de cărți aride care trebuiau învățate pe de rost și acceptate fără judecată critică, texte care îl izolau pe învățăcel de realitatea vie a naturii și de viața reală a oamenilor. Campanella opune acestei învățături voința sa de a recupera întreaga cunoaștere omenească, cu toate filoanele ei îngăduite sau nu, și refuzul oricărui sistem preconstituit și al principiului autorității:

*Am doar un boț de creier și totuși eu devor
tot ce e carte scrisă, în care mă cufund
fără-ncetare și cu nesat profund:
și-oricât aș mai mânca, eu tot de foame mor!*

Încă înainte de contactul cu opera lui Telesio sentimentul lui Campanella este că trebuie fondată o cunoaștere nouă, iar mai întâi trebuie smuls din rădăcină felul vechi de a judeca lumea crezând orbește ce se scrie în cărți. Cunoașterea nouă pornește de la experiența sensibilă și reclamă verificarea realității:

*Dar noi, lipiți de cărți și temple moarte
vieții copiind greșit tiparul,
uităm modelul mare și-nțeleptul...*

Contactul cu Telesio este însă o revelație; cu o metaforă pe care o va face celebră Galilei, Dumnezeu a scris două cărți: cartea sfântă, transcrisă de mâna omului și într-o formă ce poate fi înțeleasă de mintea neluminată a oamenilor, alta scrisă direct de El, marea carte a naturii, pe care omul trebuie s-o cunoască direct, nu din alte cărți:

*O carte uriașă e natura
în care marea Minte și-a scris gândul,
un templu unde vii statui, de-a rândul,
îi reprezintă felurit figura,
ca arta să-i vedem și-nvățătura.*

Natura e vorbirea încarnată a lui Dumnezeu, iar, pentru că ea grăiește pe limba lui Dumnezeu, adevărata învățătură nu poate porni decât de la un contact nemijlocit cu ea, de la experiența directă. Adevărul Scripturilor nu poate fi o interfață între om și natură, el ne învață doar dreapta conduită etică și dogmele supranaturale. Dar apelul lui Campanella „*O, haidem către Dumnezeu de-a dreptul!*” nu înțelege numai o întoarcere la cunoașterea directă a naturii, ci și la puritatea, la simplitatea primară, liberă de orice prejudecată și de credințe preconstituite, de „*temple moarte*”.

Cu toate acestea, în miezul ei, gândirea lui Campanella rămâne dincoace de cea a lui Telesio și Galilei: pentru el natura e departe de a fi un sistem de sine stătător, dominat de mecanismul implacabil al unor forțe calculabile. Ca și pentru Giordano Bruno, și pentru Campanella Dumnezeu e direct prezent și viu în toate lucrurile și, cum spune Eugenio Garin, „în contemplarea naturii, Campanella nu caută constanța matematic calculabilă a unei legi, ci exuberanța mereu prezentă și mereu nouă a activității divine”. Pentru Campanella, peste gândirea lui Telesio se suprapune cea a lui Platon. Cunoașterea naturii, la care ne îndeamnă Campanella e departe de observația preconizată de Telesio și încă și mai departe de metoda științifică formulată de Galilei: la Campanella acea cunoaștere directă este intuiție, viziune. Cu toate acestea Telesio îi oferise ideea unei naturi care își ajunge sieși, care se mișcă singură, printr-o forță lăuntrică, nu prin impulsuri venite din afară. Numai că acele impulsuri, la Campanella ca și la Bruno, au o explicație animistă: orice creație a lui Dumnezeu este vie, fie ea mică și aparent inertă, ca o pietricică, fie ea întregul univers, conținător al tuturor celorlalte vietăți:

*Lumea-i o vietate uriașă și perfectă,
oglindă a lui Dumnezeu și-a lui slăvire:
noi suntem viermi fără desăvârșire
ce-n pântecu-i avem sălaș, speță defectă.*

Pentru Campanella cosmosul este încă o unitate vie și solidară, unde animale și plante, pietre și stele, îngeri și planete constituie un mare organism, străbătut în toate direcțiile de limfe secrete, de semnale oculte, comunicări simpatetice, influențe reciproce. E ușor de înțeles de ce Campanella a devenit un adept fără rezerve al magiei și astrologiei. „*Lumea toată-i o cămară*“, afirmă Campanella în *Preludiu* și vrea să spună că este fundamental omogenă, materie și spirit, un tot dinamic care se făurește permanent într-o permanentă aspirație spre Dumnezeu. Materia este putrescibilă și în continuă transformare, spiritul este etern. Drept care, ca și Giordano Bruno, Campanella este adeptul metempsihozei: moartea este doar desfacerea unei anume alcătuiți materiale și înmugurirea alteia, în care sufletul migrează uitând de alcătuirea precedentă; iar convingerea în nemurirea și transmigrația sufletului trebuie să fi fost neclintită, de vreme ce în temnița cea mai chinuitoare, „Caucazul“, ea este singurul argument care îl oprește să se sinucidă:

*Murind, tare mi-e teamă că-omeneasca stare
nu se-ndulcește; de-asta nu-mi iau viața:
atâtea-amărăciuni brăzdează lumii fața
că preschimbându-ne, de fapt n-avem scăpare.*

*[...] e viață pretutindeni iar cazna mea măreața,
uita-o-voi din nou, căci nou făr'de habar e.*

*[...] nu știu dacă avut-am parte
de cazne, în alt trup, sau doar de pace.*

Suferința și consumarea sunt numai ale părților – iar el însuși e parte –, nu și ale întregului. Salvarea este să nu pierdem din priviri întregul.

*Mărturisesc că Tu ții universul,
că nu vrei răul vreunei părți, cu toate
că le tot schimbi desăvârșind întregul...*

Viața, adică neconținutul dinamism al existențelor, care presupune lupta contrariilor, ține, prin această continuă

negare de sine, de neființă; prin existențele ca atare în alcătuiri determinate, ține de ființă. Ființa ține de divinitate și este marcată pozitiv, este binele. Transformarea, cu implicitele consumări și suferințe, ține de neființă, adică de degradarea părților, așadar și de om, și este marcată negativ. Răul este neființă, ține de om și este parțial, binele este ființă, ține de Dumnezeu și este deplin și veșnic.

*Îți recunosc o veșnică ființă,
că ruga noastră și schimbarea nouă
Tu ne-o prevezi, că lucruri n-ai străine,
că vrerea-ți primă se desparte-n două:
ființă – ce dă viața, neființă
ce vieții dă mișcarea;*

În această ontologie, marcată de panpsihism, fiecă fărâcă a creației este înzestrată de divinitate cu cunoașterea propriului țel și cu puterea de a-l atinge, iar pentru aceasta, cu instinct de conservare și iubire de sine: iubirea, cunoașterea și puterea sunt caracteristici primare universale, „primalități” – cum le numește Campanella –, ecouri ale Atotputerii, Atotcunoașterii și Atotiubirii divine, prin care fiecă participantă participă la marele tot. S-ar zice că în natură domnește o totală egalitate: și totuși, nu! În „cămara” omogenă a lumii, omul are privilegiul, de sorginte platonice, al unui avânt, al unei aspirații infinite spre divinitate care este originea și patria sa. Această aspirație îl deosebește pe om de celelalte creaturi, este adevărata marcă a speciei:

*Prin asta-s deci icoană a Celui necuprins,
ce tot ce e ființă în sine el cuprinde,
cum marea peștii într-însa, al dorului nestins
țel unic, înspre care rațiunea se întinde
ca o săgeată...*

Campanella revine obsesiv la această afirmație, a aspirației spre infinit, spre o cugetare infinită, dorința infinită, a omului. Definiția omului ca specie – parcă l-am cita pe

Mircea Eliade – este tocmai această aspirație, adică religiozitatea. Ea este înnăscută, este un dat al naturii: dar nu o simplă pornire psihologică instinctivă – de a justifica efemeritatea lucrurilor lumești – ci o componentă originară a mentalului uman, o tendință genetică a omului de a-și recunoaște Părintele și a se duce spre el. Pentru Campanella religia este un dat natural și congenital, iar religiile istorice cu feluritele lor confesiuni și erezii sunt numai întrupări posibile și schimbătoare ale acestei *religio* înnăscute. (Fi-rește că n-avea cum să sune bine o asemenea afirmație în toiul luptelor dintre catolici și protestanți.) Religiile istorice sunt adaptarea la locuri, timpuri, obiceiuri și abuzuri a religiei naturale. Excesele și abuzurile pot veni dinspre ele, nu dinspre ea. Religia naturală, care e expresia dorului de Dumnezeu, un Dumnezeu mereu prezent în natura care este viață, este – vom vedea – religia solarienilor. Religia naturală este conștiința existenței Dumnezeului-tată și creator, a nemuririi sufletului, a răsplătei sau pedepsei în lumea de dincolo, care sunt pe deplin înțelese de rațiunea omenească. După Campanella „legea naturii este aceeași cu legea lui Cristos“, de aceea oamenii pătrunși de religia naturală, precum solarienii, aderă spontan la creștinism. Religiei naturale, revelația creștină i-a adăugat numai sfintele taine.

Normele etice și consecințele lor politice decurg firesc din teoriile metafizice: omul, vietate infimă (omenirea e o „*ceată de păduchi*“) în marea vietate care e lumea, trebuie întâi să respecte organismul care îl adăpostește și să nu se grăbească a taxa și distruge făpturile mai mici din natură:

*Oameni trufași, deschideți ochii,-anume
gândiți orice ființă câtă valoare are:
și-abia apoi aflați ce loc aveți în lume.*

Aflăm aici nu doar o respingere a antropocentrismului trufaș al Renașterii, dar și unul dintre primele apeluri ecologiste adresate unei lumi repede stricătoare. Apoi deformarea „primalităților“ și dezvoltarea abuzivă a uneia dintre

ele, „amorul propriu“, duce la degradarea virtuților întemeietoare ale vieții asociate – iar, cum am văzut, parte din vina acestei degradări o poartă, ca la Platon, poezii. Misiunea cu care se simte investit Campanella este tocmai aceea de a-i lumina pe oameni despre greșeala lor și a reinstaura puritatea primalităților:

*Trei rele sunt născut să-nfrâng, extreme:
 sofismul, falsitatea, tirania,
 căci Rațiunea, Dragostea, Tăria
 cu arta Themis mă-nvăță din vreme:
 trei legi adevărate și supreme,
 ce le cunoaște azi filozofia [...]
 Amorul-propriu, care-i orb și este
 copilul ignoranței, le dă hrană.
 Sunt deci născut să mântui ignoranța.*

Apare aici ardoarea mesianică a lui Campanella, care îi încinge nu doar poezia ci și majoritatea scrierilor doctrinare. Într-un madrigal declară: „*Stăteam în beznă toți. Căzură unii în somnul neștiinței. [...] O faclă am aprins!*“ De la înălțimea acestei facle și a suferinței lui, Campanella își judecă veacul, suveranii, plebea și confrății. Nu puține dintre poeziile florilegiului de față sunt deschis politice. Dar politica lui Campanella este mai ușor de sesizat din celălalt ópus al volumului de față, *Cetatea Soarelui*.

*

Cetatea Soarelui este fără îndoială opera cea mai cunoscută a lui Campanella. Mică, scrisă într-un limbaj alert și fără farafastâcuri, cu un vag iz plebeu, cărticica s-a bucurat de un succes imediat. În secolul său, a circulat în original și în traducere latină prin toată Germania și Franța, a fost aprins discutată de cercurile libertine și de teoreticienii politici. În secolul al XIX-lea a revenit în atenție din pricina valului de teorii socialiste, fie ele utopice sau „științifice“, iar

secolul XX i-a asigurat o nouă răspândire grație numeroaselor traduceri în limbi de mare și mică circulație. Există mai multe explicații pentru acest reviriment recent, toate sunt însă legate într-un fel sau altul de revirimentul utopismului: de cel politic, exprimat de diferitele experimente de colectivism economic, de centralism al deciziilor și uniformizare și aplatisare a individualității umane, încercate de-a lungul secolului în diverse țări, în diverse momente și cu diverse justificări ideologice; de cel literar și cinematografic, bunăoară de utopiile negative gen Orwell sau de nemăsurata producție științifico-fantastică. Cum necum, această cărticică este un caz, ea continuă să trezească interes și să aibă o anume actualitate. Înainte însă de a încerca să o explicăm pe aceasta, e bine să-i înțelegem mesajul.

Mai întâi cititorul român trebuie să știe că perioada Renașterii cunoaște un adevărat *boom* al utopiilor: pe de o parte, pentru că în pasiunea pentru literatura antică se redescoperă utopiile antice; pentru că înălțarea, de către umaniști, a lui Platon deasupra lui Aristotel și traducerea și studiul aprofundat al dialogurilor lui nu puteau să lase în umbră o operă de amploarea și importanța *Republicii*; pe de altă parte, pentru că raportul umaniștilor cu Antichitatea nu este numai unul servil, ci este și unul emulativ și edificant: anticii, erau convinși umaniștii, ne ajută să înțelegem și să schimbăm în bine lumea în care trăim; și așa mai adăuga și faptul că gândirea Renașterii este, prin modelul mental pe care și-l făurește, o gândire creatoare. Fapt este că Renașterea, și nu doar cea italiană, făurește din belșug modele ideale de orașe, de cetăți, de state: arhitecții prin proiecte sau chiar remodelări urbane concrete, pictorii prin tablouri sau fundaluri care imaginează orașul ideal, numeroși literați prin numeroase utopii. Ba chiar, la sfârșitul secolului al XVI-lea, marele duce al Toscanei, proiecta chiar, pare-se, construirea unei cetăți ideale cu numele de „Paradisus” sau „Civitas Solis”, unde avea să se vorbească numai latinește. Iar dincolo de Alpi, Erasm, fără a-și fereca gândirea

într-un model închis, sugera și el o perspectivă, atunci pe cât de precisă pe atât de utopică, a unei altfel de Europe. Desigur, utopia cea mai celebră a Renașterii rămâne cea a lui Thomas More, care – după de-acum celebra formulă a lui Borges – își creează nu numai urmașii ci și precursorii. Cu el utopia devine un gen anume de scriere, plasat între literatura de ficțiune, politică și filozofie. Utopiile Renașterii care își găsesc o exprimare concretă au câteva trăsături comune și definitorii: sunt, pe cât se poate, universuri închise, separate de lumea reală (cele literare sunt insule), sunt riguros ordonate și statice. Dar dincolo de acest utopism concret, exprimat prin opere de cultură, cred că trebuie luat în seamă și un alt utopism, utopismul visării temerare, de felul celui care l-a condus pe Columb în America, pe Vasco da Gama în India, pe Magelan în jurul lumii. Nu întâmplător cetățile ideale imaginate de More și de Campanella sunt povestite de navigatori. Cetatea ideală a lui Campanella e strâns legată de toată această tradiție.

Pe scurt iată despre ce este vorba: un navigator, despre care aflăm că a fost cărmaciul lui Columb, îi povestește unui cavaler ioanit despre o cetate aflată în insula Taprobana de la antipodi, denumită Cetatea Soarelui. Mai mult decât un dialog este o relatare, deoarece ioanitul are numai rolul de a solicita relatarea și a justifica oralitatea textului. Cetatea are un conducător suprem, filozof-sacerdot, numit Soare, sub care se află trei cărmuitori care se ocupă de principalele sectoare ale vieții: Putere, Cunoaștere, Iubire. Nu există proprietate privată, nici familie, munca este obligatorie pentru toți, toți, femei și bărbați, trăiesc într-o deplină egalitate și uniformitate, creșterea și educația copiilor intră în grija statului, și viața tuturor e rânduită în cele mai mici detalii în urma studiului aprofundat al naturii.

Numele cetății poate fi inspirat de numeroase surse antice și recente pe care cititorul le va găsi în note. Ar mai fi de adăugat două lucruri: că în *Relazioni universali* a lui Giovanni Botero, una dintre sursele geografice importante ale lui

Campanella, acesta ar fi dat peste un oraș indian (locuitorii Cetății Soarelui erau la origine brahmani din India), pe nume Campanel, înconjurat de șapte ziduri, ai cărui locuitori erau foarte rezistenți la tortură; iar cum numele unui oraș se cade să poarte numele întemeietorului, iar Campanella atribuia adeseori putere magică cuvintelor, nu e gratuit – și lucrul se va vedea mai bine mai departe – să presupunem și un mesaj încriptat: întemeietorul și Soarele sunt unul și același, Campanella este aducătorul de soare, mesia care face un mare anunț. Supoziția, vom vedea, nu e fantezistă. Al doilea, că denumirea „Cetatea Soarelui“, pentru un dominican precum Campanella, o calchia desigur pe aceea de „Cetatea lui Dumnezeu“ a Sfântului Augustin și nu numai prin denumire: Cetatea Soarelui este echivalentul laic al Cetății lui Dumnezeu, după ce Dumnezeul Revelației a fost înlocuit cu Dumnezeul Naturii; ea este cea mai bună dintre lumile posibile precreștine, pentru care, creștinismul, curățat de stricăciune, nu ar fi decât o firească împlinire. Cetatea Soarelui este promisiunea mântuirii peste care strălucește lumina lui Dumnezeu, prin astrul ce-l întrupează.

Personajele interlocutoare, deși sunt fără de ființă căci nu aflăm nimic despre ele în afară de nume, Campanella nefiind deranjat nici de evidentele anacronisme (navigatorul numește personaje istorice – bunăoară, femeile care conduceau Europa în vremuri de după Columb), nu sunt însă fără rost: faptul că fusese cărmaciul lui Columb conferă credibilitate povestirii și greutate povestitorului, îl plasează pe acesta în aura marilor navigatori, cei care au arătat că lumea era altfel decât scriau cărțile, care cunoscuseră natura prin experiență directă; iar călugărul-cavaler face parte din acel ordin care, în Portugalia, oferea ospitalitate comandanților de corăbii și echipajelor pe perioada pregătirii marilor expediții navale și în a cărui biserică, în Lisabona, odihnesc rămășițele lui Vasco da Gama: ionitul este cel menit să primească și să protejeze modelul adus de navigator.

Așezarea geografică a cetății, spre deosebire de cea a Utopiei lui More, nu este imaginară ci reală și acest lucru este și el cu rost. Taprobana este amintită din Antichitate și până în vremea lui Campanella și, deși este plasată diferit de diferiți autori, ea are la toți două caracteristici esențiale pentru sensul dialogului: se află la antipodi, cheazăia alterității ei; și se află la ecuator, unde zilele sunt egale cu nopțile și, se credea atunci, clima ar fi echilibrată, premisă indispensabilă a unei societăți naturale ideale.

Cetatea este de fapt un oraș-stat de genul *polis*-urilor grecești sau al comunelor medievale italiene: adică un oraș fortificat care deține și o fâșie de teren agricol în jurul său. Cetatea e ordonată și simetrică, arată ca un tort cu șapte etaje, fiecare nivel având pe circumferința exterioară un puternic zid de fortificație, pe cea interioară, clădiri înșiruite, cu portic și etaj, servind locuirii și atelierelor meșteșugărești. Una dintre invențiile cele mai formidabile ale lui Campanella se află pe aceste ziduri: pe șase din cele șapte, triumvirul Cunoașterii, care răspunde și de educație, a pus să se zugrăvească toate științele, așa încât educația copiilor – noutate nemai-uzită – se face plimbându-i în cete ordonate (în Cetatea Soarelui totul e ordonat și totul se petrece în cete) prin fața imaginilor, așa încât învățarea are loc aproape de la sine, prin experiență directă și metode intuitive. Și merită amintit că peste jumătate de secol Comenius, care, prieten fiind cu Tobias Adami, îl citise pe Campanella, avea să facă din aceste metode baza pedagogiei moderne. La fel de important în educația copiilor, băieți și fete deopotrivă, este exercițiul fizic și militar.

Ne întoarcem o clipă la amintitele imagini zugrăvite și la ordinea lor: imaginile (completate pe cât se poate chiar de obiectele concrete) reprezintă, cum spuneam, toate domeniile cunoașterii; educația preconizată de Campanella este enciclopedică, toți copiii trebuie, înainte de a se specializa, să știe mai întâi de toate, pentru a avea o viziune asupra lumii completă și coerentă: întregul este cel care ne face să

înțelegem partea și nu invers. Ordinea imaginilor și tematica lor sunt stabilite cu precizie și rost de același principe Cunoaștere: șase sunt zilele în care Dumnezeu a creat lumea, șase sunt zidurile pictate; recursul la Biblie, foarte evident, nu ține de formația religioasă a lui Campanella pe cât ține de teoria dublului cod scris de Dumnezeu: cartea Naturii și cartea Profeților, dând deoparte cărțile scrise de oameni („cărți și temple moarte“, spune sonetul), pentru a reveni la cartea originală a Naturii. Un oraș ideal și natural nu poate decât să se întoarcă la origini, la ordinea primordială, cea în care Dumnezeu a creat, a rânduit și i-a arătat lumea lui Adam și numai apoi, mai târziu, prin Sfintele Scripturi, și oamenilor. În această gândire, organizarea cunoașterii lumii, adică a Cărții Naturii, de către solarieni este firesc să parcurgă drumul invers, adică să fie dedusă din a doua carte divină, cea scrisă de Profeți. Totuși ordinea Genezei nu poate fi aplicată mecanic ordinii imaginilor de pe cele șase ziduri: există un raport, dar pentru a-l afla e nevoie de o cheie, o *clavis universalis*, un cifru: Campanella stabilește o corespondență precisă între creațiunea „scenografiei“ în primele trei zile și creațiunea „podoabei“ (pentru a folosi metaforele teatrale din vremea autorului), adică a obiectelor conținute în scenografie. Astfel, în prima zi Dumnezeu a creat lumina, care deosebește noaptea de zi; în a patra zi a creat podoaba, care ține de elementul foc: anume stelele în cer. La fel, în Cetate, în centrul statului (la interiorul cupolei templului) este reprezentată harta cerului cu stelele; ei îi corespunde zidul cel mai de jos, unde sunt înfățișate științele anexe, anume astronomia, geometria, meteorologia și geologia, căci și Terra este una dintre podoabele cerului; și așa mai departe. Am insistat asupra acestui exemplu pentru a da de înțeles cât de strâns se leagă în sistemul lui Campanella elementele pragmatice, unele foarte moderne, de marele său proiect totalizant și premodern.

Așadar, obiectul cunoașterii e Natura, iar Scriptura, oglinda sa fidelă, indică ordinea taxonomică și ierarhică. Cum

Însă se poate realiza o asemenea acumulare de cunoștințe, cum susține el, repede și fără efort? La ce resurse intelectuale trebuie apelat? Desigur nu la cărți și la „memoria servilă”: într-adevăr în Cetate nu se află nici urmă de bibliotecă, și se pomenește de existența a numai trei cărți. Cred că explicația acestei absențe, la un cititor nesătul precum Campanella, trebuie să aibă un tâlc. În epoca Manierismului și Barocului se asistă la ultimul mare triumf al artei memoriei, care luase avânt în secolul al XIII-lea datorită dominicanilor (și să nu uităm că autorul nostru este dominican) și cred că ea este principala inspiratoare a acestei enciclopedii murale. Așa cum arăta Frances Yates cu privire la Giordano Bruno, în secolul al XVII-lea arta memoriei își păstrează ingredientele tradiționale (*loci*, ordinea, imaginile), dar tinde și să se transforme, ea caută acum o metodă de a reproduce ritmul profund al realității, o metodă care să fie tocmai o *clavis universalis*, adică o știință cât se poate de generală care să-l facă pe om în stare de a surprinde, dincolo de aparențele fenomenice, de „umbrele ideilor”, structura sau trama ideală care constituie esența realității... punându-l pe om în contact nu cu semnele ci cu lucrurile înseși. Arta memoriei devine un complex de proceduri prin care se încearcă să se descifreze deasa rețea de corespondențe care leagă macrocosmosul de microcosmos și de a dobândi puterile pe care o asemenea cunoaștere le comportă. Or, pedagogia urma a fi, alături de retorică și magie, una dintre principalele beneficiare ale unei atari arte. Campanella nu face loc în scrierile sale unei teoretizări a artei memoriei, face însă loc unor scurte observații, în tratatul său de medicină, unde scrie că pentru a vindeca tulburările de memorie și de învățare trebuie recurs la „arta de a memoriza prin locuri și lucruri exterioare, care își pun amprenta asupra imaginației”. Memoria și imaginația sunt cele două motoare ale învățăturii prodigioase din Cetatea Soarelui, dar nu o memorie mecanică ci una care sub formele trecătoare reține esența veșnică. Să nu uităm, de altminteri, că tot Evul Mediu și

toată Renașterea se folosisese de imagini pentru a memora Sfânta Scriptură și că textele sacre înseși și cele antice ofereau referințe inepuizabile la arta memoriei.

Regula de aur a organizării sociale a solarienilor este prioritatea colectivității asupra individului. Așa cum spune în sonete, tot răul și nedreptatea vin, după Campanella, din proprietatea privată – diferența dintre ce-i al meu și ce-i al tău; ea duce la creșterea nemăsurată a iubirii de sine, a egoismului: care așază, cu miopie, partea înaintea întregului, producând ruina organismului social și, cu el, a fiecărui membru. Solarienii nu cunosc nici un fel de proprietate și trăiesc într-o deplină egalitate și uniformitate, iar faptul că autorul socotește aceasta o stare de grație, o anticameră a Paradisului, că ea este extrapolarea modelului vieții mănăstirești, sau, altfel spus, că acest comunitarism are coloratura unei idealizări a protocreștinismului, nu trebuie să ne mire la un dominican poet și profet. Totuși modelul și baza lui etică vin de la Platon, de unde îl preluase, de altminteri și Thomas More în *Utopia*. Dar sugestiile veneau și dinspre neoplatonici, dinspre pitagoricieni, dinspre Părinții Bisericii, dinspre majoritatea utopiilor Renașterii: toate preconizau într-un fel sau altul atenuarea marilor diferențe sociale și de avere din viața reală, simțite ca o nedreptate. Cu atât mai mult o face călugărul născut în clasa foamei din Calabria. Această teorie politică are o legătură directă cu sistemul campanellian, ea se sprijină direct pe diferența făcută de dominicanul Toma d'Aquino între „folosință” și „proprietate”, prima legată de dreptul natural, cealaltă de dreptul „pozitiv”, adică de legea făcută de om. Așadar, depozedarea totală de orice bunuri și folosința tuturor lucrurilor în comun de toți membrii societății este, pentru Campanella, o reîntoarcere la regulile primordiale și genuine ale Naturii. Iar cum servituțile lăuntrice sunt determinate de servituțile exterioare, omul, socotește Campanella, eliberat de dorință, de nevoie, de pasiuni, redevine cum era la origine, în grădina raiului, bun. A trăi conform naturii, ceea ce la el înseamnă a

pune dorința în serviciul rațiunii, este adevărata virtute; ea este exprimată de zicala „ce ție nu-ți place altuia nu-i face“, iar punerea ei în practică elimină posibilitatea de a păcătui. În miezul oricărei utopii sociale se ascunde o utopie antropologică! Nu e de mirare atunci dușmănia totală pe care Campanella (dar nu numai el, ci și Reforma și Contrareforma deopotrivă) i-o poartă lui Machiavelli care, cu cinism desigur, nu-și făcuse nici o iluzie asupra naturii omenești, ci judecase doar ce văzuse cu ochii și ce îl învățase istoria.

Comunitarismul solarienilor nu se oprește însă la bunuri și la mijloacele de producție. El se extinde și la mijloacele de reproducere. Probabil lucrul cel mai șocant în utopia campanelliană îl reprezintă practicile sexuale și eugenia, așa cum cel mai înnoitor este, alături de educație, egalitatea femeii cu bărbatul. Cum binele colectivității naște binele individului, reproducerea este planificată de stat. Criteriul ei fundamental este îmbunătățirea rasei umane (solarienii se miră că ceilalți oameni se căznesc să îmbunătățească rasele animale, dar se dezinteresează complet de rasa umană). Cum nu există familie nici cuplu, împerecherea se face când și cum hotărăște statul, după criterii biologice și astrologice. Pentru a evita certurile și geloziile, Platon recursese la extragerea la sorți trucată; solarienii sunt însă mai norocoși, pentru că urmând de generații indicațiile astrologice, ei sunt niște indivizi perfecți care nu cunosc simțămintele pomenite. Cunosc însă iubirea (iubirea este, cum am văzut, una dintre „primalități“ și este guvernată de triumvirul omonim), numai că iubirea devine iubire de comunitate și de aproapele tău. De altminteri această iubire mănăstirească a solarienilor dictează și apelativele mănăstirești, solarienii adresându-se cu termenii de „părinte“ ori „frate/soră“.

Una dintre grelele probleme pe care le ridică o comunitate colectivistă este: cine se înhamă la treburile grele și umile? Campanella se debarasează de acest bolovan pe de o parte proclamând, asemeni lui Thomas More, că orice muncă este egal de demnă, pe de alta, îmbrățișând teoria platonice

după care fiecare om se naște cu o anume înclinație naturală care îl destină unei munci anume. Prin urmare, fiecare solarian muncește unde i se potrivește, iar societatea apreciază nu tipul de muncă ci calitatea rezultatului. De districția corectă a înclinației fiecăruia se fac responsabili îndrumătorii copiilor, dar și copularea în conformitate cu semnele astrale. Asta în teorie. În practică lucrurile stau desul de diferit: conducătorii sunt aleși de popor pentru calitățile lor intelectuale, iar conducătorul suprem trebuie să fie filozof, astrolog, teolog și sacerdot. În fapt, Campanella folosește tacit două coduri sociale: când exaltă lucrul manual, are în minte un cod social care este inversul celui din societatea reală: muncitorul manual este adevăratul nobil, iar cine ar trăi în trândăvie (lucru nepermis la solarieni) ar fi disprețuit ca un păduche. Al doilea cod e bazat pe progresiva complexitate a abstractizării, care așază activitatea intelectuală cea mai abstractă în vârful piramidei cunoașterii, a puterii politice și a constituției topografice a cetății. Modelul campanellian este chiar și istoricește contradictoriu: pe de o parte, cu o intuiție și previziune neobișnuite, răstoarnă diviziunea muncii din vremea lui, dând întâietate și noblețe tehnicii și producției – de aici năstrușnicele inovații ale solarienilor, care aveau să devină invenții ale tehnicii reale doar mult după Campanella; pe de alta, el ignoră total înnoirea metodologică a producției în curs în vremea sa, dar nu în Italia spaniolizată ci la nord de Alpi, care justifica o societate bazată pe concurență și libera inițiativă, nicidecum pe dictăturile unui filozof astrolog.

Am pomenit două dintre tezele scandaloase conținute în *Cetatea Soarelui*: folosirea în comun a bunurilor și cea a femeilor, adică dărâmarea celor două temelii ale civilizației occidentale, familia și proprietatea privată (More, dimpotrivă, întărește rolul familiei). E de reținut că ele par scandaloase și astăzi. La vremea lui Campanella la fel de scandalosă era însă și ocuparea funcțiilor publice prin alegerea cetățenilor și nu prin numire de sus, adică dărâmarea temeliei monarhiilor

absolute. Dar printre multe experimente sociale din cetatea Soarelui, își află loc și cel religios. În acel laborator deschis care e templul, unicul templu, al solarienilor, se construiește și un model teologic bazat exclusiv pe principii raționale, fără idoli și fără sfinți. Acest experiment este însă legat de două postulate, unul semiexplicit, iar celălalt implicit sau mai degrabă amânat.

Primul postulat s-ar putea rezuma astfel: să luăm un om în stare naturală, adică necondiționat nici negativ, de corupția produsă de civilizație (precum cea occidentală), nici pozitiv, de Revelație: omul acesta, doar cu ajutorul rațiunii, ar întemeia o societate „dreaptă” analogă celei a solarienilor. De aici decurg importante consecințe: dacă unei asemenea societăți, pentru a fi numită creștină, îi lipsesc numai Sfintele Taine – cum crede navigatorul – înseamnă că omul în natură e *naturaliter* creștin; înseamnă că rațiunea nici nu contravine, nici nu împiedică credința, ci dimpotrivă este dovada cea mai grăitoare a scânteii Divinității în noi; și că, altfel spus, între viața Apostolilor și acel soi de mănăstire milităroasă care este Cetatea Soarelui unica diferență este autoconștiința oferită creștinilor de Revelație. Alegerea modelului mănăstiresc nu este la Campanella un simplu reflex autobiografic (deși ce structură socială își putea imagina cineva care de copil nu cunoscuse decât zidurile chiliei sau zidurile temniței?), ci el exprimă o precisă filozofie a istoriei: comunitatea perfectă este cea întemeiată de Cristos și de Apostoli; din nenorocire, din pricina insuficienței înnașcute a omului, acel model este acum pierdut, dar nu înimutabil; dimpotrivă, el este practicat încă în mănăstiri. Deci nu rămâne decât să-l aducem în lumea laică, iar apoi să-l universalizăm: de la *urbis*, cetatea solară, la *orbis*, întreaga lume. Aspectul scandalos al acestui raționament stă nu doar în blamarea moravurilor Bisericii, ci în degradarea Revelației: Harul Divin e un „plus”, un adjuvant: descoperirile geografice deșteptaseră în Occident conștiința existenței a milioane de oameni „în starea de natură” care ridicau o impor-

tantă problemă de credință: cum de îngăduise Dumnezeu ca preț de atâtea veacuri toate acele suflete să rămână nemântuite, lipsindu-le de Taina Botezului? Nu cumva „starea de natură” (care peste nu multă vreme va deveni mitul „bunului sălbatic”) este oare condiția cea mai apropiată de starea edenică, preadamică? Și atunci nu cumva tocmai faptul de a nu fi contaminați de „civilizație”, adică de degradarea moravurilor care a murdărit până și Biserica, este ceea ce îi mântuie dinaintea Judecății divine? Firește, solarienii nu sunt niște „buni sălbatici”, dimpotrivă sunt floarea filozofilor (păgâni: „brahmani pitagoreici”), dar sunt filozofi ai naturii: dacă Dumnezeu este creatorul Naturii, atunci Natura este bună și dreaptă, iar cine trăiește cunoscându-i și urmându-i legile, dobândește merite suficiente pentru a fi mântuit. Aceasta este „filozofia ascunsă” care susține această utopie, adevărata ei gândire portantă. Pasajul cel mai explicit este observația Ioanitului, de-acum convins de modelul solarian: „Dacă aceștia, care urmează numai legea naturii, sunt atât de apropiați de creștinism, care nu adaugă nimic altceva legii naturale decât Sfintele Taine, eu deduc din această relatare că adevărata lege este cea creștină și că, înlăturate abuzurile, ea va deveni stăpâna lumii.” În acest binom, accentul cade pe legea naturii, care în Occident s-a pierdut, dar pe care poate că alte popoare o practică, și care este, oricum, unica *renovatio* contrareformistă posibilă. A reforma religia creștină, mărturisește Campanella în alte opere, înseamnă a simplifica organizarea Bisericii, a reveni la sărăcia și simplitatea creștinismului primitiv, a convoca un conclav universal în care, lămurind caracterul natural și în consecință universal al creștinismului, și pornind de la numitorul comun al rațiunii, să se reunifice toate „sectele”; și viceversa, a-i combate fără milă pe „machiaveliști”, care consideră religia o impostură, utilă numai ca *instrumentum regni*.

Starea de natură nu este însă pentru Campanella un stadiu al umanității depășit și deja consumat. Viziunea asupra lumii a magului, astrologului, filozofului și teologului Campanella

este o viziune ciclică, bazată pe reîntoarcere (nu reîntoarcerea eternă, ci reîntoarcerea ultimă) a trecutului și este o viziune apocaliptică: înainte de vârsta de aur va veni vârsta de purpură, scăldată în sângele împrăștiat de Anticristul care va secera ierarhiile ecleziastice și lumești („întâi se smulge și se dărâmă, apoi se construiește și se plantează”). Odată înfăptuită această curățenie etică, umanitatea va fi redată acelei condiții pe care doar puțini și pentru scurtă vreme au încercat-o: Adam și Apostolii. Omenirea care va supraviețui potopului de sânge, reîntoarsă la „starea de natură”, se va constitui într-o formă-stat care este cea experimentată de solarieni: lucrul e deja scris în cartea Naturii și în cartea Profețiilor. E de ajuns să știm să le citim. La acest viitor tragic, așteptat și foarte apropiat (să ne amintim calculele astrologice ale lui Campanella care îl anunțau ba în 1599, când organizează răscoala calabreză, când în 1603, așa cum pomenește în utopie), Campanella face aluzie la el prin amănările pe care le promite navigatorul („Dar despre ce urmează să se petreacă în curând în lume îți voi povesti altă dată”), dar o va anunța explicit în alte opere, îndeosebi în *Articuli profetales*.

Pentru a face mai clar acest anunț trebuie să amintim de importanța astronomiei și mai ales a astrologiei la solarieni. Campanella, cum am mai spus, se ocupă insistent de astronomie, urmărește noile descoperiri și observații, de la Copernic la Tycho Brahe, de la Cardano la Galilei, dar ele sunt subsumate și aservite proiectului său profetic: Campanella compară datele noi cu cele ale anticilor nu pentru a verifica ipoteze cosmologice, ci pentru a deduce eventuale anomalii care prevestesc destinul lumii și, prin urmare, planul lui Dumnezeu. După Campanella acești savanți au meritul de a ne fi arătat ceruri și pământuri noi și au crezut că pot revoluționa lumea, dar de fapt ceea ce trebuie revoluționat este modul nostru de a trăi, individual și social, iar acele noutăți astronomice sunt semne care anunță apropierea Judecății: căci mișcările astrale nu țin seama de legile

matematice, ci sunt, clipă de clipă, manifestarea voinței lui Dumnezeu, care le schimbă pentru a le arăta oamenilor care știu să le citească planurile sale. Astronomia este pentru Campanella „*ancilla prophetiae*“, iar astrologii interpretează prin ea palimpsestul istoriei umane trecute care le permite apoi să deslușească prezentul și să prevadă cu probabilitate viitorul. Or, toate semnalele terestre și astrale îi anunțau lui Campanella marea *renovatio*. În vremea conjurației din Stilo el s-a crezut un nou Noe, care salva omenirea după dezastbru. După aceea, frământat de întrebări și smerit dinaintea lui Dumnezeu pentru acea trufie (poeziile o surprind în toate fazele), Campanella se străduiește să-și perfecționeze interpretările astrologice, mai precis încearcă să identifice corect cine va fi alesul, cel care va conduce marea înnoire și va unifica lumea sub legea lui Dumnezeu. După ce a abdicat de la acest rol, i l-a atribuit un timp regelui Spaniei, iar spre sfârșitul vieții, regelui Franței. Convingerea că înnoirea înscrisă în planul divin este aproape și că ea va avea un condotier nu-l va părăsi pe Campanella până în ultima clipă de viață: aceasta era vestea pe care el o aducea de fapt lumii. Iar imnul pe care îl scrie în prag de moarte proaspăt născutului Ludovic al XIV-lea – numit apoi (o coincidență ?) Regele Soare – are tonul mesianic dintotdeauna. Această profeție nu este explicită, dar e subliminală în *Cetatea Soarelui*. Dar rostul utopiei solariene în ansamblul ei se dezvăluie numai în raport cu această profeție nerostită: astrele arătau că Judecata se apropie, iar Cărțile Sfinte anunțau că înainte de Judecată, după baia de sânge a lui Anticrist, va exista o epocă de aur, când oamenii vor cunoaște din nou pacea și simplitatea Raiului. Cetatea Soarelui nu este așadar o societate a viitorului, un model de urmat pentru progresul omenirii: ea este imaginea autentică a marelui popas dinainte de Apocalipsă.

Ar mai rămâne să răspund la întrebarea de ce un cititor român de astăzi merită să citească acest volum. Voi sugera doar câteva ipoteze: pentru că multe dintre problemele care

l-au îndemnat pe Campanella să imagineze o societate diferită de cea reală continuă să fie problemele noastre; pentru că unele propuneri îndrăznețe ale lui Campanella, precum eugenia și ecumenismul, sunt teme intens dezbătute astăzi fie de Biserică, fie de geneticieni; deoarece colectivismul și aplatisarea individului într-o societate comunitară (Benedetto Croce refuza termenul de comunism pentru Campanella), planificată și coordonată ideologic, este pentru cititorul român o amintire recentă, iar comparația poate fi stimulatorie; pentru că, trecând peste aspectele insuportabile ale acelui colectivism, ea repune în discuție dialectica evanghelică a fi/a avea și o rezolvă în favoarea lui a fi – ceea ce în lumea noastră globalizată, consumistă și în goană după posesia efemeră ar trebui să ne dea de gândit. Și ar mai fi două motive: pentru că omul Campanella face parte din elita personalităților tari ale istoriei, care își plătește prin suferință valoarea ideilor. Și, nu în ultimul rând, pentru că în pofida lucrurilor spuse mai sus, prin care noi ne regăsim în el, el este diferit de noi prin construcție mentală, prin idealuri, prin lumea în care trăiește, iar confruntarea cu alteritatea rămâne întotdeauna cel mai bun motiv pentru a citi o carte.

TONINO TORNITORE

1568: Duminică, 5 septembrie, se naște la Stilo (sat din Calabria, regiune a Italiei meridionale aflată pe atunci sub dominație spaniolă) unul dintre cei nouă fii ai Catarinellei Martello și ai lui Geronimo Campanella, cizmar analfabet care face totuși parte din administrația localității (Campanella va spune „ales de patria sa“, ales care în 1541 fusese unul dintre animatorii unei răzmerițe împotriva ducelui de Nocera): nou-născutul este botezat cu numele de Giovan Domenico.

La cinci ani începe să învețe primele noțiuni de gramatică și catehism, dovedind o minte foarte ageră și o memorie incredibilă. Mai târziu, cu referire la aceste începuturi, va circula legenda, care poate nu este doar o legendă, că micul Campanella nu era primit în clasă fiind prea mic și prea sărac și că urmărea lecțiile ascultând la ușă. Sigură este setea de cunoaștere și dorința obscură de a fugi din izolarea satului natal.

La treisprezece ani stăpânește bine latina atât în proză, cât și în poezie.

1583: Ca să-și poată continua studiile hotărăște să se călugărească. Pronunță jurământul solemn ca dominican, schimbându-și numele, așa cum cere obiceiul, din Giovan Domenico în Tommaso, după sfântul Toma d'Aquino, figură care îl fascina încă din copilărie.

În primii trei ani de noviciat studiază cu o sârguință și o curiozitate nemăsurate materiile clasice, anume logica, fizica și metafizica aristotelice, dar totodată scotocește prin

bibliotecile mănăstirilor după texte dintre cele mai felurite mergând de la medicină la astrologie, de la magie la știință.

1586: Este transferat în mănăstirea Buna-Vestire din Nicastro, unde timp de doi ani aprofundează scrierile lui Aristotel. În același timp începe și îndepărtarea lui treptată de învățătura marelui filozof grec, învățătură care constituia fundamentul teoretic nu doar al ordinului dominican, ci al întregii gândiri filozofice și științifice a Contrareformei. Mai târziu va declara că în această perioadă a citit nu numai Aristotel și toate comentariile existente asupra operei lui, ci și „toate operele lui Platon, Pliniu, Galen, ale stoicilor, democriteilor telesieni, confruntându-le cu acea carte fundamentală care este lumea“. Așadar, deși nu încă în mod coerent și organic, Campanella opune deja caracterului abstract al teoriilor aristotelice studiul direct al cărții vii a naturii. Încep, de aceea, primele conflicte cu superiorii săi dominicani, intoleranți față de abaterile de la dogmă pe care le manifesta tânărul Campanella.

Tot aici însă, leagă prietenii profunde și de durată, precum aceea cu confratele său Dionisio Ponzio.

1588: Deoarece încheiase studiul de cinci ani al filozofiei, este trimis la Cosenza, oraș mare, pentru a urma ciclul de patru ani de teologie. Aici citește pentru prima dată *De rerum natura juxta propria principia* a lui Bernardino Telesio, expresia cea mai organică a naturalismului Renașterii, lucrare care îl marchează profund, confirmându-i intuițiile empiriste, și care determină ruperea lui definitivă de aristotelism. Plin de entuziasm pleacă să-l cunoască personal pe filozoful cosentin, dar ajunge prea târziu: Telesio tocmai murise și tot ceea ce poate face tânărul admirator este să-i depună pe catafalc o elegie în latină (care s-a pierdut).

1589: Poate din cauza acestei adeziuni entuziaste la teoriile naturaliste ale lui Telesio, socotite suspecte și condamnate de Biserică, poate din pricina prieteniei cu astrologul

evreu Abraham, de două ori apostat, Campanella este transferat la mănăstirea din Altomonte. Astrologul amintit rămăsese uimit de horoscopul tânărului, cu șase planete ascendente favorabile, și de cele șapte protuberanțe de pe craniul lui (v. sonetele), așa-zis semn al genialității, și îi prezicea că va deveni „monarhul lumii“.

La Altomonte, localitate mică și izolată, Campanella, înconjurat de ostilitatea confrăților dominicani, reușește totuși să studieze și să scrie. Acolo concepe, inițial doar ca disertație polemică împotriva unui opuscul antitelesian, prima sa lucrare de filozofie, *Philosophia sensibus demonstrata*, adică filozofia demonstrată prin simțuri și nu învățată papagalicește din cărți, și care va fi publicată la Neapole doi ani mai târziu.

Raporturile sale cu starețul mănăstirii din Altomonte fiind tot mai tensionate, Campanella fuge la Neapole. Este primit ca un oaspete de onoare de baronul Mario Del Tufo și găzduit în mănăstirea San Domenico, mare stabiliment religios unde își făcuse ucenicia și își începuse necazurile și Giordano Bruno. Se pare că atât la Altomonte cât și la Neapole, Campanella continuă să fie însoțit de astrologul Abraham care, înainte de a fi executat ca eretic, apucă să-i transmită discipolului întreaga sa artă astrologică.

În palatul baronului Del Tufo are ocazia de a cunoaște și frecventa crema intelectualilor napolitani printre care și Giambattista Della Porta, faimos pentru scrierile sale de magie naturală și fiziognomonie. Cu acesta Campanella aprofundează practicile astrologice și discută principiul „simpatiei“ în natură, altfel spus, fenomenul prin care două lucruri aflate la distanță reacționează identic la un stimul care se exercită asupra unuia singur (principiu de bază al magiei prin analogie). Între timp lucrează la mai multe tratate de filozofie a naturii, unele pierdute, altele înglobate ulterior în *Philosophia sensibus demonstrata* sau în *Del senso delle cose e della magia*, publicată în 1604, în limba italiană.

Apariția, la sfârșitul anului 1591, a tratatului *Philosophia sensibus demonstrata* creează panică și reacții dușmănoase în mănăstire și în ordin.

1592: Campanella este acuzat de practici magice și închis în celulele de detenție ale mănăstirii San Domenico din Neapole. Se pare că denunțul conținea și presupunerea că sub unghia degetului său mic s-ar afla un duh cu care intră în contact. La insinuările inchiizitorilor privitoare la sorgin-tea diabolică a cunoștințelor lui deosebit de vaste, Campanella a răspuns cu expresia memorabilă a Sfântului Ieronim: „Am consumat mai mult ulei [de lampă, ca să studiez] eu decât voi vin.” Recunoscut nevinovat, este silit să repudieze doctrina telesiană și să se întoarcă în Calabria.

Campanella însă, în loc să ia drumul Calabriei, pleacă la Roma, iar după numai două săptămâni, la Florența, unde pe 2 octombrie, este primit de marele duce al Toscanei, Ferdinand I, de la care speră să capete o catedră universitară la Pisa sau Siena. Ducea cu sine, în desagă, scrieri de fizică, de cosmologie și de politică, o metodologie completă privind științele naturii și un proiect utopic de unificare a întregului pământ întru legea creștină și sub conducerea papei. Marele duce îi arată respect și îi oferă daruri, dar, precaut în privința tânărului descris de toți ca rebel, nu pomenește nimic de catedrele visate.

Fără a se descuraja, Campanella pornește iarăși la drum, de data aceasta spre Bologna, unde, la mănăstirea San Domenico din acel oraș, îi sunt furate toate manuscrisele. Le va recompune și dezvolta pe toate din minte, iar pe cele furate le va revedea mai târziu în mâna judecătorilor Inchiziției.

De la Bologna pleacă la Padova, unde va fi găzduit în mănăstirea Sant'Agostino unde la scurt timp este acuzat de tentativă de sodomizare a șefului ordinului, acuzație care se va dovedi însă curând a fi o ridicolă calomnie. La Padova se înscrie la universitate sub nume fals, ca student spaniol (vorbea foarte bine castiliana) și studiază intens medicina

– în care Padova era și este renumită – și supraviețuiește dând meditații. Pe furiș face disecții minuțioase pe ochiul omenesc. În aceeași perioadă compune *Rhetorica nova*, *Apologia pro Telesio*, *De monarchia christianorum* și *De regimine ecclesiae*, toate pierdute.

1594: Începe perioada persecuțiilor: împreună cu doi colegi de universitate este arestat de Inchiziție și torturat, sub acuzația de a nu fi denunțat un „iudaizant”, adică un creștin trecut la iudaism, și de a fi discutat cu acesta „de fide”, adică despre doctrina creștină (după unii biografi ar fi fost vorba de același Abraham, după alții de Celestino da Verona, care va fi ars pe rug în 1599 în pitoreasca piață romană Campo dei Fiori, unde, un an mai târziu, va fi martirizat și Giordano Bruno). Este torturat în repetate rânduri. În octombrie, în urma unei tentative eșuate de evadare, este mutat pe neștiute în carcerile romane ale Inchiziției din Castel Sant’Angelo unde odată cu el se află în detenție și alți intelectuali, printre care Francesco Pucci, intelectual subțire, autor al unei utopii, și filozoful Giordano Bruno.

La acuzațiile precedente se adaugă o serie de alte calomnii, dar Campanella se luptă cu toată puterea să demonteze fiecare acuzație. Între timp continuă să scrie o serie de tratate, dintre care unele s-au pierdut (*Fisiologia compendiosa* și *Arte versificatoria*), iar altele au fost reluate și publicate mai târziu (*Epilogo magno* și *Compendium de rerum natura*, acesta din urmă va apărea tocmai în 1617 la Frankfurt, sub îngrijirea lui Tobias Adami cu titlul *Prodromus philosophiae instaurandae*).

1595: După a nu știu câta tortură, procesul se încheie cu condamnarea la abjurare „sub grava bănuială de erezie” și la claustrarea în mănăstirea Santa Sabina din Roma. Cere-monია de abjurare, la care va fi supus și Galileo Galilei, era publică și umilitoare făcând din el în mod ireparabil un *lappus*, un marcat. Totuși Campanella reia neobosit lucrul la mai multe scrieri, printre care *Dialogo politico contro Luterani*,

Calvinisti e altri eretici (ulterior inclus în *Quod reminiscetur*) care îi putea demonstra buna-credință și reala pocăință. În anii din urmă scrisese sporadic și versuri, iar acum scrie, în italiană, *Poetica*. După nenumărate cereri și argumentări, reușește ca pe 31 decembrie 1596 să obțină achitarea și să i se permită reinserarea în ordinul dominican.

Răgazul este însă scurt: după numai două luni, un consătean de-al său, pentru a-și amâna propria condamnare la moarte, îl acuză de erezie. Campanella este imediat arestat și închis din nou în temnița Inchiziției. La sfârșitul anului procesul se încheie din lipsă de probe, dar tribunalul îl obligă să se întoarcă, de data aceasta fără a mai crâcni, în Calabria.

1598: În drum spre Calabria se oprește un timp la Neapole, unde își reia contactele cu prietenii intelectuali și își continuă lucrările întrerupte: completează *Epilogo magno* unde își expune propriul sistem de filozofie a naturii și scrie *Cosmographia* și *Enciclopedia*, ambele pierdute. Cu prietenii săi matematicieni, pasionați de astrologie, discută despre schimbările care sunt pe cale să se întâmple.

În iulie ajunge, în sfârșit, în Calabria, în natalul Stilo, la mănăstirea Santa Maria del Gesù.

S-ar fi zis că marea încercare de a evada în lumea culturii și a libertății eșuase. Totuși, odată ajuns, se reapucă de scris și compune tragedia *Maria Stuarda*, de inspirație filospaniolă, care s-a pierdut, și completează lucrarea începută în 1593, *Monarchia di Spagna*, unde îl îndeamnă pe regele Spaniei să unească popoarele sub o unică lege și un singur păstor și o unică religie, creștinismul.

În chip contradictoriu, în aceeași perioadă se aruncă într-o acțiune vizionară și nebunească: o conspirație antispaniolă menită să elibereze Calabria tocmai de sub dominația spaniolă și să instaureze republica. Pornise conspirația cu apropiații lui, cu prietenul Dionisio Ponzio, cu călugării din mănăstire, dar conta pe implicarea tuturor straturilor sociale, pe sărăcime, cea dintâi victimă a ineficienței admi-

nistrației spaniole, a mizeriei economice și a incursiunilor de jaf ale turcilor, dar și pe unii nobili, precum Maurizio de Rinaldis, care izbutise să obțină în secret ajutorul flotei turcești. Nu era o glumă, nici o pură utopie. Campanella pornește mai întâi o campanie de predici, ținute cu toată arta dominicanilor (nu întâmplător numiți și „ordinul predicatorilor”) unde, amestecând prevestiri astrale și terestre, lasă să se înțeleagă că el este investit cu o misiune profetică și anunță instaurarea dreptății sociale, preludiu al revenirii umanității la o nouă vârstă de aur. Modelul politic propus de Campanella este o republică comunitară și teocratică, unde el urmează să fie conducător și legiuitor. Când conjurația făcuse deja sute de adepți și patru nave turcești se îndreptau spre coastele calabreze, doi dintre membrii ei dezvăluie complotul autorităților spaniole care hotărăsc o represiune fulgerătoare.

1599: Pe 6 septembrie Capanella este prins, arestat și trimis la Neapole în lanțuri, alături de zeci de călugări și sute de laici complici sau implicați în complot: la intrarea în port, pentru a da un exemplu, în văzul mulțimii adunate pe mal, pe vas au loc mai multe execuții. Recunoscut drept căpetenie a conjurației și acuzat atât de erezie cât și de lezmaiestate, Fra Tommaso este închis în Castel Nuovo și judecat de un tribunal mixt, laic și ecleziastic. Situația lui este fără de speranță, totuși execuția nu se petrece imediat, în speranța că i se vor smulge mărturisiri importante și liste de complici încă nedescoperiți. În acea situație disperată, Campanella pune la cale un plan sofisticat menit să-i salveze viața: supus la tortură (în februarie 1600), recunoaște mare parte din vinile care i se atribuie, lăsând impresia că nu poate rezista la durere. Curând după aceea însă în aprilie, se prefăce cu abilitate a fi nebun: începe prin a-și da foc la saltea și continuă eroic să simuleze nebunia. Conform dreptului canonic, nu poate fi condamnat la moarte un ins care nu este în stare de a se căi, pentru că atunci el ar fi iremediabil

damnat, iar responsabilitatea pedepsei în viața de dincolo ar cădea pe capul judecătorului. Aceasta, pentru el, e singura posibilitate de salvare, dar e o cale dureroasă și lungă: pentru că judecătorii sunt încă bănuitori, drept care îl izolează, îl supraveghează zi și noapte, îl interoghează și periodic îl supun la tortură. În sfârșit, pe 4 și 5 iunie 1600 este supus la tortura cea mai grea, numită „veghea”: timp de 36 de ore este ținut atârnat de mâini, ceea ce produce o dizlocare extrem de dureroasă a umerilor, iar când pare să-și piardă cunoștința de durere, era coborât pe un țăruș ascuțit din lemn care îi sfârtecă trupul. (Luigi Firpo relatează emoția cu care se parcurge și astăzi procesul-verbal al torturii, scris într-o latinească amestecată cu italiană și cu dialectalisme calabreze.) Pe tot parcursul torturii, Campanella are tăria de a continua să simuleze nebunia, așa încât până la urmă, zdrobit și însângerat, este readus în celulă. Urmează șase luni de grea convalescență, practic între viață și moarte, dar este decretat, sub semnătura medicului, nebun, și, prin acordul tacit al tribunalelor competente, este „uitat” în carcerile secrete ale temnițelor napolitane, sub strictă supraveghere și fără speranță de eliberare. De aci încolo va petrece 27 de ani în felurite închisori, unele cumplite, însă va da dovadă de o rezistență fizică, dar mai ales psihică inimaginabilă și va continua aproape fără întrerupere să creeze și să scrie.

1602-1604: După lupta înverșunată de a-și salva viața, urmează cea pentru a-și salva misiunea cu care se simte investit. Până în iulie 1604 rămâne în Castel Nuovo din Neapole, unde scrie neobosit. În 1602 compune (probabil dictează) dialogul *Cetatea Soarelui*, unde se regăsește, idealizat, proiectul de reformă socială predicat de el în vremea conjurației calabreze, poate singura utopie inspirată de o reală experiență politică revoluționară. Urmează *Metafizica*, *Astronomia*, *Prognosticum astrologicum*.

1604-1608: Descoperit fiind un plan de evadare al său, este transferat în Castel Sant'Elmo, în „groapa crocodilului”,

cum era numită carcera pe care el o va boteza „Caucazul“ și care îi va sugera comparația cu Prometeu. Este vorba de o groapă adâncă, cufundată în întuneric, la care se coboară pe 24 de trepte înguste; prizonierul este legat în lanțuri de mâini și de picioare de zidul de piatră, pe care picură încontinuu apa; doarme pe un maldăr de paie umede și numai o jumătate de oră pe zi i se aduce un opaiț ca să citească breviarul. Patru ani trăiește în aceste condiții neomenești, cufundându-se în profunde meditații religioase din care credința sa va ieși întărită, iar avântul reformativ neschimbat. Chiar și în acele condiții reușește să scrie, din acea perioadă datând câteva dintre sonetele cele mai răscolitoare, precum și *Il senso delle cose e la magia*, *Monarchia Messiae*, *Anti-veneti*, *Discorsi ai principi d'Italia*. Cu complicitatea temnicerilor coruptibili și a confesorului său, bunul Don Basilio Berillari, în „Caucaz“ Campanella scrie pe fâșiuțe de hârtie, pe care le strecoară în breviar și care apoi sunt copiate de prietenii aflați în libertate. Scrie de asemeni memorii, plângeri, cereri de a fi absolvit către puternicii zilei, care rămân toate fără răspuns.

În aceeași perioadă îl cunoaște în temniță pe Cristoph Pflug care îi face legătura, prin corespondență, cu eruditul și diplomatul german Kaspar Schopp. Campanella își pune mari speranțe în el, drept care îi trimite, prin prietenii, un exemplar al operelor sale și îi dedică un tratat despre necredincioși, *Recognitio verae religionis*, cu îndemnul de a-l traduce în germană. Schopp îl lasă în latină, dar îi schimbă titlul în *Atheismus triumphatus*.

1608-1614: Între timp faima sa intelectuală începe să dea roade, drept care se creează un grup de presiune, dintre care făceau parte, în afară de Schopp, monseniorul Antonio Quarengo, om de încredere al papei, Ferdinand de Habsburg – viitorul împărat Ferdinand al II-lea, bancheerii Fugger și chiar dominicanii din Neapole, grup care reușește să-i determine mutarea într-o închisoare mai omenoasă, la

Castel dell'Ovo, tot în Neapole. Aici, în pofida perchezițiilor și periodicei sechestrări a operelor lui, continuă să scrie, dedicându-se cu reînnoit entuziasm proiectului de a reforma întreaga cunoaștere, compunând o nouă *Poetica*, o nouă *Retorica*, precum și *Dialectica*, *Storiografia*, *Medicina*, *Astrologia*. Traduce în latină o parte din propriile opere care curând sunt publicate în Germania. Primește vizite și are chiar o corespondență cu viceregele spaniol (care domnea peste Regatul Neapolelui) căruia îi dă sfaturi de politică economică și îi dedică *Arbitrii sopra le entrate del Regno*. (Indredibilă epocă, incredibili oameni!)

În 1612 compusese deja 36 de opere, reușise să se facă cunoscut în Europa catolică, precum și în cea protestantă, și să aibă nu puțini admiratori. În acel an are loc întâlnirea fundamentală cu umanistul saxon Tobias Adami, în trecere prin Neapole, care îl vizitează în închisoare și îi face propuneri editoriale. Campanella va purta o corespondență susținută cu eruditul luteran pe tema libertății și predestinării, care va conduce la redactarea opusului *Quod reminscentur*, conceput ca o serie de discursuri adresate diferitelor secte pentru a le convinge de raționalitatea creștinismului, singura religie universală, și pentru a face apologia misionarismului. La plecarea din Italia, Adami va duce cu el un exemplar din majoritatea operelor lui Campanella pe care acesta reușise cu greu să le sistematizeze într-o unică *Philosophia realis* cvadripartită (*Physiologia*, *Ethica*, *Politica* având *Civitas Solis* în appendice, și mai recenta *Oeconomica*).

1614-1618: Redevenit suspect autorităților, este dus înapoi în „Caucaz“ unde petrece alți patru ani de chinuri inumane. Cu toate acestea, în 1616, acolo fiind, scrie *Apologia pro Galileo*, în apărarea marelui savant. Inchiziția tocmai pusese la *Index* teoria heliocentrică și îi interzisese lui Galilei să o mai susțină. Gestul lui Campanella era îndrăzneț și dezinteresat, întrucât astronomia lui Galilei se armonizează

prea puțin cu teoriile lui Telesio și ale lui Campanella însuși.

În ianuarie 1617 Tobias Adami publică la Frankfurt *Compendium de rerum natura* cu titlul schimbat deja pomenit, ca o introducere la marea operă filozofică a calabrezului, ce avea să urmeze.

1618-1626: Sunt ultimii opt ani de detenție, petrecuți în temnița, cea mai omenoasă, din Castel Nuovo, tot din Neapole. Se reîntorsese aici cu noi opere dictate în groapa din Sant'Elmo: în afară de amintita *Apologia*, *Quod reminiscentur* și imensa *Theologia* (un opus uriaș, în treizeci de cărți, care este o regândire a întregii dogmatici catolice în lumina principiilor noii sale metafizici). În acești ultimi opt ani lucrează mai ales la completarea și revizuirea operelor anterioare și la terminarea imensei *Instauratio scientiarum*, cea mai mare enciclopedie proiectată unitar și coerent vreodată de un singur om (L.F.) .

În aceeași perioadă însă, Tobias Adami, care are un rol fundamental în cunoașterea operei campanelliene, începe publicarea, în Germania, a operelor principale: în 1620, *De sensu rerum*; în 1622, culegerea de 89 de poezii și *Apologia pro Galileo*; în 1623, *Philosophia realis*. Între timp, fragmente din *Monarchia di Spagna* apar în flamandă, iar o parte din sonete apar în versiune germană și circulă mai ales în cercurile rosicrocienilor nemți, interesați de magie și cabalistică.

1626-1628: În sfârșit, prin eforturile unor prieteni influenți, pe 23 mai 1626, când se rătăcise, pare-se, până și dosarul procesului de nici nu se mai știa pentru ce anume era întemnițat, adică după aproape 27 de ani de detenție continuă și în mare parte sălbatică, este eliberat: cu obligația însă de a nu părăsi mănăstirea San Domenico din Neapole.

Libertatea a durat o lună: pentru că în iunie este extrădat și trimis la Roma în fața Sfântului Oficiu care îl judecă pentru părerile susținute în scrierile sale, iar acestea sunt

puse la *Index*. Este condamnat la reclusiune și izolare, deși în condiții mai blânde, în palatul roman al Inchiziției.

Între timp, parte din operele lui apar în Franța, la Paris, prin grija lui Marin Mersenne, la Lyon, prin cea a editorului Soubbron.

În 1628, în momentul când alți astrologi îi prevesteau papei Urban al VIII-lea o moarte iminentă, Campanella îi dedică opusculul *De siderali fato vitando*, în care dezvăluie practicile capabile să înlăture influența nefavorabilă a astrelor, pe care papa, pare-se, le pune în practică cu succes. După această întâmplare, la intervenția papei, capătă dreptul de a se mișca liber prin palat, iar apoi de a se muta în mănăstirea Santa Maria sopra Minerva și a oficia slujbe.

1629-1632: La începutul anului 1629 este achitat definitiv de tribunalul Inchiziției și capătă acordul (*imprimatur*) pentru publicarea opusului *Monarchia Messiae*. La șaizeci de ani împliniți, fostul eretic nebun este complet reabilitat, numele său este șters din *Index*, capitulul dominicanilor îi acordă titlul de „maestru în teologie” și se zvonește chiar și o înălțare la rangul de cardinal. Aceste onoruri neașteptate trezesc invidii, rivalități, uneltiri. Campanella încearcă să le facă față redactând o serie de *Disputationes* și *Defensiones* și dezințându-se de toate scrierile tipărite fără acordul lui și nesupuse revizuirilor eclesiastice.

Între timp însă, se angajează cu fervoare tinerească în marele conflict dintre catolici și protestanți, în dispute teologice de substanță, vrea să înființeze un colegiu de misionari calabrezi, vrea mai ales să răspândească în lume mesajul său.

În aceeași perioadă are loc și reorientarea lui politică spre Franța, mai ales după victoria catolicilor asupra hughenotilor la La Rochelle, și intensificarea contactelor sale cu ambasadul Franței la Roma. Întreține o corespondență susținută cu crema intelectualilor francezi ai vremii (printre care Mersenne, Gassendi, Descartes), iar în 1632 scrie

Dialogo politico tra un Veneziano, Spagnuolo e Francese, unde pledează periculos pentru politica dusă de Ludovic al XIII-lea și de cardinalul Richelieu.

1633-1639: Situația lui se înrăutățește din nou brusc, din mai multe pricini: dușmanii săi din interiorul curiei publice fără acordul lui *Astrologia*, scrisă mai demult, ceea ce îl înfurie pe papă care tocmai interzisese previziunile astrologice; la aceasta se adăugau legăturile prea cordiale cu Franța deja pomenite și, mai grav decât toate, faptul că se oferise să-l apere pe Galilei în tragicul proces din 1633. Peste toate acestea vine vestea că este suspectat de legături cu conjurația pusă la cale de Tommaso Pignatelli, un tânăr dominican calabrez, elevul său, care proiectase uciderea viceregelui spaniol și declanșarea unei răscoale antispaniole. Regatul Neapolelui cere extrădarea lui Campanella. Cu acordul tacit al papei și cu ajutorul ambadorului Franței, Campanella, travestit și sub un nume fals, fuge din Roma în noaptea de 21 octombrie 1634, iar la scurt timp o navă franceză îl debarcă la Marsilia. După un lung drum pe jos și scurte popasuri (la Aix-en-Provence este primit cu prietenie de Gassendi), pe 1 decembrie ajunge în sfârșit la Paris. Este primit cu mare respect de Richelieu, iar în februarie 1635, cu neobișnuită prietenie și semne de prețuire, de însuși regele Franței, Ludovic al XIII-lea, care îi acordă și o pensie.

Ar fi putut să se retragă și să trăiască în liniște. Dar Campanella nu e omul liniștii: devine consilier al lui Richelieu pe problemele Italiei în plin război de 30 de ani, îi încurajează pe catolici în conflictul cu hughenotii, se ocupă de publicarea propriilor opere care în 1635 sunt aprobate de Sorbona. Deși anturajul nunțiului apostolic la Paris se străduie să-l defăimeze și să-i împiedice publicarea operelor, în 1636 apare un masiv volum de scrieri ale sale dedicat lui Ludovic al XIII-lea, iar în anul următor se publică noua ediție din *Philosophia realis*. Sunt două ediții fundamentale,

deoarece sunt singurele (T.T.) controlate direct și liber de autor.

Pe 5 septembrie 1638, adică tocmai când împlinea 70 de ani, Parisul e în sărbătoare: se naștea mult așteptatul Delfin al Franței, viitorul Ludovic al XIV-lea. Campanella, în horoscopul pe care i-l făcuse copilului, îi prevedea un viitor strălucit, iar acum îi dedică o eclogă latină, în care își reafirmă încrederea într-o reînnoire generală a lumii sub noul „păstor“ și în venirea unei vârste de pace pentru omenirea eliberată de ură și de războaie fratricide. Este ultima lui scriere.

La începutul anului 1639 semnele astrale, în care crezuse neîncetat, îi fac prevestiri funeste. În pofida încercărilor de a le îndepărta, la 21 mai se stinge, în pace, în mănăstirea dominicană din Rue St.Honoré. Va fi înmormântat ca un simplu călugăr, în groapa comună a mănăstirii, dar slujba o oficiază însuși cardinalul Richelieu, în prezența regelui. Rămășițele sale pământești se vor pierde pe veci în răvășeala produsă de Revoluția Franceză.

Puțin înainte de moarte scrisese aceste cuvinte: „vom fi judecați de veacul viitor, deoarece veacul acesta își răstignește binefăcătorii; dar ei renasc în a treia zi sau în al treilea secol“. În felul ei este o profeție, și chiar adevărată: pentru că adevărata renaștere a interesului pentru opera și personalitatea lui vulcanică s-a petrecut în veacul al XX-lea.

S.B.E.

Volumul de față își propune să-i ofere cititorului român, pentru prima dată împreună și cu textul italian alături, două opere fundamentale ale lui Tommaso Campanella, unul dintre filozofii cei mai reprezentativi și totodată cei mai originali ai secolului al XVII-lea european și îndeosebi ai Contrareformeii.

Cetatea Soarelui, una dintre cele mai celebre utopii din cultura europeană, a mai fost tradusă și publicată în România, după câte știm, de Corneliu Vilt (București, Editura Științifică, 1959) care a redactat și notele, fiind precedată de un studiu introductiv de Mircea Ioanid. Traducerea de față nu ține seama de acea tălmăcire, ci doar de edițiile critice italiene și de lămuririle mai multor specialiști din mai multe domenii, pe care îi vom pomeni mai jos.

Prima versiune a utopiei campanelliene a fost scrisă sau dictată în limba italiană între anii 1602 (după ce Campanella își revenise oarecum după tortura din 4-5 iunie 1601) și 1603 (înainte de Conjuncția magna din Săgetător, prevestită în text), când este și pusă la *Index*. De la acea primă redactare și, pare-se, până în 1613, Campanella a continuat să corecteze și să modifice textul, până în prezent fiind descoperite șaptesprezece manuscrise, nici unul autograf, care cuprind în esență trei intervenții principale ale autorului în textul inițial. În perioada 1614-1619, în urma îndesirii perchezițiilor în închisoare și a sechestrării manuscriselor, și la îndemnul prietenilor săi nemți, mai ales al lui Tobias Adami care se ocupa de publicarea operelor lui

în Germania, traduce textul în latină, pentru a fi înțeles în străinătate. Traducerea latină, din care nu s-au păstrat manuscrise ci numai ediții tipărite, cunoaște și ea mai multe variante, prima fiind cea din Frankfurt, din 1623, îngrijită de Tobias Adami și prezentată ca appendice la *Politica*, ultima revizuită de autor fiind din 1637. Textul ales de noi ca text de bază al traducerii de față, prezent în volum în limba italiană, pornește de la versiunea publicată în 1941 de Norberto Bobbio în ediția critică îngrijită de el, versiune obținută prin colacionarea manuscrisului 2505 din Biblioteca Riccardiana din Florența cu manuscrisul 2618 din Biblioteca Comunale din Lucca. Varianta Bobbio, cu mici corecturi, a fost folosită ulterior de Luigi Firpo în mai multe ediții succesive apărute la editura UTET din Torino în perioada 1949-1968. Această variantă Bobbio-Firpo, până în acest moment considerată de specialiști a fi oarecum „cea oficială”, a fost republicată, sub îngrijirea Germanei Ernst, de editura italiană Laterza. Textul reprodus și tradus de noi este acesta din urmă, anume: Campanella, *La città del Sole*, a cura di Luigi Firpo. Nuova edizione a cura di Germana Ernst e Laura Salvetti Firpo. Postfazione di Norberto Bobbio, Editori Laterza, Roma-Bari, ediția a doua, 1999.

Pentru înțelegerea corectă a textului și tălmăcirea lui în limba română ne-au fost de mare ajutor nu doar operele lui Campanella (la care am avut acces prin volumul *Opere di Giordano Bruno e di Tommaso Campanella*, Riccardo Ricciardi Editore, Milano-Napoli, 1956), ci și aparatul critic al ediției de bază, precum și acelea ale lui Adriano Seroni (la Tommaso Campanella, *La città del Sole e Scelta d'alcune poesie filosofiche*, Feltrinelli Editore, Milano, 1962) și Romano Armerio (*La città del Sole* în *Opere di Giordano Bruno e di Tommaso Campanella*, Riccardo Ricciardi Editore, Milano-Napoli, 1956).

De un neprețuit ajutor ne-au fost ediția critică îngrijită de Tonino Tornitore, precum și sfaturile și lămuririle pe care ni le-a dat personal, lucru pentru care îi mulțumim și pe

această cale. Ediția lui Tonino Tornitore (Tommaso Campanella, *La città del Sole. Civitas Solis. Edizione complanare del manoscritto della prima redazione italiana, 1602, e dell'ultima edizione a stampa, 1637*. Traduzione, apparati critici, note di commento e appendici a cura di Tonino Tornitore, Edizioni Unicopli, Milano, 1998), de o acuratețe filologică și o bogăție a explicațiilor cu totul excepționale, prezintă trei versiuni ale textului campanellian în juxtă: textul italian al celui mai vechi manuscris dintre cele șaptesprezece cunoscute (e vorba de manuscrisul 1538 din Biblioteca Comunale din Trento, probabil din 1602), textul latin al ultimei ediții tipărite în timpul vieții autorului și revizuită de el (publicată la Paris, la tipografia Houssaye, în 1637) și traducerea în italiana de astăzi a textului latin, traducere care de asemeni îi aparține. Tornitore, alegând versiunile extreme ale operei, are posibilitatea de a face un studiu comparativ prețios și urmări evoluția gândirii campanelliene în decursul a trei decenii, ceea ce ne-a fost de mare folos. Pe de altă parte, în afara aparatului filologic și critic extrem de bogat, ediția Tornitore ne-a ajutat și prin faptul că, versiunea latină fiind semnificativ mai amplă și detaliată, ne-a permis să înțelegem unele pasaje deosebit de contrase în originalul italian.

Mulțumim de asemeni pentru ajutorul dat în unele pasaje referitoare la astronomie dnei dr. Magdalena Stavinschi, directorul Institutului de Astronomie al Academiei Române și al Observatorului Astronomic din București, iar pentru traducerea unor pasaje de astrologie, dlui prof. Firicel Ciarnău, autor de lucrări de astrologie, redactor al revistei *Astrele* și întemeietorul Școlii de Astrologie Fidelia.

Cea de a doua parte a volumului cuprinde treizeci de sonete și două canțone, constituite fiecare din zece madrigale, adică cincizeci de poeme din mai vastă și parțial pierdută operă poetică a lui Campanella. Optsprezece dintre sonete, în tălmăcirea remarcabilului traducător și om de

cultură C.D. Zeletin, au fost deja publicate în *Sonetul italian în Evul Mediu și Renaștere*, vol. II, Ed. Minerva, B.P.T., București, 1970, volum ce aparține aceluiași C.D. Zeletin. Pentru prezenta ediție autorul și-a revizuit traducerea și a definitivat și versiunea celor două cântone, care își așteptau încă din anii '60 sorocul, și apar acum pentru prima dată în limba română. Celelalte douăsprezece sonete au fost traduse pentru această ediție de cine a tradus și *Cetatea Soarelui*. Fiecare poezie tradusă poartă dedesubt inițialele traducătorului (C.D.Z. sau S.B.E.).

Prima ediție de versuri ale lui Campanella – care stă la baza tuturor edițiilor succesive – a fost publicată în 1622, probabil în Germania, de către același Tobias Adami, prieten și admirator al lui Campanella care, aflat la Neapole în 1613, văzuse întregul corpus al *Canticii*, alcătuită din șapte cărți. Din acest corpus el a extras 89 de poezii pentru culegerea sa. Cantica în versiune integrală, care trebuie să fi fost concepută de Campanella ca un întreg organic și totalizant, nu s-a păstrat. S-a păstrat însă culegerea lui Adami și alte poezii care au fost descoperite cu vremea. Este sigur că autorul versurilor a cunoscut ediția Adami deoarece la Neapole, în Biblioteca Oratoriana dei Padri Gerolamini, se păstrează un exemplar corectat de mână autorului. Pornind de la aceste corecturi și de la viziunea culegerii, care trebuie să fi respectat, măcar în parte, indicațiile autorului, de vreme ce a apărut cu explicațiile originare în proză, s-au realizat edițiile critice de mai târziu (începând cu mijlocul secolului al XIX-lea și până astăzi). Culegerea pe care o prezentăm aici este o antologie a antologiei lui Adami și cuprinde doar sonete și cântone (culegerea lui Adami având și elegii), așezate în ordinea acelui prim florilegiu. Ediția italiană reprodusă în acest volum și urmată de traducători este ediția Adriano Seroni pomenită mai sus.

Pentru înțelegerea corectă a textului și pentru alcătuirea aparatului critic ne-am folosit în esență de aceleași materiale ca pentru *Cetatea Soarelui*, citate mai sus.

Notele au la bază un material bibliografic variat. Am recurs la citarea surselor numai acolo unde textul nostru urmărește îndeaproape o singură sursă sau când, dimpotrivă, surse diferite interpretează diferit unele pasaje. În aceste cazuri am folosit următoarele abrevieri:

A.S.: Adriano Seroni, în Tommaso Campanella, *La città del Sole e Scelta d'alcune poesie filosofiche*, a cura di Adriano Seroni, Feltrinelli Editore, Milano, 1962.

E.G.: Eugenio Garin, *La cultura filosofica del Rinascimento italiano*, Milano, Bompiani, 1994 (prima edizione Firenze, 1961).

G.E.: Germana Ernst, în Campanella, *La città del Sole*, a cura di Luigi Firpo. Nuova edizione a cura di Germana Ernst e Laura Salvetti Firpo. Postfazione di Norberto Bobbio, Editori Laterza, Roma-Bari, ediția a doua, 1999.

L.F.: Luigi Firpo, în Campanella, *La città del Sole*, a cura di Luigi Firpo. Nuova edizione a cura di Germana Ernst e Laura Salvetti Firpo. Postfazione di Norberto Bobbio, Editori Laterza, Roma-Bari, ediția a doua, 1999.

N.B.: Norberto Bobbio, postfazione a Campanella, *La città del Sole*, a cura di Luigi Firpo. Nuova edizione a cura di Germana Ernst e Laura Salvetti Firpo, Editori Laterza, Roma-Bari, ediția a doua, 1999.

R.A.: Romano Armerio, în *La città del Sole în Opere di Giordano Bruno e di Tommaso Campanella*, Riccardo Ricciardi Editore, Milano-Napoli, 1956.

T.T.: Tonino Tornitore, în Tommaso Campanella, *La città del sole. Civitas Solis. Edizione complanare del manoscritto della prima redazione italiana, 1602, e dell'ultima edizione a stampa, 1637. Traduzione, apparati critici, note di commento e appendici a cura di Tonino Tornitore*, Edizioni Unicopli, Milano, 1998.

S.B.E.

LA CITTÀ DEL SOLE

CETATEA SOARELUI

LA CITTÀ DEL SOLE

di Fra Tommaso Campanella

Dialogo poetico

INTERLOCUTORI

OSPITALARIO E GENOVESE NOCHIERO
DEL COLOMBO

OSPITALARIO: Dimmi, di grazia, tutto quello che t'avvenne in questa navigazione.

GENOVESE: Già t'ho detto come girai il mondo tutto, e poi come arrivai alla Taprobana e fui forzato metter in terra, e poi, fuggendo la furia di terrazzani, mi rinselvai, e uscii in un gran piano proprio sotto l'equinoziale.

OSPITALARIO: Qui che t'occorse?

GENOVESE – Subito incontrai un gran squadrone d'uomini e donne armate, e molti di loro intendevano la lingua mia, li quali mi condussero alla Città del Sole.

OSPITALARIO: Di', come è fatta questa città? e come si governa?

GENOVESE: Sorge nell'ampia campagna un colle, sopra il quale sta la maggior parte della città; ma arrivano i suoi giri molto spazio fuor delle radici del monte, il quale è tanto, che la città fa due miglia di diametro e più, e viene ad essere sette miglia di circolo; ma, per la levatura, più abitazioni ha, che si fosse in piano.

E' la città distinta in sette gironi grandissimi, nominati dalli sette pianeti, e s'entra dall'uno all'altro per quattro strade e per quattro porte, alli quattro angoli del mondo

CETATEA SOARELUI
de Fratele Tommaso Campanella

Dialog poetic

INTERLOCUTORI

**UN IOANIT² ȘI UN GENOVEZ, CÂRMACIUL
LUI COLUMB**

IOANITUL: Zi-mi, rogu-te, tot ce ți s-a întâmplat în această călătorie³.

GENOVEZUL: Tocmai îți spuneam cum am colindat⁴ întreaga lume și cum am ajuns, apoi, la Taprobana⁵, unde am fost silit că acostez și cum, pe urmă, temându-mă de mânia localnicilor, am intrat în pădure, iar de acolo am ieșit într-o câmpie întinsă, chiar la ecuator⁶.

IOANITUL: Și ce ți s-a întâmplat acolo?

GENOVEZUL: Acolo am dat peste o ceată numeroasă de bărbați și femei, toți înarmați, dintre care mulți îmi înțelegeau limba și care m-au condus la Cetatea Soarelui⁷.

IOANITUL: Ia spune, cum e alcătuită cetatea asta și cum e cârmuită?

GENOVEZUL: Pe câmpia aceea întinsă se înalță un deal⁸, pe care se află cea mai mare parte a orașului; însă zidurile lui se întind mult dincolo de poala colinei care este într-atât de mare încât diametrul orașului este de două mile și mai bine⁹, iar circumferința lui ajunge la șapte mile; dar din pricina înălțimii, are mai multe locuințe decât de-ar fi fost la șes.

Orașul este împărțit în șapte brâuri ca șapte trepte, numite după cele șapte planete¹⁰, iar dinspre fiecare se pătrunde spre următorul prin patru căi și patru porți, anume către cele patru colțuri ale lumii¹¹; în felul acesta, dacă ar

spettanti; ma sta in modo che, se fosse espugnato il primo girone, bisogna più travaglio al secondo e poi più; talché sette fiate bisogna espugnarla per vincerla. Ma io son di parere, che neanche il primo si può, tanto è grosso e terrapieno, ed ha valguardi, torrioni, artelleria e fossati di fuori.

Entrando dunque per la porta Tramontana, di ferro coperta, fatta che s'alza e cala con bello ingegno, si vede un piano di cinquanta passi tra la muraglia prima e l'altra. Appresso stanno palazzi tutti uniti per giro col muro, che puoi dir che tutti siano uno; e di sopra han li rivellini sopra a colonne, come chiestri di frati, e di sotto non vi è introito, se non dalla parte concava delli palazzi. Poi son le stanze belle con le fenestre al convesso ed al concavo, e son distinte con picciole mura tra loro. Solo il muro convesso è grosso otto palmi, il concavo tre, li mezzani uno o poco più.

Appresso poi s'arriva al secondo piano, ch'è dui passi o tre manco, e si vedono le seconde mura con li rivellini in fuori e passeggiatori; e dalla parte dentro, l'altro muro, che serra i palazzi in mezzo, ha il chiestro con le colonne di sotto, e di sopra belle pitture.

E così s'arriva fin al supremo e sempre per piani. Solo quando s'entran le porte, che son doppie per le mura interiori ed esteriori, si ascende per gradi tali, che non si conosce, perché vanno obliquamente, e son d'altura quasi invisibile distinte le scale.

Nella summità del monte vi è un gran piano ed un gran tempio in mezzo, di stupendo artificio.

OSPITALARIO: Di', di' mo, per vita tua.

GENOVESE: Il tempio è tondo perfettamente, e non ha muraglia che lo circonda; ma sta situato sopra colonne grosse e belle assai. La cupola grande ha in mezzo una

fi cucerit primul brâu, cu mai mare caznă ar putea fi cucerit cel de al doilea și așa mai departe; drept care, pentru a cuceri orașul ar trebui cotropit de șapte ori. Dar eu sunt de părere că nici măcar primul nu poate fi cucerit, într-atât e apărat de masivul taluz, de bastioane, turnuri, artilerie și de șanțurile din afară.

De cum intri prin poarta dinspre Miazănoapte, îmbrăcată în fier și pusă în mișcare de un mecanism ingenios care o ridică și o coboară, vezi un tăpșan de cincizeci de pași¹² ce desparte primul zid de al doilea. Dinainte îți stau clădiri impunătoare, unele lângă altele și toate lipite jur-împrejur de al doilea zid de incintă, de poți zice că sunt una singură¹³; iar în partea de sus au logii ce se reazemă pe coloane, asemeni pridvoarelor mănăstirești¹⁴, iar dedesubt nu au intrare decât dinspre latura concavă a construcției. Sus vin odăile cele frumoase¹⁵, cu ferestre atât pe latura convexă cât și pe cea concavă, despărțite prin pereți subțiri. Numai zidul convex este gros de opt palme, celălalt, concav, fiind doar de trei, iar cele despărțitoare, de o palmă sau ceva mai mult.

Apoi se ajunge la al doilea brâu, cu doi-trei pași mai îngust¹⁶, unde se vede înspre exterior al doilea rând de ziduri, cu logiile și porticele lui; iar spre interior, celălalt zid, de care stau lipite jur-împrejur palatele, are la partea de jos portice cu coloane, iar sus are picturi de o mare frumusețe¹⁷.

Și tot așa, din treaptă în treaptă, se ajunge la brâul cel mai de sus. Și numai când străbați porțile, care sunt duble, una pentru zidul dinăuntru, alta pentru cel din afară, urci pe scări, dar urci fără parcă să-ți dai seama, pentru că treptele sunt piezișe și atât de puțin înalte încât nici nu le simți¹⁸.

Pe culmea muntelui se află un podiș întins, cu un mare templu la mijloc, de o făuritură minunată.

IOANITUL: Pe viața mea, zi înainte, nu te opri!

GENOVEZUL: Templul e cu desăvârșire rotund și nu are zid împrejmuitoare, ci se reazemă pe coloane zdravene și tare frumoase. Cupola cea mare are în vârf o cupolă mai

cupoletta con uno spiraglio, che pende sopra l'altare, ch'è uno solo e sta nel mezzo del tempio. Girano le colonne trecento passi e più, e fuor delle colonne della cupola vi sono per otto passi li chiostri con mura poco elevate sopra le sedie, che stan d'intorno al concavo dell'esterior muro, benché in tutte le colonne interiori, che senza muro fraposto tengono il tempio insieme, non manchino sedili portatili assai.

Sopra l'altare non vi è altro ch'un mappamondo assai grande, dove tutto il cielo è dipinto, ed un altro dove è la terra. Poi sul cielo della cupola vi stanno tutte le stelle maggiori del cielo, notate coi nomi loro e virtù, c'hanno sopra le cose terrene, con tre versi per una; ci son i poli e i circoli signati non del tutto, perché manca il muro a basso, ma si vedono finiti in corrispondenza alli globbi dell'altare. Vi sono sempre accese sette lampadi nominate dalli sette pianeti.

Sopra il tempio vi stanno alcune celle nella cupoletta attorno, e molte altre grandi sopra gli chiostri, e qui abitano li religiosi, che son da quaranta, ecc.

Vi è sopra la cupola una banderuola per mostrare i venti, e ne signano trentasei, e sanno quando spira ogni vento che stagione porta. E qui sta anco un libro in lettere d'oro di cose importantissime.

OSPITALARIO: Per tua fè dimmi tutto il modo del governo, ché qui t'aspettavo.

GENOVESE: E' un Principe Sacerdote tra loro, che s'appella Sole, e in lingua nostra si dice Metafisico: questo è capo di tutti in spirituale e temporale, e tutti li negozi in lui si terminano.

Ha tre prìncipi collaterali: Pon, Sin, Mor, che vuol dir: Potestà, Sapienza e Amore.

mică în care se deschide o ferestruică ce dă chiar deasupra altarului, care este unul singur și se află în mijlocul templului. Circumferința templului măsoară trei sute de pași și mai bine, iar la exteriorul coloanelor ce sprijină cupola se află, la distanță de opt pași, un al doilea cerc de coloane ridicate pe un zid scund¹⁹, doar cu puțin mai înalt decât stranele care îi dau roată la interior; cu toate astea, între coloanele cupolei, care, neunite de vreun zid, sprijină împreună templul, nu lipsesc numeroase scaune obișnuite²⁰.

Deasupra altarului nu se află altceva decât un mare glob pe care e zugrăvit tot cerul, și un altul, pe care e zugrăvit pământul. Iar pe bolta cupolei sunt înfățișate toate stelele mai mari de pe cer, scrise fiecare cu numele ei și cu înrâurirea pe care o are asupra lucrurilor pământești, descrisă în trei versuri; și mai sunt trasate polurile și cercurile²¹, dar nu în întregime, dedesubt nefiind zid, dar ele se pot vedea întregi pe globurile de deasupra altarului. Tot acolo se află mereu aprinse șapte lămpi numite după cele șapte planete²².

În partea de sus a templului, jur-împrejurul cupolei mai mici, se află un șir de chilii²³ mici, iar deasupra porticului, se găsesc chiliile mari²⁴ unde locuiesc preoții și călugării, în jur de patruzeci la număr etc.

În vârful cupolei se află un fanion ce indică direcția vânturilor, cu treizeci și șase de poziții, iar ei știu ce vânt ce vreme anume aduce. Iar aici se mai află și o carte scrisă cu litere de aur despre lucruri foarte însemnate.²⁵

IOANITUL: Pe legea mea, spune-mi totul despre ocârmuirea lor, căci aici voiam să ajung.

GENOVEZUL: Ei au un principe sacerdot, care se numește Soare, pe limba noastră Metafizician²⁶; acesta este conducătorul tuturor, atât în cele spirituale cât și în cele temporale²⁷, și orice deliberare se încheie la el.

El are trei principii adjuncți: Pon, Sin, Mor, ceea ce înseamnă Putere, Cunoaștere și Iubire²⁸.

Il Potestà ha cura delle guerre e delle paci e dell'arte militare; è supremo nella guerra, ma non sopra Sole; ha cura dell'uffiziali guerrieri, soldati, munizioni, fortificazioni ed espugnazioni.

Il Sapienza ha cura di tutte le scienze e delli dottori e magistrati dell'arti liberali e meccaniche, e tiene sotto di sé tanti uffiziali quante son le scienze: ci è l'Astrologo, il Cosmografo, il Geometra, il Loico, il Rettorico, il Grammatico, il Medico, il Fisico, il Politico, il Morale; e tiene un libro solo, dove stan tutte le scienze, che fa leggere a tutto il popolo ad usanza di Pitagorici. E questo ha fatto pingere in tutte le muraglia, su li rivellini, dentro e di fuori, tutte le scienze.

Nelle mura del tempio esteriori e nelle cortine, che si calano quando si predica per non perdersi la voce, vi sta ogni stella ordinatamente con tre versi per una.

Nel dentro del primo girone tutte le figure matematiche, più che ne scrisse Euclide e Archimede, con la lor proposizione significante. Nel di fuore vi è la carta della terra tutta, e poi le tavole d'ogni provincia con li riti e costumi e leggi loro, e con l'alfabeti ordinati sopra il loro alfabeto.

Nel dentro del secondo girone vi son tutte le pietre preziose e non preziose, e minerali, e metalli veri e pinti, con le dichiarazioni di due versi per uno. Nel di fuore vi son tutte sorti di laghi, mari e fiumi, vini e ogli ed altri liquori, e loro virtù e origini e qualità; e ci son le caraffe piene di diversi liquori di cento e trecento anni, con li quali sanano tutte l'infirmità quasi.

Nel dentro del terzo vi son tutte le sorti di erbe ed arbori del mondo pinte, e pur in teste di terra sopra il rivellino, e le dichiarazioni dove prima si ritrovàro, e le virtù

Principele numit Putere are în grijă războaiele, păcile și arta militară; este conducător suprem în vreme de război, dar nu mai presus de Soare; el se ocupă de războinici, căpetenii și ostași, de muniții, fortificații și asedii.

Principele Cunoaștere se îngrijește de toate științele, de învățatii și de diriguitorii artelor liberale și mecanice²⁹, și are în ocârmuirea lui atâți însărcinați câte sunt ramurile cunoașterii: are un Astrolog, un Cosmograf, un Geometru, un Logician, un Retorician, un Gramatician, un Medic, un Fizician³⁰, un Politician, un Moralist³¹; și are o singură carte³², unde se află toate cunoștințele, pe care o dă spre citire întregului popor, așa cum făceau Pitagoricienii. El este cel ce a pus să se picteze pe toate zidurile de incintă, precum și în afara și înăuntrul logiilor, toate științele.

Pe zidurile exterioare ale templului și pe draperiile care se coboară în timpul predicii, pentru ca predicatorul să nu-și piardă vocea³³, sunt înfățișate toate stelele în ordine, fiecare cu trei versuri lămuritoare.

Pe zidul interior al primului brâu se află toate figurile matematice, mai multe decât cele pomenite de Euclid și Arhimede, fiecare cu explicația ei. Pe cel exterior se află harta întregului pământ urmată de reprezentarea fiecărei regiuni în parte, cu riturile, obiceiurile și legile ei și cu alfabetul propriu, cu corespondențele lui în alfabetul lor.

La interiorul celui de al doilea brâu se află toate pietrele prețioase și neprețioase, mineralele și metalele, adevărate și zugrăvite, fiecare cu o explicație în două versuri. Pe zidul exterior sunt înfățișate toate felurile de lacuri, mări și râuri, de vinuri, uleiuri și alte lichide, fiecare cu însușirile, obârșia și calitățile sale; și mai sunt acolo carafe pline cu licori de o sută și de trei sute de ani, cu care ei vindecă aproape toate bolile³⁴.

Înăuntrul celui de al treilea brâu se află pictate toate soiurile de plante și de arbori de pe pământ, iar în logii, în vase de lut, se află plantele adevărate, arătându-se unde au fost găsite prima dată, ce virtuți posedă și ce corespondențe au

loro, e le simiglianze c'hanno con le stelle e con li metalli e con le membra umane, e l'uso loro in medicina. Nel di fuori tutte maniere di pesci di fiumi, lachi e mari, e le virtù loro, e 'l modo di vivere, di generarsi e allevarsi, a che servono, e le somiglianze c'hanno con le cose celesti e terrestri e dell'arte e della natura; sì che mi stupii, quando trovai pesce vescovo e catena e chiodo e stella, appunto come son queste cose tra noi. Ci sono ancini, rizzi, spondoli e tutto quanto è degno di sapere con mirabil arte di pittura e di scrittura che dichiara.

Nel quarto, dentro vi son tutte sorti di ucelli pinti e lor qualità, grandezze e costumi, e la fenice è verissima appresso loro. Nel di fuori stanno tutte sorti di animali reptili, serpi, draghi, vermini, e l'insetti, mosche, tafani ecc., con le loro condizioni, veneni e virtù; e son più che non pensamo.

Nel quinto, dentro vi son l'animali perfetti terrestri di tante sorti che è stupore. Non sappiamo noi la millesima parte, e però, sendo grandi di corpo, l'han pinti ancora nel di fuori rivellino; e quante maniere di cavalli solamente! oh, belle figure dichiarate dottamente!

Nel sesto, dentro vi sono tutte l'arti meccaniche, e l'inventori loro, e li diversi modi, come s'usano in diverse regioni del mondo. Nel di fuori vi son tutti l'inventori delle leggi e delle scienze e dell'armi. Trovai Moisè, Osiri, Giove, Mercurio, Macometto ed altri assai; e in luoco assai onorato era Giesù Cristo e li dodici Apostoli, che ne tengono gran conto, Cesare, Alessandro, Pirro e tutti li Romani; onde io ammirato come sapeano quelle istorie, mi mostrârò che essi teneano di tutte nazioni lingua, e che mandavano apposta per il mondo ambasciatori, e s'informavano del bene e del male di tutti; e godeno assai in questo. Vididi che nella China le bombarde e le stampe fûro

cu stelele, cu metalele și cu mădularele omenеști, și cum se întrebuințează fiecare în medicină³⁵. Pe zidul exterior sunt zugrăvite toate speciile de pești din râuri, lacuri și mări, cu virtuțile lor și cu felul lor de a trăi, de a se înmulți și a se crește, și se spune și la ce folosesc, ce asemănări³⁶ au cu lucrurile cerești și pământești, naturale sau făurite de om; și nu mică mi-a fost mirarea să dau peste pești episcop și lanț și cui și stea³⁷, întocmai cum sunt cei de la noi. Și se mai găsesc acolo și două soiuri de arici de mare³⁸ și vertebre ca la noi, și tot ce merită știut e înfățișat prin picturi și inscripții de o minunată măiestrie.

În cel de al patrulea brâu, la interior sunt pictate toate speciile de păsări, cu însușirile, dimensiunile și obiceiurile fiecăreia, iar foenixul există cu adevărat la ei. La exterior sunt înfățișate toate felurile de reptile, șerpi, șopârle, viermi, insecte, muște, tăuni etc. cu felul lor de viață, cu veninurile și virtuțile fiecăruia; și sunt mai multe decât am crede.

În al cincilea, la interior sunt zugrăvite animalele de uscat, cu uimitor de multe specii. Noi nu cunoaștem nici a mia parte dintre ele; iar cum sunt mari la trup, le-au pictat și în afara logiilor; e de-ajuns să vezi câte sunt rasele de cai! Oh, ce figuri minunate și ce lămuriri savante!

În al șaselea brâu, la interior sunt înfățișate toate artele mecanice cu inventatorii lor, și cu diferitele feluri în care sunt practicate în felurile regiuni ale lumii. La exterior, sunt zugrăviți toți inventatorii legilor, științelor și armelor. Am dat acolo peste Moise, peste Osiris, Jupiter, Mercur, Mahomed și mulți alții; la loc de cinste se află Isus Cristos și cei doisprezece Apostoli, de care ei țin seamă mult, Cezar, Alexandru, Pirrus și toți romanii; drept care, când eu m-am arătat uimit că știau acele istorii, ei mi-au arătat că știu limba tuturor popoarelor și că trimiteau dinadins ambasadori prin lume să se informeze despre ce are bun și rău fiecare; iar asta le place mult. Acolo am văzut că în China bombardele și tiparul au apărut mai devreme

prima ch'a noi. Ci son poi li mastri di queste cose; e li figliuoli, senza fastidio, giocando, si trovano saper tutte le scienze istoricamente prima che abbin dieci anni.

Il Amore ha cura della generazione, con unir li maschi e le femine in modo che faccin buona razza; e si riden di noi che attendemo alla razza de cani e cavalli, e trascuramo la nostra. Tien cura dell'educazione, delle medicine, spezierie, del seminare e raccogliere li frutti, delle biade, delle mense e d'ogni altra cosa pertinente al vitto e vestito e coito, ed ha molti maestri e maestre dedicate a queste arti.

Il Metafisico tratta tutti questi negozi con loro, ché senza lui nulla si fa, ed ogni cosa la comunicano essi quattro, e dove il Metafisico inchina, son d'accordio.

OSPITALARIO: Or dimmi degli offizi e dell'educazione e del modo come si vive; si è repubblica o monarchia o Stato di pochi.

GENOVESE: Questa è una gente ch'arrivò là dall'Indie, ed erano molti filosofi, che fuggîro la rovina di Mogori e d'altri predoni e tiranni; onde si risolsero di vivere alla filosofica in commune, si ben la comunità delle donne non si usa tra le genti della provincia loro; ma essi l'usano, ed è questo il modo. Tutte cose son comuni; ma stan in man di ufficiali le dispense, onde non solo il vitto, ma le scienze e onori e spassi son comuni, ma in maniera che non si può appropriare cosa alcuna.

Dicono essi che tutta la proprietà nasce da far casa appartata, e figli e moglie propria, onde nasce l'amor proprio; ché, per sublimar a ricchezze o a dignità il figlio o lasciarlo erede, ognuno diventa o rapace publico, se non ha timore, sendo potente; o avaro ed insidioso ed ippocri-

ca la noi. Și au de asemeni învățători pentru toate aceste lucruri; iar copiii se trezesc că, fără să se plictisească, doar urmărind imaginile și jucându-se, învață, înainte de-a împlini zece ani, toate științele povestite pe pereți.

Principele Iubire se îngrijește de procreere, împerechind bărbații cu femeile în așa fel încât să rezulte o rasă bună, și râd de noi care ne ocupăm de rasele de câini și cai, și nu dăm atenție rasei noastre. Și se mai ocupă de educație, de leacuri și ierburi de leac, de semănatul și culesul fructelor, de nutreț, de mese și de tot ceea ce ține de hrană, îmbrăcăminte și împerechere, și are mulți specialiști și specialiste dedicați acestor ramuri.

Metafizicianul dezbate cu ei toate aceste treburi, căci fără el nu se face nimic, iar orice lucru e discutat de toți patru, iar cel spre care înclină Metafizicianul este aprobat de ceilalți trei.

IOANITUL: Acum spune-mi despre funcții, despre educație și despre cum se trăiește; și dacă e republică, monarhie sau stat al celor puțini³⁹.

GENOVEZUL: Oamenii ăștia au ajuns acolo din Indii⁴⁰, și mulți erau filozofi, care au fugit de urgia mogulilor⁴¹ și a altor jefuitori și tirani; drept care au hotărât să trăiască în chip filozofic, în comun, deși în ținutul lor de obârșie nu e obișnuită folosirea în comun a femeilor; dar ei o practică⁴² și iată cum: toate lucrurile sunt ale tuturor; dar distribuirea lor stă în mâinile împuterniciților, drept care nu doar hrana, ci și cunoștințele, onorurile și distracțiile sunt comune, dar în așa fel încât niciuna nu poate deveni proprietatea cuiva.

Ei spun că simțul proprietății se naște din obiceiul de a vrea o casă numai a ta, și o nevastă și fii ai tăi, de unde ia naștere iubirea de sine; căci pentru a spori bogăția sau onoarea fiului sau pentru a-i lăsa moștenire, orice om devine ori un prădalnic al avutului obștesc, dacă are putere și nu se teme; ori un zgârcit, un viclean și un fățarnic, dacă n-are.

ta, si è impotente. Ma quando pèrdono l'amor proprio, resta il commune solo.

OSPITALARIO: Dunque nullo vorrà fatigare, mentre aspetta che l'altro fatichi, come Aristotile dice contra Platone.

GENOVESE: Io non so disputare, ma ti dico c'hanno tanto amore alla patria loro, che è una cosa stupenda, più che si dice delli Romani, quanto son più spropriati. E credo che li preti e monaci nostri, se non avessero li parenti e li amici, o l'ambizione di crescere più a dignità, sariano più spropriati e santi e caritativi con tutti.

OSPITALARIO: Dunque là non ci è amicizia, poiché non si fan piacere l'un l'altro.

GENOVESE: Anzi grandissima: perché è bello a vedere, che tra di loro non ponno donarsi cosa alcuna, perché tutto hanno del commune, e molto guardano gli ufficiali, che nullo abbia più che merita. Però quanto è bisogno tutti l'hanno. E l'amico si conosce tra di loro nelle guerre, nell'infirmità, nelle scienze, dove s'aiutano e s'insegnano l'un l'altro. E tutti li gioveni s'appellan frati e quei che son quindici anni più di loro, padri, e quindici meno, figli. E poi vi stanno l'ufficiali a tutte cose attenti, che nullo possa all'altro far torto nella fratellanza.

OSPITALARIO: E come?

GENOVESE: Di quante virtù noi abbiamo, essi hanno l'uffiziale: ci è uno che si chiama Liberalità, uno Magnanimità, uno Castità, uno Fortezza, uno Giustizia criminale o civile, un Solerzia, un Verità, Beneficenza, Gratitude, Misericordia, ecc.; e a ciascuno di questi si elegge quello, che da fanciullo nelle scole si conosce inclinato a tal virtù. E però, non sendo tra loro latrocinii, né assassinii, né stupri e incesti, adultèri, delli quali noi ci accusamo, essi si accusano d'ingratitude, di malignità, quando uno non vuol

Dar când dispare iubirea de sine, rămâne numai iubirea pentru ceilalți⁴³.

IOANITUL: Atunci înseamnă că nimeni nu va vrea să trudească, așteptând să trudească ceilalți, cum spune Aristotel⁴⁴ contrazicându-l pe Platon.

GENOVEZUL: Nu mă pricep să discut asta, dar îți spun că e uimitor câtă dragoste au pentru patria lor, mai ceva decât se spune despre romani, cu atât mai multă cu cât sunt mai lipsiți de bunuri proprii. Eu cred că și preoții și călugării noștri, dacă n-ar avea rude, nici prieteni, nici ambiția de a crește în rang, ar fi mai dezinteresați, mai sfinți, mai milostivi cu toată lumea.

IOANITUL: Prin urmare acolo nu există prietenie, pentru că n-au a-și face unul altuia vreun hatâr⁴⁵.

GENOVEZUL: Dimpotrivă, există și chiar mai mare: și e tare frumos să vezi că ei nu pot să-și dea nimic unul altuia, pentru că au totul în comun; iar împluterniciții sunt foarte atenți ca nimeni să nu capete mai mult decât merită. Dar toți au ce le trebuie. Iar, la ei, prietenul se cunoaște la vreme de război sau de boală ori la învățătură, unde se ajută între ei și se învață unul pe altul. Și toți tinerii se numesc frați, iar cei mai mari cu cincisprezece ani se numesc tați, iar cei cu cinsprezece ani mai mici, fii. Iar împluterniciții sunt atenți la toate, așa încât nimeni să nu-i facă vreun rău altuia știrbind frăția.

IOANITUL: Și cum fac asta?

GENOVEZUL: Pentru fiecare virtute din cele care există ei au câte un împluternicit: unuia îi zic Dărnicie, altuia Mărinimie, unuia Castitate, altuia Forță, unuia Justiție penală sau civilă, altuia Sânguință, altora Adevăr, Binefacere, Recunoștință, Milostenie etc.: și pentru fiecare virtute e ales cel care, de copil, la școală, se dovedește a fi înclinat spre ea. Iar cum printre ei nu există hoție, nici omucidere, viol, incest, adulter, de care putem fi acuzați noi, ei se acuză de nerecunoștință, de răutate, când cineva nu vrea să-i facă o

far piacere onesto, di bugia, che aborriscono più che la peste; e di questi rei per pena son privati della mensa comune, o del commercio delle donne, e d'alcuni onori, finché pare al giudice, per ammendarli.

OSPITALARIO: Or dimmi, come fan gli ufficiali?

GENOVESE: Questo non si può dire, se non sai la vita loro. Prima è da sapere che gli uomini e le donne vestono d'un modo atto a guerreggiare, benché le donne hanno la sopravvesta fin sotto al ginocchio, e l'uomini sopra, e s'allevan tutti in tutte l'arti. Dopo li tre anni li fanciulli imparano la lingua e l'alfabeto nelle mura, caminando in quattro schiere; e quattro vecchi li guidano e insegnano, e poi li fan giocare e correre, per rinforzarli, e sempre scalzi e scapigli, fin alli sette anni, e li conducono nell'officine dell'arti, cosidori, pittori, orefici, ecc.; e mirano l'inclinazione. Dopo li sette anni vanno alle lezioni delle scienze naturali, tutti; ché son quattro lettori della medesima lezione, e in quattro ore tutte quattro quadre si spediscono; perché, mentre gli altri si esercitano il corpo, o fan li pubblici servizi, gli altri stanno alla lezione. Poi alli dieci tutti si mettono alle matematiche, medicine e altre scienze, e ci è continua disputa tra di loro e concorrenza; e quelli poi diventano ufficiali di quella scienza, dove miglior profitto fanno, o di quell'arte meccanica, perché ognuna ha il suo capo. E in campagna, nei lavori e nella pastura delle bestie pur vanno ad imparare; e quello è tenuto di più gran nobiltà, che più arti impara, e meglio le fa. Onde si ridono di noi che gli artefici appellamo ignobili, e diciamo nobili quelli, che null'arte imparano e stanno oziosi e tengono in ozio e lascivia tanti servitori con roina della repubblica.

Gli ufficiali poi s'eleggono da quelli quattro capi, e dalli mastri di quell'arte, li quali molto bene sanno chi è più

plăcere cinstită altuia, sau de minciună, pe care o urăsc mai ceva ca ciurma; iar cei vinovați de așa ceva sunt lipsiți de masa comună sau de tovărășia femeilor, și de anumite onoruri, atâta timp cât socotește judecătorul că au de ispășit⁴⁶.

IOANITUL: Spune-mi acum ce-i cu împuterniciții⁴⁷.

GENOVEZUL: E greu de spus, dacă nu le cunoști viața. Află mai întâi că bărbații și femeile se îmbracă ca pentru luptă, deși femeile au veșmântul de deasupra până sub genunchi, în vreme ce bărbații îl au deasupra genunchiului, și toți sunt instruiți în toate disciplinele. De la vârsta de trei ani copiii învață limba și alfabetul de pe ziduri, umblând încolonați în patru grupuri⁴⁸; și, până fac șapte ani, patru bătrâni îi îndrumă și îi învață, și apoi îi pun să se joace și să alerge, mereu desculți și cu capul gol, ca să-i întărească, și îi conduc prin atelierele meșteșugărești, pe la croitori, pictori, giuvaiergii etc. și le urmăresc înclinațiile. După vârsta de șapte ani, merg la lecțiile de științele naturii, cu toții, deoarece există patru învățători pentru aceeași lecție, și sunt de ajuns patru ore pentru toate cele patru grupuri; căci în vreme ce unii fac exerciții fizice sau îndeplinesc treburi obștești, alții sunt la lecție. Apoi, la zece ani, toți încep matematica, medicina și celelalte științe, iar între ei are loc o neîncetată dezbatere și întrecere; iar mai târziu fiecare dintre ei devine împuternicit în acea ramură, în acea știință sau în acel meșteșug anume în care a dat roade mai bune, căci fiecare îndeletnicire trebuie să aibă un îndrumător. Se duc și la țară să învețe muncile câmpului și păscutul vitelor; și dintre toți cel mai nobil e socotit acela care învață mai multe meserii și le face cel mai bine. Drept care ei râd de noi care-i numim pe meșteșugari mișei și-i socotim nobili pe cei ce nu învață nici o meserie ci trândăvesc, și care mai țin pe lângă ei, în trândăvie și desfrâu, spre sărăcirea statului⁴⁹, și o droaie de slugi.

Împuterniciții sunt aleși de către cei patru cârmuitori⁵⁰ și de specialiștii în meseria respectivă, care știu prea bine

atto a quell'arte o virtù, in cui ha da reggere, e si propongono in consiglio, e ognuno oppone quel che sa di loro. Però non può essere Sole se non quello che sa tutte l'istorie delle genti e riti e sacrifici e repubbliche e inventori di leggi ed arti. Poi bisogna che sappia tutte l'arti meccaniche, perché ogni due giorni se n'impara una, ma l'uso qui le fa saper tutte, e la pittura. E tutte le scienze ha da sapere, matematiche, fisiche, astrologiche. Delle lingue non si cura, perché ha l'interpreti, che son i grammatici loro. Ma più di tutti bisogna che sia metafisico e teologo, che sappia ben la radice e prova d'ogn'arte e scienza, e le similitudini e differenze delle cose, la Necessità, il Fato, e l'Armonia del mondo, la Possanza, Sapienza e Amor divino e d'ogni cosa, e li gradi degli enti e corrispondenze loro con le cose celesti, terrestri e marine, e studia molto bene nei profeti ed astrologia. Dunque si sa chi ha da esser Sole, e se non passa trentacinque anni, non arriva a tal grado; e questo officio è perpetuo, mentre non si trova chi sappia più di lui e sia più atto al governo.

OSPITALARIO: E chi può saper tanto? Anzi non può saper governare chi attende alle scienze.

GENOVESE: Io dissi a loro questo, e mi risposero: — Più certi semo noi, che un tanto letterato sa governare, che voi che sublimete l'ignoranti, pensando che siano atti perché son nati signori, o eletti da fazione potente. Ma il nostro Sole sia pur tristo in governo: non sarà mai crudele, né scelerato, né tiranno un chi tanto sa. Ma sappiate che questo è argomento che può tra voi, dove pensate che sia dotto chi sa più grammatica e logica d'Aristotile o di questo o quello autore; al che ci vol sol memoria servile, onde l'uomo si fa inerte, perché non contempla le

cine e mai potrivit cu destoinicia ori meșteșugul peste care va cârmui, și tot aceștia îi propun consiliului, unde fiecare spune ce știe despre ei. Dar Soare nu poate ajunge decât cel ce cunoaște istoria tuturor popoarelor, riturile și jertfele fiecăruia, toate statele și toți inventatorii legilor și artelor. De asemeni, mai trebuie să cunoască toate artele mecanice, căci acolo la fiecare două zile se învață câte una, iar exercițiul și picturile⁵¹ le fac cunoscute pe toate. Și mai trebuie să cunoască și toate științele, matematice, fizice și astrologice. De limbi nu se îngrijește fiindcă are tălmaci, care sunt gramaticienii lor. Dar mai presus de orice trebuie să fie metafizician și teolog, să cunoască bine temeiul și dovada fiecărei arte și științe, asemănările și deosebiriile dintre lucruri, Necesitatea, Destinul și Armonia lumii, Puterea, Cunoașterea și Iubirea divină⁵² și a tuturor lucrurilor, ierarhia existențelor și corespondențele fiecăreia cu lucrurile cerești, pământești și marine; trebuie să studieze temeinic învățătura profeților și astrologia. Prin urmare se știe dinainte cine va fi Soare, și nu se poate ajunge la acest grad mai devreme de treizeci și cinci de ani⁵³; iar această funcție este perpetuă, atâta vreme cât nu apare cineva care să știe mai multe decât el și să fie mai potrivit cu cârmuirea.

IOANITUL: Și cine poate ști atâtea? Ba, după mine, cine se ocupă de științe de-abia că nu poate ști cârmui.

GENOVEZUL: Asta le-am spus și eu, iar ei mi-au răspuns așa: — Mai siguri suntem noi că ditamai învățatul va ști să guverneze, decât voi care-i suiți la cârmă pe ageamii gândind că se vor arăta pricepuți doar fiindcă sunt de viță nobilă sau pentru că au fost aleși de un partid puternic. Măcar Soarele nostru, chiar nepriceput la guvernare, știind el atâtea, nu se va dovedi niciodată crud, nici ticălos, nici tiran. Și mai află că această obiecție are noimă doar pentru voi, care gândiți că învățat este cel ce cunoaște mai bine gramatica și logica lui Aristotel sau a vreunui alt autor; dar pentru așa ceva nu-i nevoie decât de o memorie slugarnică, care-l face pe om neputincios, pentru că el nu contemplă

cose ma li libri, e s'avvilisce l'anima in quelle cose morte; né sa come Dio regga le cose, e gli usi della natura e delle nazioni. Il che non può avvenire al nostro Sole, perché non può arrivare a tante scienze chi non è scaltro d'ingegno ad ogni cosa, onde è sempre attissimo al governo. Noi pur sappiamo che chi sa una scienza sola, non sa quella né l'altre bene; e che colui che è atto a una sola, studiata in libro, è inerte e grosso. Ma non così avviene alli pronti d'ingegno e facili ad ogni conoscenza, come è bisogno che sia il Sole. E nella città nostra s'imparano le scienze con facilità tale, come vedi, che più in un anno qui si sa, che in diece o quindici tra voi, e mira in questi fanciulli.

Nel che io restai confuso per le ragioni sue e la prova di quelli fanciulli, che intendevano la mia lingua; perché d'ogni lingua sempre han d'esser tre che la sappiano. E tra loro non ci è ozio nullo, se non quello che li fa dotti; che però vanno in campagna a correre, a tirar dardo, sparar archibugi, seguitar fiere, lavorare, conoscer l'erbe, mo una schiera, mo l'altra di loro.

Li tre ufficiali primi non bisogna che sappino se non quell'arti che all'offizio loro partengono. Onde sanno l'arti comuni a tutti, istoricamente imparandole, e poi le proprie, dove più si dà uno che un altro: così il Potestà saperà l'arte cavalierasca, fabricar ogni sorte d'armi, così di guerra machine, arte militare, ecc. Ma tutti questi ufficiali han d'essere filosofi, di più, e istorici, naturalisti ed umanisti.

OSPITALARIO: Vorrei che dicessi l'offizi tutti, e li distinguessi; e s'è bisogno l'educazion commune.

GENOVESE: Sono prima le stanze comuni, dormitori, letti e bisogni; ma ogni sei mesi si distinguono dalli

lucrurile ci cărțile, iar sufletul i se veștejește printre acele lucruri moarte; un asemenea învățat nu pricepe nici cum cârmuiește lucrurile Dumnezeu, nici care sunt obiceiurile naturii și ale popoarelor. Ceea ce nu i se poate întâmpla Soarelui nostru, pentru că nu poate ajunge la atâta cunoaștere cine nu e ascuțit la minte și atent la orice lucru, drept care el e întotdeauna foarte priceput să cârmuiască. Iar noi mai știm că cine cunoaște o singură disciplină nu o știe bine nici pe aceea, nici pe altele; și că cine e priceput într-una singură, învățată din cărți, e nevolnic și mocofan. Lucrul ăsta nu li se întâmplă însă celor sprinteni la minte și care învață ușor orice, așa cum trebuie să fie Soarele. Iar în cetatea noastră toate cunoștințele se învață cu o asemenea ușurință încât, cum bine vezi, aici se dobândesc într-un an cât în zece-cincisprezece ai voștri. Uită-te doar la copiii ăștia.

La asta eu m-am fâstâcit din pricina argumentelor sale și a dovezii făcute de acei copii, care îmi înțelegeau limba; căci fiecare limbă trebuie cunoscută de trei dintre ei. Iar ei nu știu ce e zăbava, alta decât aceea care-i face învățați⁵⁴; căci ba un grup, ba celălalt dintre ei iese la câmp să alerge, să arunce cu sulița, să tragă cu archebuza, să urmărească vânatul, să lucreze, să învețe plantele.

Primii trei dregători nu trebuie să cunoască decât acele ramuri care țin de îndatoririle lor. De aceea ei învață ceea ce învață toți ceilalți aici cu ajutorul imaginilor, dar apoi învață mai mult decât ceilalți ceea ce le trebuie îndeosebi: de pildă Putere va ști bine să călărească, să meșterească tot felul de arme, mașini de război, tehnici militare etc. Dar toți acești împuterniciți trebuie să fie și filozofi, ba chiar și istorici, naturaliști și umaniști.

IOANITUL: Aș vrea să-mi vorbești despre toate sarcinile publice și să mi le descrii; și dacă este cazul și despre educația obștească⁵⁵.

GENOVEZUL: Află mai întâi că încăperile, dormitoarele, paturile și dependințele sunt comune; iar din șase în șase luni împuterniciții hotărăsc cine va dormi la un nivel al

mastri, chi ha da dormire in questo girone o in quell'altro, e nella stanza prima o seconda, notate per alfabeto.

Poi son l'arti comuni agli uomini e donne, le speculative e meccaniche; con questa distinzione, che quelle dove ci va fatica grande e viaggio, le fan gli uomini, come arare, seminare, cogliere i frutti e pascere le pecore; però operar nell'aia, nella vendemmia, nel formar il cascio e mungere si soleno pur le donne mandare, e nell'orti vicini alla città per erbe e servizi facili. Universalmente, le arti che si fanno sedendo e stando, per lo più son delle donne, come tessere, cuscire, tagliar i capelli e le barbe, la spezieria, fare tutte sorti di vestimenti; altro che l'arte del ferraro e delle armi. Pur chi è atta a pingere, non se le vieta. La musica è solo delle donne, perché più dilettono, e de' fanciulli, ma non di trombe e tamburi. Fanno anche le vivande; apparecchiano le mense; ma il servire a tavola è proprio delli gioveni, maschi e femine, finché son di vint'anni.

Hanno in ogni girone le pubbliche cucine e le dispense della robba. E ad ogni officio soprastante è un vecchio e una vecchia, che comandano ed han potestà di battere o far battere da altri li neglienti e disobedienti, e notano ognuno e ognuna in che esercizio meglio riesce. Tutta la gioventù serve alli vecchi che passano quarant'anni; ma il mastro o maestra han cura la sera, quando vanno a dormire, e la mattina di mandar alli servizi quelli a chi tocca, uno o due ad ogni stanza, ed essi gioveni si servono tra loro, e chi ricusa, guai a lui! Vi son prime e seconde mense; d'una parte mangiano le donne, dall'altra gli uomini, e stanno come in refettori di frati. Si fa senza strepito, e un sempre legge a tavola, cantando, e spesso l'uffiziale parla sopra qualche passo della lezione. E' una dolce cosa vedersi servire di tanta bella gioventù, in abito succinto, così a tempo, e vedersi a canto tanti amici, frati, figli e madri vivere con tanto rispetto e amore.

oraşului şi cine la altul, cine în camera dintâi şi cine într-a doua, numite în ordinea alfabetului.

Apoi îndeletnicirile bărbaţilor sunt aceleaşi cu ale femeilor, fie ele teoretice sau mecanice; cu singura deosebire că acelea în care e nevoie de efort mare şi de mers mult sunt practicate de bărbaţi, spre exemplu aratul, semănatul, culesul fructelor şi păscutul oilor; dar în ogradă, la culesul viilor, la prepararea brânzei, la muls se trimit şi femei, care merg şi în grădinile din preajma oraşului după ierburi sau fac munci mai uşoare. În general, muncile care se fac stând jos şi pe loc sunt îndeobşte făcute de femei, cum ar fi ţesutul, cusutul, tunsul părului şi bărbilor, prepararea leacurilor şi lucrarea veşmintelor de tot felul; dar nu şi meşteşugul fierarului şi al armelor. Iar femeia în stare să picteze poate să o facă. Muzica intră doar în sarcina femeilor, pentru că sunt mai plăcute, şi a copiilor, dar fără trâmbiţe şi tobe. Tot ele fac mâncare şi pun masa; dar servitul la masă e sarcina tinerilor, băieţi şi fete până în douăzeci de ani.

Fiecare nivel din cele şapte ale cetăţii are bucătării publice şi cămări cu provizii. Şi fiecare are drept supravegheator un bătrân sau o bătrână care comandă şi are puterea de a-i bate sau a pune să fie bătuţi neglijenţii şi neascultătorii, şi-şi notează despre fiecă băiat ori fată în ce îndeletnicire se descurcă mai bine. Toţi tinerii îi servesc pe bătrânii trecuţi de patruzeci de ani; dar îndrumătorul sau îndrumătoarea are grijă ca seara, când merg la culcare, şi dimineaţa, să-i trimită să deretice pe cei care vin la rând, unu sau doi de fiecare cameră, iar tinerii se slujesc unul pe altul, iar cine refuză, vai de el! Există două şiruri de mese: la unul mănâncă femeile, iar la celălalt bărbaţii, aşezaţi cu toţii ca în trapezele mănăstirilor. Se mănâncă în tăcere, iar cineva citeşte şi cântă cât durează masa, iar adesea mai-marele vorbeşte despre un anumit pasaj din lecţie⁵⁶. Şi e un lucru tare plăcut să te vezi servit la timp, de atâţi tineri frumoşi, în haine scurte, şi să vezi lângă tine atâţia prieteni, fraţi, fii şi mame trăind laolaltă cu asemenea respect şi iubire.

Si dona a ciascuno, secondo il suo esercizio, piatto di pitanza e minestra, frutti, cascio; e li medici hanno cura di dire alli cochi in qual giorno qual sorte di vivanda conviene, e quale alli vecchi e quale alli giovani e quale all'ammalati. Gli ufficiali hanno iglior parte; questi mandano spesso della loro a tavola a chi più si ha fatto onore la mattina nelle lezioni e dispute di scienze e armi, e questo si stima per grande onore e favore. E nelle feste fanno cantar in musica pur in tavola; e perché tutti mettono mano alli servizi, mai non si trova che manchi cosa alcuna. Son vecchi savi soprastanti a chi cucina e alli refettori, e stimano assai la nettezza nelle strade, nelle stanze e nelli vasi e nelle vestimenta e nella persona.

Vesteno dentro camisa bianca di lino, poi un vestito, ch'è giubbone e calza insieme, senza pieghe e spaccato per mezzo, dal lato e di sotto, e poi imbottonato. E arriva la calza insino al tallone, a cui si pone un pedale grande come un bolzacchino, e la scarpa sopra. E son ben attillate, che quando si spogliano la sopraveste, si scerneno tutte le fattezze della persona. Si mutano le vesti quattro volte varie, quando il Sole entra in Cancro e Capricorno, Ariete e Libra. E, secondo la complessione e la procerità, sta al Medico di distribuirle col Vestiario di ciascun girone. Ed è cosa mirabile che in un punto hanno quante vesti vogliono, grosse, sottili, secondo il tempo. Veston tutti di bianco, e ogni mese si lavan le vesti col sapone, o bucato quelle di tela.

Tutte le stanze sottane sono officine, cucine, granari, guardarobbe, dispense, refettori, lavatori; ma si lavano nelle pile delli chiostri. L'acqua si getta per le latrine o per canali, che vanno a quelle. Hanno in tutte le piazze delli gironi le lor fontane, che tirano l'acque dal fondo solo con muover un legno, onde esse spicciano per li canali.

Fiecare primește, după munca pe care o face, un fel de mâncare și o ciorbă, fructe și caș; iar medicii au grijă să le spună bucătarilor în ce zi ce soi de mâncare e mai potrivită și care anume e pentru bătrâni, care pentru tineri și care pentru bolnavi. Dregătorii au parte de mai mult; dar ei trimit adesea din bucatele lor celor care s-au arătat mai vrednici dimineța, la lecții, în întrecerile teoretice și armate, iar lucrul ăsta e socotit o mare cinste și favoare. Iar de sărbători pun să cânte muzica chiar și la masă⁵⁷; iar cum toți pun mâna la treabă, nicicând nu se întâmplă să lipsească ceva. Supraveghetorii bucătarilor și ai meselor sunt bătrâni înțelepți, și toți pun mare preț pe curățenia străzilor, a odăilor, vaselor, hainelor și trupului.

Ei poartă o cămașă albă⁵⁸ de in, iar deasupra un veșmânt care îmbracă și corpul și picioarele⁵⁹, fără cute și despicat la mijloc, pe părți și jos, și încheiat cu nasturi. Pantaloul ajunge până la călcâi, iar piciorul e vârât într-un ciorap înalt cât o cizmuliță peste care se trage pantoful. Și toate sunt strânse pe corp așa încât, când își scot mantia, li se văd bine toate formele trupului. Hainele își schimbă felul de patru ori pe an, atunci când soarele intră în Rac, în Capricorn, în Berbec și Balanță⁶⁰. Ele se distribuie după statură și conformație, iar sarcina îi revine medicului împreună cu împuternicitul cu îmbrăcămintea de la nivelul⁶¹ respectiv. Și e lucru uimitor că în orice moment au câte haine le trebuie, fie groase fie subțiri, după cum e vremea. Toți se îmbracă în alb și în fiecare lună hainele se spală cu săpun iar rufele cu leșie⁶².

Toate încăperile de jos⁶³ sunt pentru ateliere, bucătării, hambare, vestiare, cămări, săli de mese, spălătorii; dar ei se spală în scăldătoarele din logii. Iar apa se varsă în latrine sau în canalele care duc la ele. În toate piețele, la toate nivelurile, au fântâni care scot apa din adânc prin mișcarea unei pârghii⁶⁴ și o distribuie mai departe prin țevi. Au multă apă de izvor și au și cisterne în care se adună apa de ploaie prin jgheburile ce vin dinspre case, după ce trece prin

Vi è acqua sorgente molta e nelle conserve, a cui vanno le piogge per li canali delle case, passando per arenosi acquedotti. Si lavano le persone loro spesso, secondo il maestro e 'l medico ordina. L'arti si fanno tutte nei chiostri di sotto, e le speculative di sopra, dove sono le pitture, e nel tempio si leggon negli atri di fuora. Son orologi di sole e di squille per tutti i gironi, e banderuole per saper i venti.

OSPITALARIO: Or dimmi della generazione.

GENOVESE: Nulla femina si sottopone al maschio, se non arriva a dicinov'anni, né il maschio si mette alla generazione inanti alli vintiuno, e più si è di complessione bianco. Nel tempo inanti ad alcuno è lecito il coito con le donne sterili o pregne, per non far in vaso indebito; e le maestre matrone con li seniori della generazione han cura di provederli, secondo a loro è detto in secreto da quelli più molestati da Venere. Li provedono, ma non lo fanno senza far parola al maestro maggiore, che è un gran medico, e sottostà ad Amore, prencipe ufficiale. Se si trovano in sodomia, son vituperati, e li fan portare due giorni legata al collo una scarpa, significando che pervertîro l'ordine e posero li piedi in testa, e la seconda volta crescen la pena finché diventa capitale. Ma chi si astiene fin a ventun anno d'ogni coito è celebrato con alcuni onori e canzoni.

Perché quando si esercitano alla lotta, come i Greci antichi, son nudi tutti, maschi e femine, li mastri conoscono chi è impotente o no al coito, e quali membra con quali si confanno. E così, sendo ben lavati, si donano al coito ogni tre sere; e non accoppiano se non le femine grandi e belle alli grandi e virtuosi, e le grasse a' macri, e le macre alli grassi, per far temperie. La sera vanno i fanciulli e conciano i letti, e poi vanno a dormire, secondo ordina il maestro e la maestra. Né si pongon al coito se non quando hanno digerito, e prima fanno orazione, ed hanno belle

conduce cu nisip⁶⁵. Iar la ei oamenii se spală des, după cum comandă îndrumătorul și medicul. Meșteșugurile se practică toate în porticurile de jos, iar disciplinele teoretice sus, unde sunt picturile; iar lectura se face în templu, în porticul exterior. Și la toate nivelurile cetății se află ceasuri solare și orologii care bat ora și fanioane pentru aflarea direcției vântului.

IOANITUL: Spune-mi acum despre procreere.

GENOVEZUL: Femeile nu se pot duce la bărbați înainte de nouăsprezece ani, iar bărbații nu au voie să procreze înainte de douăzeci și unu, și chiar mai mult dacă e vorba de unul gălbejit și firav⁶⁶. Înainte de această vârstă unora le e îngăduit coitul cu femei sterpe sau însărcinate, pentru a nu-și lăsa sămânța unde nu trebuie; iar matroanele și vârstnicii împuterniciți cu procreerea au grijă de aceștia, ținând seamă de ceea ce află în taină de la alții zgândăriți de Venera. Dar nu-i sprijină înainte de a-i spune o vorbă dregătorului mai mare, care este un mare medic și care e subordonat direct principelui cârmuitor Iubire. Dacă sunt prinși că practică sodomia, sunt ocărâți și trebuie să poarte timp de două zile un pantof legat de gât, care înseamnă că au răsturnat ordinea lucrurilor și au pus picioarele în locul capului, iar de a doua oară pedeapsa sporește până devine capitală⁶⁷. În schimb, cine se abține cu totul de la coit până la douăzeci și unu de ani este sărbătorit cu felurite onoruri și cântece.

Deoarece, în timpul exercițiilor de luptă, ei, asemeni grecilor din vechime, umblă complet goi, băieți și fete, îndrumătorii știu cine e capabil sau nu de coit și măduarele cui se potrivesc cu ale altuia. Astfel că, după ce s-au spălat bine, se dăruie coitului o dată la trei seri; și femeile înalte și frumoase sunt împerecheate numai cu bărbați înalți și viguroși, în vreme ce grasele sunt împerecheate cu slabi, iar slabele cu grașii, pentru a asigura echilibrul. Seara copiii merg și pregătesc paturile, iar apoi se duc la culcare, după cum comandă îndrumătorul sau îndrumătoarea. Cei tineri nu pornesc coitul înainte de a fi digerat bine, și mai întâi se roagă,

statue di uomini illustri, dove le donne mirano. Poi escono alla finestra, e pregono Dio del Cielo, che li doni prole buona. E dormeno in due celle, sparti fin a quell'ora che si han da congiungere, e allora va la maestra, e apre l'uscio dell'una e l'altra cella. Questa ora è determinata dall'Astrologo e Medico; e si forzan sempre di pigliar tempo, che Mercurio e Venere siano orientali dal Sole in casa benigna e che sian mirati da Giove di buono aspetto e da Saturno e Marte così il Sole come la Luna, che spesso sono afete. E per lo più vogliono Vergine in ascendente; ma assai si guardano che Saturno e Marte non stiano in angolo, perché tutti quattro angoli con opposizioni e quadrati infettano, e da essi angoli è la radice della virtù vitale e della sorte, dependente dall'armonia del tutto con le parti. Non si curano di satellizio, ma solo degli aspetti buoni. Ma il satellizio solo nella fondazione della città e della legge ricercano, che però non abbia prencipe Marte o Saturno, se non con buone disposizioni. Ed han per peccato li generatori non trovarsi mondi tre giorni avanti di coito e d'azioni prave, e di non esser devoti al Creatore. Gli altri, che per delizia o per servire alla necessità si donano al coito con sterili o pregne o con donne di poco valore, non osservan queste sottigliezze. E gli ufficiali, che son tutti sacerdoti, e li sapienti non si fanno generatori, se non osservano molti giorni più condizioni; perché essi, per la molta speculazione, han debole lo spirito animale, e non trasfondeno il valor della testa, perché pensano sempre a qualche cosa; onde trista razza fanno. Talché si guarda bene, e si donano questi a donne vive, gagliarde e belle; e gli uomini fantastichi e capricciosi a donne grasse, temperate, di costumi blandi. E dicono che la purità della complessione, onde le virtù fruttano, non si può acquistare con arte, e che difficilmente senza disposizion naturale

iar femeile se uită la statuile frumoase ale bărbaților iluștri care se află acolo. Apoi ies la fereastră, se roagă la Dumnezeu din cer să le dăruie prunci izbutiți. Și dorm despărțiți, în două odăi diferite, până la ora la care trebuie să se împerecheze, iar atunci vine îndrumătoarea și deschide ușile de la amândouă odăile. Ora cu pricina este hotărâtă de Astrolog și de Medic⁶⁸, care își dau toată silința să prindă momentul când Mercur și Venus răsar la orient de Soare⁶⁹, în casă prielnică⁷⁰, și să fie privite favorabil⁷¹ de Jupiter, dar și de Saturn și Marte, precum și de Soare sau Lună, care adesea sunt vitale⁷². Și cel mai adesea vor să aibă în Ascendent⁷³ Fecioara; dar îndeosebi se feresc ca Saturn sau Marte să se afle în colțuri⁷⁴, pentru că toate patru colțurile cu opoziții și cvadraturi sunt dăunătoare, iar în acele colțuri stă rădăcina forței vitale și a soartei, depinzând de armonia dintre întreg și părți. Nu țin seamă de planetele escortă⁷⁵, ci numai de aspectele bune. Iar planetele escortă sunt luate în calcul numai la întemeierea orașului sau a legii, și au grijă ca dominantă să nu fie Marte sau Saturn, decât doar în poziție favorabilă. Și socotesc un păcat dacă cei ce procrează nu se țin curați și fac lucruri urâte trei zile înainte de coit, și dacă nu sunt evlavioși. Ceilalți, care din plăcere sau de nevoie se dedau la coit cu femei sterpe sau însărcinate, ori cu femei de nimic, nu respectă asemenea subtilități. Iar dregătorii, care sunt toți preoți, și învățații nu procrează dacă nu respectă timp de multe zile mai multe condiții; pentru că ei, din cauza îndelungii cugetări, au spiritul animal slăbit și nu transmit virtuțile minții, pentru că se gândesc mereu la ceva, și de aceea rodesc o progenitură neizbutită⁷⁶. Așa că au mare grijă, iar aceștia sunt dați pe mâna femeilor vicioase, voinice și frumoase; iar bărbații visători și mofturoși sunt împerecheați cu femei planturoase, liniștite și blânde. Ei spun că puritatea constituției fizice, care rodește apoi virtuțile, nu se poate dobândi prin educație, și că, în lipsa unei înclinații naturale, anevoie poate înflori virtutea, și că oamenii

può la virtù morale allignare, e che gli uomini di mala natura per timor della legge fanno bene, e, quella cessante, struggon la repubblica con manifesti o segreti modi. Però tutto lo studio principale deve essere nella generazione, e mirar li meriti naturali, e non la dote e la fallace nobiltà.

Se alcune di queste donne non concipeno con uno, le mettono con altri; se poi si trova sterile, si può accomunare, ma non ha l'onor delle matrone in consiglio della generazione e nella mensa e nel tempio; e questo lo fanno perché essa non procuri la sterilità per lussuriare. Quelle che hanno conceputo, per quindici giorni non si esercitano; poi fanno leggeri esercizi per rinforzar la prole e aprir li meati del nutrimento a quella. Partorito che hanno, esse stesse allevano i figli in luoghi comuni, per due anni lattando e più, secondo pare al Fisico. Dopo si smamma la prole, e si dona in guardia delle mastre, se son femine, o delli maestri, con gli altri fanciulli; e qui si esercitano all'alfabeto, a camminare, correre, lottare e alle figure istoriate; ed han vesti di color vario e bello. Alli sette anni si donano alle scienze naturali, e poi all'altre, secondo pare agli ufficiali, e poi si mettono in meccanica. Ma li figli di poco valore si mandano alle ville, e, quando riescono, poi si riducono alla città. Ma per lo più, sendo generati nella medesima costellazione, li contemporanei son di virtù consimili e di fattezze e di costumi. E questa è concordia stabile nella repubblica, e s'amano grandemente e aiutano l'un l'altro.

Li nomi loro non si mettono a caso, ma dal Metafisico, secondo la proprietà, come usavan li Romani: onde altri si chiamano il Bello, altri il Nasuto, altri il Peduto, altri Bioco, altri Crasso, ecc.; ma quando poi diventano valenti nell'arte loro o fanno qualche prova in guerra, s'aggiunge il cognome dall'arte, come Pittor Magno, Aureo, Eccellente, Gagliardo, dicendo Crasso Aureo, ecc.; o pur

de soi rău fac binele numai de frica legii, iar îndată ce aceea încetează, ei nimicesc statul, fie pe ascuns, fie pe față. De aceea atenția principală trebuie îndreptată spre procreere, care urmează calitățile naturale și nu zestrea sau amăgitoarea noblețe.

Dacă unele dintre femei nu zămislesc cu un singur bărbat, sunt împerecheate cu alții, iar dacă până la urmă careva se dovedește stearpă, e dată spre folosința comună⁷⁷, dar nu se bucură de cinstirea matroanelor nici în consiliul procreării, nici la masă ori la templu; și aceasta pentru că să nu-și folosească sterilitatea pentru a se deda desfrâului. Cele care au rămas grele, timp de cincisprezece zile nu fac efort; apoi fac unele exerciții ușoare ca să-și călească progenitura și să-i deschidă căile spre hrană. După ce au născut, își cresc singure copiii, în camere comune, alăptându-i doi ani și mai bine, după cum consideră Medicul⁷⁸. Apoi pruncii se întăresc și se iau de la mamă și se dau în grija îndrumătoarelor, dacă e vorba de fete, sau îndrumătorilor, laolaltă cu alți copii; iar aici învață alfabetul, învață să meargă, să alerge, să se bată și să cunoască imaginile de pe ziduri; și sunt îmbrăcați în haine frumoase și felurit colorate. La șapte ani încep cu științele naturii și apoi cu alte discipline, după cum socotesc îndrumătorii, iar mai târziu și cu artele mecanice. Copiii mai puțin izbutiți sunt trimiși la țară, iar dacă se îndreaptă, sunt readuși la oraș. Dar în general, fiind aduși pe lume sub aceeași constelație, copiii de aceeași vârstă au calități asemănătoare, și de asemeni înfățișare și porniri asemănătoare. Și de aceea în cetate buna înțelegere e satornică, și toți se iubesc între ei și se ajută unul pe altul.

Numele la ei nu se dau la întâmplare, ci de către Metafizician, după caracteristica fiecăruia, așa cum obișnuiau romanii: drept care pe unul îl cheamă Frumosul, pe altul Năsosul, pe altul Piciorongul, pe altul Sașiul, pe altul Grasul etc.; mai târziu însă, când devin destoinici în meseria lor sau fac vreo ispravă în război, li se adaugă porecla de merit, cum ar fi Marele Pictor, cel Strălucit, cel Minunat,

dall'atto dicendo: Crasso Forte, Astuto, Vincitore, Magno, Massimo, ecc., e dal nemico vinto, come Africano, Asiano, Tosco, ecc.; Manfredi, Tortelio dall'aver superato Manfredi o Tortelio o simili altri. E questi cognomi s'aggiungono dall'uffiziali grandi, e si donano con una corona conveniente all'atto o arte sua, con applauso e musica. E si vanno a perdere per questi applausi, perché oro e argento non si stima, se non come materia di vasi o di guarnimenti comuni a tutti.

OSPITALARIO: Non ci è gelosia tra loro o dolore a chi non sia fatto generatore o quel che ambisce?

GENOVESE: Signor no, perché a nullo manca il necessario loro quanto al gusto; e la generazione è osservata religiosamente per ben pubblico, non privato, ed è bisogno stare al detto dell'uffiziali. Platone disse che si dovean gabbare li pretendenti a belle donne immeritadamente, con far uscir la sorte destramente secondo il merito; il che qui non bisogna far con inganno di ballotte per contentarsi delle brutte i brutti, perché tra loro non ci è bruttezza; ché esercitandosi esse donne, diventano di color vivo e di membra forti e grandi, e nella gagliardia e vivezza e grandezza consiste la beltà appresso a loro. Però è pena di vita imbellettarsi la faccia, o portar pianelle, o vesti con le code per coprir i piedi di legno; ma non averiano comodità manco di far questo, perché chi ci li daria? E dicono che questo abuso in noi viene dall'ozio delle donne, che le fa scolorite e fiacche e piccole; e però han bisogno di colori ed alte pianelle, e di farsi belle per tenerezza, e così guastano la propria complessione e della prole. Di più, s'uno s'innamora di qualche donna, è lecito tra loro parlare, far versi, scherzi, imprese di fiori e di piante. Ma se si guasta la generazione, in nullo modo si di-

cel Voinic, așa încât li se spune: Grasul cel Strălucit, sau, după faptă: Grasul cel Puternic, cel Isteț, cel Învingător, cel Mare, cel Măreț etc., sau după dușmanul învins, de pildă Africanul, Asiaticul, Toscanul etc; sau Manfredi sau Tortelio dacă l-a întrecut pe Manfredi sau sau pe Tortelio, sau altele asemenea. Iar poreclele astea le adaugă dregătorii cei mari, și se conferă laolaltă cu o cunună potrivită cu fapta sau cu meseria fiecăruia, în aplauze și în sunetul muzicii. Iar ei și-ar risca și viața pentru aplauzele astea, căci aurul și argintul nu sunt prețuite decât pentru a face din ele vase și podoabe pentru toată comunitatea⁷⁹.

IOANITUL: Dar pe cei ce nu-s lăsați să procreeze sau să facă ce năzuiesc nu-i încearcă pizma sau durerea?

GENOVEZUL: Nici vorbă, pentru că nimănui nu-i lipsește ce-i trebuie și-i place; iar procrearea este respectată cu religiozitate însă pentru binele public, nu pentru cel personal, de aceea toți trebuie să respecte porunca îndrumătorilor. Platon zicea că cei care pretindeau, fără merit, femei frumoase trebuiau păcăliți în așa fel încât tragerea la sorți, bine mânută, să iasă după merit⁸⁰; aici însă n-au de ce să măsluiască bilele pentru ca urâții să se mulțumească cu urâte, deoarece la ei nu există urâtenie; căci, prin exerciții, femeile capătă toate o culoare sănătoasă și membre puternice și mari, iar la ei frumusețea se socotește după voinicie, după vlagă și fală. De aceea ar fi pedepsit pe viață cine și-ar sulemenii chipul sau ar purta tălpi înalte⁸¹, cine ar purta rochii cu trenă ca să-i acopere picioroangele de lemn; dar nici n-ar avea cum să facă una ca asta, căci cine să le dea lor așa ceva? Iar ei spun că excesele astea ale noastre vin din trândăvie, care le face pe femei gălbejite, leșinate și pipernicite și că de-aia au nevoie de sulimanuri și de ditamai tălpile, de-aia caută să se frăgezească, și că pocindu-se în felul ăsta își dăunează și lor și progeniturii. Mai mult, de se îndrăgostește careva de vreo femeie, la ei are voie să vorbească cu ea, să facă versuri, să glumească, să-i dăruiască flori sau plante. Dar dacă pune în primejdie progenitura, coitul nu

spensa tra loro il coito, se non quando ella è pregna o sterile. Però non si conosce tra loro se non amor d'amicizia per lo più, non di concupiscenza ardente.

La robba non si stima, perché ognuno ha quanto li bisogna, salvo per segno d'onore. Onde agli eroi ed eroisse la republica fa certi doni, in tavola o in feste pubbliche, di ghirlande o di vestimenta belle fregiate; benché tutti di bianco il giorno e nella città, ma di notte e fuor della città vestono a rosso, o di seta o di lana. Abborreno il color nero, come feccia delle cose, e però odiano i Giapponesi, amici di quello. La superbia è tenuta per gran peccato, e si punisce un atto di superbia in quel modo che l'ha commesso. Onde nullo reputa viltà servire in mensa, in cucina o altrove, ma lo chiamano imparare; e dicono che così è onore al piede camminare, come allo occhio guardare; onde chi è deputato a qualche officio, lo fa come cosa onoratissima, e non tengono schiavi, perché essi bastano a se stessi, anzi soverchiano. Ma noi non così, perché in Napoli son da trecento milia anime, e non faticano cinquanta milia; e questi patiscono fatica assai e si struggono; e l'oziosi si perdono anche per l'ozio, avarizia, lascivia ed usura, e molta gente guastano tenendoli in servitù e povertà, o fاندoli partecipi di lor vizi, talché manca il servizio publico, e non si può il campo, la milizia o l'arte fare, se non male e con stento. Ma tra loro, partendosi l'offizi a tutti e le arti e fatiche, non tocca faticar quattro ore il giorno per uno; sì ben tutto il resto è imparare giocando, disputando, leggendo, insegnando, camminando, e sempre con gaudio. E non s'usa gioco che si faccia sedendo, né scacchi, né dadi, né carte o simili, ma ben la palla, il pallone, rollo, lotta, tirar palo, dardo, archibugio.

Dicono ancora che la povertà grande fa gli uomini vili, astuti, ladri, insidiosi, fuorasciti, bugiardi, testimoni falsi;

mai este în nici un chip admis, decât dacă femeia e însărcinată sau stearpă. Dar la ei, nu se cunoaște îndeobște decât dragostea din prietenie, și nu din dorință arzătoare⁸².

La ei nu se pune preț pe avere, pentru că fiecare are cât îi trebuie, în afară doar de semnele de mare cinstire. Deoarece eroilor și eroinelor statul le face anumite daruri, la mese sau la serbări publice, precum ghirlande sau veșminte frumos împodobite; și deși ziua, în oraș, poartă cu toții alb, noaptea și în afara orașului umblă în roșu, fie în mătase, fie în lână. Detestă culoarea neagră, ca scursură a lucrurilor, și de aceea îi urăsc pe japonezi, care o iubesc⁸³. Trufia e socotită păcat mare, iar un act de trufie se pedepsește în același fel în care a fost comis. Drept care nimeni nu socotește rușinos să servească la masă, să facă treabă la bucătărie sau altundeva, ci numesc toate astea învățătură; și spun că la fel de nobil este pentru picior să umble, pe cât este pentru ochi să vadă; iar cine e însărcinat cu o treabă, o îndeplinește ca pe o mare cinste, și nu au sclavi, pentru că ei își ajung lor înșiși, ba chiar își prisosesc. Nu la fel se petrec lucrurile la noi, la Neapole bunăoară sunt trei sute de mii de suflete, iar de muncit nu muncesc nici cincizeci de mii; dar aceștia trudesec din greu și se chinuie; iar trântorii se irosesc în lenevie, zgârcenie, desfrâu și camătă, și îi strică și pe mulți alții, ținându-i în slugărie și sărăcie sau făcându-i părtași la viciile lor, așa încât serviciile publice lipsesc, iar muncile câmpului, armata sau meșteșugurile se fac prost și anevoie. În vreme ce la ei, slujbele și meseriile și truda împărțindu-se între toți, fiecăruia nu-i revine să muncească nici patru ore pe zi, așa încât restul timpului e dedicat învățăturii prin jocuri, discuții, citire, predare ori plimbare, și toate cu voie bună. Și nu joacă jocuri la care se stă jos, nici șah, nici zaruri, nici cărți sau altele asemenea, ci jocuri cu mingea, mică sau mare, ori cu discul⁸⁴, sau se întrec în luptă, aruncă cu prăjina ori cu sulița, trag cu archebuza.

Ei mai spun că sărăcia mare îi face pe oameni josnici, vicleni, hoți, uneltitori, bandiți⁸⁵, mincinoși, sperjuri; iar

e le ricchezze insolenti, superbi, ignoranti, traditori, disamorati, presumitori di quel che non sanno. Però la comunità tutti li fa ricchi e poveri: ricchi, ch'ogni cosa hanno e possedono; poveri, perché non s'attaccano a servire alle cose, ma ogni cosa serve a loro. E molto laudano in questo le religioni della cristianità e la vita dell'Apostoli.

OSPITALARIO: E' bella cosa questa e santa; ma quella delle donne comuni pare dura e ardua. S. Clemente Romano dice che le donne pur sian comuni, ma la glosa intende quanto all'ossequio, non al letto, e Tertulliano consente alla glosa; ché i Cristiani antichi tutto ebbero commune, altro che le mogli, ma queste pur fûro comuni nell'ossequio.

GENOVESE: Io non so di questo; e ben che essi han l'ossequio commune delle donne e 'l letto, ma non sempre, se non per generare. E credo che si possano ingannare ancora; ma essi si difendono con Socrate, Catone, Platone ed altri. Potria stare che lasciassero quest'uso un giorno, perché nelle città soggette a loro non accomunano se non le robbe, e le donne quanto all'ossequio e all'arti, ma non al letto; e questo l'ascrivono all'imperfezione di quelli che non han filosofato. Però vanno spiando di tutte nazioni l'usanze, e sempre migliorano; e quando sapranno le ragioni vive del Cristianesimo, provate con miracoli, consentiranno, perché son dolcissimi. Ma fin mo trattano naturalmente senza fede rivelata; né ponno a più sormontare.

Di più questo è bello, che fra loro non ci è difetto che faccia l'uomo ozioso, se non l'età decrepita, quando serve solo per consiglio. Ma chi è zoppo serve alle sentinelle con gli occhi; chi non ha occhi serve a carminar la lana e levar il pelo dal nervo delle penne per li matarazzi, chi non ha mani, ad altro esercizio; e se un solo membro ha,

bogația insolentă îi face trufași, ignoranți, trădători, incapabili de iubire și pretinzând că știu ce de fapt nu știu. În vreme ce averea în comun îi face în egală măsură bogați și săraci: bogați, pentru că au și stăpânesc totul; săraci, pentru că nu se agață de lucruri și nu le slujesc, ci ele, lucrurile, îi slujesc pe ei. Iar într-aceasta laudă credințele creștine și viețile Apostolilor.

IOANITUL: Iată un lucru frumos și sfânt; dar treaba aceea cu femeile folosite în comun e cam lată și cam greu de înghițit. Sfântul Clement romanul zicea și el că femeile pot fi comune, dar comentariul spunea că prin asta nu se înțelege comune în pat, ci egale în respect, iar Tertulian e de acord cu comentatorul; căci și creștinii la origini au avut totul în comun, mai puțin nevestele, care însă erau respectate toate la fel⁸⁶.

GENOVEZUL: Nu știu de asta; dar știu că, în ceea ce privește femeile, la ei sunt în comun, atât ca respect cât și la pat, dar nu toată vremea, ci numai pentru a procrea. Și poate că n-au dreptate aici, dar se apără dându-i ca exemplu pe Socrate, Cato, Platon și alții⁸⁷. Poate că într-o bună zi o să se lase de obiceiul ăsta, pentru că în orașele supuse lor nu au comun decât bunurile, iar femeile sunt comune doar în ceea ce privește respectul și meseriile, dar nu și la pat; dar asta ei o pun pe seama imperfecțiunii celor care nu cunosc filozofia. Însă ei trag cu ochiul la obiceiurile tuturor celorlalte popoare și se perfecționează neîncetat; iar când vor afla temeiurile vii ale creștinismului, dovedite prin minuni, se vor converti, pentru că sunt foarte blânzi. Dar deocamdată ei vorbesc doar de natură, nu și de credința revelată, căci nu se pot ridica mai sus de atât⁸⁸.

Ce mai au frumos este că la ei nu există betșug care să-l țină pe om în trândăvie altul decât bătrânețea, când e de folos numai cu sfatul. Dar cine e șchiop își folosește ochii ajutând santinelele; cine n-are ochi e folosit la scărmanatul lânii și la jumulitul penelor pentru saltele; cine n-are mâini e folosit și el la ceva, iar dacă are un singur membru, pe acela și-l

con quello serve; ma questi stanno, se non fûro illustrissimi per la città, nelle ville, e son governati bene, e son spie che avvisano alla repubblica ogni cosa.

OSPITALARIO: Di' mo della guerra; ché poi dell'arti e vitto mi dirai, poi delle scienze, e al fine della religione.

GENOVESE: Il Potestà tiene sotto di sé un ufficiale dell'armi, un altro dell'artellaria, un delli cavalieri, un delli ingegneri; e ognuno di questi ha sotto di sé molti capi mastri di quell'arte. Ma di più ci sono gli atleti, che a tutti insegnano l'esercizio della guerra. Questi sono attempati, prudenti capitani, che esercitano li gioveni e di dodici anni in suso all'arme; benché prima nella lotta e correre e tirar pietre erano avvezzi da mastri inferiori. Or questi l'insegnano a ferire, a guadagnar l'inimico con arte, a giocar di spada, di lancia, a saettare, a cavalcare, a sequire, a fuggire, a star nell'ordine militare. E le donne pure imparano queste arti sotto maestre e mastri loro, per quando fusse bisogno aiutar gli uomini nelle guerre vicine alla città; e, se venisse assalto, difendono le mura. Onde ben sanno sparr l'archibugio, far balle, gittar pietre, andar incontro. E si sforzano tôr da loro ogni timore, ed hanno gran pene quei che mostran codardia. Non temono la morte, perché tutti credono l'immortalità dell'anima, e che, morendo, s'accompagnano con li spiriti buoni e rei, secondo li meriti. Benché essi siano stati Bragmani pittagorici, non credono trasmigrazione d'anima, se non per qualche giudizio di Dio. Né s'astengono di ferir il nemico ribello della ragione, che non merita esser uomo.

Fanno la mostra ogni dui mesi, e ogni giorno ci è l'esercizio dell'arme, o in campagna, cavalcando, o dentro, e una lezione d'arte militare, e fanno sempre leggere l'istorie di Cesare, d'Alessandro, di Scipione e d'Annibale,

folosește; însă aceștia, dacă nu au avut cine știe ce merite strălucite pentru cetate, stau la țară, dar sunt bine îngrijiți, și tot ei sunt și iscoade care înștiințează despre orice statul⁸⁹.

IOANITUL: Spune-mi acum despre război; pentru că mai încolo îmi vei povesti de meșteșuguri și hrană, apoi de științe și în sfârșit de religie.

GENOVEZUL: Principele Putere are în subordine un împluternicit cu armele, altul cu artileria, altul cu cavaleria și unul cu tehnica militară; și fiecare dintre aceștia are în subordine mulți maeștri în arta cu pricina. Dar pe lângă maeștri, sunt atleții, care-i învață pe toți arta războiului. Aceștia sunt căpitani vârstnici și prudenți care îi antrenează pe tinerii de peste doisprezece ani să lupte cu arma, deși învățătorii îi obișnuiseră încă de dinainte să se bată, să alerge și să arunce cu pietre. Ceștilalți însă îi învață să rănească, să supună dușmanul prin dibăcie, să lupte cu spada, cu lancia, să tragă cu arcul, să călărească, să urmărească, să fugă, să stea în formație. Iar femeile învață și ele arta militară⁹⁰ sub îndrumarea comandantelor și comandanților lor, pentru a-i ajuta la nevoie pe bărbați în războaiele din apropierea cetății; iar în cazul unui asalt, ele apără zidurile. Drept care știu să mânuiască archebuza, să făurească ghiulele, să arunce cu pietre și să iasă la atac. Și toți se străduiesc să-și învingă teama și mult pătimesc cei ce dau dovadă de lășitate. Nu se tem de moarte pentru că toți cred în nemurirea sufletului și socotesc că, murind, vor sta, după merit, în tovărășia spiritelor bune sau rele. Deși au fost odinioară Brahmani pitagoricieni⁹¹, ei nu cred în transmigrația sufletului, decât doar ca urmare a unei hotărâri dumnezeiești. Drept care nu se sfiesc să străpungă un dușman nesupus rațiunii⁹², care nu merită numele de om.

O dată la două luni fac trecerea în revistă a trupelor, iar zilnic au loc exerciții militare, fie pe câmp, călare, fie în oraș, și o lecție de artă militară; și pun mereu să se citească isprăvile lui Cezar, Alexandru, Scipio și Hannibal, după care

e poi dànno il giudizio loro quasi tutti, dicendo: Qui fecero bene, qui male; e poi risponde il mastro e determina.

OSPITALARIO: Con chi fan le guerre? e per che causa, se son tanto felici?

GENOVESE: Se mai non avessero guerra, pure s'esercitano all'arte di guerra ed alla caccia per non impoltro-
nire e per quel che potria succedere. Di più, vi son quattro
regi nell'isola, li quali han grande invidia della felicità loro,
perché li popoli desiderariano vivere come questi Solari,
e volriano star più soggetti ad essi, che non a' propri regi.
Onde spesso loro è mossa guerra, sotto color d'usurpar
confini e di viver empivamente, perché non sequeno le su-
perstizioni di Gentili, né dell'altri Bragmani; e spesso li
fan guerra, come ribelli che prima erano soggetti. E con
tutto questo perdono sempre. Or essi Solari, subito che
patiscono preda, insulto o altro disonore, o son travagliati
l'amici loro, o pure son chiamati d'alcune città tiranneg-
giate come liberatori, essi si mettono a consiglio, e prima
s'inginocchiano a Dio e pregano che li faccia ben consi-
gliarsi, poi s'esamina il merito del negozio, e così si ban-
disce la guerra. Mandano un sacerdote detto il Forense:
costui dimanda a' nemici che rendano il tolto o lascino
la tirannia; e se quelli negano, li bandiscono la guerra, chia-
mando Dio delle vendette in testimonio contra chi ha il
torto; e si quelli prolungano il negozio, non li dànno tem-
po, si è re, più d'un ora, si è repubblica, tre ore a deliberar
la risposta, per non esser burlati; e così si piglia la guer-
ra, se quelli son contumaci alla ragione. Ma dopo ch'è pi-
gliata, ogni cosa eseguisce il locotenente del Potestà; ed
esso comanda senza consiglio d'altri, ma, si è cosa di mo-
mento, domanda il Amor e 'l Sapienza e 'l Sole. Si pro-
pone in consiglio grande, dove entra tutto il popolo di
venti anni in su, e le donne ancora, e si dichiara la giu-

mai toți își spun părerea zicând: aici au făcut bine, aici au greșit; iar maestrul le răspunde și îi lămurește.

IOANITUL: Cu cine poartă războaie? Și din ce pricină, dacă sunt așa de fericiți?

GENOVEZUL: Chiar dacă nu sunt în război, ei tot se antrenează în arta războiului și a vânătorii ca să nu se lenevească și să fie oricând pregătiți. Dar, pe lângă asta, pe insulă se află patru regi, care toți îi pizmuiesc grozav pentru fericirea lor și pentru că popoarele lor ar dori să trăiască precum solarienii și ar vrea să li se supună mai degrabă acestora decât propriilor regi. Drept urmare, se pornește adesea război împotriva lor, sub pretext că au încălcat granițele, că duc un trai nelegiuit sau că nu împărtășesc nici superstițiile păgânilor, nici pe cele ale Brahmanilor; și adesea sunt atacați pentru că din supuși au devenit răzvrătiți⁹³. Cu toate astea [atacatorii] pierd de fiecare dată. Solarienii, în schimb, de îndată ce sunt prădați, insultați sau dezono-rați, de îndată ce le sunt împilați prietenii sau sunt chemați ca eliberatori de vreun oraș aflat sub tiranie⁹⁴, ei țin sfat, dar mai întâi îngenunchează dinaintea lui Dumnezeu și-l roagă să se sfătuiască de bine, apoi examinează pricina și abia după aceea declară război în felul următor: trimit mai întâi un preot, numit Jude⁹⁵: acesta le cere dușmanilor să înapoieze bunurile furate sau să renunțe la tiranie; iar dacă aceia refuză, le declară atunci război, invocând judecata Dumnezeului răzbunării împotriva celui ce n-are dreptate; iar dacă aceia lungesc negocierile, nu le lasă mai mult de o oră, dacă e vorba de un rege, sau trei, de-i o republică, pentru a hotărî răspunsul, ca să nu se trezească păcăliți; și astfel, dacă acelora le lipsește rațiunea, începe războiul. Dar de îndată ce a început, totul cade în sarcina locuitorului principelui Putere; acesta, în schimb, este singurul care comandă, și doar dacă apare ceva neașteptat, se consultă cu principii Iubire, Cunoaștere și Soare. Atunci se convoacă marele consiliu, care reunește întreg poporul în vârstă de cel puțin douăzeci de ani, inclusiv femeile, iar predicatorul

stizia dell'impresa dal Predicatore, e mettono in ordine ogni cosa.

Devesi sapere ch'essi hanno tutte le sorti de arme apparecchiate nell'armari, e spesso si provano quelle in guerre finte. Han per tutti li gironi, nell'esterior muro, l'artellerie e l'archebugi preparati e molti altri cannoni di campagna che portano in guerra, e n'han pur di legno, nonché di metallo; e così sopra le carra li conducono, l'altre munizioni nelli muli, e bagaglie. E se sono in campo aperto, serrano le bagaglie in mezzo e l'artellerie, e combattono gran pezzo, e poi fan la ritirata. E 'l nemico, credendo che cedano, s'inganna; perché essi fanno ala, pigliano fiato e lasciano l'artiglierie sparare, e poi tornano alla zuffa contro nemici scompigliati. Usano far i padiglioni alla romana con steccati e fosse intorno con gran prestezza. Ci son li mastri di bagaglie, d'artellerie e dell'opere. Tutti soldati san maneggiar la zappa e la secure. Vi son cinque, otto o diece capitani di consiglio di guerra e di stratagemme, che comandano alle squadre loro secondo prima insieme si consigliôrno. Soleno portar seco una squadra di fanciulli a cavallo per imparar la guerra, ed incarnarsi, come lupicini al sangue; e nei pericoli si ritirano, e molte donne con loro. E dopo la battaglia esse donne e fanciulli fanno carezze alli guerrieri, li medicano, servono, abbracciano e confortano; e quelli, per mostrarsi valenti alle donne e figli loro, fanno gran prove. Nell'assalti, chi prima saglie il muro ha dopo in onore una corona di gramigna con applauso militare delle donne e fanciulli. Chi aiuta il compagno ha la corona civica di quercia; chi uccide il tiranno, le spoglie opime, che porta al tempio, e li si dona dal Sole il cognome dell'impresa.

Usano i cavalieri una lancia, due pistole avanti cavallo, di mirabil tempra, strette in bocca, che per questo pas-

înfățișează justetea războiului și toți hotărăsc ce urmează a face.

Trebuie știut că ei au toate felurile de arme gata pregătite în arsenale și că adesea acestea sunt încercate în bătălii fictive. La fiecare dintre nivelurile colinei au așezate, în zidul exterior, bombarde și archebuze gata de luptă și multe alte tunuri de campanie, atât de lemn cât și de metal, pe care, în caz de război, le scot și le transportă cu carele, iar restul muniției și bagajele, pe catări. Iar dacă sunt în câmp deschis, strâng lucrurile și artileria la mijloc și se luptă o vreme, iar apoi se retrag. Atunci dușmanul crede că se dau bătălii, dar se înșală: pentru că ei se desfășoară lateral, își trag sufletul și lasă artileria să tragă, iar după asta reiau bătălia cu dușmanii risipiți și derutați⁹⁶. Își fac taberele cu mare iuțeală, după model roman, împrejmuite cu gard și șanțuri de apărare. Există însărcinați cu bagajele, cu artileria și cu instalarea taberei. Și toți soldații știu să mânuiască sapa și securea. Au cinci, opt sau zece căpitani în consiliul de război și de strategie care își comandă batalioanele după cum s-a hotărât mai întâi în consiliu. Aceștia obișnuiesc să umble însoțiți de un escadron de copii călare care astfel se învață cu războiul și, asemeni puilor de lup, se deprind cu sângele; dar în caz de primejdie se retrag, atât ei cât și femeile. Iar după bătălie, femeile și copiii îi alintă pe războinici, îi oblojesc, îi ajută, îi îmbrățișează și îi alină; iar aceștia, pentru a se arăta curajoși dinaintea femeilor și a fiilor lor, fac mari fapte de vitejie. În asedii, de pildă, cine escaladează primul zidul primește în semn de onoare, după aceea, o cunună de pir, în aplauzele [și uralele] militare ale femeilor și copiilor. Cel ce-și ajută camaradul primește cununa civică de stejar; iar cine îl ucide pe tiran primește straie bogate pe care le duce la templu unde Soarele îi conferă numele bătăliei⁹⁷.

Călăreții folosesc o luncie, două pistoale prinse la oblânc, uimitor făurite, mai strâmte la gură⁹⁸ și care, din această

sano ogn'armatura, ed hanno anco lo stocco. Altri portano la mazza, e questi son gli uomini d'arme, perché, non potendo un'armatura ferrea penetrare con spada o con pistola, sempre assaltano il nemico con la mazza, come Achille contra Cigno, e lo sconquassano e gittano. Ha due catene la mazza in punta, a cui pendeno due palle, che, menando, circondano il collo del nemico, lo cingono, tirano e gettano; e, per poterla maneggiare, non tengono briglia con mano, ma con li piedi, incrocicchiata nella sella, ed avvinchiata nell'estremo alle staffe, non alli piedi, per non impedirsi; e le staffe han di fuori la sfera e dentro il triangolo, onde il piè torcendo ne' lati, le fan girare, ché stan affibbate alli staffili, e così tirano a sé o allungano il freno con mirabil prestezza, e con la destra torcono a sinistra ed *a contrario*. Questo secreto manco i Tartari hanno inteso, ché stirare e torcere non sanno con le staffe. Li cavalli leggeri cominciano con li schioppi, e poi entrano l'aste e le frombole, delle quali tengono gran conto. E usano combattere per fila intessute, andando altri, e altri ritirandosi a vicenda; e hanno li squadroni saldi delle picche per fermezza del campo; e le spade sono l'ultima prova.

Ci son poi li trionfi militari ad uso di Romani, e più belli, e le supplicazioni ringraziatorie. E si presenta al tempio il capitano, e si narrano li gesti dal poeta o storico ch'andò con lui. E 'l principe lo corona, e a tutti soldati fa qualche regalo e onore, e per molti dì sono esenti dalle fatiche pubbliche. Ma essi l'hanno a male, perché non sanno star oziosi ed aiutano gli altri. E all'incontro quei che per loro colpa han perduto, si ricevono con vituperio, e chi fu il primo a fuggire non può scampar la morte, se non quando tutto l'esercito domanda in grazia la sua vita, e ognun piglia parte della pena. Ma poco s'ammette tal indulgenza, si non quando ci è gran ragione. Chi

pricină, străpung orice armură, și mai au și o sabie scurtă. Alții, înarmați cu ghioage, formează cavaleria grea⁹⁹, pentru că, o armură de fier neputând fi străpunsă cu spada sau cu pistolul, ei îl atacă pe dușman cu ghioaga, cum a făcut Ahile cu Cignus¹⁰⁰, și îl zdrobesc și-l aruncă de pe cal. Ghioaga are în vârf două lanțuri de care atârnă două bile, așa încât învârtind-o, acestea se încolăcesc în jurul gâtului dușmanului, îl strâng, îl smucesc și-l aruncă din șa; iar pentru a o mânui, hățurile nu se țin cu mâna ci cu piciorul, care se prind în cruciș de șa și se răsucesc nu pe picior ci la capătul scării, ca să nu-i fie piedică; iar scările șeii au mosorul la exterior și triumghiul la interior, drept care piciorul reze-mându-se ba pe o latură, ba pe alta, rotește scara, prinsă altminteri de cureaua șeii, și astfel trage sau dă drumul frâului cu o uimitoare iuțeală, cu dreptul cârmind la stânga și invers¹⁰¹. Secretul ăsta nu l-au dibăcit nici chiar tătarii, care nu știu a trage sau cârmi hățurile cu scara șeii. Începutul îl face cavaleria ușoară cu puștile, după care urmează lăncile și praștiile, pe care ei le prețuiesc cu deosebire. Și obișnuiesc să se lupte în rânduri întretesute, adică în vreme ce unii înaintează ceilalți se retrag, și tot așa cu rândul; și au detașamente trainice de sulițași care mențin formația; dar atacul final se dă cu spada.

Au loc apoi triumfurile militare după obiceiul romanilor, ba chiar mai frumoase, și rugăciunile de mulțumire. Atunci comandantul se prezintă la templu și isprăvile lui sunt povestite de poetul sau de istoricul care l-a însoțit. Iar principele îl încununează și tuturor soldaților le face un dar în semn de onoare și îi scutește timp de multe zile de muncile obștești. Dar lor asta nu le place, pentru că nu știu să stea fără să facă nimic, drept care îi ajută pe alții. Și dimpotrivă: cei care au pierdut războiul din vina lor sunt întâmpinați cu ocări, iar cel dintâi care a fugit nu scapă de moarte, decât dacă întreaga armată cere să i se dăruiască viața și fiecare soldat ia asupra sa o parte din pedeapsă. Dar rareori se îngăduie o asemenea îndurare și doar cu un motiv

non aiutò l'amico o fece atto vile, è frustato; chi fu disobediente, si mette a morire dentro a un palco di bestie con un bastone in mano, e se vince i leoni e l'orsi, che è quasi impossibile, torna in grazia.

Le città superate o date a loro subito mettono ogni avere in commune, e ricevono gli ufficiali solari e la guardia, e si van sempre acconciando all'uso della Città del Sole, maestra loro; e mandano li figli ad imparare in quella, senza contribuire a spese.

Saria lungo a dirti del mastro delle spie e sentinelle, degli ordini loro dentro e fuore la città, che te li puoi pensare, ché son eletti da bambini secondo l'inclinazione e costellazione vista nella genitura loro. Onde ognuno, oprando secondo la proprietà sua naturale, fa bene quell'esercizio e con piacere per esserli naturale; così dico delle stratagemme e altri, ecc. La città di notte e di giorno ha le guardie nelle quattro porte e nelle mura estreme, su li torrioni e valguardi: e il giorno al più le femine, la notte li maschi guardano; e questo lo fanno per non impoltro-nire e per li casi fortuiti. Han le veglie, come i nostri soldati, divise di tre in tre ore; la sera entrano in guardia.

Usano le cacce per immagini di guerra, e li giochi in piazza a cavallo e a piede ogni festa, e poi segue la musica, ecc.

Perdonano volentieri a' nemici e dopo la vittoria li fanno bene. Se gettano mura o vogliono occider i capi o altro danno a' vinti, tutto fanno in un giorno, e poi li fanno bene, e dicono che non si deve far guerra se non per far gli uomini buoni, non per estinguerli. Se tra loro ci è qualche gara d'ingiuria o d'altro, perché essi non contendono se non di onore, il Principe e i suoi ufficiali puniscono il reo severamente, s'incorse ad ingiuria di fatto dopo le pri-

bine întemeiat. Cine nu și-a ajutat prietenul sau a dat dovadă de lașitate este biciuit; cine n-a ascultat ordinele este sortit morții, căci e vârat într-un țarc cu fiare, înarmat doar cu un ciomag, iar dacă răpune urșii și lei, ceea ce e aproape cu neputință, este grațiat.

Cetățile învinse sau care s-au predat singure pun îndată toate bunurile în comun și primesc cârmuitori și gărzi de la solarieni, apoi, treptat, iau obiceiurile Cetății Soarelui, care le slujește drept model; și își trimit copiii să învețe acolo, fără nici o plată.

Ar dura prea mult să-ți povestesc despre instructorul iscoadelor și santinelelor, despre rânduielile lor dinăuntru și din afara cetății, căci ți le poți închipui și singur, de vreme ce toți sunt aleși de copii după înclinația fiecăruia și după constelația care l-a vegheat la naștere. De aceea fiecare, muncind după harul sortit lui de natură, face bine și cu plăcere ceea ce face pentru că-i stă în fire; la fel spun de strategi¹⁰² și de ceilalți etc. Atât ziua cât și noaptea, cetatea e păzită la cele patru porți, la primul zid de apărare, la bastioane și taluzuri: ziua fac de pază mai mult femeile, iar noaptea, bărbații; și asta ca să nu se lenevească și ca nici o întâmplare să nu-i ia pe nepregătite. Stau de veghe, ca și soldații noștri, pe rând câte trei ore, iar seara intră de gardă.

Practică vânătoarea ca un simulacru al războiului, și la fel luptele, călare și pe jos, la orice sărbătoare, în piață, urmate de muzică etc.

Îi iartă cu mărinimie pe dușmani, iar după victorie se poartă bine cu ei. Dacă vor să le dărâme zidurile, să le ucidă capii sau să le dea vreo altă pedeapsă învinșilor, săvârșesc totul într-o singură zi, iar apoi le fac doar bine, căci, spun ei, războiul trebuie purtat pentru a-i face pe oameni mai buni, ci nu pentru a-i nimici. Iar dacă între ei¹⁰³ se iscă gâlceavă pentru vreo jignire sau altceva, deoarece ei nu se cearță decât din pricină de onoare, Principele și împuterniciții săi îl pedepsesc crunt¹⁰⁴ pe vinovat, dacă a recurs la faptă după prima izbucnire de furie; dacă a recurs la vorbe, se

me ire; se di parole, aspettano in guerra a diffinirle, dicendo che l'ira si deve sfogare contro l'inimici. E chi fa poi in guerra più atti eroici, quello è tenuto c'abbia ragione nell'onoranza, e l'altro cede. Ma nelle cose del giusto ci son le pene; però in duello di mano non ponno venire, e chi vuol mostrarsi migliore, faccilo in guerra publica.

OSPITALARIO: Bella cosa per non fomentar fazioni a roina della patria e schifar le guerre civili, onde nasce il tiranno, come fu in Roma e Atene. Narra or, ti prego, dell'artefici loro.

GENOVESE: Devi aver inteso come commune a tutti è la militare, l'agricoltura, la pastorale; ch'ognuno è obligato a saperle, e queste son le più nobili tra loro; ma chi più arti sa, più nobile è, e nell'esercitarla quello è posto, che più è atto. L'arti faticose e utili son di più laude, come il ferraro, il fabricatore; e non si schifa nullo a pigliarle, tanto più che nella natività loro si vede l'inclinazione, e tra loro, per lo compartimento delle fatiche, nullo viene a partecipar fatica distruttiva dell'individuo, ma solo conservativa. L'arti che sono di manco fatica son delle femine. Le speculative son di tutti, e chi più è eccellente si fa lettore; e questo è più onorato che nelle meccaniche, e si fa sacerdote. Saper natare è a tutti necessario, e ci sono a posta le piscine fuor, nelle fosse, della città, e dentro vi son le fontane.

La mercatura a loro poco serve, ma però conoscono il valor delle monete, e batteno moneta per l'ambasciatori loro, accioché possino commutare con la pecunia il vitto che non ponno portare, e fanno venire d'ogni parte del mondo mercanti a loro per smaltir le cose soverchie, e non vogliono danari, se non merci di quelle cose che essi non hanno. E si ridono quando vedeno i fanciulli, che quelli donano tanta robba per poco argento, ma

așteaptă cu verdictul până la un nou război, căci ei spun că mânia trebuie vărsată asupra dușmanilor. Și care din cei doi face mai multe fapte de vitejie, acela e socotit a avea dreptate în privința onoarei, iar celălalt cedează. Când însă e în cauză justiția, există pedepse; dar nu au voie să recurgă la duel, iar cine vrea să arate că se luptă mai bine n-are decât s-o facă la război¹⁰⁵.

IOANITUL: Bun lucru, pentru a nu ațâța facțiunile întrtru ruina statului și a evita războaiele civile din care se nasc tiranii, cum s-a întâmplat la Roma și la Atena. Povestește-mi acum, rogu-te, despre îndeletnicirile lor.

GENOVEZUL: Cred că ai înțeles că toți se îndeletnicesc cu arta militară, cu agricultura și păstoritul; că oricine e obligat să le cunoască, iar acestea sunt socotite printre ei cele mai nobile munci; iar cine cunoaște mai multe este socotit mai nobil, și cine e în stare să facă cel mai bine o treabă, acela e însărcinat să o facă. Meseriile cele mai trudnice și folositoare sunt cele mai lăudate, precum cea de făurar sau zidar; și nimeni nu le refuză, cu atât mai mult cu cât de la naștere se vede cine are înclinație pentru ele, iar muncile sunt împărțite între ei în așa fel încât nici unul să nu aibă parte de o muncă istovitoare, ci doar de una care îl menține în formă. Îndeletnicirile care cer mai puțin efort sunt rezervate femeilor. Cele teoretice sunt pentru toată lumea, iar cine strălucește mai tare în acestea se face profesor, care este mai prețuit decât îndrumătorii artelor mecanice¹⁰⁶ și poate să devină sacerdot. Toți trebuie să știe să înoate, iar pentru asta au bazine anume, în șanțurile cu apă din afara zidurilor, iar înăuntrul cetății au havuzurile fântânilor.

Comerțul¹⁰⁷ nu le servește prea mult, totuși ei cunosc valoarea monedelor și chiar bat monedă pentru ca trimișii lor să poată schimba banii pe mâncarea pe care nu o pot lua cu ei, și aduc la ei neguțatori din toate colțurile lumii ca să-i scape de lucrurile de prisos, dar nu vor bani, ci numai mărfuri de care duc ei lipsă. Iar copiii – nu însă și bătrânii – râd când îi văd pe străini dând atâtea lucruri pentru câțiva

non li vecchi. Non vogliono che schiavi o forastieri infettino la città di mali costumi; però vendono quelli che pigliano in guerra, o li mettono a cavar fosse e far esercizi faticosi fuor della città, dove sempre vanno quattro squadre di soldati a guardare il territorio e quelli che lavorano, uscendo dalle quattro porte, le quali hanno le strade di mattoni fin al mare per condotta delle robbe e facilità delli forastieri. Alli quali fanno gran carezze, li donano da mangiare per tre giorni, li lavano li piedi, li fan veder la città e l'ordine loro, entrare a Consiglio ed a mensa. E ci son uomini deputati a guardarli, e se voglion farsi cittadini, li provano un mese nelle ville ed uno nella città, e così poi risolvono, e li ricevono con certe cerimonie e giuramenti.

L'agricoltura è in gran stima: non ci è palmo di terra che non frutti. Osservano li venti e le stelle propizie, ed escono tutti in campo armati ad arare, seminare, zappare, metere, raccogliere, vindemmiare, con musiche, trombe e stendardi; e ogni cosa fanno fra pochissime ore. Hanno le carra a vela, che caminano con il vento, e quando non ci è vento, una bestia tira un gran carro — bella cosa! — ed han li guardiani del territorio armati, che per li campi sempre van girando. Poco usano letame all'orti e a' campi, dicendo che li semi diventano putridi e fan vita breve, come le donne imbellettate e non belle per esercizio fanno prole fiacca. Onde né pur la terra imbellettano, ma ben l'esercitano, ed hanno gran secreti di far nascer presto e moltiplicare, e non perder seme. E tengon un libro a posta di tal esercizio, che si chiama la *Georgica*. Una parte del territorio, quanto basta, si ara; l'altra serve per pascolo delle bestie. Or questa nobil arte di far cavalli, bovi, pecore, cani ed ogni sorte d'animali domestici è in sommo pregio appresso loro, come fu in tempo antico d'Abramo; e con modi magici li fanno venire al coito, che possan ben

arginți. Și nu vor ca sclavii sau străinii să molipsească orașul cu obiceiuri rele; de aceea, pe prizonierii de război îi vând sau îi pun să sape șanțuri sau să facă alte munci grele în afara orașului; aici vin întotdeauna patru detașamente de soldați să păzească teritoriul și pe cei ce lucrează, iar [aceste detașamente] ies pe cele patru porți ale orașului, din care pleacă străzi pavate cu cărămidă ce ajung până la mare, pentru a înlesni transportul mărfurilor și accesul străinilor. Pe aceștia îi răsfăță în toate chipurile, le dau de mâncat și de băut timp de trei zile, le spală picioarele, le arată orașul și rânduielele lor, le îngăduie să asiste la consiliu și la mese. Și există oameni însărcinați să-i păzească, iar dacă vor să devină cetățenii locului, îi încearcă o lună la țară și o lună la oraș, iar apoi hotărăsc; iar primirea se face cu anume ceremonie și jurămine.

Agricultura e la mare cinste¹⁰⁸: nu există palmă de pământ să nu rodească. Întâi cercetează vânturile și stelele favorabile, apoi ies toți la câmp pregătiți să are, să semene, să sape, să secere, să culeagă grânele sau via, însoțiți de muzică, de trâmbițe și flamuri; și termină totul în doar câteva ore. Au care cu pânze¹⁰⁹, împinse de vânt, iar când nu bate vântul, o vită trage un ditamai carul – frumos la vedere! – și au și străjeri înarmați care umblă încoace și încolo pe tarlale. Folosesc prea puțin bălegarul în grădină și pe câmp, pentru că, spun ei, în el semințele putrezesc și mor repede, asemeni femeilor ce nu-s frumoase datorită muncii ci sulimanului și care fac prunci pricăjiți. De aceea ei nu sulemenesc nici pământul, ci îl înfrumusețează lucrându-l, și au niște taine ale lor care fac plantele să răsară și să se înmulțească repede, și să nu-și piardă sămânța. Și pentru treaba asta au o carte anume, care se numește *Georgica*. O parte din țarină, cât le e de trebuință, este arată; cealaltă slujește drept pășune pentru animale. Iar nobila artă de a îmbunătăți soiurile de cai, vaci, oi, câini și orice alte animale de pe lângă casa omului e la mare preț printre ei, la fel ca în vremurile de demult, pe timpul lui Avram¹¹⁰; și prin procedee

generare, inanzi a cavalli pinti o bovi o pecore; e non lasciano andar in campagna li stalloni con le giumente, ma li donano a tempo opportuno inanzi alle stalle di campagna. Osservano Sagittario in ascendente, con buono aspetto di Marte e Giove: per li bovi, Tauro; per le pecore, Ariete, secondo l'arte. Hanno poi mandre di galline sotto le Pleiadi e papare e anatre, guidate a pascere dalle donne con gusto loro presso alla città e li luochi, dove la sera son serrate. A far il cascio e latticini, butiri e simili molto attendono, e a' caponi ed a' castrati ed al frutto; e ci è un libro di quest'arte detto la *Buccolica*. Ed abbondano d'ogni cosa, perché ognuno desidera esser primo alla fatica per la docilità delli costumi e per esser poca e fruttuosa; e ognun di loro, che è capo di questo esercizio, s'appella re, dicendo che questo è nome loro proprio, e non di chi non sa. Gran cosa, che le donne e uomini sempre vanno in squadroni, né mai soli, e sempre all'obbedienza del capo si trovano senza nullo disgusto; e ciò perché l'hanno come padre o frate maggiore.

Han poi le montagne e le cacce d'animali, e spesso s'esercitano.

La marineria è di molta reputazione, e tengono alcuni vascelli, che senza vento e senza remi caminano, e altri con vento e remi. Intendono assai le stelle, e flussi e reflussi del mare, e navigano per conoscer genti e paesi. A nullo fan torto; senza esser stimolati non combattono. Dicono che il mondo averà da riducersi a vivere come essi fanno, però cercano sempre sapere se altri vivono meglio di loro. Hanno confederazione con li Chinesi, e con più popoli isolani e del continente di Siam e di Cancacina e di Calicut, solo per spiare.

Hanno anche gran secreti di fuochi artificiali per le guerre marine e terrestri, e stratagemme, che mai non restan di vincere.

magice îi stârnesc să se împerecheze, astfel încât să procreze bine, punându-le dinainte picturi ce reprezintă cai sau vite sau oi; și nu lasă armăsarii să umble liber pe câmp cu iepele, ci îi împerechează la timpul potrivit dinaintea grajdurilor de la țară. Au grijă ca să aibă Săgetătorul în ascendent, iar Marte și Jupiter să le fie prielnici: și aleg pentru vite zodia Taurului, iar pentru oi cea a Berbecului, după regulile astrologice. Sub Pleiade au cârduri de găini, găște și rațe, pe care femeile le scot cu plăcere la păscut în preajma orașului și a locului unde le închid seara. Se ocupă mult cu prepararea cașului, untului și altor lactate, cu creșterea claponilor, a juganilor și a tuturor puilor; iar pentru aceste îndeletniciri au altă carte numită *Buccolica*. Și au de toate din plin, căci fiecare vrea să fie primul la treabă, pentru că sunt ascultători, iar munca e rodnică dar nu grea; și oricine conduce o asemenea treabă e numit rege, nume care, spun ei, e făcut tocmai pentru asta și nu pentru unii care n-au habar de nimic. Și e minunat cum merg toți, femei și bărbați, în grupuri și niciodată singuri, ascultând întotdeauna și de bună voie de îndrumătorul lor; iar asta pentru că îl socotesc ca pe un tată sau frate mai mare.

Au de asemeni munți plini de vietăți și de aceea vânează adesea.

Marinăria e la mare cinste, iar unele dintre corăbiile lor înaintează fără vânt și fără vâsle¹¹¹, iar altele au și pânze și vâsle. Cunosc bine stelele și fluxul și refluxul mărilor, și navighează pentru ca să cunoască alte nații și locuri¹¹². Nu fac nici un rău nimănui, și nu se bat dacă nu sunt stârniți. Spun că lumea toată se va convinge să trăiască după regulile lor, totuși caută mereu să afle dacă există alții care trăiesc mai bine decât ei. Sunt aliați cu chinezii și cu mai multe popoare insulare și de pe continent, din Siam, Cochichina și Calcutta, dar numai pentru a le cerceta mai bine.

Mai cunosc și o seamă de explozive secrete de folosit în războaiele pe mare și pe uscat, și de stratageme, așa încât ies întotdeauna învingători.

OSPITALARIO: Che e come mangiano? e quanto è lunga la vita loro?

GENOVESE: Essi dicono che prima bisogna mirar la vita del tutto e poi delle parti; onde quando edificârò la città, posero i segni fissi nelli quattro angoli del mondo. Il Sole in ascendente in Leone, e Giove in Leone orientale dal Sole, e Mercurio e Venere in Cancro, ma vicini, che facean satellizio; Marte nella nona in Ariete, che mirava di sua casa con felice aspetto l'ascendente e l'afeta, e la Luna in Tauro, che mirava di buono aspetto Mercurio e Venere, e non facea aspetto quadrato al Sole. Stava Saturno entrando nella quarta senza far malo aspetto a Marte e al Sole. La Fortuna con il Capo di Medusa in decima quasi era, onde essi s'augurano signoria, fermezza e grandezza. E Mercurio, sendo in buono aspetto di Vergine e nella triplicità dell'asside suo, illuminato dalla Luna, non può esser tristo; ma, sendo gioviale la scienza loro, non mendica, poco curârò d'aspettarlo in Vergine e la congiunzione.

Or essi mangiano carne, butiri, mèle, cacio, dattili, erbe diverse, e prima non volean uccidere gli animali, parendo crudeltà; ma poi, vedendo che era pur crudeltà ammazzar l'erbe, che han senso, onde bisognava morire, considerârò che le cose ignobili son fatte per le nobili, e magnano ogni cosa. Non però uccidono volontieri l'animali fruttuosi, come bovi e cavalli. Hanno però distinto li cibi utili dalli disutili, e secondo la medicina si servono; una fiata mangiano carne, una pesce ed una erbe, e poi tornano alla carne per circolo, per non gravare né estenuare la natura. Li vecchi han cibi più digestibili, e mangiano tre volte il giorno e poco, li fanciulli quattro, la comunità due. Vivono almeno cento anni, al più centosettanta, o ducento al rarissimo. E son molto temperati nel bere: vino non si dona a' fanciulli sino alli diciannove anni senza necessità

IOANITUL: Ce mănâncă și cum? Și cât de mult trăiesc?

GENOVEZUL: Ei spun că mai întâi trebuie să avem grijă de viața întregului și abia apoi de a părților; drept care, atunci când au construit orașul au pus semnele fixe în cele patru colțuri ale horoscopului: Soarele în Leu în ascendent și Jupiter oriental față de Soare, iar Mercur și Venus în Cancer în apropiere, fiindu-i Soarelui escortă; Marte în casa 9 și în Berbec, care din casa lui privea cu bunăvoință ascendentul și afetul (Soarele) și Luna în Taur, care privea cu bunăvoință la Mercur și Venus și nu făcea cvadratură cu Soarele. Saturn în schimb intra în casa 4 fără a privi urât la Marte și la Soare. Fortuna cu Capul Meduzei era aproape în casa 10, prevestind domnie, fermitate și măreție. Iar Mercur, putând privi bine spre Fecioară și la triplul apogeului său, luminat de Lună, nu poate fi prevestitor de rău, dar cum știința lor e voioasă, nu tristă, nu le-a păsat să-l aștepte să intre în Fecioară și în conjuncție.

De mâncat mănâncă carne, unt, miere, brânză, curmale și felurite zarzavaturi, iar dacă mai demult nu voiau să omoare animalele, socotind asta o cruzime, mai apoi, gândindu-se că tot atâta cruzime e să omori plantele, care sunt și ele simțitoare, iar atunci ar ajunge să moară de foame ei, au judecat că ființele inferioare au fost create pentru cele superioare¹¹³, drept care acum mănâncă de toate. Dar nu ucid cu plăcere animalele folositoare, precum boii sau caii. Fac însă deosebire între o hrană prielnică și alta dăunătoare și mănâncă după îndrumarea medicului: o dată carne, o dată pește și o dată zarzavaturi, apoi o iau de la capăt, cu carnea, pentru a nu îngreuna nici istovi organismul. Bătrânii au parte de feluri mai ușor de digerat și mănâncă de trei ori pe zi și puțin, copiii mănâncă însă de patru ori, iar restul lumii, de două. Trăiesc cel puțin o sută de ani, cei mai mulți dintre ei trăiesc o sută șaptezeci, iar unii, foarte rar, chiar și două sute¹¹⁴. Și sunt foarte cumpătați cu băutura: tinerii nu primesc vin până la nouăsprezece ani, doar dacă nu e

grandissima, e bevono con acqua poi, e così le donne; li vecchi di cinquanta anni in su beveno senz'acqua, ma, quando han da fare qualche consiglio o giudizio, mettono acqua. Mangiano, secondo la stagione dell'anno, quel che è più utile e proprio, secondo provisto viene dal capo Medico, che ha cura. Usano assai l'odori: la mattina, quando si levano, si pettinano e lavano con acqua fresca tutti; poi masticano maiorana e petrosino o menta, e se la frecano nelle mani, e li vecchi usano incenso; e fanno l'orazione brevissima a levante come il *Pater Noster*; ed escono e vanno chi a servire i vecchi, chi in coro, chi ad apparecchiare le cose del commune; e poi si riducono alle prime lezioni, poi al tempio, poi escono all'esercizio, poi riposano poco, sedendo, e vanno a magnare.

Tra loro non ci è podagre, né chiragre, né catarri, né sciatiche, né doglie coliche, né flati, perché questi nascono dalla distillazione e inflazione, ed essi per l'esercizio purgano ogni flato ed umore. Onde è tenuto a vergogna che uno si vegga sputare, dicendo che questo nasce da poco esercizio, da poltroneria o da mangiar ingordo. Patiscono più tosto d'infiammazioni e spasmi secchi alli quali con la copia del buon cibo e bagni sovengono; e all'etica con bagni dolci e latticini, e star in campagne amene in bello esercizio. Morbo venereo non può allignare, perché si lavano spesso li corpi con vino ed ogli aromatici; e il sudore anche leva quell'infetto vapore, che putrefà il sangue e le midolle. Né tisici si fanno, per non essere distillazione che cali al petto, e molto meno asma, poiché umor grosso ci vuole a farla. Curano le febbri ardenti con acqua fresca, e l'efimere solo con odori e brodi grassi o con dormire o con suoni ed allegrie; le terzane con levar sangue e con reubarbaro o simili attrattivi, e con bere acque di radici d'erbe purganti ed acetose. Di rado vengono a medicine

absolută nevoie, iar după acea vârstă beau vinul cu apă, și la fel fac și femeile; vârstnicii de la cincizeci de ani în sus îl beau fără apă, dar când au de ținut sfat sau judecată, pun și ei apă. Mănâncă după anotimp, ce e mai folositor și mai nimerit fiecăruia, după cum hotărăște mai-marele medicilor, care se îngrijește de asta. Folosesc mult ierburile bine mirositoare: dimineța, când se trezesc, se piaptână și se spală toți cu apă rece; apoi mestecă sau freacă în mână măghiran, pătrunjel sau mentă, iar bătrânii folosesc tămâie; și fac o rugăciune scurtă ca *Tatăl nostru*, cu fața spre răsărit; apoi ies din casă și se duc care să aibă grijă de bătrâni, care la cor, care să vadă de treburile obștești; pe urmă merg la primele lecții, apoi la templu, apoi ies afară să facă mișcare, apoi stau puțin jos ca să se odihnească și în cele din urmă se duc la masă.

Ei nu suferă de gută, nici la picioare nici la mâini, nici de tuse, nici de sciatică, de colici sau balonare, pentru că toate astea se nasc din digestie proastă¹¹⁵ și umflare, iar ei făcând exercițiu scapă și de una și de cealaltă¹¹⁶. Drept care este rușinos ca cineva să fie văzut scuipând¹¹⁷, pentru că, spun ei, asta vine ori din lipsă de mișcare, adică din lene, ori din lăcomie. Suferă mai degrabă de umflături și spasme uscate, pe care le tratează cu mâncare multă și sănătoasă și cu băi; vindecă febra¹¹⁸ cu băi liniștitoare și lactate și de asemeni petrecând o vreme la țară în locuri frumoase și făcând mișcare. Sfrenția¹¹⁹ nu se prinde de ei, pentru că se spală adesea pe trup cu vin și uleiuri aromatice; iar sudoarea îndepărtează și ea vaporii putrezi care infectează sângele și măduva. Nu sunt nici ftizici, neavând flegmă care să coboare în piept, și cu atât mai puțin astm, unde e nevoie de flegmă groasă. Vindecă febra vie¹²⁰ cu apă rece¹²¹, iar pe cea trecătoare¹²² numai cu mirosuri, cu supe grase și cu somn ori cu muzică și veselie; în caz de friguri¹²³ li se ia sânge și li se dă rubarbă sau altele care trag răul¹²⁴, ori li se dau de băut fierturi din rădăcini de ierburi purgative și astringente. Arar folosesc laxativele. Frigurile de patru zile¹²⁵ se vindecă ușor

purganti. Le quartane son facili a sanare per paure sùbite, per erbe simili all'umore od opposite; e mi mostrâro certi secreti mirabili di quelle. Delle continue tengono conto assai, e fanno osservanze di stelle ed d'erbe, e preghiere a Dio per sanarle. Quintane, ottane, settane poche si trovano, dove non ci sono umori grossi. Usano li bagni e l'olei all'usanza antica, e ci trovâro molto più secreti per star netto, sano, gagliardo. Si sforzano con questi ed altri modi aiutarsi contra il morbo sacro, che ne pateno spesso.

OSPITALARIO: Segno d'ingegno grande, onde Ercole, Socrate, Macometto, Scoto e Callimaco ne patîro.

GENOVESE: E s'aiutano con preghiere al cielo e con odori e confortamenti della testa e cose acide ed allegrezze e brodi grassi, sparsi di fiore di farina. Nel condir le vivande non han pari: pongono macis, mèle, butiro e con aromati assai, che ti confortano grandemente. Non beveno annevato, come i Napolitani, neanche caldo, come li Chinesi, perché non han bisogno d'aiutarsi contro l'umori grossi in favor del natio calore, ma lo confortano con aglio pesto ed aceto, serpillio, menta, basilico, l'estate e nella stanchezza; né contra il soverchio calor dell'aromati aumentato, perché non escono di regola. Hanno pur un secreto di rinovar la vita ogni sette anni, senza afflizione, con bell'arte.

OSPITALARIO: Non hai ancora detto delle scienze e degli ufficiali.

GENOVESE: Sì, ma poiché sei tanto curioso, ti dirò più. Ogni nova luna ed ogni opposizione sua fanno Consiglio dopo il sacrificio; e qui entrano tutti di venti anni in suso, e si dimanda ad ognuno che cosa manca alla città, e chi ufficiale è buono e chi è tristo. Dopo ogn'otto dì, si congregano tutti l'uffiziali, che con il Sole, Pon, Sin,

cu o sperietură neașteptată¹²⁶ sau cu ierburi asemănătoare sau contrare umoarei cu pricina; și mi-au dezvăluit taine uimitoare despre acestea. Febrele stăruitoare îi preocupă cu deosebire și pentru a le vindeca țin seama de astre și folosesc ierburi și rugăciuni la Dumnezeu. Frigurile de cinci, opt sau șapte zile nu prea se văd pe la ei, de vreme ce n-au umori groase. Folosesc băi și uleiuri după obiceiurile antice și au descoperit sumedenie de secrete pentru a se păstra curați, sănătoși și vânjoși. Prin mijloacele astea și prin altele caută să se păzească și de morbul sacru¹²⁷, de care suferă adesea.

IOANITUL: Semn al unei minți strălucite, de care au suferit și Hercule, Socrate, Mahomed, Scotus și Callimah.

GENOVEZUL: Și se ajută cu rugăciuni către cer, cu mirosoari, cu leacuri pentru cap, cu supe grase presărate cu făină albă de grâu, sau mâncând acru și căutând să fie veseli. Cât privește gustul mâncărilor, n-au pereche: folosesc macis¹²⁸, miere, unt și multe mirodenii, ce sunt o adevărată desfătare. Nu beau băuturi cu gheață¹²⁹, ca napolitanii, dar nici calde precum chinezii¹³⁰, pentru că nu trebuie să se lupte cu umorile groase pentru a-și proteja căldura trupului, iar vara sau când sunt obosiți, se întremează cu usturoi zdrobit, cu oțet, cimbrisor, mentă sau busuioc; nu trebuie să se ferească nici de căldura sporită de condimente, pentru că nu întrec măsura. Și mai au și un secret prin care din șapte în șapte ani întineresc, fără dureri, cu o făcătură minunată¹³¹.

IOANITUL: Nu mi-ai vorbit încă despre științe și despre dregători.

GENOVEZUL: Ba da, dar de vreme ce ești așa de curios, am să-ți spun mai multe. La fiecare lună nouă și lună plină țin sfat, după ce mai întâi au adus jertfă; la sfat iau parte toți cei trecuți de douăzeci de ani și fiecare este întrebă de ce duce lipsă cetatea și care dregător e bun și care rău. Apoi, de fiecare dată, după opt zile se întrunesc toți dregătorii care sunt Soarele, Pon, Sin și Mor; iar cu cei trei de sub fiecare dintre ultimii trei, fac treisprezece, și cu

Mor; ed ognun di questi ha tre ufficiali sotto di sé che son tredici, e ognun di questi tre altri, che fan tutti quaranta; e quelli han l'offizi dell'arti convenienti a loro, il Podestà della milizia, il Sapienza delle scienze, il Amore del vitto, generazione e vestito ed educazione; e li mastri d'ogni squadra, cioè caporioni, decurioni, centurioni sì delle donne come degli uomini. E si ragiona di quel che bisogna al publico, e si eleggon gli ufficiali, pria nominati in consiglio grande. Dopo ogni dì fa consiglio Sole e li tre prencipi delle cose occorrenti, e confermano e conciano quel che si è trattato nell'elezione e gli altri bisogni. Non usano sorti, se non quando son dubbi in modo che non sanno a qual parte pendere. Questi ufficiali si mutano secondo la volontà del popolo inchina, ma li quattro primi no, se non quando essi stessi, per consiglio fatto tra loro, cedono a chi veggono saper più di loro, ed aver più purgato ingegno; e son tanto docili e buoni, che volentieri cedono a chi più sa e imparano da quelli; ma questo è di rado assai.

Li capi principali delle scienze son soggetti al Sapienza, altri che il Metafisico, che è esso Sole, che a tutte le scienze comanda, come architetto, ed ha vergogna ignorare cosa alcuna al mondo umano. Sotto a lui sta il Grammatico, il Logico, il Fisico, il Medico, il Politico, l'Economico, il Morale, l'Astronomo, l'Astrologo, il Geometra, il Cosmografo, il Musico, il Prospettivo, l'Aritmetico, il Poeta, l'Oratore, il Pittore, il Scultore. Sotto Amore, sta il Genitario, l'Educatore, il Vestiario, l'Agricola, l'Armentario, il Pastore, il Cicurario, il Gran Coquinario. Sotto Podestà il Stratagemmario, il Campione, il Ferrario, l'Armario, l'Argentario, il Monetario, l'Ingegnero, Mastro spia, Mastro cavallerizzo, il Gladiatore, l'Artegliero,

ceilalți trei care se află sub fiecare din aceștia fac patruzeci; și cei trei mari răspund fiecare de ramura potrivită lui: Putere de armată, Cunoaștere de științe, Iubire de hrană, de procreere, de îmbrăcăminte și educație; și vin și mai-marii fiecărei cete, de femei ca și de bărbați, adică decurionii, centurionii și capii cetelor mijlocii¹³². Atunci se vorbește despre ce nevoi mai are lumea și se aleg dregătorii, propuși înainte de marele consiliu. De asemeni, Soarele împreună cu cei trei principii țin zilnic sfat despre lucrurile curente, și încuviințează și îmbunătățesc ceea ce s-a hotărât în alegeri, iar apoi fac tot ce trebuie¹³³. Nu trag la sorti decât atunci când există îndoieli care îi împiedică să știe spre ce anume înclină. Dregătorii sunt schimbați după cum vrea poporul, dar nu și primii patru, decât atunci când ei înșiși, după ce s-au sfătuit între ei, lasă locul cuiva care, văd ei, știe mai mult decât ei și are mintea mai curată; și sunt atât de blânzi și de buni încât cu drag cedează dinaintea cuiva care știe mai multe și chiar învață de la acesta; dar asta se întâmplă rareori.

Îndrumătorii științelor se află în subordinea Principelui Cunoaștere, și nu mai puțin în a Metafizicianului, care este însuși Soarele, care cârmuiește asupra tuturor domeniilor cunoașterii ca un arhitect, și care se rușinează să nu știe orice mintea omenească poate cunoaște. Sub acel principe stau Gramaticianul, Logicianul, Naturalistul, Medicul, Politicianul, Economistul, Maestrul în Morală, Astronomul, Astrologul, Geometrul, Cosmograful, Muzicianul, maestrul în Perspectivă¹³⁴, Aritmeticianul, Poetul, Retoricianul, Pictorul, Sculptorul¹³⁵. Sub principele Iubire stau Maeștrii în Procreere, în Educație, în Îmbrăcăminte, în Agricultură, în Creșterea vitelor, în Păstorit, în Îngrijirea animalelor, în Bucătăriseală. Sub principele Putere stă Tacticianul¹³⁶, Instructorul în luptele corp la corp, Fierarul, Armurierul, Trezorierul, Însărcinatul cu baterea de monedă, Arhitectul, Căpetenia iscoadelor, Căpetenia cavaleriei, Maestrul de scrimă, Căpetenia artileriei, cea al luptătorilor cu praștia,

il Frombolario, il Giustiziero. E tutti questi han li particolari artefici soggetti.

Or qui hai da sapere che ognun è giudicato da quello dell'arte sua; talché ogni capo dell'arte è giudice, e punisce d'esilio, di frusta, di vituperio, di non mangiar in mensa commune, di non andar in chiesa, non parlar alle donne. Ma quando occorre caso ingiurioso, l'omicidio si punisce con morte, e occhio per occhio, naso per naso si paga la pena della pariglia, quando è caso pensato. Quando è rissa subitanea, si mitiga la sentenza, ma non dal giudice, perché condanna subito secondo la legge, ma dalli tre principi. E s'appella pure al Metafisico per grazia, non per giustizia, e quello può far la grazia. Non tengono carcere, se non per qualche ribello nemico un torrione. Non si scrive processo, ma in presenza del giudice e del Potestà si dice il pro e il contra; e subito si condanna dal giudice; e poi dal Potestà, se s'appella, il sequente dì si condanna; e poi dal Sole il terzo dì si condanna, o s'aggrazia dopo molti dì con consenso del popolo. E nessuno può morire, se tutto il popolo a man commune non l'uccide; ché boia non hanno, ma tutti lo lapidano o brugiano, facendo che esso si leghi la polvere per morir subito. E tutti piangono e pregano Dio, che plachi l'ira sua, dolendosi che sian venuti a resecare un membro infetto dal corpo della repubblica; e fanno di modo che esso stesso accetti la sentenza, e disputano con lui fin tanto che esso, convinto, dica che la merita; ma quando è caso contra la libertà o contra Dio, o contra gli ufficiali maggiori, senza misericordia si eseguisce. Questi soli si puniscono con morte; e quel che more ha da dire tutte le cause perché non deve morire, e li peccati degli altri e dell'uffiziali, di-

Împuternicitul cu justiția¹³⁷. Și toți aceștia au în subordine meșterii din fiecare ramură în parte.

Ajunși aici, trebuie să știi că la ei fiecare este judecat de mai-marele în meseria lui; așa încât marele meșter¹³⁸ este judecător și poate pedepsi cu surghiunul, cu biciuirea, cu ocărârea în fața obștei, cu interzicerea de a mânca laolaltă cu ceilalți, de a intra în biserică, de a vorbi cu femeile. Dar când are loc o fărâdelege cu premeditare, pedeapsa e pe potrivă, adică ochi pentru ochi și dinte pentru dinte, iar omuciderea se pedepsește cu moartea. Într-o gâlceavă iscată pe neașteptate, pedeapsa poate fi micșorată, dar nu de cel ce judecă, care condamnă după lege, ci de cei trei principii. Și se poate recurge și la Metafizician, nu pentru justiție ci pentru grațiere, pe care numai el o poate acorda. Nu au închisori, afară doar de un turn pentru unii dușmani răzvrățiți. Nu există proces cu acte, ci, în prezența judecătorului și a principelui Putere, se rostesc argumentele pentru și cele împotrivă; iar judecătorul pronunță condamnarea pe loc; iar, dacă se face apel, Principele Putere pronunță condamnarea a doua zi; iar dacă se ajunge la Soare, acesta pronunță condamnarea a treia zi, sau grațiază după mai multe zile și cu acordul poporului¹³⁹. Și nimeni nu poate fi omorât dacă nu-l ucide întreg poporul, cu mâna lui; căci la ei nu există călău, ci toți îl lapidează sau îl ard de viu, lăsându-l să-și lege de trup praf de pușcă pentru ca să moară pe loc. Iar atunci toată lumea plânge și se roagă ca Dumnezeu să-și domolească mânia, văitându-se de a fi trebuit să amputeze un mădular putred din trupul obștei; și fac în așa fel încât vinovatul să-și accepte singur sentința și discută atâta cu el până când acesta, convins, recunoaște că o merită; dar când e vorba de crimă împotriva libertății, împotriva lui Dumnezeu sau a cârmuitorilor celor mari, execuția e imediată și nemiloasă. Numai aceste crime se pedepsesc cu moartea; iar condamnatul trebuie să rostească toate motivele pentru care n-ar trebui să moară, și mai trebuie să mărturisească păcatele celorlalți și ale dregătorilor, spunând dacă aceștia

cendo quelli meritano peggio; e se vince, lo mandano in esilio e purgano la città con preghiere e sacrifici e ammende; ma non però travagliano li nominati.

Li falli di fragilità e d'ignoranza si puniscono solo con vitupèri, e con farlo imparare a contenersi, e quell'arte in cui peccò, o altra, e si trattano in modo, che paiono l'un membro dell'altro.

Qui è da sapere, che se uno peccatore, senza aspettar accusa, va da sé all'uffiziali accusandosi e dimandando ammenda, lo liberano dalla pena dell'occulto peccato e la commutano mentre non fu accusato.

Si guardano assai dalla calunnia per non patir la medesima pena. E perché sempre stanno accompagnati quasi, ci vuole cinque testimoni a convincere; se non, si libera col giuramento il reo. Ma se due altre volte è accusato da dui o tre testimoni, al doppio paga le pena.

Le leggi son pochissime, tutte scritte in una tavola di rame alla porta del tempio, cioè nelle colonne, nelle quali ci son scritte tutte le quiddità delle cose in breve: che cosa è Dio, che cosa è angelo, che cosa è mondo, stella, uomo, ecc., con gran sale, e d'ogni virtù la diffinizione. E li giudici d'ogni virtù hanno la sedia in quel luogo, quando giudicano, e dicono: — Ecco, tu peccasti contra questa diffinizione: leggi —; e così poi lo condanna o d'ingratitude o di pigrizia o d'ignoranza; e le condanne son certe vere medicine, più che pene, e di soavità grande.

OSPITALARIO: Or dire ti bisogna delli sacerdoti e sacrifici e credenza loro.

GENOVESE: Sommo sacerdote è Sole; e tutti gli uffiziali son sacerdoti, parlando delli capi, ed officio loro è purgar le conscienze. Talché tutti si confessano a quelli, ed essi imparano che sorte di peccati regnano. E si confessano alli tre maggiori tanto li peccati proprii, quanto

merită o pedeapsă mai mare decât a lui; iar dacă câștigă, pe el îl trimit în surghiun, iar ei izbăvesc orașul prin rugăciuni, jertfe și pocăință; dar nu-i prigonesc pe cei pârâți.

Greșelile din slăbiciune și neștiință sunt pedepsite numai cu dojeni și învățându-i să se abțină și să se străduiască mai mult în domeniul în care au greșit, și se poartă unul cu altul de parcă fiecare ar fi un mădular din trupul celuilalt.

Și mai e bine de știut că dacă un păcătos se duce singur la dregători, fără a aștepta să fie acuzat, cerând să ispășească, ei îi șterg și-i schimbă pedeapsa cu una mai ușoară decât pentru păcatul tănuit, câtă vreme nu e acuzat.

Se feresc tare de calomnie pentru a nu o primi îndărăt, ca pedeapsă. Și cum stau mai tot timpul în tovărășie, e nevoie de cinci martori pentru a dovedi spusa; în caz contrar, vinovatul este eliberat, sub jurământ. Dar dacă apoi mai este acuzat de două ori la fel, de doi sau trei martori, primește pedeapsă îndoită.

Legi au puține¹⁴⁰, scrise toate pe o tablă de aramă la poarta templului, adică pe coloane, pe care sunt înscrise toate lucrurile, în esența lor, pe scurt și cu duh: ce este Dumnezeu, ce este acela un înger, ce sunt lumea, stelele, oamenii etc. și se dă și definiția fiecărei virtuți. Acolo se așază judecătorii fiecărei virtuți când judecă, și spun așa: — Iată, tu ai păcătuț împotriva acestei definiții: ia și citește; iar apoi îl condamnă fie pentru nrecunoștință, fie pentru lene sau neștiință; iar condamnările, mai degrabă decât pedepse, sunt adevărate leacuri, și sunt de o mare blândețe.

IOANITUL: Acum e vremea să vorbești de preoți, de jertfe și de credință.

GENOVEZUL: Mare preot este Soarele, dar toți dregătorii, vorbind de cei mari, sunt și ei preoți, iar sarcina lor e să curețe conștiințele. De aceea toți li se spovedesc lor, iar ei află astfel ce păcate precumpănesc. Ei însă mărturisesc celor trei mari cârmuitori atât păcatele proprii cât și pe cele ale celorlalți, fără a-i numi însă pe păcătoși, iar, la rândul

li strani in genere, senza nominare gli peccatori, e li tre poi si confessano al Sole. Il quale conosce che sorte di errori corrono e sovviene alli bisogni della città e fa a Dio sacrificio e orazioni, a cui esso confessa li peccati suoi e di tutto il popolo pubblicamente in su l'altare, ogni volta che sia necessario per amendarli, senza nominar alcuno. E così assolve il popolo, ammonendo che si guardi di quelli errori, e confessa i suoi in publico e poi fa sacrificio a Dio, che voglia assolvere tutta la città ed ammaestrarla e difenderla. Il sacrificio è questo, che dimanda al popolo chi si vol sacrificare per gli suoi membri, e così un di quelli più buoni si sacrifica. E 'l sacerdote lo pone sopra una tavola, che è tenuta da quattro funi, che stanno a quattro girelle della cupola, e, fatta l'orazione a Dio che riceva quel sacrificio nobile e volontario umano (non di bestie involuntarie, come fanno i Gentili), fa tirar le funi; e quello saglie in alto alla cupoletta e qui si mette in orazione; e li si dà da magnare parcamente, sino a tanto che la città è espiata. Ed esso con orazioni e digiuni prega Dio, che riceva il pronto sacrificio suo; e così, dopo venti o trenta giorni, placata l'ira di Dio, torna a basso per le parti di fuore o si fa sacerdote; e questo è sempre onorato e ben voluto, perché esso si dà per morto, ma Dio non vuol che mora.

Di più vi stanno vintiquattro sacerdoti sopra il tempio, li quali a mezzanotte, a mezzodì, la mattina e la sera cantano alcuni salmi a Dio; e l'offizio loro è di guardar le stelle e notare con astrolabi tutti li movimenti loro e gli effetti che producono, onde sanno in che paese che mutazione è stata e ha da essere. E questi dicono l'ore della generazione e li giorni del seminare e raccogliere, e servono come mezzani tra Dio e gli uomini; e di essi per lo

lor, cei trei se spovedesc Soarelui. Acesta cunoaște astfel care sunt greșelile mai răspândite și ia măsurile trebuincioase și-i aduce jertfe lui Dumnezeu și îi înalță rugăciuni și mărturisește păcatele sale și ale întregului popor dinaintea altarului și a obștii, ori de câte ori e nevoie să-i aducă pe calea cea dreaptă, fără a numi vreodată pe cineva. Astfel el iartă tot poporul, muștrându-l și îndemnându-l să se păzească de greșelile cu pricina, și le mărturisește public pe ale sale¹⁴¹, apoi aduce jertfă lui Dumnezeu, rugându-l să ierte întreaga cetate și s-o povățuiască și s-o apere. Iar jertfa este următoarea: întreabă poporul cine vrea să se sacrifice pentru întreaga obște, și unul dintre cei mai buni se oferă. Iar marele preot îl întinde pe o scândură prinsă cu patru funii, trecute prin patru scripeți atârnați de cupolă și, după ce înalță rugăciune lui Dumnezeu ca să primească acea jertfă umană nobilă și voluntară (și nu jertfa unor animale și cu de-a sila, ca la păgâni), pune să se tragă de funii; atunci acela e ridicat în înaltul cupolei unde rămâne în rugăciune; și primește doar puțină mâncare și stă acolo până când cetatea e iertată. El însuși, prin rugăciuni și post, se roagă la Dumnezeu să-i fie primită jertfa; astfel, după douăzeci sau treizeci de zile, când mânia Domnului s-a potolit, revine jos prin afara templului sau se face și el preot; iar după una ca asta, el rămâne mereu iubit și cinstit de toți, pentru că și-a dăruit viața, dar Dumnezeu n-a vrut să i-o ia.

În afară de cele arătate, deasupra templului¹⁴² stau douăzeci și patru de preoți care la miezul nopții, la amiază și de asemeni dimineața și seara cântă psalmi lui Dumnezeu¹⁴³; iar sarcina lor este să caute în stele și să măsoare cu astrolabul toate mișcările lor și efectele pe care le pricinuiesc, și astfel află în ce țară ce schimbare s-a petrecut sau se va petrece. Tot ei mai spun și care sunt orele potrivite pentru procreat și zilele bune de semănat și cules, și tot ei sunt mijlocitori între Dumnezeu și oameni; în genere dintre ei se

più si fanno li Soli e scrivono gran cose ed investigano scienze. Non vengono a basso, se non per mangiare; con donne non si impacciano, se non qualche volta per medicina del corpo. Va ogni dì Sole in alto e parla con loro di quel che hanno investigato sopra il beneficio della città e di tutte le nazioni del mondo. in tempio da basso sempre ha da esser uno che faccia orazione a Dio, ed ogni ora si muta, come noi facciamo le quarant'ore, e questo si dice continuo sacrificio.

Dopo mangiare si rendon grazie a Dio con musica, e poi si cantano gesti di eroi cristiani, ebrei, gentili, di tutte nazioni, per spasso e per godere. Si cantano inni d'amore e di sapienza e d'ogni virtù. Si piglia ognuno quella che più ama, e fanno alcuni balli sotto li chiostri, bellissimi. Le donne portano li capelli lunghi, inghirlandati ed uniti in un groppo in mezzo la testa con una treccia. Gli uomini solo un cerro, un velo e berrettino. Usano cappelli in campagna, in casa berrette bianche o rosse o varie, secondo l'offizio ed arte che fanno, e gli ufficiali più grandi e pompose.

Tutte le feste loro son quattro principali, cioè quando entra il sole in Ariete, in Cancro, in Libra, in Capricorno; e fanno gran rappresentazioni belle e dotte; ed ogni congiunzione e opposizione di luna fanno certe feste. E nelli giorni che fondâro la città e quando ebbero vittoria, fanno il medesimo con musica di voci femminine e con trombe e tamburi e artiglierie; e li poeti cantano le laudi delli più virtuosi. Ma chi dice bugia in laude è punito; non si può dir poeta chi finge menzogna tra loro; e questa licenza dicono che è ruina del mondo, che toglie il premio alle virtù e lo dona altrui per paura o adulazione.

Non si fa statua a nullo, se non dopo che more; ma, vivendo, si scrive nel libro delli eroi chi ha trovato arti

alege Soarele, ei sunt cei ce scriu lucruri de seamă și cercetează științele. Și nu coboară decât ca să mănânce; nu au de a face cu femei, decât arar și doar pentru sănătatea trupului. Iar Soarele urcă în fiecare zi la ei și împreună vorbesc despre ce au mai cercetat înspre binele cetății și al tuturor popoarelor lumii. Iar în partea de jos a templului se află întotdeauna unul dintre ei care se roagă la Dumnezeu, dar el se schimbă la fiecare oră¹⁴⁴, cum facem noi la rugăciunea de patruzeci de ore, iar aceasta se numește ofrandă neîntreruptă¹⁴⁵.

După masă aduc mulțumiri lui Dumnezeu cu muzică, apoi, pentru a se veseli și a se desfăta, se cântă marile fapte ale eroilor creștini, evrei, păgâni și de orice neam. Se înalță imnuri iubirii, înțelepciunii și tuturor virtuților. Și fiecare o ia la dans pe aceea care îi e mai dragă și dănuiesc minunat sub porticuri. Femeile poartă părul lung și împletit ca o ghirlandă adunată în creștetul capului într-o coadă. Bărbații poartă numai un ciuf, o năframă și o beretă. La țară se poartă pălării, în casă însă numai scufii albe sau roșii sau de alte culori, după meseria și funcția fiecăruia, iar ale dregătorilor sunt mai mari și mai arătoase.

Principalele lor sărbători sunt în număr de patru, anume când soarele intră în Berbec, în Cancer, în Balanță și în Capricorn; atunci dau serbări mărețe și pline de învătămintе; și la orice conjuncție sau opoziție a lunii, fac alte serbări¹⁴⁶. Și fac la fel în ziua în care au întemeiat cetatea sau au repurtat victorii, când femeile intonează cântece însoțite de trâmbițe, tobe și salve de tun; iar poeții ridică osanale celor mai viteji. Dar cine laudă în chip mincinos este pedepsit; la ei nu există poet să născocască neadevăruri¹⁴⁷; iar după ei, libertatea de a face așa ceva duce la năruirea lumii, deoarece îi lipsește pe cei virtuoși de premiul meritat și, de frică sau din lingușeală, îl dă cui nu merită.

Nu i se ridică statuie nimănui, decât după moarte; dar în timpul vieții, cel ce a descoperit meșteșuguri noi și taine

nove e secreti d'importanza, o fatto gran beneficio in guerra o pace al pubblico.

Non si atterrano li corpi morti, ma si bruggiano per levar la peste e per convertirsi in fuoco, cosa tanto nobile e viva, che vien dal sole e a lui torna, e per non restar sospetto d'idolatria. Restano pitture solo o statue di grand'uomini, e quelle mirano le donne formose, che s'applicano all'uso della razza.

L'orazioni si fan alli quattro angoli del mondo orizzontali, e la mattina prima a levante, poi a ponente, poi a mezzodì, poi a settentrione; la sera al riverso, prima a ponente, poi a levante, poi a settentrione, poi ad ostro. E replicano solo un verso, che dimanda corpo sano e mente sana al loro e a tutte le genti, e beatitudine, e conclude: „come par meglio a Dio.“ Ma l'orazione attentamente e lunga si fa in cielo; però l'altare è tondo e in croce spartito, per dove entra Sole dopo le quattro ripetizioni, e prega mirando in suso. Questo lo fan per gran misterio. Le vesti pontificali son stupende di bellezza e di significato a guisa di quelle d'Aron.

Distinguono li tempi secondo l'anno tropico, non sidero, ma sempre notano quanto anticipa questo di tempo.

Credono che il sole sempre cali a basso, e però facendo più stretti circoli arriva alli tropici ed equinozi prima che l'anno passato; o vero pare arrivare, ché l'occhio, vedendolo più basso in obliquo, lo vede prima giungere e obliquare. Misurano li mesi con la luna e l'anno col sole; e però non accordano questo con quella fino alli dicinove anni, quando pur il Capo del Drago finisce il suo corso; del che han fatto nova astronomia. Laudano Tolomeo ed ammirano Copernico, benché Aristarco e Filolao prima di lui; ma dicono che l'uno fa il conto con le pietre, l'altro con le fave, ma nullo con le stesse cose contate, e

importante sau cine a adus mari servicii obștei, în război sau în timp de pace, este înscris în cartea eroilor.

Cadavrele nu se îngroapă în pământ, ci se ard, pentru a preîntâmpina ciuma și pentru a le preschimba în foc, element atât de nobil și viu, care vine din soare și tot la el se întoarce, și pentru a înlătura bănuiala de idolatrie¹⁴⁸. Statui și picturi li se închină numai marilor bărbați și la acelea se uită femeile falnice hărăzite să procreeze.

Rugăciunile și le îndreaptă spre cele patru zări, dimineața mai întâi spre răsărit, apoi spre apus, spre miazăzi și la sfârșit spre miazănoapte; iar seara invers, mai întâi spre apus, apoi spre răsărit și spre miazănoapte și la urmă spre miazăzi. Și repetă numai rugămintea prin care cer un trup sănătos și o minte sănătoasă, pentru ei și pentru toți oamenii, și fericirea veșnică, și care se încheie așa: „cum o vrea Dumnezeu“. Dar rugăciunea cea mai sânguincioasă și lungă¹⁴⁹ și-o îndreaptă către cer; de aceea altarul este rotund și tăiat în cruce așa încât pe acolo pătrunde Soarele, după ce s-a spus de patru ori rugăciunea, și se roagă privind în sus¹⁵⁰. Și înfăptuiesc asta ca pe o mare taină. Veșmintele marelui preot sunt minunate ca înfățișare și semnificație precum cele ale lui Aaron¹⁵¹.

Ei socotesc timpul după anul tropic, nu după cel sideral, dar își înseamnă mereu cu cât acesta din urmă îl întrece pe celălalt¹⁵².

Și mai cred că soarele coboară treptat spre pământ¹⁵³ și de aceea, făcând cercuri tot mai mici, ajunge la tropice și la echinocșii mai devreme decât în anul precedent; sau pare să ajungă, deoarece ochiul, văzându-l oblic mai jos, îl vede ajungând și cotind mai repede. Măsoară lunile după lună, iar anul după soare; dar măsurile nu cad odată decât din nouăsprezece în nouăsprezece ani, când își sfârșește drumul și Capul Dragonului¹⁵⁴. De aceea au creat o nouă astronomie. Ei îl laudă pe Ptolemeu și îl admiră pe Copernic, deși Aristarh și Filolaos¹⁵⁵ le-au fost înaintași; dar spun că unul socotește în pietricele, celălalt în bobi, și niciunul în

pagano il mondo con li scudi di conto, non d'oro. Però essi cercano assai sottilmente questo negozio, perché importa a saper la fabrica del mondo, e se perirà e quando, e la sostanza delle stelle e chi ci sta dentro a loro. E credeno esser vero quel che disse Cristo delli segni delle stelle, sole e luna, li quali alli stolti non pareno veri, ma li venirà, come ladro di notte, il fin delle cose.

Onde aspettano la renovazione del secolo, e forsi il fine. Dicono che è gran dubio sapere se 'l mondo fu fatto di nulla o delle rovine d'altri mondi o del caos; ma par verisimile che sia fatto, anzi certo. Son nemici d'Aristotile, l'appellano pedante.

Onorano il sole e le stelle come cose viventi e statue di Dio e tempîi celesti; ma non l'adorano, e più onorano il sole. Nulla creatura adorano di latria, altro che Dio, e però a lui serveno solo sotto l'insegna del sole, ch'è insegna e volto di Dio, da cui viene la luce e 'l calore e ogni altra cosa. Però l'altare è come un sole fatto, e li sacerdoti pregano Dio nel sole e nelle stelle, com'in altari, e nel cielo, come tempio; e chiamano gli angeli buoni per intercessori, che stanno nelle stelle, vive case loro, e che le bellezze sue Dio più le mostrò in cielo e nel sole, come suo trofeo e statua.

Negano gli eccentrici ed epicycli di Tolomeo e di Copernico; affermano che sia un solo cielo, e che li pianeti da sé si movano ed alzino, quando al sole si congiungono per la luce maggiore che ricevono; e abbassino nelle quadrature e nell'opposizioni per avvicinarsi a lui. E la luna in congiunzione e opposizione s'alza per stare sotto il sole e ricever luce in questi siti assai, che la sublima. E per questo le stelle, benché vadano sempre di levante a ponente, nell'alzare paion gir a dietro; e così si veggo-

chiar lucrurile ce trebuie numărate, drept care plătesc lumii în monedă calpă și nu în aur¹⁵⁶. Așadar ei cercetează cu mare finețe acest domeniu, pentru că doresc să știe cum e făcută lumea, dacă și când va pieri, și de asemeni din ce substanță sunt făcute stelele și ce¹⁵⁷ se află înăuntrul lor. Și cred adevărată profeția lui Cristos privitoare la semnele din stele, din soare și lună¹⁵⁸, care le par mincinoase doar nătărăilor pe care sfârșitul lumii îi va lua pe nepregătite, precum hoțul care vine noaptea¹⁵⁹.

Căci ei așteaptă reînnoirea lumii și poate și sfârșitul ei. Ei mai spun că e greu de știut dacă lumea a fost creată din nimic sau din rămășițele altor lumi sau din haos; dar pare, ba chiar este sigur că a fost creată. Îi sunt dușmani lui Aristotel, pe care îl numesc pedant¹⁶⁰.

Venerează soarele și stelele, după ei, ființe vii, statui ale lui Dumnezeu și temple cerești; iar dintre toate mai mult slăvesc soarele, dar nu i se închină. Nu i se închină nicicui în afară de Dumnezeu, numai lui îi fac slujbe sub semnul soarelui, care e însemn și chip al lui Dumnezeu, de unde vine lumina și căldura și toate celelalte lucruri. De aceea altarul e în chip de soare, iar preoții rugându-se la soare și la stele ca la niște altare, și la cer, ca la un templu, se roagă de fapt lui Dumnezeu; și-i cheamă ca mijlocitori pe îngerii cei buni care își au sălașul în stele, case vii ale lor, și [spun] că Dumnezeu și-a arătat frumusețea cel mai mult în cer și în soare, trofeu și simulacru al său.

Resping excentricele și epiciclurile¹⁶¹ lui Ptolemeu și Copernic¹⁶²; și susțin că cerul este doar unul, că planetele se mișcă singure¹⁶³ și că ele, când sunt în conjuncție cu soarele, primind mai multă lumină, suie, în vreme ce, în cvadraturi și opoziții, pentru a se apropia mai tare de el, coboară.¹⁶⁴ Iar luna, și în conjuncție și în opoziție, suie, pentru a fi mai aproape de soare și a primi mai multă lumină în aceste poziții, lumină care o ridică în înalt¹⁶⁵. Și de aceea planetele, deși merg și ele dinspre răsărit spre apus, când suie par să meargă îndărăt; și chiar așa se văd, deoarece cerul stelelor

no, perché il stellato cielo corre velocemente in ventiquattro ore, ed esse ogni dì, caminando meno, restano più a dietro; talché sendo passate dal cielo, paion tornare. E quando son nell'opposito del sole, piglian breve circolo per la bassezza, ché s'inclinano a pigliar luce da lui, e però caminano inante assai; e quando vanno a par delle stelle fisse, si dicon stazionari; quando più veloci, retrogradi, secondo li volgari astrologi; e quando meno, diretti. Ma la luna, tardissima in congiunzione e opposizione, non par tornare, ma solo avanzare inanti poco, perché il primo cielo non è tanto più di lei veloce allora c'ha lume assai o di sopra o di sotto, onde non par retrograda, ma solo tarda indietro e veloce inanti. E così si vede che né epicicli, né eccentrici ci voleno a farli alzare e retrocedere. Vero è ch'in alcune parti del mondo han consenso con le cose sopra-celesti, e si fermano, e però diconsi alzar in eccentrico.

Del sole poi rendono la causa fisica, che nel settentrione s'alza per contrastar la terra, dove essa prese forza, mentre esso scorre nel merigge, quando fu il principio del mondo. Talché in settembre bisogna dire che sia stato fatto il mondo, come gli Ebrei e Caldei antichi, non li moderni, escogitârò: e così, alzando per rifar il suo, sta più giorni in settentrione che in austro, e par salir in eccentrico, ecc.

Tengono dui principî fisici: il sole padre e la terra madre; e l'aere essere cielo impuro, e 'l fuoco venir dal sole, e 'l mar essere sudore della terra liquefatta dal sole e unir l'aere con la terra, come il sangue lo spirito col corpo umano; e 'l mondo essere animal grande, e noi star intra lui, come i vermi nel nostro corpo; e però noi appartenemo alla provvidenza di Dio, e non del mondo e delle stelle, perché rispetto a loro siamo casuali; ma rispetto a Dio, di

se învâрте în douăzeci și patru de ore foarte repede, pe când celelalte, mergând mai puțin pe zi, rămân în urmă; astfel încât, fiind depășite de cer, par că ar merge înapoi¹⁶⁶. Dar când sunt opuse soarelui, fiind ele jos și înclinându-se pentru a putea primi lumină de la el, iau o curbă mai scurtă și atunci depășesc cu mult [stelele]; când merg în pas cu stelele fixe, se numesc staționare; când merg mai repede, astrologii de duzină le numesc retrograde, iar când merg mai încet, directe¹⁶⁷. Însă Luna, târzie și în conjuncție și în opoziție, nu pare nicicând că merge îndărăt, ci doar că înaintează încet, și, deoarece primul cer nu e cu mult mai rapid decât ea, atunci când e bine luminată fie de jos fie de sus, ea nu pare să meargă înapoi ci pare doar, când rămâne în urmă, că întârzie, iar când o ia înainte, că accelerează¹⁶⁸. De unde se vede limpede că nu e nevoie nici de excentrice, nici de epicycluri pentru ca planetele să urce sau să meargă înapoi. E adevărat că în unele părți ale universului aștrii intră în consonanță cu lucrurile supracerești și zăbovesc acolo, iar atunci se spune că urcă în excentrică¹⁶⁹.

Ei dau însă o explicație fizică faptului că soarele, urcând în emisfera nordică, [zăbovește mai mult], și asta pentru a ține piept pământului tocmai în locul unde acesta și-a căpătat puterea la începutul lumii când el, soarele, gonia la sud¹⁷⁰. De aceea trebuie să spunem că lumea a fost creată în septembrie, așa cum au chibzuit evreii și caldeenii din vechime, nu cei de mai târziu¹⁷¹: astfel, urcând pentru a-și reface puterea, soarele [stă] mai multe zile în emisfera boreală decât în cea australă, și pare a sui pe excentrică etc.¹⁷²

Ei socotesc că există două principii fizice: soarele tată și pământul mamă; și că aerul e un cer impur, că focul vine de la soare, că marea e sudoarea pământului topit de soare și că ea unește aerul cu pământul la fel cum sângele unește spiritul cu trupul omenesc; iar lumea este o mare ființă vie, iar noi stăm înăuntrul ei așa cum stau viermii în corpul nostru; de aceea noi depindem de providența divină și nu de cea a lumii și a stelelor, pentru că, față de ele noi suntem întâmplători, în vreme ce, doar față de Dumnezeu,

cui essi son stromenti, siamo antevisti e provisti; però a Dio solo avemo l'obbligo di signore, di padre e di tutto.

Tengono per cosa certa l'immortalità dell'anima, e che s'accompagni, morendo, con spiriti buoni o rei, secondo il merito. Ma li luoghi delle pene e premi non l'han per tanto certi; ma assai ragionevole pare che sia il cielo e i luoghi sotterranei. Stanno anche molto curiosi di sapere se queste pene sono eterne o no. Di più son certi che vi siano angeli buoni e tristi, come avviene tra gli uomini, ma quel che sarà di loro aspettano avviso dal cielo. Stanno in dubbio se ci siano altri mondi fuori di questo, ma stimano pazzia dir che non ci sia niente, perché il niente né dentro né fuori del mondo è, e Dio, infinito ente, non comporta il niente seco.

Fanno metafisici princìpi delle cose l'ente, ch'è Dio, e 'l niente, ch'è il mancamento d'essere, come condizione senza cui nulla si fa: perché non se faria si fosse: dunque non era quel che si fa. Dal correre al niente nasce il male e 'l peccato; però il peccatore si dice annichilarsi e il peccato ha causa deficiente, non efficiente. La deficienza è il medesimo che mancanza, cioè o di potere o di sapere o di volere, e in questo ultimo metteno il peccato. Perché chi può e sa ben fare, deve volere, perché la volontà nasce da loro, ma non *e contra*. Qui ti stupisci ch'adorano Dio in Trinitate, dicendo ch'è somma Possanza, da cui procede somma Sapienza, e d'essi entrambi, sommo Amore. Ma non conoscono le persone distinte e nominate al modo nostro, perché non ebbero rivelazione, ma sanno ch'in Dio ci è processione e relazione di sé a sé; e così tutte cose compongono di possanza, sapienza e amore, in quanto han l'essere; d'impotenza, insipienza e disamore, in quanto pendono dal non essere. E per quelle meritano, per queste peccano, o di peccato di natura nelli primi,

pentru care ele sunt unelte, noi suntem creați cu preștiință și cu scop; drept care numai pe Dumnezeu avem datoria de a-l socoti stăpân și tată, căci de la el vine totul.¹⁷³

Cred cu tărie în nemurirea sufletului și în faptul că, după moarte, el se alătură spiritelor¹⁷⁴ bune sau celor rele, așa cum merită. Dar nu sunt prea siguri în privința lăcașurilor de pedeapsă sau de răsplată, deși cel mai cu rost le par a fi cerul și adâncul pământului. Și sunt foarte curioși să afle dacă aceste pedepse sunt veșnice sau nu. În afară de asta sunt siguri că există îngeri buni și îngeri răi, cum se întâmplă și cu oamenii, dar ca să afle care le va fi soarta așteaptă semn din cer. Nu sunt siguri dacă mai există sau nu alte lumi pe lângă aceasta, dar li se pare o nebunie să afirmi că în afara ei n-ar exista nimic, căci nimicul nu există nici înăuntrul, nici în afara lumii, iar Dumnezeu, existență infinită, nu cuprinde în sine nimicul.¹⁷⁵

Ei socotesc drept principii metafizice ale lucrurilor: existența, care este Dumnezeu, și nimicul, care este lipsa existenței, condiție fără de care nimic nu se poate crea, căci nu s-ar crea dacă deja ar exista: deci ceea ce e creat, înainte nu exista¹⁷⁶. Din tendința spre nimic se naște răul și păcatul; de aceea se spune că păcătosul se nimicnicește și că păcatul are cauză deficientă, nu eficientă¹⁷⁷. Deficiența este tot una cu lipsa, fie în a putea, fie în a ști, fie în a voi, și doar pe aceasta din urmă o socotesc păcat. Deoarece cine poate și știe să facă binele trebuie să și vrea, pentru că voința se naște din putință și știință, și nu invers. Și o să te miri¹⁷⁸ că se închină la Dumnezeu ca Treime, spunând că este Atotputernicia, din care se trage Atotcunoașterea și din acestea două laolaltă, Atotiubirea. Dar nu recunosc persoanele distincte și numite ca la noi¹⁷⁹, pentru că nu au avut parte de revelație, dar știu că în Dumnezeu este purcedere și relație dinspre sine spre sine¹⁸⁰; și astfel toate lucrurile se compun, după ei, din putere, cunoaștere și iubire, în măsura în care au ființă; și din neputință, necunoaștere și ne iubire, în măsura în care țin de neființă. Prin cele dintâi își sporesc meritul, iar prin celelalte, păcătuiesc – fie prin păcat invo-

o d'arte in tutti tre. E così la natura particolare pecca nel far i mostri per impotenza o ignoranza. Ma tutte queste cose son intese da Dio potentissimo, sapientissimo ed ottimo, onde in lui nullo ente pecca e fuor di lui sì; ma non si va fuor di lui, se non per noi, non per lui, perché in noi la deficienza è, in lui l'efficienza. Onde il peccare è atto di Dio, in quanto ha essere ed efficienza; ma in quanto ha non essere e deficienza, nel che consiste la quidità d'esso peccare, è in noi, ch'al non essere e disordine declinamo.

OSPITALARIO: Oh, come sono arguti!

GENOVESE: S'io avesse tenuto a mente, e non avesse pressa e paura, io ti sfondacaria gran cose; ma perdo la nave, se non mi parto.

OSPITALARIO: Per tua fé, dimmi questo solo: che dicono del peccato d'Adamo?

GENOVESE: Essi confessano che nel mondo ci sia gran corruttela, e che gli uomini si reggono follemente e non con ragione; e che i buoni pateno e i tristi reggono; benché chiamano infelicità quella loro, perché è annichilarsi il mostrarsi quel che non sei, cioè d'esser re, d'essere buono, d'esser savio, ecc., e non esser in verità. Dal che argomentano che ci sia stato gran scompiglio nelle cose umane, e stavano per dire con Platone, che li cieli prima giravano dall'ocaso, là dove mo è il levante, e poi variâro. Dissero anco che può essere che governi qualche inferior virtù, e la Prima lo permetta, ma questa pur stimâro pazzia. Più pazzia è dire che prima resse Saturno bene, e poi Giove, e poi gli altri pianeti; ma confessano che l'età del mondo succedono secondo l'ordine di pianeti, e credono che la mutanza degli assidi ogni mille anni o mille

luntar, când e vorba de primele două, fie prin păcat voluntar, când e vorba de toate trei. În felul acesta, natura însăși, născând monștri, păcătuiește prin neputință sau neștiință. Dar toate aceste lucruri sunt prevăzute de Dumnezeu atotputernic, atotcunoscător și atotiubitor, așa încât nimic din ceea ce există nu păcătuiește întru el, ci doar îndepărtându-se de el; dar nimeni nu se îndepărtează de el din cauza lui, ci doar din cauza noastră, pentru că în el se află eficiența și doar în noi deficiența. Drept care păcatul, întrucât are ființă și eficiență, este un act vrut de Dumnezeu; întrucât ține însă de neființă și deficiență, adică prin ceea ce ține de speța păcătosului însuși, el este în noi, care înclinăm spre neființă și spre dezordine.

IOANITUL: Vai, cât sunt de pătrunzători!

GENOVEZUL: De-aș fi ținut minte tot și n-aș avea grabă ori teamă, ți-aș înșira multe alte minunății, dar dacă nu plec, pierd corabia.

IOANITUL: Pe legea mea, mai spune-mi doar asta: ce părere au despre păcatul lui Adam?¹⁸¹

GENOVEZUL: Ei recunosc că e mare corupție în lume, și că oamenii se comportă nebunește și nu cu rațiune; și că oamenii buni îndură, iar cei ticăloși conduc; cu toate acestea ei îi socotesc pe aceștia din urmă nefericiți, pentru că a te arăta altfel decât ești este o negare de sine, adică să te înfățișezi drept rege, drept bun și înțelept, și în adevăr să nu fii astfel. Iar de aici ei deduc că trebuie să fi avut loc o mare răvășeală în lucrurile omenești, și într-o vreme aproape că spuneau, ca Platon, că înainte cerurile se roteau dinspre apus spre ceea ce acum e răsărit, iar apoi s-au inversat. Altă dată ziceau c-ar fi cu putință să fim cârmuiți de o virtute inferioară¹⁸², cu consimțământul celei Supreme, dar pe urmă au socotit asta o sminteală. Dar [după ei] și mai mare sminteală e să spui că mai întâi a condus lumea Saturn¹⁸³, și a condus-o bine, apoi Jupiter și apoi celelalte planete pe rând¹⁸⁴; dar recunosc că vârstele lumii urmează ordinea planetelor și mai cred că lumea se schimbă dimpreună cu schimbarea apsidelor, o dată la o mie sau la o mie șase sute

seicento variano il mondo. E questa nostra età par che sia di Mercurio, si bene le congiunzioni magne l'intravariano, e l'anomalie han gran forza fatale.

Finalmente dicono ch'è felice il cristiano, che si contenta di credere che sia avvenuto per il peccato d'Adamo tanto scompiglio, e credeno che dai padri a' figli corre il male più della pena che della colpa. Ma dai figli al padre torna la colpa, perché trascurârò la generazione, la fecero fuor di tempo e luoco, in peccato, e senza scelta di genitori, e trascurârò l'educazione, ché mal l'indottrinârò. Però essi attendeno assai a questi dui punti, generazione ed educazione; e dicono che la pena e la colpa redonda alla città, tanto de' figli, quanto de' padri; però non si vedeno bene e par che il mondo si regga a caso. Ma chi mira la costruzione del mondo, l'anatomia dell'uomo (come essi fan de' condannati a morte; anatomizzandoli) e delle bestie e delle piante, e gli usi delle parti e particelle loro, è forzato a confessare la provvidenza di Dio ad alta voce. Però si deve l'uomo molto dedicare alla vera religione, e onorar l'autor suo; e questo non può ben fare chi non investiga l'opere sue e non attende a ben filosofare, e chi non osserva le sue leggi sante:

Quel che non vuoi per te non far ad altri,
e quel che vuoi per te fa tu il medesimo.

Dal che ne segue, che se dai figli e dalle genti noi onor cerchiamo, alli quali poco damo, assai più dovemo noi a Dio, da cui tutto ricevemo, in tutto siamo e per tutto. Sia sempre lodato.

OSPITALARIO: Se questi, che seguon solo la legge della natura, sono tanto vicini al cristianesimo, che nulla cosa aggiunge alla legge naturale si non i sacramenti, io cavo argomento da questa relazione che la vera legge è la cristiana, e che, tolti gli abusi, sarà signora del mondo. E che

de ani¹⁸⁵. Iar epoca aceasta a noastră pare să fie a lui Mercur, deși conjuncțiile mari sunt în schimbare, iar anomaliile au o mare putere asupra destinului¹⁸⁶.

În sfârșit, mai spun că fericit e creștinul, care se împacă cu credința că răvășeala toată s-ar trage de la păcatul lui Adam, căci, după ei, de la părinți la copii trece mai degrabă pedeapsa decât vina¹⁸⁷. Iar vina, dimpotrivă, se întoarce dinspre copii spre părinți, pentru că nu s-au îngrijit de procreere, n-au făcut-o la timp și loc potrivit, ci cu păcat și fără alegerea bună a părinților, apoi nu s-au îngrijit de educație și i-au îndrumat rău. De aceea ei se îngrijesc cu deosebire de aceste două lucruri, procreere și educație; și spun că pedeapsa și vina se răsfrâng asupra cetății, fie că e a fiilor, fie că e a părinților; și că ele nu sunt tocmai deslușite și de aceea pare că lumea merge la întâmplare¹⁸⁸. Dar cine e atent la alcătuirea lumii, la anatomia omului (cum fac ei cu [trupurile] condamnaților la moarte, pe care le cercetează în amănunțime) și a animalelor și plantelor, la rostul fiecărui mădular și fiecărei fărâme, este silit să recunoască sus și tare providența divină. De aceea omul trebuie să se dăruie adevăratei religii și să-l cinstească pe autorul său; iar asta nu o poate face cum trebuie cine nu îi cercetează creația și nu se îngrijește să filozofeze bine¹⁸⁹ și cine nu urmează legile sale sfinte:

Ce ție nu-ți place altuia nu face,
Iar ce ție-ți place fă întocmai altuia¹⁹⁰.

De unde urmează că, dacă noi așteptăm recunoștință din partea fiilor noștri și a oamenilor, cărora noi le dăm atât de puțin, mult mai multă [recunoștință] îi datorăm noi lui Dumnezeu, de la care primim totul, și suntem întru totul și prin toate întru el¹⁹¹. Slavă lui în vecii vecilor.

IOANITUL: Dacă ei, care urmează numai legea naturii, sunt atât de aproape de creștinism, ce nu adaugă nimic legii naturii decât Sfintele Taine, eu, din relatarea ta, trag concluzia că adevărata religie este cea creștină și că, gonind excesele, ea va fi stăpâna lumii¹⁹². Și [cred] că, de fapt,

però gli Spagnuoli trovâro il resto del mondo, benché il primo trovatore fu il Colombo vostro Genovese, per unir-lo tutto ad una legge; e questi filosofi saran testimoni della verità, eletti da Dio. E vedo che noi non sappiamo quel che ci facemo, ma siamo instrumenti di Dio. Quelli vanno per avarizia di danari cercando nuovi paesi, ma Dio intende più alto fine. Il sole cerca strugger la terra, non far piante e uomini; ma Dio si serve di loro in questo. Sia laudato.

GENOVESE: Oh, se sapessi che cosa dicono per astrologia e per l'istessi profeti nostri ed ebrei e d'altre genti di questo secolo nostro, c'ha più istoria in cento anni che non ebbe il mondo in quattro mila; e più libri si fecero in questi cento che in cinque mila: e dell'invenzioni stupende della calamita e stampe e archibugi, gran segni dell'unione del mondo; e come, stando nella triplicità quarta l'asside di Mercurio a tempo che le congiunzioni magne si faceano in Cancro, fece queste cose inventare per la Luna, Giove e Marte, che in quel segno valeno al navigar novo, novi regni e nove armi. Ma entrando l'asside di Saturno in Capricorno, e di Mercurio in Sagittario, e di Marte in Vergine, e le congiunzioni magne tornando alla triplicità prima dopo l'apparizion della stella nova in Cassiopea, sarà grande monarchia nova, e di leggi riforma e di arti, e profeti e rinovazione. E dicono che a' Cristiani questo apporterà grand'utile; ma prima si svelle e monda, poi s'edifica e pianta.

Abbi pazienza, che ho da fare.

Questo sappi, c'han trovato l'arte del volare, che sola manca al mondo, e aspettano un occhiale di veder le stelle occulte e un oricchiale d'udir l'armonia delli moti di pianeti.

spaniolii au descoperit restul lumii, deși cel dintâi a fost Columb, genovez de-al vostru, pentru a o uni pe toată sub o singură lege; iar acești filozofi vor fi martori ai adevărului, aleși de Dumnezeu¹⁹³. Și mai văd că noi nu știm ce căutăm [în lumea nouă], dar suntem uneltele Domnului. Iar cei ce merg acolo în căutare de ținuturi noi o fac din poftă de bani, dar Dumnezeu gândește un țel mai înalt. Soarele încearcă să mistuie pământul, ci nu să hrănească plante și oameni; dar Dumnezeu se folosește de ele toate tocmai pentru asta. Slavă lui.

GENOVEZUL: Oh, de-ai ști ce mai zic ei, în temeiul astrologiei și al profețiilor noastre și ai evreilor și ai altor neamuri, despre lumea din veacul nostru! Că a cunoscut mai multă istorie în ultimii o sută de ani decât în patru mii de dinainte; și că s-au scris mai multe cărți în acești o sută decât în ceilalți cinci mii; spun și despre uimitoarele invenții, a busolei, a tiparului, a armelor de foc, mari semne ale unificării lumii¹⁹⁴; și mai spun că Mercur, dat fiind că apsidă lui se afla în trigonul al patrulea atunci când conjuncțiile mari erau în casa Cancerului, a înlesnit aceste invenții pentru că acolo se aflau și Luna, Jupiter și Marte, ceea ce, în acea zodie, înseamnă drumuri noi, domnii noi și arme noi. Dar că, intrând apsidă lui Saturn în Capricorn, cea a lui Mercur în Săgetător, iar a lui Marte în Fecioară, iar conjuncțiile mari revenind la trigonul întâi după apariția stelei noi din Casiopeea¹⁹⁵, va apărea o mare monarhie nouă, se vor reforma legile și îndeletnicirile omenești, se vor ivi noi profeți și [se va petrece] o reînnoire generală. Și spun că totul va fi spre marele folos al creștinilor; dar că mai întâi se smulge și se dărâmă și abia apoi se însămânțează și se zidește¹⁹⁶.

Dar acum lasă-mă, că am treabă.

Mai află doar atât: că au descoperit arta de a zbura, singura care-i lipsește omenirii, și că pregătesc un ocean cu care să vadă stelele nevăzute și un urechean¹⁹⁷ cu care să audă armonia mișcării astrilor¹⁹⁸.

OSPITALARIO: Oh! oh! oh! mi piace. Ma Cancro è segno femminile di Venere e Luna, e che può far di bene?

GENOVESE: Essi dicono che la femina apporta fecondità di cose in cielo, e virtù manco gagliarda rispetto a noi aver dominio. Onde si vede che in questo secolo regnarò le donne, come l'Amazzoni tra la Nubbia e 'l Monopotapa, e tra gli Europei la Rossa in Turchia, la Bona in Polonia, Maria in Ongheria, Elisabetta in Inghilterra, Catarina in Francia, Margherita in Fiandra, la Bianca in Toscana, Maria in Scozia, Camilla in Roma e Isabella in Spagna, inventrice del Mondo Novo. E 'l poeta di questo secolo incominciò dalle donne dicendo:

Le donne, i cavalier, l'armi e l'amori.

E tutti son maledici li poeti d'oggi per Marte; e per Venere e per la Luna parlano di bardascismo e puttanesmo. E gli uomini si effeminano e si chiamano „Vossignoria“; e in Africa, dove regna Cancro, oltre l'Amazzoni, ci sono in Fez e Marocco li bordelli degli effeminati pubblici, e mille sporchezze.

Non però restò, per esser tropico segno Cancro ed esaltation di Giove e apogio del Sole e di Marte trigono, sì come per la Luna, Marte e per Venere ha fatto la nova invenzion del mondo e la stupenda maniera di girar tutta la terra e l'imperio donnesco, e per Mercurio e Marte e Giove le stampe e archibugi, di non far anche de leggi gran mutamento. Ché del Mondo Novo e in tutte le marine d'Africa e Asia australi è entrato il cristianesimo per Giove e Sole, e in Africa la legge del Seriffo per la Luna e Marte; in Persia quella d'Alle, renovata dal Sofì, con mutarsi imperio in tutte quelle parti e in Tartaria. Ma in Germania, Francia e Inghilterra entrò l'eresia per esser esse a Marte e alla Luna inchinati; e Spagna per Giove e Italia

IOANITUL: Ohoo! Îmi place ce spui. Dar Cancerul e zodie femeiască, a Venerei și a Lunii, ce bine poate aduce ea?¹⁹⁹

GENOVEZUL: Ei spun că femeia în cer e purtătoare de rodnicie, iar printre noi face să domnească vitalitatea mai plăpândă. Drept care vedem că în veacul nostru au domnit femeile, precum amazoanele dintre Nubia și Monopota-pa²⁰⁰, iar printre europeni, Rossa în Turcia, Bona în Polonia, Maria în Ungaria, Elisabeta în Anglia, Catarina în Franța, Margareta în Flandra, Bianca în Toscana, Maria în Scoția, Camilla în Roma și Isabela în Spania, descoperitoarea Lumii Noi²⁰¹.

Iar poetul veacului nostru și-a început poemul cu femeile, spunând:

Femei și cavaleri și arme și iubire²⁰².

Din pricina lui Marte²⁰³, toți poeții de azi sunt niște nerușinați, iar din pricina Lunii și a planetei Venus, vorbesc de sodomie și de preacurvie. Iar bărbații se poartă ca femeile și vor să li se spună „sărut mânușița”²⁰⁴; iar în Africa, aflată acum sub zodia Cancerului, sunt nu doar amazoane, ci, în Fez și în Maroc, sunt bordeluri de poponari cu simbrie și câte alte spurcăciuni²⁰⁵.

Dar asta n-a împiedicat ca trigonul lui Marte, cu Jupiter în exaltare²⁰⁶ și Soarele la apogeu, trigon aflat în casa Cancerului, care e semn tropic, să producă mari schimbări în legiuri, întocmai precum trigonul Lună, Marte și Venus a dus la noua descoperire a lumii, la uimitorul înconjur al pământului și la domnia femeilor, sau trigonul Mercur, Marte și Jupiter, la inventarea tiparului și a armelor de foc. Deoarece în întreaga Lume Nouă și pe toate coastele Africii și Asiei australe a pătruns, datorită lui Jupiter și Soarelui, creștinismul, în vreme ce în Africa, datorită Lunii și lui Marte, a pătruns legea Șerifului²⁰⁷; iar în Persia, legea lui Allah, reînnoită de Sufi²⁰⁸, cu întinderea imperiului în toate acele ținuturi și în Țara tătarască. Dar în Germania, în Franța și Anglia, fiind cei de-acolo sub influența Lunii și a lui Marte, a pătruns erezia; în vreme ce Spania, datorită lui

per il Sole, a cui sottostanno, per Sagittario e Leone, segni loro, restârò nella bellezza della legge cristiana pura. E quante cose saran più di mo inanzi, e quanto imparai da questi savi circa la mutazion dell'asside de' pianeti e dell'eccentricità e solstizi ed equinozi e obliquitati, e poli variati e confuse figure nello spazio immenso; e del simbolo c'hanno le cose nostrali con quelle di fuori del mondo; e quanto seque di mutamento dopo la congiunzion magna, e l'eclissi, che sequeno dopo la congiunzion magna in Ariete e Libra, segni equinoziali, con la renovazione dell'anomalie, faran cose stupende in confirmar il decreto della congiunzion magna e mutar tutto il mondo e rinnovarlo!

Ma per tua fè, non mi trattener più, c'ho da fare. Sai come sto di pressa. Un'altra volta.

Questo si sappi, che essi tengon la libertà dell'arbitrio. E dicono che, se in quarant'ore di tormento un uomo non si lascia dire quel che si risolve tacere, manco le stelle, che inchinano con modi lontani, ponno sforzare. Ma perché nel senso soavemente fan mutanza, chi segue più il senso che la ragione è soggetto a loro. Onde la costellazione che da Lutero cadavero cavò vapori infetti, da' Gesuini nostri che fûro al suo tempo cavò odorose esalazioni di virtù, e da Fernando Cortese che promulgò il cristianesimo in Messico nel medesimo tempo.

Ma di quanto è per sequire presto nel mondo io tel dirò un'altra fiata.

L'eresia è opera sensuale, come dice S. Paolo, e le stelle nelli sensuali inchinano a quella, nelli razionali alla vera legge santa della Prima Ragione, sempre laudanda. Amen.

OSPITALARIO: Aspetta, aspetta.

GENOVESE: Non posso, non posso.

Jupiter, și Italia, datorită Soarelui, sub a cărei influență se află, și fiind una în zodia Săgetătorului, iar cealaltă a Leului²⁰⁹, au rămas frumușel amândouă în dreapta lege creștină. Iar toate cele ce se vor petrece de aci înainte și ceea ce am învățat eu de la acești înțelepți – despre deplasarea apsidei planetelor și despre excentricitate, despre solstiții, echinocții și oblicități²¹⁰, despre schimbarea polurilor și încâlceala configurațiilor în imensitatea spațiului, și despre corespondența pe care o au lucrurile pământești cu cele din afara lumii, despre schimbările ce vor avea loc după marea conjuncție și despre eclipsele care se vor petrece, tot după aceea, în zodia Berbecului și în cea a Balanței, și despre reapariția anomaliilor²¹¹ – vor produce lucruri uimitoare ce vor confirma prevestirea dată de marea conjuncție și vor schimba și înnoi întreaga lume!²¹²

Dar, pe legea mea, nu mă mai ține pe loc, căci am treabă. Nici nu știi cât mă grăbesc. Pe altă dată.

Mai trebuie totuși să afli că ei cred cu tărie în liberul arbitru. Și zic că, dacă în patruzeci de ore de tortură un om nu poate fi făcut să spună ceea ce el a hotărât să nu spună, atunci nici astrele, cu toată influența lor îndepărtată, nu-l pot sili s-o facă²¹³. Căci ele acționează, cu gingășie, asupra simțurilor, drept care supus lor e mai degrabă cel ce-și urmează simțurile ci nu rațiunea²¹⁴. Iată de ce aceeași constelație care din cadavrul lui Luther a ridicat miasme spurcate, a ridicat, în aceeași vreme, balsamuri înmiresmate de virtuți din iezuiții noștri și din Hernán Cortés care, tot atunci, a instituit creștinismul în Mexic²¹⁵.

Dar ceea ce urmează să se întâmple în lume îți voi spune altă dată.²¹⁶

Erezia este o lucrare a simțurilor, așa cum spune Sfântul Pavel²¹⁷, și spre ea îi îndrumă stelele pe cei ce se lasă conduși de simțuri, dar pe cei conduși de rațiune îi îndrumă spre adevărata lege sfântă a Rațiunii Prime²¹⁸, veșnic vrednică de slavă. Amin²¹⁹.

IOANITUL: Mai stai puțin.

GENOVEZUL: Nu pot, nu pot.

POESIE FILOSOFICHE

POEZII FILOZOFICE

Scelta d'alcune
POESIE FILOSOFICHE
di
Settimontano Squilla

**Cavate da' suo' libri detti
LA CANTICA
con l'esposizione**

PROEMIO

Io, che nacqui dal Senno e di Sofia,
sagace amante del ben, vero e bello,
il mondo vaneggiante a sé rubello
richiamo al latte della madre mia.

Essa mi nutre, al suo marito pia, 5
e mi trasfonde seco, agile e snello,
dentro ogni tutto, ed antico e novello,
perché conoscitor e fabbro io sia.

Se tutto il mondo è come casa nostra, 10
fuggite, amici, le seconde scuole,
ch'un dito, un grano ed un detal ve'l mostra.

Se avanzano le cose le parole,
doglia, superbia e l'ignoranza vostra
stemprate al fuoco ch'io rubbai dal Sole.

1. *Senno* è l'intelletto eterno. *Sofia*, la sapienza creata, diffusa in ogni ente, che impregnata dall'intelletto divino, partorisce i veri sapienti, ma da sé, i sofisti e rubelli a se stessi, in quanto creati da Dio.

Culegere din unele
POEZII FILOZOFICE
de
Settimontano Squilla¹

Alese din cărțile sale numite
CANTICA²
însoțite de explicații

PRELUDIU³

Născut din Cuget și Înțelepciune,
de bine, adevăr și frumusețe
îndrăgostit, chem lumile răzlețe
în rătăcirii, la maica-mi⁴ să se-adune.

Pios ea soțului i se supune
și lapte-mi dă din sân, ca să mă-nvețe
a trece totul prin adânci județe
spre-a ști și a crea în rosturi bune.

5

Iar dacă lumea toată-i o cămară,
— fugiți de-a doua școală-mbietoare —
ce toate-n dram și deget⁵ le măsoară.

10

De-ntrece lucrul vorba, tot ce doare,
orgoliul orb și neștiința piară
în focul ce vi l-am furat din Soare!

C.D.Z.

1. *Cuget*-ul este intelectul etern. *Înțelepciune*-a este aici înțelepciunea creată, răspândită în fiecare formă de existență, care, îmbibată de intelectul divin, dă naștere adevăraților înțelepți, dar singură, [dă naștere doar] sofistilor, dușmani lor înșiși, deoarece [și ei] sunt creați de Dumnezeu.

6. Dal divino Senno aiutato, il savio penetra, con esso lui, quasi volando, tutte le cose fatte e future.

9. Questo verso contiene tutta la loica e tutti sillogismi, che dalla parte al tutto ci guidano a sapere.

10. *Scuole seconde* sono quelle che non da Dio nella Natura imparano, ma da' libri degli uomini, parlanti come opinanti di proprio capriccio e non come testimoni di quello che imparârò nella scuola di Dio.

11. Col dito replicato si fa il palmo, dal palmo il braccio, dal braccio la canna, ed ogni numero crescente. Col grano replicato, i pesi; col detale riempito, le misure. E questo è il modo di loicare più noto in matematica.

12. Le parole non arrivano a dir l'essenza delle cose; né tutte le cose note hanno la lor propria voce, e l'ignote nulla; talché la deficienza, l'equivocazioni e sinonimità fan doglia a' savi, che veggono non potersi sapere; superbia a' sofisti, che mettono il saper nelle parole; ignoranza a tutti.

14. Prometeo rubbò il fuoco, e fu però carcerato nel Caucaso, perchè facea...

6. Ajutat de Cugetul divin și împreună cu el, înțeleptul pătrunde, parcă zburând, toate lucrurile prezente și viitoare.

9. Acest vers cuprinde toată logica și toate silogisme, care, înaintând dinspre parte spre întreg, ne călăuzesc spre cunoaștere.

10. Școala a doua este cea care nu ia învățătura lui Dumnezeu din Natură, ci din cărțile oamenilor, care-și dau cu părerea după cum li se năzare și nu aducând mărturie de ceea ce au învățat la școala lui Dumnezeu.

11. Înmulțind [măsura de] un deget se obține o palmă, înmulțind palma [se obține] brațul, din braț stânenul, și la fel orice multiplu. De la măsura de grâu, se obțin greutatea; de la degetarul umplut, măsurile [de capacitate]. Acesta e modul de a judeca cel mai obișnuit în matematică.

12. Cuvintele nu izbutesc să exprime esența lucrurilor; și nu toate lucrurile cunoscute au un nume, iar cele necunoscute n-au deloc; de aceea insuficiența limbii, echivocurile și sinonimiile îi îndurerează pe învățați, care văd că nu pot cunoaște; îi umplu de trufie pe sofști, care socotesc că știința stă în cuvinte; și îi lasă în neștiință pe toți.

14. Prometeu a furat focul, și de aceea a fost înălțat în Caucaz⁶, deoarece...

In superbia il valor, la santitate
 passò in ipocrisia, le gentilezze
 In cerimonie, e'l senno in sottigliezze,
 l'amor in zelo, e'n liscio la beltade,

mercé vostra, poeti, che cantate
 finti eroi, infami ardor, bugie e sciocchezze,
 non le virtù, gli arcani e le grandezze
 di Dio, come facea la prisca etate.

5

Son più stupende di Natura l'opre
 che' l finger vostro, e più dolci a cantarsi,
 onde ogni inganno e verità si scuopre.

10

Quella favola sol dée approvarsi,
 che di menzogne l'istoria non cuopre
 e fa le genti contra i vizi armarsi.

Come scrisse l'autore nella sua *Poetica*, i poeti moderni hanno con le bugie perniciose contraffatto la virtù, ed ornato i vizi colla veste di quelle. E grida lor contro, che tornino al prisco poetare. E perché pensano che le favole sono degne di cantarsi per l'ammirazione, dice che più mirabili sono l'opere di Natura. E qui condanna Aristotele, che fece la favola essenziale al poeta: poiché questa si deve fingere solo dove si teme dir il vero per conto de' tiranni, come Natan parlò in favola a David; o a chi non vuol sapere il vero, si propone con gusto di favole burlesche o mirabili; o a chi non può capirlo, si parla con parabole grosse, come Esopo e Socrate

Voi ați schimbat curaju-n fală,
sfînțenia-n moft, noblețea în paradă,
înțelepciunea însăși în șaradă,
iubirea-n poftă, frumosul în boială,

poeti, care minciună goală 5
cântați și falși eroi, falsă spovadă,
ci nu, ca în vechime, ce era dovadă
a falei și virtuții cu nimic egală.

Mai dulci sunt de cântat și mai măiestre 10
lucrările Naturii: ea ivește
tot adevărul și falsurile voastre.

Îngăduită-i arta ce sporește
virtuțile în sufletele noastre,
și cu minciuni istoria nu mânjește.

S.B.E.

Cum scris-a autorul în *Poetica* sa, poetii moderni, cu minciunile lor pernicioase, au măsluit virtutea, îmbrăcând în veșmântul lor viciile. Și strigă la ei să se întoarcă la poezia veche⁸. Iar cum ei cred că născocirile sunt demne de a fi cântate pentru că stârnesc admirația, el le spune că mult mai demne de admirație sunt creațiile Naturii. Iar aici îl condamnă pe Aristotel, care a hotărât că născocirea este esențială la un poet: căci aceasta trebuie folosită numai atunci când te temi să spui adevărul împotriva tiranilor, așa cum i-a vorbit Natan lui David, în chip învăluit; sau când, cui nu vrea să cunoască adevărul, i-l prezinți sub înfățișarea unor plăcute născociri burlești sau uimitoare; sau cui nu poate să-l priceapă, îi vorbești în pilde simple, așa cum au făcut Esop și Socrate și încă și mai mult sfânta

usâro, e più il santo Vangelo. Talché l'autore lauda quella favola solo che non falsifica l'istoria, come è quella di Dido in Virgilio bruttissima; ed ammonisce la gente contro i vizi propri o strani, e l'accende alla virtù. Laonde questo ultimo verso dicea nel primo esemplare: „E fa le genti di virtù infiammarsi“.

Evangelhie⁹. Drept care autorul laudă numai acea născocire care nu falsifică istoria (cum face, de exemplu, aceea cât se poate de urâtă a lui Vergiliu, despre Didona) și care le atrage atenția oamenilor cu privire la viciile proprii și ale altora și aprinde în ei flacăra virtuții. De aceea ultimul vers, în prima lui variantă, era: „și aprinde în oameni virtutea“.

Il mondo è un animal grande e perfetto,
 statua di Dio, che Dio lauda e simiglia:
 noi siam vermi imperfetti e vil famiglia,
 ch'intra il suo ventre abbiám vita e ricetta.

Se ignoriamo il suo amor e'l suo intelletto, 5
 né il verme del mio ventre s'assottiglia
 a saper me, ma a farmi mal s'appiglia:
 dunque bisogna andar con gran rispetto.

Siam poi alla terra, ch'è un grande animale
 dentro al massimo, noi come pidocchi 10
 al corpo nostro, e però ci fan male.

Superba gente, meco alzate gli occhi
 e misurate quanto ogn'ente vale:
 quindi imparate che parte a voi tocchi.

În questo sonetto dichiara che l'uomo sia, come il verme nel nostro ventre, dentro il ventre del mondo; e alla terra, come i pidocchi alla nostra testa; e però non conosciamo che'l mondo ha anima e amore, come i vermi e gli pidocchi non conoscono per la piccolezza loro il nostro animo e senno; e però ci fan male senza rispetto. Però ammonisce gli uomini ch'e' vivano con rispetto dentro il mondo, e riconoscano il Senno universale e la propria bassezza, e non si tengano tanto superbi, sapendo quanto piccole bestiuole e' sono.

Lumea-i o vietate uriașă și perfectă,
oglindă a lui Dumnezeu și-a lui slăvire:
noi suntem viermi fără desăvârșire
ce-n pântecu-i avem sălaș, speță defectă.

Dar viermele din burta mea nu mă respectă, 5
Mă sfredelește, de mine n-are știre.
Să ne mișcăm atunci cu mare drămuire,
De nu-I uităm iubirea, gândirea ce-o reflectă.

Iar față de Pământ, altă ființă mare
în cealaltă, uriașă, noi suntem toți precum e 10
o ceată de păduchi, pe noi, sâcâitoare.

Oameni trufași, deschideți ochii,-anume
gândiți orice ființă câtă valoare are:
și-abia apoi aflați ce loc aveți în lume.

S.B.E.

În acest sonet declară că omul stă în pântecul lumii precum viermele în pântecul nostru; iar față de pământ stă precum păduchia în capul nostru; și de aceea, așa cum viermii și păduchia, fiind prea mici, nu știu că noi avem suflet și viață, nici noi nu știm că universul are suflet și iubire; și că de aceea ei ne fac rău și nu ne iau în seamă. De aici, el îi povățuiește pe oameni să trăiască înlăuntrul lumii cu respect pentru ea, și să recunoască Rostul (Senno) universal și propria nimicnicie, și să nu se arate atât de trufași, socotind ce lighioane mici sunt.

Di cervel dentro un pugno io sto, e divoro
 tanto, che quanti libri tiene il mondo
 non saziâr l'appetito mio profondo:
 quanto ho mangiato! E del digiun pur moro.

D'un gran mondo Aristarco, e Metrodoro 5
 di più cibommi, e più di fame abbondo;
 disiando e sentendo, giro in tondo;
 e quanto intendo più, tanto più ignoro.

Dunque immagin sono io del Padre immenso,
 che gli enti, come il mar li pesci, cinge, 10
 e sol è oggetto dell'amante senso;

cui il sillogismo è stral, che al segno attinge;
 l'autorità è man d'altri; donde penso
 sol certo e lieto che s'illuia e incinge.

În questo sonetto parla l'anima, e riconosce se stessa immortale e infinita, per non saziarsi mai di sapere e volere, onde conosce non dalli elementi, ma da Dio infinito essa procedere; a cui s'arriva col sillogismo, come per strale allo scopo, perché dal simile effetto alla causa si va lontanamente; s'arriva con l'autorità, come per mano d'altri si tocca un oggetto, ancora che questo sapere sia lontano e di poco gusto. Ma solo chi s'illuia, cioè chi si fa lui, cioè Dio, e chi s'incinge, cioè s'impregna di Dio, vien certo della divinità e lieto conoscitore e beato: perché è penetrante e penetrato da quella. „Illuiare“ e „incingersi“ son vocaboli di Dante, mirabili a questo proposito.

Am doar un boț de creier și totuși eu devor
tot ce e carte scrisă, în care mă cufund
fără-ncetare și cu nesaț profund:
și-oricât aş mai mânca, eu tot de foame mor!

O lume dezvelit-a Aristarh¹², iar Metrodor¹³ 5
m-a adăpat cu multe, dar setea-mi fără fund
nu se alină, mai mult vreau să pătrund;
cu cât mai mult eu aflu, cu-atât mai mult ignor.

Prin asta-s deci icoană a Celui necuprins,
ce tot ce e ființă în sine el cuprinde, 10
cum marea peștii într-însa, al dorului nestins¹⁴
țel unic, înspre care rațiunea se întinde
ca o săgeată sau prin altă mână: de-aceea, sunt
convins,
e sigur și ferice doar cel ce-n El se-aprinde.

S.B.S.

În acest sonet, sufletul este cel ce vorbește și se recunoaște a fi nemuritor și infinit deoarece nu-și satură nici-când foamea de a ști și de a vrea, iar de aici își dă seama că el nu provine din elemente, ci de la Dumnezeu necuprins; iar la El se ajunge prin silogism, la fel cum săgeata ajunge departe la țintă, căci un asemenea efect este foarte îndepărtat de cauză; sau se ajunge prin autoritatea altcuiva, cum s-ar atinge un obiect cu mâna altuia, deși și această cunoaștere este îndepărtată și puțin mulțumitoare. Dar cine se pătrunde de El, adică cine se face una cu el, cu Dumnezeu, și cine se aprinde de el, adică se contopește cu Dumnezeu, capătă certitudinea divinității și devine un voios și ferice cunoscător al Lui; pentru că pătrunde în divinitate și de ea e pătruns. *Illuiare* și *incingersi*¹⁵ sunt cuvintele lui Dante, minunate pentru acest înțeles.

Il mondo è il libro dove il Senno eterno
scrisse i propri concetti, e vivo tempio
dove, pingendo i gesti e 'l proprio esempio,
di statue vive ornò l'imo e 'l superno;

perch'ogni spirto qui l'arte e' l governo 5
leggere e contemplar, per non farsi empio,
debba e dir possa: – Io l'universo adempio,
Dio contemplando a tutte cose intorno. –

Ma noi, strette alme a' libri e tempîi morti, 10
copiati dal vivo con più errori,
gli anteponghiamo a magistero tale.

O pene, del fallir fatene accorti,
liti, ignoranze, fatiche e dolori:
deh torniamo, per Dio, all'originale!

În questo sonetto mostra che' l mondo è libro e tempio di Dio, e che in lui si deve leggere l'arte divina ed imparare a vivere in privato e'n pubblico ed indrizzare ogni azione al Fattor del tutto; e non studiare i libri e tempîi morti delli uomini, ch'anteponghiamo al divino empiaemente, e ci avviliamo l'animo, e cadiamo in errori e dolori e pene, le quali ormai doverebbono farci tornar all'original libro della Natura, e lasciar le sètte vane e le guerre grammaticali e corporali. E ciò scrisse nel libro *Contra macchiavellisti*.

O carte uriașă e natura
 în care marea Minte și-a scris gândul,
 un templu unde vii statui, de-a rândul,
 îi reprezintă felurit figura,

ca arta să-i vedem și-nvățătura
 de-a cârmui, lăuntru creștinându-l
 ca legea s-o înfăptuim aflându-l
 pe Dumnezeu ce-și are-n tot făptura...

Dar noi, lipiți de cărți și temple moarte
 vieții copiind greșit tiparul
 uităm modelul mare și-nțeleptul...

Torturi, dureri și voi, gâlcevi deșarte,
 să ne-arătați greșelilor hotarul!

O, haidem către Dumnezeu de-a dreptul!

C.D.Z.

În acest sonet arată că lumea este o carte și un templu al lui Dumnezeu, în care trebuie citită făuritura divină și din care trebuie învățat cum să trăim cu noi și cu ceilalți și cum să ne îndreptăm orice faptă spre Creatorul a tot ce există; și nu să cercetăm cărțile și templele moarte ale oamenilor, pe care în chip nelegiuit le punem înaintea celor divine, și ne înjosim sufletul și cădem în greșeli, în dureri și suferință, care ar trebui să ne facă să ne întoarcem spre cartea originală, a Naturii, și să părăsim credințele deșarte, războaiele gramaticale și trupești. Iar despre aceasta a scris în cartea *Împotriva machiaveliștilor*¹⁷.

DELLE RADICI DE' GRAN MALI DEL MONDO

Io nacqui a debellar tre mali estremi:
tirannide, sofismi, ipocrisia;
ond'or m'accorgo con quanta armonia
Possanza, Senno, Amor m'insegnò Temi.

Questi principii son veri e sopremi 5
della scoperta gran filosofia,
rimedio contra la trina bugia,
sotto cui tu piangendo, o mondo, fremi.

Carestie, guerre, pesti, invidia, inganno, 10
ingiustizia, lussuria, accidia, sdegno,
tutti a que' tre gran mali sottostanno,
che nel cieco amor proprio, figlio degno
d'ignoranza, radice e fomento hanno.
Dunque a diveller l'ignoranza io vegno.

Perché l'autore scrisse in *Metafisica* di tre primalità o proprincipii (ché così chiama la Potenza, la Sapienza e l'Amore); e tutti i mali del mondo pendono dalla tirannide, falsa possanza, e dalla sofistica, falsa scienza, e dall'ipocrisia, falso amore, dice che Temi con ragione gl'insegnò questa filosofia nuova. Themis è la dea della giustizia che dava li oracoli in Grecia, secondo scrive Ovidio, e si piglia per la Sapienza divina. *Trina bugia* sono qui detti tre mali opposti alla Trinità metafisicale e teologale; e son più nocivi che la impotenza, ignoranza ed odio, opposti e manifesti vizi. E, perché „*omnis peccans est ignorans in eo quod peccat*“, secondo i filosofi e teologi; e da questa ignoranza, che par sapienza di

DESPRE RĂDĂCINILE MARILOR RELE ALE LUMII¹⁸

Trei rele sunt născut să-nfrâng, extreme:
sofismul, falsitatea, tirania,
căci Rațiunea, Dragostea, Tăria
cu arta Themis mă-nvăță din vreme:

trei legi adevărate și supreme, 5
ce le cunoaște azi filozofia —
de trei ori să îndrept minciunăria
sub care lumea tremură și geme!

Război, desfrâu, înșelăciuni și peste, 10
măhniri și lipsuri, lenea suverană,
din aste trei păcate-și trag substanța.

Amorul-propriu, care-i orb și este
copilul ignoranței, le dă hrană.

Sunt deci născut să mântui ignoranța.

C.D.Z.

Deoarece autorul a scris în *Metafizica* despre trei lucruri primare sau trei proprincipii (căci așa numește el Puterea, Înțelepciunea și Iubirea); și cum toate relele lumii provin din tiranie, adică falsa putere, din sofistică, adică falsa cunoaștere, și din ipocrizie, falsa iubire, el spune că pe bună dreptate Themis l-a învățat această nouă filozofie. Themis este zeița dreptății care, după cum scrie Ovidiu, inspira oracolele în Grecia, și care aici trece drept Înțelepciunea divină. Prin *întreita minciună* se înțeleg aici cele trei rele opuse Trinității metafizice și teologale; ele sunt mai dăunătoare decât viciile contrare și vădite, anume neputința, ignoranța și ura. Și, deoarece, după filozofi și teologi, „*omnis peccans est ignorans in eo quod peccat*”¹⁹, și cum din această ignoranță, care pare a fi o politică de

Stato, nasce l'amor proprio, ch'è cieco, radice e fomento di tutti peccati, come dalla vera sapienza l'amor oculato, *quia ignoti nulla cupido*: però egli, sveltendo l'ignoranza, fa conoscer i veri vizi e le vere virtù, ed a questo fine è nato ogni savio. Onde Salomone: „*In multitudine sapientium sanitas orbis terrarum*“.

stat, se naște amorul propriu – care este orb, rădăcină și hrană a tuturor păcatelor, la fel cum din adevărata înțelepciune se naște iubirea conștientă (*oculato*), *quia ignoti nulla cupido*²⁰ – de aceea el, smulgând din rădăcini ignoranța, scoate la lumină adevăratele vicii și adevăratele virtuți, lucru care este țelul oricărui înțelept. De aici spusa lui Solomon: „*In multitudine sapientium sanitas orbis terrarum*“²¹.

CONTRA IL PROPRIO AMORE SCOPRIMENTO STUPENDO

Credulo il proprio amor fe' l'uom pensare
non aver gli elementi, né le stelle,
benché fusser di noi più forti e belle,
senso ed amor, ma sol per noi girare.

Poi tutte genti barbare ed ignare, 5
fuor che la nostra, e Dio non mirar quelle.
Poi il restringemmo a que' di nostre celle.
Sé solo alfin ognun venne ad amare.

E, per non travagliarsi, il saper schiva;
poi, visto il mondo a' suo' voti diverso, 10
nega la Provvidenza o che Dio viva.

Qui stima senno l'astuzie; e perverso,
per dominar, fa nuovi dèi. Poi arriva
a predicarsi autor dell'universo.

Qui mostra il sonetto presente, che dal proprio amore è venuto che gli uomini hanno fatto onorare e stimarsi come dèi, cioè Giove, Ercole; e che primamente ci fa pensare che' l cielo e le stelle non hanno senso e che sono nostri servi; cosa riprovata da lui in libro *De sensu rerum* e in *Metafisica*. E che Dio disse a Moisè che son fatti in ministerio nostro, come quando nostri servi servono anche a' nostri cavalli e cani, e però non sono inferiori ad essi. Dopo questo, fece che ogni nazione pensa che l'altre sien barbare e dannate all'inferno, e noi soli salvi; e non vede il cieco amore che Dio è Dio in tutti. E' n

ÎMPOTRIVA AMORULUI PROPRIU DESCOPERIRE UIMITOARE²²

Amorul propriu face omu-n stare
să creadă cum că totul, pân' la astre,
(deși mai tari ca noi și mai măiastre),
nu simt²³ și pentru noi roiesc fugare²⁴;

că Domnul uită gintele barbare 5
și ignorante, -afară de-ale noastre;
că-l regăsim doar în chilii sihastre²⁵...
pân' ce pe sine se-adoră fiecare.

Fugind de chin, el fuge de știință;
cum lumea nu-i aceea din dorință, 10
el neagă chiar pe Dumnezeu, și nu mi-i
că vicleșug ia drept înțelepciune,
ci că, spre-a stăpâni, zei noi impune,
spunând, apoi, că-i ziditorul lumii.

C.D.Z.

Sonetul de față arată că amorul propriu este de vină
că oamenii s-au crezut zei și s-au slăvit ca atare, în chip
de Jupiter sau Hercule; și că tot el ne face, mai întâi, să
credem că cerul și stelele nu au un rost al lor, ci sunt
slugile noastre – lucru înfierat de el în cartea *De sensu
rerum* și în *Metafisica* – și că Dumnezeu i-ar fi spus lui
Moise că ele sunt făcute pentru folosința noastră, pre-
cum slugile noastre se îngrijesc și de caii și câinii noștri,
fără a fi prin aceasta mai prejos decât aceste animale. Apoi
[amorul propriu] a făcut ca fiecă neam să creadă că cele-
lalte ar fi barbare și condamnate să ajungă în iad, iar sin-
gur al nostru ar avea parte de mântuire; căci această iubire
oarbă nu vede că Dumnezeu e Dumnezeu pentru toți.
Pentru aceasta sunt condamnați mai ales evreii, care neagă

ciò son condannati assai gli Ebrei, che negan la salute a' Gentili, così detti quasi gentaglia e volgo. Poi ci fa pensare che soli noi monaci ci salviamo, ed ogni città tratta da barbare l'altre vicine; ed a torto ed a dritto cerca di dominarle. Da questo mancamento d'amor comune viene che niuno ama se non se stesso, e, per farsi troppe carezze, lascia la fatica dello studio nella vera sapienza; e, vedendo le cose, a rispetto suo, andare a caso, *quia ignorantia facit casum*, si pensa che non ci sia Dio che provvede al tutto, a cui rispetto non ci è caso, *quia nihil praeter eius intentionem aut voluntatem*. Laonde viene a stimar per Dio suo la propria astuzia macchiavellesca-mente, e, quando può, si fa adorar per Dio, credendo che non ci sia il Dio vero, ed ogni cosa indirizza al proprio utile e fa idolatrar la gente.

mântuirea păgânilor, numiți și văzuți de ei ca plebe și gloată. Tot el, mai departe, ne face să credem că doar noi, călugării, vom fi mântuiți, și fiecă orăș le socoate pe celelalte din jur barbare și încearcă, pe drept sau pe nedrept, să le subjuge. Această lipsă de iubire pentru ceilalți face ca până la urmă fiecare să nu se iubească decât pe sine și, răsfățându-se în toate chipurile, lasă la o parte truda învățaturii adevăratei cunoașteri; și văzând că lucrurile par să meargă, în ceea ce-l privește, la întâmplare, *quia ignorantia facit casum*²⁶, crede că n-ar exista un Dumnezeu care se îngrijește de toate, pentru care nu există întâmplare, *quia nihil praeter eius intentionem aut voluntatem*²⁷. Iar de aici ajunge să-și ia, în chip machiavelic, drept Dumnezeu propria istețime, și, crezând că nu există un Dumnezeu adevărat, pretinde, oricând poate, să fie slăvit el însuși drept Dumnezeu, și îndrumă fiecă lucru spre folosul propriu și-i îndeamnă pe oameni la idolatrie.

PARALELLO DEL PROPRIO E COMUNE AMORE

Questo amor singolar fa l'uomo inerte
ma a forza, s'e' vuol vivere, si finge
saggio, buon, valosoro; talché in sfinge
se stesso annicchilando alfin converte
(pene di onor di voci e d'òr coverti!); 5
poi gelosia nell'altrui virtù pingge
i propri biasmi, e lo sferza e lo spinge
ad ingiurie e rovine e pene aperte.
Ma chi all'amor del comun Padre ascende,
tutti gli uomini stima per fratelli, 10
e con Dio di lor beni gioie prende.
Tu, buon Francesco, i pesci anche e gli uccelli
frati appelli (oh beato chi ciò intende!);
né ti fûr, come a noi, schifi e rubelli.

Questo sonetto ci avvisa che l'amor proprio ci fa schifar la fatica, e però divegniamo inabili. E poi, perchè ci amiamo troppo, vedendo che le virtù son quelle che conservan l'uomo, ci fingiamo almeno virtuosi; e questo fingersi quel che non siamo è un annichilamento di quel che siamo, assai penoso. Ma questa pena è coverta d'onori falsi d'adulazione e da ricchezze di fortuna, ne' principi più che in altri. Dopo, conoscendo essi che gli veri virtuosi son come testimoni della falsa virtù loro, entrano in gelosia di Stato, e vengono ad uccider ed ingiuriar le genti buone ed insidiarle, e rovinare quelle e sé e la Repubblica. All'incontro, l'amor universale vero, divino, stima più il mondo che la sua nazione, e più la

ASEMUIRE ÎNTRE IUBIREA DE SINE ȘI IUBIREA OBȘTEASCĂ

Acest amor²⁸ din om ia orice vlagă
și spre-a trăi-l silește să apară
bun, înțelept și vrednic... Așadară
în sfinx trecând, el sinele și-l neagă
(chin răsplătit cu aur, faimă dragă); 5
apoi în cei din jur pizmaș compară
virtutea lor cu vina lui. Ocară
urmează și cruzimi, cuțit și plagă...
Dar cine urcă la obștescul Tată
iubind, de om frăție o să-l lege, 10
și află-n semen bucurie nouă.

San Fráncisc²⁹, peștii Tu-i țineai odată
drept frați (ferice cel ce înțelege!)
și nu-ți erau potrivnici cum sunt nouă.

C.D.Z.

Acest sonet ne atrage atenția că amorul propriu ne face să evităm truda și de aceea devenim neînvățați. Apoi, cum ne iubim din cale afară, văzând noi că virtuțile sunt cele care-l întăresc pe om, ne prefacem că suntem măcar virtuoși; dar prefăcându-ne că suntem ceea ce de fapt nu suntem, noi nimicim – lucru dureros – ceea ce suntem cu adevărat. Dar această durere este acoperită, la cârmuitori mai mult decât la alții, de false onoruri, de lingușeli și bogăție. Apoi aceștia, pricepând că adevărații virtuoși sunt martori ai falsei lor virtuți, cad în gelozie de stat, așa încât încep să-i ucidă și năpăstuiască pe oamenii buni, să-i prigonească și să-i distrugă și pe aceia, și pe sine și statul. Dimpotrivă, iubirea universală adevărată, divină, prețuiește mai mult întreaga lume decât

patria che se stesso: tutti tiene per fratelli, gode del ben d'altri, vi cessa la penosa invidia e gelosia; e così viene a goder d'ogni bene, come del proprio a far bene a tutti, ed esser poi signore di tutti per amore ed innocenza, non per forza. E porta l'esempio di san Francesco, che chiamava i pesci e gli uccelli fratelli suoi, e gli liberava quando erano presi; onde arrivò a tanta innocenza, che l'ubbidivano gli animali. Così a san Biagio ed altri santi; e così sarebbe stato nel secolo d'oro, se Adamo non peccava.

propriul neam, și mai mult patria decât pe sine însuși: ea îi socotește pe toți frați, se bucură de binele altora și se dezbară de invidia și gelozia supărătoare; și astfel ajunge să se bucure de orice e bun și de facerea de bine și ajunge să stăpânească peste toți, prin iubire și inocență, ci nu prin forță. Și îl dă de exemplu pe Sfântul Francisc, care numea peștii și păsările frații săi, și îi elibera când erau prinși; și care a ajuns apoi la o asemenea inocență încât animalele îl ascultau. Și la fel s-a întâmplat și cu Sfântul Blasius³⁰ și cu alți sfinți; și așa va fi fost în vârsta de aur, dacă Adam nu păcătuia.

GLI UOMINI SON GIUOCO DI DIO E DEGLI ANGELI

Nel teatro del mondo ammascherate
l'alme da' corpi e dagli affetti loro,
spettacolo al supremo consistoro
da Natura, divina arte, apprestate,
fan gli atti e detti tutti a chi son nate; 5
di scena in scena van, di coro in coro;
si veston di letizia e di martoro,
dal comico fatal libro ordinate.
Né san, né ponno, né vogliono fare,
né patir altro che 'l gran Senno scrisse, 10
di tutte lieto, per tutte allegrare
quando, rendendo, al fin di giuochi e risse,
le maschere alla terra, al cielo, al mare,
În Dio vedrem chi meglio fece e disse.

Gli corpi essere maschere dell'anime, e che non fanno l'uficio suo primiero, ma artificiale scenico, secondo il destino divino ordinò non sempre esser re chi è vestito di maschera regia. Ma, rendute le maschere alli elementi, saremo ignudi e vederemo in Dio, luce viva, chi meglio fece il debito suo; e però tra tanto bisogna aver pacienza ed aspettare la conoscenza della comedia nel giudizio universale.

În teatrul lumii sufletele-mbracă
 drept mască vie trupul provizoriu
 și-n față cu supremul consistoriu,
 de arta sfântă pregătite³², joacă,
 așa că fac ce-i hotărât să facă. 5
 Din scenă-n scenă alt auditoriu
 le gustă jalea, râsul iluzoriu —
 sortita carte-a zis să se prefacă.
 Nu știu, nu pot alt lucru să cunoască,
 decât să-ncânte pe-alți actori cu slomnul³³ 10
 precum le scrise pronia cerească.
 Și când pe veci va fi să-i cheme somnul,
 vedea-vor, fără nici un fel de mască,
 cine-a jucat mai bine întru Domnul.

C.D.Z.

Trupurile sunt măști ale sufletelor, care nu-și împlinesc menirea inițială, ci doar rolul scenic, după cum a poruncit destinul divin, drept care nu întotdeauna este rege cel care poartă mască de rege. Dar când, înapoind măștile elementelor, sta-vom goi dinaintea lui Dumnezeu, lumină vie, vom vedea cine și-a făcut mai bine datoria; dar până atunci trebuie să avem răbdare și să așteptăm să cunoaștem piesa de teatru a Judecății de apoi.

RE E REGNI
VERI E FALSI E MISTI,
E FINI E STUDI LORO

Neron fu re per sorte in apparenza,
Socrate per natura in veritate,
per l'una e l'altra Augusto e Mitridate,
Scipio e Gioseppe in parte, e parte senza.

Cerca il principe spurio la semenza 5
delle genti stirpar a regger nate,
come Erode, Melito e l'empio frate
di Tito, e Caifa, ed ogni ria potenza.

Chi si conosce degno di servire,
persegue chi par degno da imperare: 10
di virtù regia è segnale il martire.

Questi regnan pur morti a lungo andare:
vedi i tiranni e lor leggi perire,
e Pietro e Paulo in Roma or comandare.

În questo si scorge tutta la politica vera e falsa e mista. Nelli *Aforismi politici* l'autore pose altri re per natura, altri per fortuna, altri per l'una e l'altra, altri in tutto, altri in parte; e come gli spuri cercano estinguere i veri signori con la regola del Macchiavello: „*ecce heres, occidamus eum*“; e che il vero principe col sangue sigilla il principato: „*animam suam ponit pro ovibus*“. E però Macone è spurio, che recusò il martirio; e che gli principi veri dopo la lor morte anche signoreggiano, e più; e perché Macone domina ancora, in quanto disse qualche verità, e per flagello, egli è principe di fortuna.

REGI ȘI REGATE
ADEVĂRATE, FALSE, AMESTECATE,
SFÂRȘITUL ȘI STRĂDANIA LOR³⁴

Fu rege Neron, însă doar prin soarte,
ci prin natură rege-a fost Socrate;
și-așa și-așa August și Mitridate³⁵;
Iosif și Scipio³⁶ regi au fost în parte.

Nelegitîmul prinț dorește moarte
Meniților de a domni pe gloate:
Irod, Meletos, al lui Titus frate
Caiafa³⁷ — marii cu porniri deșarte.

Născutul spre-a servi zdrobește-n cale
pe vrednicul de tron. E axioma!
Martiriu-i semn virtuților regale.

El mort domnește chiar și cu fantoma;
Tiranii pier cu legile lor goale,
iar Pavel și cu Petru-s regi la Roma.

C.D.Z.

În acest sonet se arată întreaga politică, adevărată, falsă și amestecată. În *Aforisme politice* autorul a pomenit și de alți regi prin natură, de alții prin soartă, de alții și prin una și prin alta, de alții întru totul și de alții numai în parte; iar cârmuitorii nelegitimi încearcă să-i nimicească pe cei adevărați prin regula lui Machiavelli: „*ecce heres, occidamus eum*”³⁸; iar principele adevărat își pecetluiește principatul cu sânge: „*animam suam ponit pro ovibus*”³⁹. De aceea este nelegitim Mahomed, care a refuzat martiriul; iar principii adevărați continuă să stăpânească și după moarte, și chiar mai mult [decât în timpul vieții]; iar Mahomed stăpânește încă deoarece a spus unce adevăruri, dar prin biciuire, este principe după soartă.

NON E RE CHI HA REGNO,
MA CHI SA REGGERE

Chi pennelli have e colori, ed a caso
Pinge, imbrattando le mura e le carte,
pittor non è; ma chi possede l'arte,
benché non abbia inchiostri, penne e vaso.

Né frate fan cocolle e capo raso.

5

Re non è dunque chi ha gran regno e parte,
ma chi tutto è Giesù, Pallade e Marte,
benché sia schiavo o figlio di bastaso.

Non nasce l'uom con la corona in testa
come il re delle bestie, che ha bisogno,
per lo conoscer, di tal sopravvesta.

10

Repubblica onde all'uom doversi espogno,
o re, che pria d'ogni virtù si vesta,
provata al sole, e non a piume e 'n sogno.

Si pruova con esempi naturali non esser re chi regna,
ma chi sa, può e vuole regnar bene. Pallade e Marte son
la virtù militare e la prudenza umana: Giesù è la virtù
e sapienza divina. E chi di questo è vòto, non è re. Se
l'uomo non nasce con la corona, come il re de' pesci, del-
l'api e degli uccelli, questo è segno che all'uomo si con-
venga vivere in repubblica, perché la natura non ci dà
re: ovvero che non alla vesta e corona si deve mirare ed
alla successione, ma alla virtù provata in azioni sante ed
eroiche; e così poi deve essere eletto a re.

NU ESTE REGE CEL CE ARE REGAT, CI ACEL CARE ȘTIE SĂ DOMNEASCĂ

Zugrav nu-i cel cu scule mai grozave
cât timp stângaci culorile împarte,
ci-i cel ce are harul sfintei arte,
chiar fără pensuli și culori suave.

Monah nu-i rasu-n cap și-n mantii grave. 5
Nu faci un rege din regat sau parte⁴⁰,
ci din Isus, din Palas și din Marte,
chiar de-i copil din flori ori fiu de sclav e!

Purtând coroană omul nu se naște
ca împăratul fiarelor, ce 10
nevoie de un semn spre a-l cunoaște.

O, regi! Slăvesc republici salvatoare,
virtutea să se poată recunoaște
pe față, nu-n închipuiri și-odoare⁴¹.

C.D.Z.

Se dovedește prin exemple naturale că nu este rege cel ce domnește, ci cel ce știe, poate și vrea să domnească bine. Palas și Marte înseamnă virtutea militară și prudența umană: Isus este virtutea și înțelepciunea divină. Iar cine este lipsit de acestea două, nu e rege. Dacă omul nu se naște cu coroană pe cap, precum regele peștilor, al albinelor și al păsărilor, acesta e un semn că omului i se potrivește republica, deoarece natura nu naște regi: cu alte cuvinte trebuie să ne uităm nu la haină, nici la coroană ori la succesiune, ci la virtutea dovedită prin fapte sfinte și eroice; numai apoi poate cineva fi ales rege.

I tuo' seguaci, a chi ti crocifisse
più che a te crocifisso, simiglianti,
son oggi, o buon Giesù, del tutto erranti
da' costumi, che 'l tuo senno prescrisse.

Lussurie, ingiurie, tradimenti e risse 5
van procacciando i più stimati santi;
tormenti inusitati, orrori e pianti
(tante piaghe non ha l'Apocalisse),
armi contra tuoi mal cogniti amici,
come son io. Tu il sai, se vedi il cuore: 10
mia vita e passion son pur tuo segno.

Se torni in terra, armato vien', Signore;
ch'altre croci apparécchianti i nemici,
non Turchi, non Giudei: que' del tuo regno.

Questo è chiaro per sé, e si vede che gli seguaci di
Cristo somigliano a' suoi persecutori. Dio ci provveda.

Urmașii tăi, cu cei ce sus pe cruce
te-au ținut se-aseamă mai tare,
o, bunule Cristos, nesocotind oricare
dintre îndemnurile-ți, minți uitate.

Desfrâu, trădare și gâlcevi năuce
pare să cate sfântul cel mai mare,
și chinuri de nespus și cazne-amare
(mai rău Apocalipsa n-ar aduce),

război cui te iubește deschis și-adevărat
precum fac eu. Iar tu o știi prea bine,
căci îmi citești în suflet că viața-mi ți-o închin.

De te întorci aice, tu vino înarmat,
căci cu-alte cruci te-așteaptă chiar cei aleși de tine,
nu Turcul, nu Iudeul și nici vreun alt străin.

S.B.E.

E lucru limpede și, cum bine se vede, urmașii lui
Cristos seamănă cu prigonitorii săi. Păzește-ne, Doamne!

Morte, stipendio della colpa antica
dell'invidia figliuola, e del niente
tributaria, e consorte del serpente,
superbissima bestia ed impudica:

credi aver fatta l'ultima fatica,
sottoposto al tuo regno tutto l'ente,
contra l'Omnipotente onnipotente?
Falsa ragion di Stato ti nutrica.

Per servirsi di te scende all'abisso,
non per servir a te: tu l'armi e' l campo
scegli, e schernita se' da un crocifisso.

S'e' vive, perdi; e s'e' muore, esce un lampo
di deità dal corpo per te scisso,
che le tenebre tue non han più scampo.

San Paolo disse: „*Stipendium peccati mors*“. La *Sapienza*: „*Invidia Diaboli mors introivit*“. Che sia figlia di niente, è dichiarato in *Metafisica*.

Come Cristo vinse la morte morendo, è noto tra' teologi, e io non dichiaro qui se non i sensi occulti e propri dell'autore.

Moarte, tu, a vechii vini răsplată,
fiică-a invidiei și cerșind firman
neantului, și soață a șarpelui avan
jivină mândră și nerușinată:

crezi că-mplinit-ai cazna toată,
că ai supus întregul ființelor noian,
contrar Atotputernicului mare plan?
Falsă credință te îmbată!

5

El doar, prin tine, coboară în abis,
nu pentru tine: el te batjocorește,
tu numai armele și locul l-ai decis.

10

Tu pierzi, de-i viu; de-i mort, țâșnește
un fulger-dumnezeu din trupul lui ucis
ce bezna ta o prinde ca-ntr-un clește.

S.B.E.

Sfântul Pavel a zis: „*Stipendium peccati mors*“⁴⁴. Iar
Înțelepciunea: „*Invidia diaboli mors introivit*“⁴⁵. Că este
fiică a neantului se spune în *Metafizica*⁴⁶.

Teologii știu bine cum a învins Cristos moartea mu-
rind; eu, aici, nu fac decât să arăt sensurile ascunse și pro-
prii autorului.

INTRODUZIONE AD AMORE VERO AMORE

Il vero amante sempre acquista forza,
ché l'immagine amata e la bellezza
l'anima sua raddoppia; donde sprezza
ogn'altra impresa, ed ogni pena ammorza.

Se amor donnesco tanto ne rinforza, 5
quanta gloria darà, gioia e grandezza,
unita per amor, l'eterna Altezza
all'anima rinchiusa a questa scorza?

L'anima si farà un'immensa spera,
che amar, saper e far tutto potrebbe 10
În Dio, di meraviglie sempr'altèra.

Ma noi siamo a noi stessi lupi e zebbe,
senza il vero Amor luce sincera,
ch'a tanta altezza sublimar ne debbe.

Egli è vero che l'amante si raddoppia, perchè si fa essa cosa amata, onde divien forte ad ogni alta impresa per la divinità della beltà amata a lui unita. Or s'egli è così, molto più la beltà eterna fa l'uomo invitto che di lei s'innamora; e però gli amici di Dio con la fede viva amorosa traspongono i monti, trasmutan le cose, fermano il sole, come Giosuè. Ma noi siamo lupi del nostro bene, e pecore divorate dal nostro lupino amore, e privi della sincera luce d'Amor divino, che ci può deificare e farci comandare a tutte le creature.

INTRODUCERE ÎN IUBIREA ADEVĂRATĂ

Amantului adevărat tărie
iubita-i dă prin frumuseți și vrajă
ce sufletu-i sporesc și stau de strajă
durerii, iar curajul i-l învie.

Cum ne-ntărește femeiasca mreață, 5
ce glorii nu ne-ar da, ce bucurie,
eterna Frumusețe⁴⁷ în frăție
cu sufletul închis în astă coajă⁴⁸ ?!

Imensă sferă sufletul s-ar face,
disprețuind minuni⁴⁹! I-ar fi iubirea, 10
știința, întru Domnul, și lucrarea.

Noi îndenoi ca lupi cu dobitoace⁵⁰
suntem, nedând iubirii pure firea,
Iubirii ce ne-aduce înălțarea.

C.D.Z.

Este un adevăr că îndrăgostitul devine de două ori mai tare, pentru că își însușește lucrul iubit, drept care devine neînfricat dinaintea oricărei fapte mărețe din pricina divinității frumuseții iubite contopite cu el. Or, dacă este așa, și mai de neînvins îl face pe omul care se îndrăgostește de ea, frumusețea eternă; de aceea cei ce-l iubesc pe Dumnezeu cu credință și dragoste vie mută munții din loc, prefac lucrurile, opresc soarele în loc, precum Iosua. Dar noi suntem lupi cu iubirea noastră și mioare devorate de dragostea noastră lupească, și lipsiți de lumina curată a Iubirii divine, care ne poate îndumnezei și ne poate face în stare să poruncim tuturor fapturilor.

Son tremila anni omai che 'mondo cole
 un cieco Amor, ch'ha la faretra e l'ale;
 ch'or di più è fatto sordo, e l'altrui male,
 privo di caritate, udir non vuole.

D'argento è ingordo e a brun vestirsi suole, 5
 non più nudo fanciul schietto e leale,
 ma vecchio astuto; e non usa aureo strale,
 poiché fûr ritrovate le pistole,

ma carbon, solfo, vampa, truono e piombo,
 che di piaghe infernali i corpi ammorba, 10
 e sorde e losche fa l'avide menti.

Pur dalla squilla mia sento un rimbombo:
 — Cedi, bestia impiagata, sorda ed orba,
 al saggio Amor dell'anime innocenti.-

Qui mostra che l'Amor cieco fu deificato nel secolo
 rio, e che poi peggiorò nell'età nostra tenebrosa; e ora sta
 per tornar al mondo il vero Amore, savio e puro, secon-
 do ch'e' predice del secolo d'oro futuro, dopo la caduta
 dell'Anticristo. Vedi gli *Profetali*.

Le sottigliezze del sonetto noti un altro, ch'io solo
 dico il senso occulto e nuovo.

Trei mii de ani se fac de când cinstim
 Amorul orb⁵¹, cu tolă de săgeți și-aripe,
 ce-i tot mai surd, zadarnic lumea țipe,
 tot mai lipsit de milă, mai rău decât îl știm.

De-argint e lacom și-n brun⁵² obișnuim 5
 să-l îmbrăcăm, nu gol, leal, ci în fardate clipe
 și-n viclenie de-om bătrân; și de risipe
 nu de săgeți, ci gloanțe⁵³, acum să ne ferim.

Cărbune, sulf, plumb, flacăra și tunet 10
 un iad de plăgi în trup deschid și mucegai,
 și surde și piezișe fac hulpavele minți.

Din clopotu-mi⁵⁴ răzbate, aud, un grav
 răsunet:

— Retrage-te, jivină, când dinainte ai
 Iubirea înțeleaptă, în suflete cuminți.

S.B.E.

Aici se arată că, în vremurile ticăloase, Amorul orb
 a fost prefăcut în divinitate, iar în vremea noastră în-
 tunecată, s-a înrăutățit și mai mult; dar că acum e pe cale
 să se întoarcă în lume Iubirea adevărată, înțeleaptă și
 curată, așa cum, prezice el, se va întâmpla în veacul de
 aur ce va să vină după căderea lui Antihrist⁵⁵. Vezi
Profețiile.

De subtilitățile sonetului⁵⁶ ocupă-se alții, căci eu vreau
 să arăt numai sensul ascuns și nou.

DELLA NOBILTA E SUO' SEGNI VERI E FALSI

In noi dal senno e dal valor riceve
esser la nobiltade; e frutta e cresce
col ben oprare, e questo sol rïesce
di lei testimon ver, com'esser deve.

Ma la ricchezza è assai fallace e lieve, 5
se a luce da virtù propria non esce.
Il sangue è tal, che a dirlo me n'incresce:
ignorante, falsario, inerte e greve.

Gli onor, che dar dovrebbero più contezza, 10
con le fortune tu, Europa, misuri,
con gran tuo danno, che' l nemico apprezza.

Giudicar l'arbor da' frutti maturi,
non d'ombre, frondi e radici, sei avvezza:
poi, perché tanta importanza trascuri?

La nobiltà dal senno e dal valore nasce, e con l'operare bene si nutrisce; e che l'operazione buona è suo testimonio vero, e non la ricchezza, né l'onore; ma peggiore il sangue. Poscia dice, che l'onor dovrebbe esser più certo testimonio della nobiltà; ma questo si dà oggi a chi è più ricco in Europa. E che il Turco, nostro nemico, meglio di noi mira solo alla virtù e non al sangue, poiché nobilita gli schiavi; e qui nota quel ch'in *Politica* pruova l'autore, che, se' l turco conoscesse la virtù vera, solo per questo buon uso sarebbe padron del mondo.

DESPRE NOBLEȚE ȘI SEMNELE EI ADEVĂRATE ȘI FALSE

În noi noblețea doar din vitejie⁵⁷
viața-și ia, și din înțelepciune:
ea crește și dă rod prin fapte bune
ce unici martori trebuie să fie.

Înșelătoare-i orice bogăție 5
ce nu-n virtuți temeiurile-și pune.
Obârșia — nu-mi pare rău c-o spun — e
Minciună, ignoranță, trândăvie.

Nu cântărești onorurile bine,
tu, Europă, cu averi neroade! 10
Fac altfel chiar păgânii. E rușine!

Noi cântărim un arbor după roade,
nu după umbră, frunze, rădăcine —
de ce ți-s judecățile schiloade?

C.D.Z.

[Aici se arată] că noblețea se naște din înțelepciune și din [adevărata] valoare și se hrănește cu fapte bune; iar adevărata ei dovadă nu sunt nici bogăția, nici onoarea, și cu atât mai puțin sângele⁵⁸, ci faptele frumoase. Apoi se spune că onorurile ar trebui să fie o mărturie sigură a nobleții, dar astăzi, în Europa, ele sunt aduse cui e mai bogat; și că turcul, dușmanul nostru, ia în seamă, mai mult decât noi, virtutea decât sângele, de vreme ce îi înnobilează pe robi; iar aici autorul observă ceea ce explică în *Politica*, anume că turcul, deoarece știe să folosească virtutea cum trebuie, dacă ar fi să cunoască virtutea cea adevărată⁵⁹, ar ajunge stăpânul lumii.

Il popolo è una bestia varia e grossa,
 ch'ignora le sue forze; e però stassi
 a pesi e botte di legni e di sassi,
 guidato da un fanciul che non ha posa,

ch'egli potria disfar con una scossa: 5
 ma lo teme e lo serve a tutti spassi.

Né sa quanto è temuto, ché i bombassi
 fanno un incanto, che i sensi gli ingrossa.

Cosa stupenda! e' s'appicca e imprigiona
 con le man proprie, e si dà morte e guerra 10
 per un carlin di quanti egli al re dona.

Tutto è suo quanto sta fra cielo e terra,
 ma nol conosce; e se qualche persona
 di ciò l'avvisa, e' l'uccide ed atterra.

Della bestialità del popolaccio nissuno ha scritto con
 tanta verità e con tanto artificio. E come, a chi gli dice
 suo bene e mostra suo podere, e' se gli volge contra; è
 proprio „bestia varia e grossa“.

„Cosa stupenda“: questo è fatto per chi vuol trattar
 con la moltitudine cose utili a quella. E tutta l'istoria di
 Moise mostra quanto quel popolaccio ebreo fu bestia in
 attraversarsi sempre contra i suoi liberatori.

O vită schimbătoare și ursuză⁶⁰
e vulgul! Nu-și dă seama ce putere
stă-n el și-ndură lovituri, durere,
având un slab copil⁶¹ drept călăuză.

L-ar scutura ca pe o buburuză,
dar, serv fricos, îi face-orice plăcere:
nu știe că-i temut și-augusta vrere
cu vrăji simțirea-i face grea, obtuză.

Și uimitor! El singur vrea să-și lege
cătușa cât și ștreangul!⁶²... Se omoară
pentru-un carlin ce-l dă apoi la rege⁶³.

Tot ce-i între pământ și cer al lui e,
iar el n-o știe, însă te doboară
dacă-l previi și-apoi te bate-n cuie⁶⁴.

C.D.Z.

Despre prostia gloatei nimeni nu a scris cu atât adevăr
și cu atâta artă. Iar aici se spune cum se ridică ea împotri-
va aceluia care îi vrea binele și îi arată puterea pe care o
are; căci e cu adevărat „o vită schimbătoare“ și proastă.

Lucrul „uimitor“ se referă la cel ce vrea să-i vorbească
norodului despre lucruri folositoare lui. Iar întreaga isto-
rie a lui Moise dovedește cât de proastă a fost toată acea
gloată de evrei care s-a pus mereu de-a curmezișul eli-
beratorilor ei.

La gran donna, ch'a Cesare comparse
 sul Rubicon, temendo a sé rovina
 dall'introdotta gente pellegrina,
 onde' l suo imperio pria crescer apparse:

sta con le membra sue lacere e sparse 5
 e co' crin mozzi, in servitù meschina.

Né già si vede per l'onor di Dina
 Simeone o Levi più vergognarse.

Or, se Gierusalemme a Nazarette
 non ricorre, o ad Atene, ove ragione, 10
 o celeste o terrestre, prima stette,

non fiorirà chi 'l primo onor le done;
 ché ogni Erode è straniero, e mal promette
 serbar il seme della redenzione.

Questo sonetto è fatto perché l'intendano pochi; né io voglio dichiararlo. L'istoria di questa donna, che comparse a Cesare in visione, passando il Rubicon, fiume di Cesena, per venir contra il senato, è Italia col capo suo, Roma. L'istoria di Dina sverginata da Sichem e vendicata da Simeon e Levi, figliuoli di Giacob, che dinotano il sacerdozio e 'l popular dominio, sta nel *Genesi*, e oggi, ecc. „Gierusalem“ vuol dire vision di pace, e Roma è suo figurato. „Nazaret“ vuol dir fiore, e „Atene“ similmente. *Qui legit intelligat. Vide Dante, in Paradiso, canto IX.* Erode, perché finse serbar il seme, ecc.

Măreța doamnă, lui Cezar apărută
pe Rubicon, temându-se de-a sa ruină,
de-atât puhoi de lume-atunci străină,
care păruse întâi imperiul că ajută⁶⁶:

stă sfâșiată, la pământ căzută 5
o roabă jalnică și cu cosița-n tină.
Simeon sau Levi, azi, o nouă Dină⁶⁷
nu mai păzesc-o cauză pierdută!

Dar de Ierusalim uită de Nazaret
ori de Atena-unde rațiunea pământească 10
și cea celestă întâi avutu-au mece⁶⁸,

nu va-nflori ce-a început să crească,
căci un Irod venetic și procler⁶⁹
nu face-a mântuirii sămânță să sporească.

S.B.E.

Acest sonet este așa făcut încât puțini să-l înțeleagă;
nici eu unul nu vreau să-l lămuresc. Legenda femeii, care
i s-a arătat lui Cezar la trecerea Rubiconului, râu din
Cesena, când el venea să atace senatul, se referă la Italia,
cu capitala ei, Roma. Povestea Dinei, fecioara siluită de
Sihem și răzbunată de Simeon și Levi, fiii lui Iacov, se referă
la sacerdoțiu și la domnia poporului și se află în *Cartea
Facerii*, iar astăzi etc.⁷⁰. „Ierusalimul“ înseamnă aici vi-
ziunea păcii, întruchipată în Roma. „Nazaret“ înseamnă
floare, și la fel „Atena“. *Qui legit intellegat*⁷¹. Așa a văzut
Dante, în *Paradisul*, cântul IX.⁷² Irod, pentru că s-a pre-
făcut a păstra sămânța etc.

Nuova arca di Noè, che mentre inonda
l'aspro flagel del barbaro tiranno
sopra l'Italia, dall'estremo danno
serbasti il seme giusto in mezzo all'onda,
qui di discordia e di servitù immonda
inviolata, eroi che ponno e sanno
produci sempre: onde a ragion ti fanno
vergine intatta e madre alma e feconda.

5

Maraviglia del mondo, pia nepote
di Roma, onor d'Italia e gran sostegno,
de' prencipi orologio e saggia scuola,
per mai non tramontar, se' qual Boote,
tarda in guidare il tuo felice regno,
di libertà portando il pondo sola.

10

4. Quando Attila, detto nelle istorie „flagel di Dio“, distrusse Aquileia e Padova, le reliquie degli abitanti si fuggîro nel seno del mare Adriatico, e fabbricâro Venezia in mezzo all'acque, che, come nuova arca di Noè, serbò il seme italico, ecc.

8. Nota che Venezia mai fu soggetta né a cittadini né a forestieri, e però *vergine* si dice, come Ezechiele chiama Gierusalem „puttana d'Assiri“, e Dante Italia „bordello“ de' forestieri che la soggiogârò.

10. Nella *Canzone ad Italia* si vede perché Venezia è *meraviglia*, ecc. *Nepote di Roma*, perché è figlia di Aquileia, colonia romana.

Tu, nouă arcă a lui Noe, hordii
ai frânt și barbaria lor imundă,
statornicind în cuib de-albastră undă
italica sămânță-ntru concordii.

Scutită de robie și discordii, 5
eroi ce știu și pot, tu naști fecundă:
ei mamă-ți spun cu dragoste profundă,
fecioară-ți spun, sperând mizericordii.

Pe tine, fiica Romei și minune, 10
Italiei și reazem și onoare,
te-ascultă principii străinătății
splendoarea ta în veci spre-a nu apune
iei hotărâri încet, și-nfloritoare
duci singură tot restul libertății.

C.D.Z.

4. Când Attila, cunoscut în istorie ca „biciul lui Dumnezeu“, a distrus Aquileia și Padova, locuitorii rămași în viață s-au refugiat în sânul mării Adriatice și au clădit Veneția în mijlocul apelor, care, ca o nouă arcă a lui Noe, a păstrat în ea sămânța italică etc.

8. Observă că Veneția nu a fost nicicând încălecată nici de cetățenii ei, nici de străini și de aceea e numită ea *fecioară*, după cum Ezechiel numește Ierusalimul „târfa asirienilor“, iar Dante numește Italia „bordelul“ veneticilor care au subjugat-o.

10. În *Cântec Italiei* se arată de ce este Veneția o *minune* etc. Iar *nepoată a Romei*⁷⁴ este deoarece e fiică a coloniei romane Aquileia.

13. Nota che tutte le repubbliche sono tarde in deliberare, per gli molti consigli: ma Venezia ha il primato in questo, ed è simile a Boote, che per la tardanza non tramonta mai; e Venezia pe' consigli si mantiene in vita e libertà.

14. in questo tempo che tutto il mondo è schiavo, gran pondo è potere esser libero.

13. Observă că toate republicile sunt încete în hotărâri din pricina multelor deliberări: dar Veneția este prima în așa ceva, fiind asemenea lui Boote⁷⁵ care, în întârzierea lui, nu apune niciodată; iar Veneția, mulțumită deliberărilor, rămâne liberă și în viață.

14. În vremurile astea, când toată lumea e înrobită, mare lucru este să poți fi liber.

SONETTI ALCUNI PROFETALI

SONETTO PRIMO

Mentre l'aquila invola, e l'orso freme,
rugge il leon, e la cornacchia insana
insulta l'agno, in cui si transumana
nostra natura, e la colomba geme;

mentre pur nasce la zizania insieme
col buon frumento nella terra umana,
nutricasi la setta empia e profana,
che 'l ben schernisce della nostra speme;

che 'l giorno vien che gli fieri giganti,
famosi al mondo, tinti di sanguigno
a cui tu applaudi con finti sembianti,

rasi di terra al Tartaro maligno
fien chiusi teco negli eterni pianti,
cinti di fuoco e d'orrido macigno.

5

10

Questi animali dinotano gli principati, c'hanno in terra [i] sofisti e gli tiranni macchiavellisti, che si burlano del vangelo ecc. e della vera filosofia, ecc. Questi sono gli giganti, che cercano solo fama in questo mondo: „*potentes a saeculo viri famosi*“, come dice Moise.

CÂTEVA SONETE PROFETICE

SONET PROFETIC

Când leul tună, acvila planează,
scrâșnește ursul — geme porumbelul,
smintita cioară de-njosește mielul
prin care omul se-ndumnezeiază;

în vreme ce neghina-naintează
și dă-n umana brazdă grâurelul,
nelegiuitei secte-i crește zelul⁷⁶
râzându-și de speranța noastră trează.

Dar va veni o vreme când tiranii,
mai-marii lumii murdăriți de sânge
primiți cu fals respect și spovedanii,

de pe pământ goniți în iad s-or strânge,
în foc vor scoate groaznice jelanii
și aprig cerc de stâncă îi va frânge.

C.D.Z.

Aceste animale întruchipează principatele, pe care le au pe pământ sofistii și tiranii machiavelici, care își bat joc de Evanghelie etc. și de adevărata filozofie etc. Aceștia sunt acei mai-mari care cată numai la faima lumii aces-teia: „*potentes a saeculo viri famosi*“⁷⁷, cum spune Moise.

SONETTO TERZO

Se fu nel mondo l'aurea età felice,
ben essere potrà più ch'una volta,
ché si ravviva ogni cosa sepolta,
tornando 'l giro ov'ebbe la radice.

Ma la volpe col lupo e la cornice 5
negano questo con perfidia molta:
ma Dio che regge, e'l ciel che si trasvolta,
la profezia e 'l commun desir lo dice.

Se, infatti, di „mio“ e „tuo“ sia' l mondo privo 10
nell'util, nel giocondo e nell'onesto,
cangiarsi in paradiso il veggo e scrivo,
e 'l cieco amor in occhiuto e modesto,
l'astuzia ed ignoranza in saper vivo,
e 'n fratellanza l'imperio funesto.

Volpe è l'ipocrita, lupo il tiranno e cornice il sofista, ecc. Che dopo la caduta dell'Anticristo sarà in terra il secol d'oro, preludio del celeste regno; e vien provato ne' *Profetali* da molti santi; e perché non piace a chi gode di questo secolo tenebroso presente.

Nota con san Crisostomo e Platone che tutti mali pendono dal *mio* e *tuo*; e come si viverà in comune si pruova ne' *Profetali*; e v'è l'idea nella *Città del Sole*, fatta dall'autore.

De-a fost odată lumea-ne ferice,
ar tot putea prea bine să mai fie,
căci orice lucru îngropat învie
și, ca un cerc, se-ntoarce la matrice⁷⁸.

Dar vulpea, cioara, crudul lup, complice 5
o tot tăgăduiesc cu perfidie:
când Domnul, crugul care se-nmlădie
iregular⁷⁹ și-un dor comun⁸⁰ o zice.

De-ar dispărea *al meu*, *al tău*⁸¹, ce este 10
la mare cinste, schimba-s-ar în plăcere,
desfăt și rai pământul! Scriu aceste.

Iubirea oarbă-ar căpăta vedere,
frăție-ar fi, nu-mpărății funeste,
iar ignoranța sub știință-ar piere.

C.D.Z.

Vulpea înseamnă ipocritul, lupul, tiranul, iar cioara, sofistul etc. Căci după căderea lui Antihrist va veni pe pământ vârsta de aur, anunț al cetății cerești – lucru profețit de mulți sfinți, ceea ce nu place cui se bucură de întunecata noastră epocă de acum.

Și observă, împreună cu Sfântul Crisostom și cu Platon, că toate relele vin de la [deosebirea dintre] *al meu* și *al tău*; iar cum va fi viața în comun se arată în *Profeții*; și se dă o idee în *Cetatea Soarelui*, scrisă de autor.

Convien al secol nostro abito negro,
 pria bianco, poscia vario, oggi moresco,
 notturno, rio, infernal, traditoresco,
 d'ignoranze e paure orrido ed egro.

Ond'ha a vergogna ogni color allegro, 5
 Ché 'l suo fin piange e 'l viver tirannesco
 di catene, di lacci, piombo e vesco,
 di tetri eroi ed afflitte alme intègro.

Dinota ancora la stoltizia estrema,
 che ci fa ciechi, tenebrosi e grami, 10
 onde'l più oscura il manco par che prema.

Tempo veggo io ch'a' candidi ricami,
 dove pria fummo, la ruota suprema,
 da questa feccia, è forza ne richiami.

I colori, de' quali si diletta ogni secolo e nazione, mostrano i costumi di quella. Ed oggi tutti amano il nero, proprio della terra, della materia e dell'inferno, di lutto e d'ignoranza segno. Che il primo colore fu il candido celeste, si vede nelle istorie di Roma; poi rosso nella bellica crudeltà; poi vario nelle sedizioni; poi venne il bianco a tempo di Giesù Dio, e tutt'i battezzati prendevano la veste bianca, e da quella per vari colori siamo ora arrivati al nero. Dunque, torneremo al bianco, secondo la ruota fatale. E così pruova ne' *Profetali* che i cardinali vestiranno di bianco.

Posomorâtă haină cere veacul⁸²:
pe vremuri albă, astăzi de tăciune...
trădare, ignoranță, slăbiciune
și spaimă amintește și pe dracul.

Culoarea veselă nu e pe placul 5
acestui veac, vestind că-i va apune
tortura, lanțul, plumbul ce răpune,
mâhnirile eroilor și jacul.

Culoarea neagră-i semnul nebuniei 10
făcându-ne și orbi și triști, căci geme
cel luminat sub cel ce-n beznă-noată.

Prevăd iar haina albă-a bucuriei
de la-nceputuri, când o să ne cheme
din astă drojdie suprema roată.

C.D.Z.

Culorile, de care orice secol și orice neam se bucură, arată obiceiurile fiecăruia. Astăzi toți iubesc negrul, culoarea pământului, a materiei și a infernului, semn al doliului și ignoranței. Istoriile Romei arată că prima culoare a fost albeața cerului, apoi a fost roșul, în cruzimea războaielor; pe urmă au fost felurite, în vremea răzcoalelor; apoi a venit albul curat în vremea Domnului Isus, iar toți cei botezați îmbrăcau veșmânt alb; dar apoi, trecând prin felurite culori, am ajuns acum la negru. Așadar, ne vom întoarce la alb, după cum se întoarce roata destinului. Așa spune și în *Profeții*, că atunci cardinalii se vor îmbrăca în alb.

SONETTO SOPRA LA CONGIUNZION
MAGNA, CHE SARA
L'ANNO 1603 A' 24 DI DICEMBRE

Già sto mirando i primi erranti lumi,
sopra il settimo e nono centenario
dopo alcuni anni, insieme in Sagittario
raccozzarsi, a mutar legge e costumi.

E te, Mercurio, che l'impresa assumi
di promulgar, qual pronto segretario,
quel che poi leggi nell'eterno armario
già statuirsi ne' possenti numi;

 sul merigge d'Europa, nel tuo giorno,
nella decima casa, eccovi in corte;
e' l sol vosco consente in Capricorno.

Oh, voglia Dio ch' i' arrivi a sì gran sorte,
di veder lieto quel famoso giorno
c'ha a scompigliare i figli della morte!

5

10

Il 1603 si compone di sette e nove centinaia, numeri fatali, e del tre, numero perfettissimo, quando questa congiunzione si fece, e prima la dipinse l'autore. Vedi il pronostico di questo, che fu la revoluzione della natività del Messia; e si truova nel XV capitolo de' *Profetali*.

SONET ASUPRA MARII CONJUNCȚII
CARE VA AVEA LOC
ÎN ANUL 1603 PE 24 DECEMBRIE⁸³

Privesc luminile rătăcitoare prime⁸⁴
peste al șaptelea și-al nouălea sutar
iar în curând le văd unite-n Sagitar
schimbând și legi și datini din vechime.

Iar tu, Mercur, îți iei în sarcină⁸⁵ ca nime 5
să consfințești, drept vajnic secretar,
ce e pe veci ascuns în tainicul sertar
și-i hotărât prin legi chiar de dumnezeime;
de ziua ta în Europa, la amiaza ei,
vă văd uniți, toți în a zecea casă, 10
iar soarele, cu voi în Capricorn, vă dă temei.

Oh, Doamne, rogu-te, ca acea zi glorioasă
s-apuc, să-i văd cu bucurie pe acei
nărozi buimaci, ce moartea îi apasă.

S.B.E.

Anul 1603, când a avut loc această conjuncție – pe care a înfățișat-o mai înainte autorul –, se compune din șapte și nouă sutare, numere fatale, și din numărul trei, numărul desăvârșirii. Vezi previziunea acestuia, care a fost revoluția produsă de nașterea lui Mesia, și care se află în capitolul XV din *Profeții*.

Come va al centro ogni cosa pesante
dalla circonferenza, e come ancora
In bocca al mostro che poi la devora,
donnola incorre timente e scherzante;

così di gran scienza ognuno amante,
che audace passa dalla morta gora
al mar del vero, di cui s'innamora,
nel nostro ospizio alfin ferma le piante.

Ch'altri l'appella antro di Polifemo,
palazzo altri d'Atlante, e chi di Creta
il laberinto, e chi l'Inferno estremo;

che qui non val favor, saper, né piéta,
io ti so dir; del resto, tutto tremo,
ch'è ròcca sacra a tirannia segreta.

5

10

E chiaro.

Așa cum orice lucru spre centru e atras
dinspre circumferință, sau cum fără de scăpare
gingașa nevăstuică se duce glonț și moare
în gura fiarei mari, de-i ultimul impas,

la fel acel ce-ascultă de al științei glas, 5
și din minciună singur el drept afară sare
și se avântă sigur în adevăr ca-n mare,
în ăst lăcaș își află, neapărat, popas⁸⁷.

Unii glumesc numindu-l⁸⁸ hodgeac de Polifem, 10
alții-a lui Átlas casă, ori labirint din Creta
alții îi spun iar alții numescu-l iad extrem;

aicea nici știință, hatâr și nici asceta
milă n-are cătare; de altfel eu mă tem
că este-a tiraniei chiar pavăza secretă.

S.B.E.

E limpede.

Sciolto e legato, accompagnato e solo,
gridando cheto, il fiero stuol confondo:
folle all'occhio mortal del basso mondo,
saggio al Senno divin dell'alto polo.

Con vanni in terra oppressi al ciel men volo, 5
În mesta carne d'animo giocondo;
e, se talor m'abbassa il grave pondo,
l'ale pur m'alzan sopra il duro suolo.

La dubbia guerra fa le virtù cónte.
Breve è verso l'eterno ogn'altro tempo, 10
e nulla è più leggier ch'un grato peso.

Porto dell'amor mio l'imago in fronte,
sicuro d'arrivar lieto per tempo,
ove io senza parlar sia sempre inteso.

11. Mira quante contrapposizioni sono in questo sonetto!

14. in Paradiso non si parla se non con l'intendenza.
Vedi la *Metafisica*.

Legat și liber, zurbav și cuminte,
cu soți și singur, derutez mulțimea:
nebun mă are-n ochii ei prostimea⁸⁹
și înțelept dumnezeiasca Minte...

În trup mânănit port sufletul fierbinte, 5
jos — frânte-arîpi; sus — spintec înălțimea.
Povara chiar de și-ar spori cruzimea,
Arîpile mă-nalță înainte!...

Nesiguranța luptei dă lucire...
Orice-alt timp scurt e-n fața veșniciei. 10
Și-i ca un fulg povara de plăcere.

Port semn în frunte-a tot ce mi-i iubire,
știind c-ajung, pe drumul bucuriei,
la Cel ce mă-nțelege prin tăcere.

C.D.Z.

11. Privește câte antiteze sunt în acest sonet!

14. În Rai nu se vorbește decât prin gândire. Vezi
Metafizica.

D'Italia in Grecia ed in Libia scorse,
bramando libertà, Catone il giusto;
né potendo saziarsene a suo gusto,
sino alla morte volontaria corse.

E 'l sagace Annibàl, quando s'accorse
che schifar non potea l'imperio augusto,
l'anima col velen svelse dal busto.
Onde anche Cleopatra il serpe morse.

Fece il medesimo un santo Maccabeo;
Bruto e Solon furor finto coperse,
e Davide, temendo il re geteo.

Però, là dove Iona si sommerse
trovandosi l'Astratto, quel che feo,
al Santo Senno in sacrificio offerse.

* Quando bruciò il letto e divenne pazzo, o vero o finto. „*Stultitias simulare in loco, prudentia est*“, disse il comico; e *de iure gentium* i pazzi son salvi. L'istorie di questo sonetto sono assai note.

13. Essendo condannato a' remi, ecc.

Italia, Grecia, Libia cu râvnă străbătu,
Din dor de libertate, Cato numit cel just⁹¹,
Dar, neaflând-o toată, cuprins fu de dezgust,
Și a luat hotărârea și moarte își dădu.

Iar Hannibal istețul când singur pricepu
Că nu va-nvinge fala imperiului august⁹²,
Își stinse cu otravă îndat' al vieții gust,
Precum și Cleopatra cu șarpele făcu⁹³.

La fel făcură alții, de pildă Macabeul⁹⁴;
Brutus sau Solon cu furie prefăcută⁹⁵,
și David, din prudență, cu gazda sa, geteul⁹⁶.

Cum se-avântă Iona, în mare fără plută,
spre-a-și mântui ciracii⁹⁷, își închină resteul
Divinei Minți și cel ce-aici lăută⁹⁸.

C.D.Z.

* Când își dădu foc la pat și deveni nebun, fie adevărat, fie fals. „*Stultitias simulare in loco, prudentia est*“⁹⁹, spuse autorul; și *de iure gentium*¹⁰⁰ nebunii scapă cu viață. Pățaniile de care vorbește acest sonet sunt multe și cunoscute¹⁰¹.

13. Fiind el condamnat la galere¹⁰² etc.

Come vuoi ch'a buon porto io mi conduca,
 se de' compagni dati io veggio a prova
 altri infedeli, e chi fede ha, si trova
 che senno in lui pochissimo riluca?

e 'l fido e saggio, come lepre in buca, 5
 timor nasconde, o fugge, e non mi giova;
 e, se l'audacia in tal virtù si cova,
 cattività ed inopia le manuca?

L'onor tuo, l'util mio, la ragion sprezza 10
 vaneggiante l'aiuto, che m'invii,
 per cui m'annunzi libertà e grandezza.

Credo e farò, se gli empì vòl far pii:
 ma vorrei, per alzarmi a tanta altezza,
 ch'io m'intuassi, come tu t'inmii.

4. Gli amici o sono infedeli o di poco senno; e se hanno l'uno e l'altro, sono timidi; e se sono fedeli, savi e coraggiosi, sono incarcerati e poveri. Così furono tutti gli amici dell'autore, che guastarono ogni suo pensier grande.

11. Questo aiuto è uno, che predisse a lui le cose come messo da Dio, se bene ingannato dal demonio.

14. Questo verso è dantesco, e molto a proposito per la scambievole penetrazione di Dio con esso noi.

Cum vrei tu oare la țintă să ajung
tovarăși de îmi dai, e lucru dovedit,
necredincioși, ori cei ce te-au dorit
gândesc puțin și au un cuget ciung?

Cel înțelept și credincios prea îndelung 5
se teme și nu mi-e de folos, căci stă pitit,
iar de curaj de este însuflețit,
îl paște ocna, nevoile-l alung.

Părelnic ajutor și proastă știre
e vestea libertății ce mi-o dai prin cine 10
mi-anunță astăzi grabnică mărire.

Prefă-i pe răi în buni, și-atunci doar bine
eu face-voi, dar pentru izbutire,
fă-mă în tine să pătrund ca tu în mine.

S.B.E.

4. Prietenii ori sunt necredincioși, ori au minte puțină; iar dacă au și credință și minte, sunt temători; iar dacă sunt credincioși, înțelepți și curajoși, ajung la închisoare și în mizerie. Așa au fost toți prietenii autorului, care i-au retezat, astfel, orice gând măreț.

11. Ajutorul cu pricina i-a fost prezis [autorului] de cineva¹⁰³ care se socotea trimis de Dumnezeu, deși era înșelat de diavol.

14. Acesta este un vers dantesc, foarte nimerit pentru întrepătrunderea reciprocă între Dumnezeu și noi.

Telesio, il telo della tua faretra
uccide de' sofisti in mezzo al campo
degli ingegni il tiranno senza scampo;
libertà, dolce alla verità, impetra.

Cantan le glorie tue con nobil cetra
il Bombino e' l Montan nel brettio campo:
e 'l Cavalcante tuo, possente lampo,
le ròcche del nemico ancora spetra.

Il buon Gaieta la gran donna adorna
Con diafane vesti risplendenti,
onde a bellezza natural ritorna;

della mia squilla per li nuovi accenti,
nel tempio universal ella soggiorna:
profetizza il principio e 'l fin degli enti.

5

10

Questi sono accademici, discepoli del gran Telesio, ch'uccide Aristotele, tiranno degli ingegni umani. Ma il Gaieta, che scrisse della bellezza, avanzò tutti, secondo ch'e' dice in *Metafisica*. Ma esso autore, filosofo de' principi e fini delle cose, rinnovò la filosofia, e aggiunse la metafisica e politica, ecc., e la accoppiò con la teologia.

Telesio¹⁰⁴, săgeata tolbei tale
salvează adevărul, se împlântă
în tabăra sofistilor și-o zvântă,
tiranului dând lovituri mortale.

Din liră gloriile-ți triumfale,
voioși, Bombino și Montan¹⁰⁵ le cântă,
iar Cavalcante¹⁰⁶ – fulger – se avântă
și sfarmă meterezele rivale.

Cu diafan veșmânt, Gaieta¹⁰⁷ blândul
trezește frumusețea naturală
în marea Doamnă¹⁰⁸ care, ani de-a rândul,
prin zvonul clopotului meu¹⁰⁹, trezitul,
va tot prooroci, universală,
ființelor ivirea și sfârșitul¹¹⁰.

C.D.Z.

Aceștia sunt membri ai academiei, discipoli ai mare-lui Telesio, care îl ucide pe Aristotel, tiran al minților omenești. Iar Gaieta, care a scris despre frumusețe, i-a întrecut pe toți, așa cum se spune în *Metafizica*. Dar autorul însuși, filozof al principiilor și țelurilor lucrurilor, a înnoit filozofia și i-a adăugat metafizica și politica etc., și a împerecheat-o cu teologia.

Temo che per morir non si migliora
lo stato uman; per questo io non m'uccido:
ché tanto è ampio di miserie il nido,
che, per lungo mutar, non si va fuori.

I guai cangiando, spesso si peggiora,
perch'ogni spiaggia è come il nostro lido;
per tutto è senso, ed io il presente grido
potrei obbliar, com'ho mill'altri ancora.

Ma chi sa quel che di me fia, se tace
Omnipotente? e s'io non so se guerra
ebbi quand'era altro ente, ovvero pace?

Filippo in peggior carcere mi serra
or che l'altrieri; e senza Dio nol face.
Stiamci come Dio vuol, poichè non erra.

5

10

Conforto infelice del corporeo senso atterrito dalla
ragione, che non si uccida pensando scampare i guai;
contra Seneca e altri, che la morte chiamano „quiete“,
non sapendo che cosa è senso.

Murind, mi-e teamă că-omeneasca stare
nu se-ndulcește; de-asta nu-mi iau viața:
atât amar brăzdează lumii fața
că, preschimbându-ne, de fapt n-avem scăpare¹¹².

Schimbând necazu-ades rău-i mai mare 5
– de muți taraba nu vei schimba și piața¹¹³;
e viață-n tot, iar cazna mea măreța,
ca și-alte dăți, cădea-va în uitare¹¹⁴.

Dar ce va fi de mine dacă tace
Nemuritorul ?¹¹⁵ sau de avut-am parte 10
de cazne, în alt trup, sau doar de pace ?¹¹⁶

Când Filip¹¹⁷ azi mă chinuie de moarte,
mai rău ca ieri, cu Dumnezeu o face¹¹⁸.
Răbdare, deci, că nu-s chinuri deșarte.

S.B.E.

Rațiunea îi oferă nefericită alinare pentru schingiuirile
trupești și [îl sfătuiește] să nu se sinucidă, crezând că ast-
fel scapă de necaz; și nu este de acord cu Seneca și
ceilalți¹¹⁹, care numesc moartea „liniște“, pentru că nu
știu că totul în lume e [viu și] simțitor.

ORAZIONI TRE
IN SALMODIA METAFISICALE
CONGIUNTE INSIEME

Canzone I

MADRIGALE I

Omnipotente Dio, benché del Fato
invittissima legge e lunga pruova
d'esser non sol mie' prieghi invano sparsi,
ma al contrario esauditi, mi rimuova
dal tuo cospetto, io pur torno ostinato, 5
tutti gli altri rimedi avendo scarsi.
Che s'altro Dio potesse pur trovarsi,
io certo per aiuto a quel n'andrei.
Né mi si potrà dir mai ch'io fossi empio,
se da te, che mi scacci in tanto scempio, 10
a chi m'invita mi rivolgerei.
Deh, Signor, io vaneggio; aita, aita!
pria che del Senno il tempio
divenga di stoltizia una meschita.

În questo primo madrigale di questa canzone mirabile confessa che sempre fu esaudito al contrario da Dio; e che però, e per la legge fatale che non si rompe mai, non dovrebbe più pregare: ma, vedendo che non ci è altro rimedio né altro Dio a chi ricorrere, torna alle orazioni solite, con pentirsi di questo, di dire che, se ci fosse altro Dio, andrebbe a quello, ecc. Egli par diventar pazzo; e che l'anima sua, tempio della Sapienza divina, si fa meschita di stoltizia.

TREI RUGĂCIUNI
ÎN PSALMODIE METAFIZICĂ,
ÎMPREUNĂ UNITE

*Canțona întâia*¹²⁰

MADRIGALUL 1

Deși destinul, Doamne-atotputernic,
și lunga rugăciunii încercare
nu numa-n van trimisă ci mereu
lovindu-mă tot cu urmări contrare¹²¹,
de tine-ncet mă rup — eu vin cucernic 5
spre tine iară, salvator al meu!
O, de-aș putea găsi alt Dumnezeu,
fără-ndoială că la el m-aș duce!
Și cine-ar spune că-i nelegiuire
când de la tine, dintru nimicire, 10
întoarce-m-aș spre un mai pașnic duce.
De aiurez, Tu ajutor dă-mi mie
pân' ce n-ajunge templul de Gândire
moschee-n neghiobia mea să fie.

C.D.Z.

În acest madrigal de început al acestei uimitoare canțone mărturisește că întotdeauna a fost ascultat de Dumnezeu pe dos; și că de aceea, din pricina legii destinului care nu se surpă nicicând, n-ar mai trebui să se roage: dar, văzând că nu există nici altă cale de scăpare, nici alt Dumnezeu care să-l ajute, se întoarce la rugăciunile obișnuite, și se căiește de ce a spus, anume că dacă ar exista un alt Dumnezeu s-ar duce la acela etc. Și i se pare că e pe cale să înnebunească; iar sufletul lui, templul Înțelepciunii divine, e pe cale să se prefacă într-o moschee de neghiobie.

Ben so che non si trovano parole
 che muover possan te a benivolenza
 di chi *ab aeterno* amar non destinasti;
 ch   'l tuo consiglio non ha penitenza,
 n   pu   eloquenza di mondane scuole 5
 piegarti a compassion, se decretasti
 che'l mio composto si disfaccia e guasti
 fra miserie cotante ch'io patisco.
 E se sa tutto 'l mondo il mio martoro,
 il ciel, la terra e tutti i figli loro; 10
 perch   a te, che lo fai, l'istoria ordisco?
 E s'ogni mutamento    qualche morte,
 tu, Dio immortal, ch'io adoro,
 come ti muterai a cangiar mia sorte?

Qua argomenta ch'e' non dovesse pregare: primo, per lo fato risoluto nell'eterna volont  ; secondo, perch   non ci    eloquenza che possa persuader Dio; terzo, perch   quel che vuol dire, lo sa tutto il mondo, tanto pi   Dio, che lo fa o permette, ecc.; quarto, perch   non pu   mutarsi, s'egli ha cos   ordinato: perch   ogni mutamento    qualche morte, secondo sant'Augustino; dunque, ecc. Queste ragioni sono risolte in *Metafisica* e *Teologia*; ed appresso risponde in parte.

Eu știu că nu se pot găsi cuvinte
 să-ți poată smulge-acea bunăvoință
 ce *ab aeterno* unora n-o dăruie,
 că vrerea ta nu poate-avea căință,
 și nici lumeasca vorbă, chiar cuminte, 5
 nu-ți smulge mila, și că-n van eu stărui
 când hotărât-ai, Doamne, să mă năruie¹²²
 în chinul care viața-mi îl îndură.
 Și dacă orice om tortura-mi știe,
 și cerul și pământul, de ce ție 10
 să ți-o evoc, când, tu, îmi dai tortură?
 Și dacă-ntru câțva schimbarea-i moarte,
 tu, Doamne, adorat în veșnicie,
 cum o să faci să-mi schimbi a vieții soarte?

C.D.Z.

Aici argumentează de ce n-ar trebui el să se roage:
 mai întâi, din pricina destinului hărăzit de voința veșnică;
 pe urmă, deoarece nu există meșteșug al vorbei care să-l
 poată convinge pe Dumnezeu; în al treilea rând, pentru
 că toată lumea știe ce vrea el să spună și cu atât mai mult
 o știe Dumnezeu, care e cel ce-l chinuie sau îngăduie să
 fie chinuit etc.; în al patrulea, pentru că n-are cum să se
 schimbe dacă așa a hotărât El: căci orice schimbare, după
 Sfântul Augustin, e un soi de moarte; deci etc. Aceste
 pricini sunt lămurite în *Metafizica* și *Teologia*; apoi, în
 parte, dă răspuns.

Io pur ritorno a dimandar mercede,
 dove 'l bisogno e 'l gran dolor mi caccia.
 Ma non ho tal retorica né voce,
 ch'a tanto tribunal poi si confaccia.
 Né poca carità, né poca fede, 5
 né la poca speranza è che mi nuoce.
 E se, com'altri insegna, pena atroce,
 che l'anima pulisca e renda degna
 della tua grazia, si ritrova al mondo,
 non han l'alpe cristallo così mondo, 10
 ch'alla mia puritade si convegna.
 Cinquanta prigionì, sette tormenti
 passai, e pur son nel fondo;
 e dodici anni d'ingiurie e di stenti.

Dice che ritorna a pregare, confidato non in retorica né in argomenti, ma nella fede e speranza e carità, che non gli mancava, e ne' tormenti lunghi ed atroci, che poteano averlo purificato e reso degno e congruo d'essere esaudito. E pure s'inganna, come mostra nella *Canzone a Berillo*.

Și totuși vin să cer îngăduință
 la cel spre care vii dureri mă-ndeamnă.
 Dar nu am elocvență, vocea-i mică
 să mișc astfel de jude. Poate-nseamnă
 că milă și speranță și credință, 5
 nu îmi lipsesc, nu-s cele care-mi strică.
 Spun unii că tortura îi ridică
 și sufletul purifică de rele,
 și demni de Tine-i fac... De-așa-s aceste,
 atunci în Alpi cristal mai pur nu este 10
 egal să fie purității mele:
 cincizeci de temniți, schingiuri vreo șapte¹²³,
 ani doisprezece-n chinuri și tempeste...
 Și totuși zac într-a-nchisorii noapte.

C.D.Z.

Spune că își reia rugăciunile, încrezător nu în retorică
 nici în explicații, ci în credință, în speranță și caritate¹²⁴,
 care nu îi lipseau, și în chinurile lungi și atroce care
 puteau să-l fi purificat și să-l fi făcut demn și în măsură
 să fie ascultat [de Dumnezeu]. Și totuși se înșală, așa cum
 arată în Canțona către Berillo.

Stavamo tutti al buio. Altri sopiti
 d'ignoranza nel sonno; e i sonatori
 pagati raddolcîro il sonno infame.
 Altri vegghianti rapivan gli onori,
 la robba, il sangue, o si facean mariti 5
 d'ogni sesso, e schernian le genti grame.
 Io accesi un lume: ecco, qual d'api esciame,
 scoverti, la fautrice tolta notte
 sopra me a vendicar ladri e gelosi,
 e que' le paghe, e i brutti sonnacchiosi 10
 del bestial sonno le gioie interrotte:
 le pecore co' lupi fûr d'accordo
 contra i can valorosi;
 poi restâr preda di lor ventre ingordo.

Narra che, stando il mondo nello scuro, e facendo
 tanto male ognuno al prossimo, e che gli sofisti ed ipo-
 criti, predicando adulazioni, fanno dormir il mondo in
 queste tenebre; egli, accendendo una luce, ebbe contro
 gli ingannati e l'ingannatori, ecc; e che quelli, come pe-
 core accordate co' lupi contra gli cani, son devorate poi
 da' lupi, secondo la parabola di Demostene.

Stăteam în beznă toți. Căzură unii
 în somnul neștiinței. Muzicanții
 cu plată, somnul ni-l făceau mai dulce.
 De veghe, alții, jinduiau talanții,
 onoruri mari, sau – robi ai stricăciunii – 5
 râvneau c-un sex sau altul să se culce.
 O facă am aprins! Și-au prins să urce
 ca roi de viespi, din noapte-afară,
 pizmașii, hoții și răufăcătorii,
 și m-au strivit, căci razele-aurorii 10
 din somnul ticălos îi deșteptară:
 și oi cu lupi s-au înțelese să cadă
 asupra câinilor — cutezătorii —
 dar lăcomiei lor rămas-au apoi pradă.

C.D.Z.

Povestește că, pe când întreaga lume stătea în beznă
 și fiecare își năpăstuia semenul, iar sofistii și ipocriții,
 predicând lingușeli, făceau ca lumea să doarmă în aces-
 te tenebre; el, aprinzând o lumină, i-a stârnit împotri-
 va lui și pe înșelători și pe înșelați etc.; dar că aceia sunt
 asemeni oilor care, căzând la învoială cu lupii împotri-
 va câinilor, au fost apoi devorate de lupi, cum spune
 parabola lui Demostene¹²⁵.

Deh! Gran Pastor, il tuo can, la tua lampa,
da' lupi omai difende e da' ladroni.

Fa' noto il tutto all'ignorante gregge;
ché se mia luce e voce, pur tuoi doni,
lasci spacciare per peccato in stampa,
più dannato fia il sole e la tua legge.

5

Ma, s'altra colpa è pur che mi corregge,
sai che non può volarsi senza penne
della tua grazia; né, senza, io le merto.

Pur sempr'ho l'occhio al tuo splendor aperto; 10
che fallo è il mio, se dentro egli non venne?

Ma sciogli Bocca, e fai tuo messaggero
Gilardo; e con qual merto?

Màncati la ragion forse o l'impero?

Prega che Dio manifesti al popolo ch'egli è luce e cane, e non larva e lupo, ecc.; e che la luce solare e la legge divina pur saranno presi per oscurità e per nequizia, se chi dice il vero è talmente afflitto, ecc. Poi dice che, se ci è qualche peccato ch'egli non vede in sé, per lo quale pate, che gli dia la grazia di uscirne; perché non si può volar senza l'ali della grazia di Dio, né si può la grazia meritare se non per grazia. E ch'egli solo s'apparecchia a riceverla. Poi s'ammira che liberò Bocca, e fece suo profeta un altro tristo senza meriti.

Păstor suprem ! Făclia și-al tău câine¹²⁶,
nu-i da la lupi și la tâlhari de pradă.

Trezește turma ta neștiutoare !¹²⁷

Căci dacă lași ca harul meu să cadă,

ce tu chiar mi l-ai dat, ca mâine

5

va fi călcată legea ta-n picioare.

Am altă vină ? Duhul n-o să-mi zboare
cât marea milă¹²⁸ aripi nu-i anină !

Dar făr' s-o știu, nu merit pedepsire.

Țin ochi deschiși la marea-ți strălucire,

10

dar dacă nu m-ajunge, port eu vină ?

Faci din Gilardo¹²⁹ sol ; așa ți-i vrerea ?

De ce lui Bocca¹³⁰ dat-ai slobozire ?

O, ce-ți lipsește: mintea sau puterea ?

C.D.Z.

Se roagă la Dumnezeu să lămurească gloata că el este lumină și câine, ci nu fantasmă și lup etc; și că lumina soarelui și legea divină vor fi socotite tenebre și mârșavie dacă cel ce spune adevărul este atât de năpăstuit etc. Apoi spune că dacă există la el vreun păcat de care nu-și dă seama, dar pentru care pătimește, să aibă milă să-l scape de el; pentru că nimeni nu poate zbura fără mila lui Dumnezeu, iar aceasta nu se dobândește decât tot prin mila [Domnului]. Iar el nu face decât să se pregătească de-a o primi. Apoi se miră că l-a eliberat pe Bocca, și l-a făcut profet al său pe un alt ticălos fără merite.

Parlo teco, Signor, che mi comprendi,
 e dell'accuse altrui poco mi cale.
 Io ben confesso che del mondo hai cura
 e ch'a nulla sua parte vogli male;
 quantunque, a ben del tutto che più intendi, 5
 senza annullarle, le muti a misura:
 În che consiste proprio la Natura;
 e tal mutanza male e morte noi
 di qualità o di essenza sogliam dire,
 ch'è del tutto alma vita e bel gioire, 10
 bench'alle parti tanto par ch'annoi.
 Così del corpo mio più morti e vite
 veggo andare e venire,
 di parti a ben del tutto in vita unite.

Mostra che questi argomenti gli fa a Dio, che sa quel
 che dice, non dirlo d'animo eretico. E poi confessa che
 Dio regge il tutto, e che muta le cose con misura, e che
 la mutazione pare male e morte a noi, che parti siamo
 del mondo, se bene al tutto è vita e giocondità; come
 nel corpo nostro più morti e vite ci sono, mentre il cibo
 si trasmuta in tante particelle, e parte del corpo esala in
 aere, ecc., e pure fanno una vita del tutto composto.

Tu mă-nțelegi, eu Domnu-mi înțelegu-l,
 nu-mi pasă alții vină de-mi vor scoate!
 Mărturisesc că tu ții universul,
 că nu vrei răul vreunei părți, cu toate
 că le tot schimbi desăvârșind întregul, 5
 nimic pierzând. O recunoaște versul:
 Natura e întregul nu dispersul.
 Schimbării omul moarte stă să-i zică,
 a calității și-a esenței lumii
 când ea e viața-nsuflețită-a humii, 10
 deși-ar părea că-ntregul părții-i strică.
 Astfél, în trupu-mi vieți și morți de-a rândul
 se duc și vin, ca-n sânul Mumii,
 părți înfrățite, întregu-asigurându-l.

C.D.Z. și S.B.E.

Arată că aceste lucruri le discută cu Dumnezeu, care
 știe ce zice el, de aceea nu trebuie socotit eretic. Iar apoi
 mărturisește că Dumnezeu se îngrijește de toate, că el
 schimbă lucrurile cu măsură și că nouă schimbarea ne
 pare a fi un rău și o moarte, nouă care suntem părți ale
 lumii, deși întregului îi este viață și bucurie; așa cum
 înlăuntrul trupului nostru există morți și vieți [care se
 perindă], așa cum hrana se schimbă în sumedenie de păr-
 ticele, iar parte din corpul nostru se împrăștie în aer etc.,
 făcând totuși, din întreaga alcătuire, o viață.

Il mondo, dunque, non ha male; ed io
 di mali innumerabili sto oppresso
 per letizia del tutto e d'altre parti.
 Ma, se alle particelle hai pur concesso
 d'invocar chi l'aiuta „proprio Dio“, 5
 ch  a tutti gli enti il tuo valor comparti,
 e le mutanze lor con segrete arti
 addolcisci, amoroso temperando
 Necessitate, Fato ed Armonia,
 Possanza, Senno, Amor per ogni via; 10
 m'  avviso, ch'a pregarti ritornando,
 truovi rimedio alcun, che rallentarmi
 possa la pena ria,
 o 'l dolce crudo amor di vita trarmi.

Conchiude che, se 'l mondo non ha male, ma egli, ch'  parte di quello, patisce per ben del tutto e dell'altre parti; come la pecora per cibare il lupo, ed ogni parte del mondo offesa chiama in aiuto altre parti simili, come Dio proprio, perch  Dio in quelle l'aiuta, mentre a tutte don  Potere, Sapere ed Amore, e le temper  con Fato, Necessit  ed Armonia; dunque e' deve pur pregare Dio, e non cessare, perch  ci dia rimedio contro la pena, o ci tolga l'amor crudele del vivere, che gli dona pi  pena che la morte stessa, ecc. Nota ch'  dolce l'amor della vita e crudele, perch , se quello non fusse, non ci dispiacerebbe la morte n  gli guai.

În lume, deci, nu-i rău. Pe mine rele
 nenumărate, pururi m-apăsă, ră,
 ca alte părți și-ntregul să tresalte.
 Dar dacă-ngădui mila să ți-o ceară
 acest imens noian de părticele, 5
 ființelor dând harul milei nalte¹³¹,
 și dacă le-ndulcești mereu tot alte
 schimbări, și înfrânezi spre bine
 Necesitatea, Soarta, Armonia, 10
 Iubirea, Înțelegerea, Tăria¹³² —
 tu vei găsi un leac sau o povață
 să-mi stingi mucenicia,
 sau dulcea, cruda dragoste de viață.

C.D.Z.

Conchide că, dacă în lume nu există rău, el, care e parte a lumii, pătimește pentru binele întregului și al celorlalte părți; precum oaia ca să-l hrănească pe lup; și orice parte năpăstuită cheamă în ajutor părți asemănătoare, ca pe un Dumnezeu al lor, pentru că Dumnezeu prin ele o ajută, pe când tuturor laolaltă le-a dăruit Putere, Cunoaștere și Iubire, și le-a înfrânat prin Soartă, Necesitate și Armonie; așadar, el trebuie să continue să se roage la Dumnezeu, să nu înceteze, ca să ne găsească un leac la suferințe sau să ne stingă cruda iubire de viață care pe el îl chinuie mai tare decât moartea însăși etc. Și observă că dragostea de viață este și crudă și dulce pentru că, dacă ea n-ar exista, nu ne-ar supăra moartea sau necazurile.

Cosa il mondo ha che non si muti,
 né che del suo mutarsi non si doglia,
 né che del suo dolersi Dio non preghi.
 Fra' quali molti son cui avvenir soglia,
 che, come tu *ab aeterno* vuoi, l'aiuti; 5
 e molti ancora, a cui l'aiuto neghi.
 Come dunque io saprò per cui ti pieghi,
 s'io presente non fui al consiglio antico?
 Argomento verace alfin m'addita
 che quella orazion sia esaudita, 10
 che con ragione e puramente io dico.
 Così spesso, non sempre, nel tuo volto
 sentenza è deffinita,
 che 'l campo frutti ben, s'egli è ben colto.

Dice che tutti gli enti pregano Dio nel suo modo, che loro tolga le pene: onde san Paolo *Ad Romanos*: „*Omnis creatura ingemiscit et parturit usque adhuc*“. E che Dio esaudisce molti secondo ch'e' destinò, e molti no; e che, non sapendo s'egli era destinato d'esser esaudito, s'appiglia al partito di pregare ancora. Perché per buon argomento consce che la dimanda ragionevole e con purità deve essere esaudita, come il campo ben coltivato fa frutto, e si spera il frutto con ragione, benché Dio avesse disposto altrimenti, ma che Dio proprio pare che voglia anche tal fruttare, ecc.

Nimic să nu se schimbe nu-i în lume,
nimic ce de schimbări să nu se plângă,
și rugă să nu urce în durere.

Sunt unii ajutați și fără tângă¹³³,
cum *ab aeterno*-ai hotărât, anume,
și mulți făr'ajutor, oricât l-ar cere.

5

Cum ști-voi cui deschizi divina vrere,
cât timp lipsit-am, Doamne, la județul
din veac? O, dă-mi lumina călăuză

ca ruga mea urechea-ți s-o auză,
căci eu curat o-nalt, cunoscui prețul!

10

Nu totdeauna soră cu vecia
ți-i hotărârea ce ne-acuză,
căci, îngrijită, holde dă câmpia.

C.D.Z.

Spune că toate ființele se roagă la Dumnezeu ca și el, să le ia suferințele: drept care Sfântul Pavel [scrie] în *Ad Romanos*: „*Omnis creatura ingemiscit et parturit usque adhuc*“¹³⁴. Și că pe mulți Dumnezeu îi ascultă, după cum a sortit el, iar pe mulți alții, nu; și că, neștiind dacă el era destinat să fie ascultat sau nu, ia hotărârea de a continua să se roage. Deoarece știe că, judecând drept, o rugăciune întemeiată și curată trebuie să fie ascultată, așa cum un câmp bine cultivat trebuie să dea rod, și pe bună dreptate se așteaptă rodul, chiar dacă Dumnezeu hotărâse altminteri, deoarece tot Dumnezeu pare să dorească acea rodire¹³⁵ etc.

Del mio contrito e ben arato suolo
 la coltura mi reca gran speranza,
 ma più lo sol del Senno che'l feconda,
 che molte stelle forse sopravanza, 5
 esser predestinato sopra il polo,
 che la preghiera mia non si confonda,
 e ch'abbia il fine, a cui di mezzi abbonda
 pur da te infusi e previsti ab aeterno.
 Con condizion pregò Cristo, sapendo 10
 che schivar non potea il calice orrendo.
 E l'angel suo rispose: al gran governo
 convenir ch'egli muoia. Io senza prego,
 risposta ricevendo
 dal mio diversa, che sovente allego.

Conchiude che, sendo egli contrito e coltivato come il campo, può sperar aiuto da questa orazione; ma più lo certifica il senno che Dio l'infuse, o per profeti gli avvisa, ecc., e che, avendo mezzi per gran fine, arriverà a quel fine che le virtù dategli da Dio ricercano. E che, se bene Cristo non fu esaudito nella morte, e l'angelo gli rispose che dovea morire, pregò con condizione: „*si fieri potest*“. Ma e' prega senza condizione, e l'angelo gli risponde che sarà esaudito. Questo fu inganno del demonio, e non angelo. Nota quanto ci vuole a digiudicar se saremo esauditi.

Din solul meu adânc arat de rele,
 speranțe mari îmi dăruie recolta,
 și soarele Înțelepciunii unde
 străluce viu ca astrele și bolta,
 ce singur hotărât mai sus de stele, 5
 el rugăciunea mea n-o s-o confunde,
 căci va avea — mijloacele-or s-abunde —
 sfârșitul care hotărât-ai tu.
 Cristos știa, rugând Stăpânitorul,
 că nu va ocoli-nfricoșătorul 10
 potir. Și îngeru-i răspunse: nu,
 va trebui să mori! Dar mie altul
 îmi e răspunsul ce legiuitorul
 mi-l dăruiește când invoc înaltul.

C.D.Z.

Conchide că, fiind el frământat și cultivat¹³⁶ precum
 ogorul, poate nădăjdui ajutor de la această rugăciune; dar
 mai mult îl întăresc în asemenea credință Înțelepciunea
 pe care i-a dat-o Dumnezeu sau prevestirile profeților
 etc., și că având mijloacele de a atinge un țel înalt, va
 atinge acel țel pe care îl urmăresc virtuțile dăruite lui de
 Dumnezeu. Și că, deși nu a fost ascultat în pragul morții
 iar îngerul i-a răspuns că trebuia să moară, Cristos s-a
 rugat printr-un condițional: „*si fieri potest*”¹³⁷. El însă
 s-a rugat fără condiție, iar îngerul i-a răspuns că va fi
 ascultat¹³⁸. Dar acela n-a fost înger ci diavol. Și observă
 cât e de greu să aflăm dacă vom fi ascultați sau nu.

Canzon, di' al mio Signor: – Chi per te giace
 tormentato in catena intra una fossa,
 dimanda come possa
 volar senza ale. O manda, o tu insegna
 come la ruota fatale è ben mossa,
 e se si truova in ciel lingua mendace. –
 Ma parrai troppo audace,
 senza l'altra, ch'or teco uscir disegna.

5

Manda la canzone a Dio, che gli dica che non può volare senza l'ali della sua grazia, e che gli mandi un angelo, o egli stesso l'insegni se la ruota della Fortuna va con ragione, poich'egli può patire senza ragione ed altri sguazzare senza merito, ecc. E come, avendoli rivelato la libertà, si truova bugia in cielo. Questo fu 'l diavolo, e non un angelo. Poi dice ch'aspetti la seconda canzone a questo proposito, più umile.

Canțonă¹³⁹, du-te, Domnului de-i spune:
 cel care-n lanț îl lași viața toată,
 întreabă cum să poată
 zbura fără de aripi. Mă învață
 sau spune-mi de se-nvârte-a soartei roată 5
 și dacă-n cer e glas de-nșelăciune.
 Făr' altă rugăciune,
 Părea-vei însă mult prea îndrăzneată.

C.D.Z.

Trimite canțona la Dumnezeu, ca să-i spună că nu
 poate zbura fără aripile harului divin și cere să-i trimită
 un înger, iar dacă nu, să-i lămurească chiar El dacă roata
 Fortunei se învârte cu rost, pentru că el poate pătimi fără
 vină, iar alții se lăfăie fără merit etc. Și îi spune că, pre-
 vestindu-i libertatea, cerul a mințit¹⁴⁰. Iar această [pre-
 vestire] a venit de la diavol, ci nu de la un înger. Apoi
 îi spune să aștepte a doua canțonă pe aceeași temă, mai
 smerită.

Canzone II

MADRIGALE 1

Se ha' destinato ch'io ben sparga il seme,
 avrai forse voluto che ben mieta:
 perché dunque sì tarda il giusto fine?
 Perché le stelle fai e più d'un profeta,
 i tuo' doni e scienze vani insieme? 5
 Perché le forze e le voglie divine
 il nemico schernisce? e le rovine,
 ch'a lui si converrìan, a me rivolve?
 Perché tra 'l Fato un'animata terra
 Bestemmia e nega Dio, s'egli non erra, 10
 e me, che t'amo, in tante pene involve?
 Quando ignorai e negai, molto impetrai
 con chi il tuo nome atterra;
 or ch'io t'adoro, vo traendo guai.

Quattro dimande argute e dolenti fatte a Dio, difficili a sciôrre, come quella di Ieremia: „*Iustus es, Domine, si disputem tecum*“ ecc. Ma più è questa: che sia nell'ordine fatale, bene ordinato da Dio, alcuno che bestemmia Dio; e come ciò possa essere. La risposta ci è nell'*Antimachiavellismo* d'esso autore. Poi dice che Dio l'esaudì in altri travagli, quando era poco cristiano; ed ora s'ammira che, risoluto ad essere buono, non è esaudito.

Canțona a doua

MADRIGALUL 1

Ai vrut să-nsămânțez ogorul, harnic,
 dorind un seceriș bogat în daruri:
 atunci de ce sorocul drept nu vine?
 De ce faci aștri mincinoși și haruri
 profetice spre-a profeți zadarnic ?¹⁴¹ 5
 De ce dușmanul vrerile divine
 le ia-n deșert ? De ce întorci spre mine
 nenorociri de care-s demni vrăjmașii ?
 Cum țărna-nsuflețită se răscoală
 și-njură cerul, dacă nu se-nșală, 10
 iar eu, ce te iubesc, stau cu ocnașii ?¹⁴²
 Ieri dragostea-mi dădeai și chiar iertare
 La neștiință și tăgăduială;
 Azi când te-ador, alunec în pierzare¹⁴³.

C.D.Z.

Patru întrebări iscusite și dureroase puse lui Dumnezeu, greu de deslușit, precum cea a lui Ieremia: „*Iustus es, Domine, si disputem tecum*”¹⁴⁴ etc. Și mai este încă una: să existe oare în rânduiala soartei, bine întocmită de Dumnezeu, ca cineva să-l înjure pe Dumnezeu ? Cum este cu putință așa ceva ? Răspunsul se află în *Antimachiavellismul*¹⁴⁵ scris de același autor. Apoi spune că Dumnezeu l-a ascultat în alte chinuri, când era prea puțin creștin; iar acum se miră că, după ce s-a hotărât să fie [un creștin] bun, nu-i mai ascultă ruga.

Se tu già m'esaudisti peccatore,
 perch'or non m'esaudisci penitente?
 Perch'a Bocca, il tuo Nume dispregiante,
 le porte apristi, e me lasci dolente,
 preda al nemico e riso al traditore? 5
 Così m'hai dato il corridor volante?
 Ogni tiranno è contra i tuoi costante,
 e 'n ben trattar chi a' suo' piaceri applaude;
 e tu gli amici tuoi sempre più aggravi,
 e nel lor sangue l'altrui colpe lavi. 10
 Che maraviglia se cresce la fraude,
 moltiplicano i vizi e le peccata?
 Ché, ad onta noastra, i pravi
 si vantan, che dàì lor vita beata.

Segue le medesime dimande. E come liberò quel tristo, che apostatò poi, ed egli fu ingannato da chi volea liberarlo. Poi dice che, sendo gli amici di Dio sempre afflitti, però sono pochi: il che disse Salomone in *Ecclesiaste*: „*Quia eadem cunctis eveniunt, corda filiorum hominum implentur malitia*“, ecc., e perché „*vidi iustos, quibus mala eveniunt, malos autem, qui ita securi sunt ac si bene egissent*“.

Dac'auzeai pe vremuri păcătosul,
 cum nu te-aplecî s-ascuți azi pocăitul?
 De ce lui Bocca, lui ce-ți scuipă-nume¹⁴⁶,
 porți îi deschizi și mie nu, rănitul
 ce-ndură dūșmani, răsul și ponosul? 5
 Așa-mi dai calu-naripat și-n spume?¹⁴⁷
 Orice tiran pe-ai tăi stă să-i sugrume,
 și cată-a-și răsplăti lingușitorii,
 iar tu-ți lovești fidelii, și-n curatul
 lor sânge speli, vai, altora păcatul. 10
 Cum să te miri văzând răufăcătorii
 Sporind, în timp ce le sporește viciul,
 strigând de-a lungul și de-a latul,
 că le dai har și le suprimi supliciul?

C.D.Z.

Continuă cu aceleași întrebări. Cum de l-a eliberat
 pe acel ticălos, care apoi l-a renegat, în vreme ce el a fost
 înșelat de cine voia să-l elibereze. Spune apoi că cei ce-i
 sunt prieteni lui Dumnezeu sunt mereu năpăstuiți și de
 aceea sunt puțini: așa cum a zis Solomon în *Eccleziastul*:
 „*Quia eadem cunctis eveniunt, corda filiorum
 hominum implentur malitia*“ etc., și pentru că „*vidi ius-
 tos, quibus mala eveniunt, malos autem, qui ita securi
 sunt ac si bene egissent.*“¹⁴⁸

Io con gli amici pur sempre ti scuso
 ch'altro secolo in premio a' tuoi riserbi,
 e che i malvagi in sé sieno infelici,
 sempre affliggendo gli animi superbi
 sdegno, ignoranza e sospetto rinchiuso; 5
 e che di lor fortune traditrici
 traboccan sempre al fine. Ma gli amici,
 se, quelli dentro, e noi di fuor, siamo
 tutti meschini, chieggon la cagione,
 che fa nel nostro mal tue voglie buone; 10
 che se gli altri enti e noi, figli d'Adamo,
 doveamo trasmutarci a ben del tutto
 di magione in magione,
 perché non fai tal muta senza lutto?

Risponde che a' buoni s'aspetta un'altra vita in premio. E che di più in questa vita gli tristi sono più puniti in verità, che gli buoni, internamente, bench'e' non paia; come pur disse san Pietro a Simon mago, ecc. Ma di ciò nasce maggior dubbio: perché Dio fa che ci sia tanta meschinità tra buoni e malvagi? E se la mutazione fa questo, perché non ordinò che le cose si mutino senza sentir dolore?

Pe lâng'amici te apăr cu credință:
 le spun că-n veac tu ne vei da răsplată,
 iar răii fi-vor pururi nefericii,
 că firea mândră¹⁴⁹ este tulburată
 de bănuieli, mânie, neștiință, 5
 și-averea prin necinste și prin vicii
 sfârșește prost... Dar mă întreabă-amicii
 de ce când pătimim toți ca ocnașii¹⁵⁰
 (lăuntric ei iar noi doar în afară)
 îți place chinul nostru? Și spun iară 10
 că altora și nouă, lui Adam urmașii,
 spre-a perfecta întregul, ni se cere
 neconținut schimbarea de cămară;
 de ce nu lași schimbări fără durere?

C.D.Z.

Răspunde că cei buni se așteaptă să aibă, drept răsplată,
 o altă viață. Și mai mult, că, de fapt, în viața aceasta cei
 răi sunt mai pedepsiți lăuntric decât cei buni, deși nu
 pare; cum bine i-a zis Sfântul Petru lui Simon Magul¹⁵¹
 etc. Dar de aici se naște o altă îndoială, și mai mare: de
 ce vrea Dumnezeu să existe atâta suferință printre cei
 buni și printre cei ticăloși? Iar dacă rațiunea este schim-
 barea¹⁵², de ce nu a poruncit ca lucrurile să se schimbe
 fără a pricinui durere?

Senza lutto se fosse, senza senso
 sarian le cose e senza godimento,
 né l'un contrario l'altro sentirebbe,
 né ci sarìa tra lor combattimento, 5
 né generazione, e 'l caos immenso
 la bella distinzione assorbirebbe.
 E pur nel punto che mutar si debbe
 la cosa, uopo è che senta, perch'all'altra
 resista, e faccia ch'ella si muti anco
 secondo il Fato vuol, né più né manco, 10
 chi regge il mondo. Or qui tuo senno scaltra.
 Io, teco disputando, vinto e lasso
 cancello e metto in bianco
 le mie ragioni; in altro conto passo.

Risponde che, se la mutazione fosse senza doglia, non
 ci sarebbe senso di piacere. E così non combatterebbero
 gli enti contrari, e non si farebbe generazione, e 'l
 mondo tornerebbe caos. E poi risponde che, pure nel
 punto del mutamento, quando par che Dio dovesse le-
 vare il senso del dolore, è necessario che ci sia, perché
 resista quel ch'è travagliato e muore al travagliante, e si
 temperi in quel modello che intende Dio operante con
 tale ordine del suo Fato. Stupenda risposta! E poi dice
 che non sa che dire a Dio, in questo; e passa in altre sue
 opinioni sopra ciò, ecc.

De nu ar fi durere, mândra fire
 fără de sens ar fi, și bucurie,
 nu și-ar simți contrariile puterea,
 iar de n-ar fi-ntre ele vrăjmășie,
 n-ar exista în lume zămislire, 5
 și-ar fi un haos diferențierea...
 Se cere-a fi simțită, dar, durerea
 de către-un lucru când în altul trece,
 ca să reziste celui ce-l preface,
 cum vrut-a Ziditorul a se face. 10
 Aici înțelepciunea Ta mă-ntrece!
 Învins, cu Tine izvodind voroavă,
 dau gândurilor mele pace,
 și altor lucruri trec a da ispravă.

C.D.Z.

Răspunde că, dacă schimbarea s-ar face fără durere,
 nu ar exista plăcerea. Și la fel, contrariile nu s-ar război
 între ele și n-ar avea loc procreere, iar lumea ar redeveni
 haos. Și mai răspunde că, în chiar momentul schimbării,
 când s-ar zice că Dumnezeu ar trebui să supprime durerea,
 este necesar ca ea să existe, pentru ca să reziste cel ce e
 chinuit și să moară cel ce se chinuie și totul să se liniș-
 tească sub acea alcătuire închipuită de Dumnezeu făuri-
 torul prin acea rânduială a Destinului vrut de el. Răspuns
 uimitor! Iar apoi spune că despre aceasta nu știe ce i-ar
 putea spune lui Dumnezeu; așa că trece la alte cugetări etc.

Solevo io dir fra me dubbiando: „Come
 d'erbe e di bruti uccisi per mia cena
 non curo il mal, né a' supplicanti vermi
 dentro a me nati do favor, ma pena;
 anzi il Sol padre e Terra madre il nome 5
 struggon de' figli e i lor composti infermi;
 così Dio non sol par che s'affermi
 che del mal nostro pietade nol punga,
 ma ch'egli sembri il tutto; onde ne goda
 trarci di vita in vita con sua loda, 10
 che fuor del cerchio suo mai non si giunga.“
 O pur, che in Dio fosse divario dolce,
 dissi ragion men soda,
 come in Vertunno è, che 'l nostro soffolce.

Dice ch'e' solea immaginarsi che Dio fa come noi a'
 vermi nati dentro il corpo nostro; che gli uccidiamo e
 non sentiamo i prieghi loro; o come il Sole e la Terra
 uccidono gli secondi enti da lor generati. E che Dio sia
 il tutto, e gode che dentro a lui si mutino senza annul-
 larsi le cose, ma passano sempre in vario essere vitale ecc.
 O che Dio pure si mutasse, ma con dolcezza, come si
 favoleggia di Vertunno e Proteo, e che dal suo mutamen-
 to dolce nasce il nostro mutamento e così l'affanno per
 conseguenza a noi, sendo noi parti, e non il tutto.

Eu spun, și-mi pun în cumpănă rostirea:
 „Cum nu iau fructul ce-l mănânc în seamă,
 nici viermii ce-și vor rugile-ascultate,
 la fel și tatăl Soare, Terra mamă
 ce fiilor lingavi dau nimicire, 5
 și Domnul ce nu pare să arate
 nenorocirii noastre bunătate,
 El totul pare-a fi în tot, de unde
 eu cred c-o bucurie-i stă în față
 trecându-ne din viață-n viață, 10
 căci nu ieșim din cercul său niciunde!“
 Sau poate Domnul dulci schimbări cunoaște,
 ca și Vertumnus¹⁵³ — gândul mă-nvață —
 și-astfel schimbarea-ne din el se naște.

C.D.Z.

Spune că el obișnuia să-și închipuie că Dumnezeu face
 cu noi cum facem noi cu viermii născuți înăuntrul trupu-
 lui nostru; pe care îi omorâm și nu le auzim rugămințile;
 sau cum fac Soarele și Pământul, careucid ființele ge-
 nerate de ei. Și că Dumnezeu este totul și că se bucură
 că înlăuntrul lui¹⁵⁴ lucrurile se schimbă fără a se nimici,
 ci trec neconținut în ființe mereu felurite și vii etc. Sau
 poate că Dumnezeu însuși se schimbă, dar lin, cum se
 povestește despre Vertumnus și Proteu¹⁵⁵, și că din pre-
 facerea lui lină se naște prefacerea noastră și de asemeni
 suferința noastră, fiind noi părți, ci nu întregul.

Or ti rendo, Signor, fermezza intègra:
 ché i prieghi e 'l variar d'ogni ente fue
 da te antevisto, e non ti è un iota nuovo,
 ch'un tuo primo voler possa or far due.
 D'essere e di non essere s'intègra: 5
 per l'un la fermo, per l'altro la muovo;
 che da te sia, da sé non sia, la truovo;
 per sé si muta, e per te non s'annulla
 la creatura; e stassi, te imitando;
 e mutasi, tua idea rappresentando, 10
 ché in infinite fogge la trastulla,
 per non poterla tutta in un mostrare,
 infinità mancando
 a questa, nel cui male il tuo ben pare.

Corregge la falsa opinione predetta, dicendo che Dio è immutabile, e le orazioni non poter dal suo primo volere mutarlo, poerché già avea antevisto i prieghi nostri, e determinato se era bene esaudirle o no. Poscia mostra che il mutamento non viene dall'essere né da Dio, ma dal nostro non essere; e che, sendo noi composti di ente e niente, quello da Dio ricevuto, e questo da noi, sempre torniamo al niente, e Dio ci tiene, cne non ci annulliamo. E questo ritenimento è figurarsi con nuova idea sempre; e che la creatura sendo finita, e l'idea infinita, non può in una sola mutazione tutta parteciparla; e però Dio lascia questa mutazione del niente, servendosi a bene dell'ente, ecc.

Îți recunosc o veșnică ființă¹⁵⁶,
 că ruga noastră și schimbarea nouă
 Tu ne-o prevezi, că lucruri n-ai străine,
 că vrerea-ți primă se desparte-n două:
 ființă — ce dă viața, neființă 5
 ce vieții dă mișcarea¹⁵⁷; ea prin sine
 nu poate exista, ci doar prin tine.
 Prin tine-i veșnică, prin ea se schimbă,
 și năzuind a-ți imita făptura,
 ideii tale-i caută măsura 10
 și dintr-o formă-n alta-n veci se plimbă,
 căci într-o formă ea nu poate zace,
 de e finită... Dar custura
 durerii ei în bine se preface.

C.D.Z.

Corectează opinia greșită de mai înainte, spunând că Dumnezeu este neschimbător, iar rugăciunile nu-l pot abate de la vrerea sa dintâi, pentru că El prevăzuse dinainte rugile noastre și hotărâse [de pe atunci] dacă e bine să le asculte sau nu. Apoi arată că schimbarea nu vine din ființă nici de la Dumnezeu, ci din neființa noastră; și că, fiind noi alcătuiți din ființă și neființă, cea dintâi venită de la Dumnezeu, cealaltă de la noi, noi ne întoarcem mereu în neființă, dar Dumnezeu vrea să nu dispărem cu desăvârșire. Iar această vrere este realcătuirea noastră după o idee mereu nouă; iar creatura fiind finită iar ideea infinită, aceasta din urmă nu poate încăpea într-o singură întrupare; și de aceea Dumnezeu lasă această prefacere pe seama neființei, dar slujind astfel ființa etc.¹⁵⁸

Le colpe di natura (ancor dichiaro),
 În cui si fondon l'altre del costume,
 per la continuoa guerra, ch'indi avviene,
 che l'un l'altro non è, non dal tuo Nume,
 ma dal niente origine pigliâro. 5
 Né toglier la discordia a te conviene,
 né far che l'un sia l'altro, perché'l bene
 di tanti cangiamenti sarìa spento,
 né la tua gloria nota in tante forme
 gioiose mentre stanno a te conforme, 10
 dogliose mentre vanno al mutamento,
 dove il niente le chiama. Ond'io veggio
 che il suo Senno non dorme;
 ma io, in niente assorbito, vaneggio.

Dichiaro che gli peccati della natura, in cui sono fon-
 dati pur quelli del costume, ch'è abuso d'essa natura ra-
 zionabile, non vengono da Dio, ma dalla guerra de'
 contrari; e la guerra viene da niente, perché l'uno non
 è l'altro. Vedi la *Metafisica* per questo. E poi dice che
 non par bene, come alcuni Epicurei dicono, che Dio tol-
 ga la guerra tra gli elementi e tra gli elementati; perché
 mancherebbe la mutazione e la rappresentazione della
 gloria divina in tanti successi d'essere, li quali sono gio-
 condi, mentre sono simili a Dio. Onde tutti bramano es-
 sere; e la doglia solo nasce quando vanno al non essere
 ed al morire, dove il niente gli chiama; e Dio non lascia
 annichilarsi ma passare in altri essere.

Greșelile naturii — spun de-asemeni —
 ce nasc apoi pe-ale obișnuinței,
 izvor având în luptele contrare,
 nu vin din tine, Doamne al putinței,
 ci din neant. Tu nu vrei să asemeni 5
 contrariile, dându-le-mpăcare,
 trecând pe unu-n altul, c-ar dispărea
 pentru vecie binele schimbării,
 n-ai fi slăvit în mii de forme
 ce-s vesele când ție ți-s conforme 10
 și triste sunt în pragu-alunecării
 înspre neant. Îți simt înțelepciunea
 veghind mereu și gata să transforme,
 dar eu visez, căci soarbe-mă genunea.

C.D.Z și S.B.E.

Declară că păcatele naturii, pe care se clădesc apoi cele
 ale obișnuințelor, care sunt excесе față de natură în limi-
 tele ei raționale, nu vin de la Dumnezeu, ci din războiul
 contrariilor; iar războiul vine din neant, deoarece unul
 nu este celălalt. Vezi pentru aceasta *Metafizica*. Și apoi
 spune că n-ar fi bine, cum susțin unii epicurieni, ca
 Dumnezeu să desființeze lupta dintre elemente și dintre
 lucrurile alcătuite din elemente; deoarece atunci ar lipsi
 schimbarea și reprezentarea măreției divine prin atâtea
 întruchipări ale ființei, care sunt voioase când îi seamănă
 lui Dumnezeu. Drept care toate doresc să ființeze; iar
 durerea se naște numai când se îndreaptă spre naființă și
 spre moarte, unde le cheamă neantul; dar Dumnezeu nu
 le lasă să piară, ci le preschimbă în alte ființe.

Sì come il ferro di natura impuro
 sempre s'arruggia, e'l fabbro invita all'opra;
 così le cose, dal niente nate,
 tornan sempre al niente; e Dio sta sopra,
 ché non s'annullin, ma di quel che fûro 5
 În altro essere e vita sien recate.
 S'e'fregia nostra colpa e nullitate,
 Dio ringraziar dobbiam, non lamentarci;
 ed io, vie più che gli altri, che son meno,
 onde di guai mi truovo sempre pieno. 10
 Ma, se de' pannilini i vecchi squarci
 carta facciam, che noi di morte rape
 d'eternitade al seno,
 che fia di me, se Dio di noi più sape?

Séguita a mostrare che Dio si serve della nostra mutazione e nientità a mostrare altre ricchezze d'essere, e che non possiamo lamentarci di lui se siamo travagliati e muoiamo; perché questo viene dal nostro non essere, non dal suo essere. E poi dice che, sendo egli partecipe di molto niente, come gli guai mostrano, non deve lagnarsi. Alfine si conforta che, se de' stracciati panni si fa da noi carta per scrivere ed eternarsi in scrittura, tanto più Dio de' suoi maltrattamenti e stracciato corpo potrà fare cosa immortale, e glorificarlo in fama ed in vita celeste, ecc., perché sarebbe sciocco, non sapendosi servire del male in bene più che noi, ecc.

Cum fierul, ce impur e prin natură,
 rugina-l strică de nu-l ia fierarul,
 așa și cele din neant născute
 se-ntorc iar în neant, dar dacă harul
 divin le-mpiedică, atuncea din ce fură 5
 în alte și-alte vieți sunt prefăcute.
 Iar de durerea cu vina ne-o ascute,
 slavă să-i dăm divinei Providențe;
 iar eu, cel slab, mai mult ca toți, căci mie
 viața-mi doar nenorocirea știe! 10
 Dar după cum din jalnicele zdrențe
 hârtia știm a făuri, prin care
 putem intra în veșnicie,
 ce gând cu mine Ziditorul are?

C.D.Z. și S.B.E.

Continuă să arate că Dumnezeu se folosește de prefacerea și neființa noastră pentru a arăta alte bogății ale ființei, și că nu putem să ne plângem de el dacă suntem chinuiți și murim, pentru că asta ține de neființa noastră nu de ființa lui. Iar apoi zice că, având el [autorul] atâta neființă, cum o dovedesc necazurile lui, [totuși] nu trebuie să se plângă. La urmă se consolează căci, dacă noi facem din zdrențe hârtie de scris iar prin scriere devenim eterni, cu atât mai mult putea-va Dumnezeu face din chinurile și trupul lui sfâșiat un lucru nemuritor, slăvit prin faimă și viață cerească etc., pentru că ar fi o prostie [să credem] că El n-ar ști mai mult decât noi să se folosească de rău pentru a face bine etc.

- Ma perché più degli altri io fui soggetto
alle doglienze della vita nostra?
- Ché in questa o in altra aspetti miglior sorte,
e in quelli forza e in te saper Dio mostra.
- Ma perché l'una e l'altro io non ho stretto? 5
- Ché se' parte e non tutto. — E perché forte
fu e savio chi a Golia donò la morte?
- Quel ch'era in lui, in te non è or bisogno.
- Perché così? — Ché l'ordine fatale
ottimo il volle, che Dio fece tale. 10
- Miser, so men quanto saper più agogno!
Miserere di me, Signor, se puoi
far corto e lieve il male,
senza guastar gli alti consigli tuoi!

Fa un dubbio: perché fu più soggetto delli altri a' guai? E risponde: perché aspetta miglior sorte in questa e nell'altra vita, e perché Dio negli altri mostra il suo potere, facendogli meno soggetti a' guai, e 'n lui il suo sapere. E contra questa risposta argomenta: per che causa David fu sapiente e forte? Risponde che fu così necessario in quello, e non ora in esso autore. E, replicando, dice che l'ordine fatale così portò ordinato *ab aeterno*. E perché ciò poco s'intende, conchiude che quanto più vuol sapere di questi segreti, meno ne sa. Però si volta a pregare semplicemente che Dio l'aiuti senza guastare i suo' disegni, ecc.

- De ce în sufletu-mi atât răsună,
mai mult ca-ntr-altora, durerea?
- Ca să râvnești mai sus, ci Domnul vrea s-arate
în tine-nțelepciunea și în răi puterea.
- Le vreau pe amândouă împreună! 5
- Ești parte, nu ești Tot — deci nu se poate.
- David le-avu! — Dar trebuiă toate
în el atunci și nu acum în tine!
- De ce? — E vrerea ordinei fatale
și-acesta-i rodul hotărârii sale! 10
- Vai, știu — decât râvnesc — mult mai puține!
- O, Doamne, făr' a tulbura voința
și alte rosturi ale tale,
scurtează și-mi fă blândă suferința!

C.D.Z.

Are o îndoială: de ce el a fost supus la nenorociri mai mult decât alții? Și răspunde: pentru că așteaptă o soartă mai bună în viața aceasta și în cealaltă și pentru că Dumnezeu prin alții își arată puterea, făcându-i mai puțin loviți de necaz, iar prin el [își arată] știința. Iar împotriva acestui răspuns întreabă: de ce David a fost și puternic și știutor? Și răspunde că așa a fost necesar atunci, dar nu este și acum, în privința autorului. Și, în replică, spune că ordinea destinului a rânduit *ab aeterno* așa. Iar pentru că aceasta nu prea e de înțeles, conchide că, în privința acestor taine, cu cât vrea să știe mai mult, cu atât știe mai puțin. De aceea reîncepe pur și simplu să se roage ca Dumnezeu, fără a-și strica planurile, să-l ajute totuși etc.

Canzon, di' al mio Signor, ch'io ben conosco
 ch'ogni cosa esser puote
 migliore a sé, ma non all'universo;
 ch'e' già sarìa disperso,
 se uguali al sol fussero l'altre ruote 5
 del mio desir non vòte.
 Ma più ho da dirti. Aspetta
 la tua terza sorella, che non tarda;
 sarai in mezzo eletta
 e più a grazia impetrar forse gagliarda. 10

Manda quest'orazione a Dio, con dire che ben vede
 come per se stesso e' potrebbe star meglio, ma non per
 tutto 'l mondo, perché il mondo sarebbe guasto, se tutti
 i pianeti e la terra fossero eguali al sole, e non patisse-
 ro, come non pate il sole; talché il desiderio loro non
 s'adempie, né quello dell'autore, per ordine divino. E poi
 si prepara alla terza canzone di questa medesima ma

Zi Domnului, canțonă, că-mi dau seama
 că orice lucru poate fi mai bun,
 dar bun cu-adevărat e universul,
 ce spulbera-s-ar, dacă mersul
 atâtor aștri ce apun
 ar fi ca-al soarelui vast drum¹⁵⁹.
 Mai am ceva de zis. Așteaptă
 pe-a treia soră¹⁶⁰: nu-ntârzie tare;
 tu sta-vei chiar la mijloc, dreaptă,
 mai vrednică de ascultare.

5

C.D.Z.

Îi trimite această rugăciune lui Dumnezeu, zicând că vede limpede că în ceea ce-l privește ar trebui să o ducă mai bine, dar în ceea ce privește întregul lumii nu, pentru că lumea s-ar strica dacă toate planetele și pământul ar fi deopotrivă cu soarele și nu ar pătimi, cum nu pătimește soarele; de aceea dorința lor nu se împlinește, și nici cea a autorului, prin rânduială divină. Iar apoi se pregătește de a treia canțonă pe aceeași temă.

SONETTO DELLA PROVIDENZA

La fabbrica del mondo e di sue parti,
e di lor particelle e parti loro
gli usi accertati, il mirabil lavoro
pòn, saggio Autor, buon senza fin provarti.

Poi gli abusi de' bruti e di nostre arti, 5
de' mali il gaudio e de' buoni il martoro,
l'errar ciascun dal fine, a me ch'ignoro,
dicon che 'l Fabbro dal Rettor s'apparti.

Possanza, Senno, Amor, dunque, l'infinito 10
commette altrui governo e si riposa:
dunque si invecchia o si fa negligente?

Ma un solo è Dio, da cui sarà finito
tanto scompiglio, e la ragion nascosa
aperta, onde peccò cotanta gente.

Dice in questo mirabile sonetto, che la costruzione del mondo e delle parti e l'uso loro mostrano che sia Fattor loro un infinito Senno ottimo. Ma poi gli abusi de' bruti e nostri, ecc., mostrano ch'altro ci governi men savio principe. E questo lo dice dubitando. E poi argomenta che non può essere. E conchiude che questi mali sono per qualche disegno di Dio, eche saranno da quello tolti, e levato l'argomento donde pecca Epicuro e tanti filosofi e nazioni intere.

Marea zidire-a lumii, cu toate ale sale,
 și-oricăre dintre părțile-i mai mari, mai mici,
 în toată măreția și-n tot folosul-aici,
 ție, bun Ziditor, ridică osanale¹⁶².

A noastră nemăsură și-a altor animale, 5
 desfăt pentru cei răi, chin pentru mucenici,
 îmi spune însă că ne-am rătăcit și nici
 Făuritorul și Cărmaciul n-au o cale.

Parcă Puterea, Mintea, Iubirea infinită 10
 treaba-ar lăsa-o și-acum s-ar odihni:
 de-ai zice că-i bătrână sau nu-i pasă!

Eu zic: unul e Domnul și face-va sfârșită
 această vălmășeală, și-apoi va limpezi,
 ferind-o de păcat, rațiunea azi pâcloasă¹⁶³.

S.B.E.

În acest sonet uimitor [autorul] spune că alcătuirea lumii și a părților sale și rostul fiecăreia dovedesc că Făuritorul lor este Gândirea infinită și cu desăvârșire bună. Apoi însă, excesele animalelor și ale noastre etc. arată că pe noi ne-ar cărmui un alt domnitor nu tocmai înțelept. Dar [autorul] se îndoiește de această spusă. Iar apoi arată că nu este așa. Și conchide că aceste rele urmează și ele un anume plan al lui Dumnezeu și că tot el le va înlătura și va limpezi pricina pentru care au greșit Epicur și atâția alți filozofi și națiuni întregi.

NOTE

la *Cetatea Soarelui*

1 În prima versiune a dialogului titlul era doar *Cetatea Soarelui*. La ultima revizuire a textului, Campanella a adăugat această precizare, deoarece l-a anexat la *Aforismele politice*, care, traduse în latină, formează partea a III-a din *Philosophia realis*, tipărită la Frankfurt în 1623 și la Paris în 1637.

2 Cavaler din ordinul Sfântului Ioan din Ierusalim, cunoscut mai mult ca Ordinul cavalerilor de Malta.

3 Intrarea bruscă în argument, neprezentarea interlocutorilor ori a coordonatelor spațio-temporale în care are loc discuția și, cum se va vedea, quasi totalul mutism al unuia dintre interlocutori (Ioanitul) dovedesc că forma dialogică devenise, la acest început de secol al XVII-lea, mai degrabă un expedient literar menit să justifice oralitatea și vioiciunea stilului, decât o reală confruntare de idei.

4 Textul latin sugerează aici varianta: „după ce am făcut înconjurul lumii“.

5 Insula Taprobana (pomenită încă din Antichitate – și nu doar ca realitate sau utopie geografică, ci și politică – de Ptolemeu, Diodoros din Sicilia etc., iar mai recent de Petrarca) era identificată în vremea lui Campanella fie cu Ceylonul (conform uneia dintre sursele geografice fundamentale ale calabrezului, opusul *Relazioni universali* al iezuitului Giovanni Botero), plasat în mod greșit la Ecuator, fie (urmând ipotezele navigatorilor) cu Sumatra. Este probabil că pentru Campanella este Sumatra.

6 Expresia folosită în original este „sotto l'equinoziale“, ceea ce înseamnă sub punctul echinocțial (unul dintre cele două puncte în care ecliptica intersectează ecuatorul ceresc, în care soarele se află la echinocțiu). Indicația este totuși geografică și nu astronomică, și se referă la linia Ecuatorului unde, după Campanella, clima fiind constantă, oamenii ar fi din fire integri.

7 În vremea lui Campanella cultul soarelui se revigorase în parte prin revenirea la tradiția hermetică, în parte prin cosmografia helio-

centrică propusă de Copernic, în parte prin filozofia naturii și în mod particular prin importanța pe care o acorda Bernardino Telesio (sursă importantă a gândirii lui Campanella) soarelui ca principiu al căldurii, ca izvor al vieții și luminii. Numele cetății, legat, cum se va vedea, de cel al conducătorului său politic, are o lungă tradiție antică (Helio-polis-ul egiptean, de care vorbește Herodot, utopia politică a lui Iambulos, plasată în „insulele soarelui”, Cetatea Soarelui, de care vorbește Plinius cel Bătrân și pe care o plasează o dată în Arabia și altă dată aproape de amintita Taprobana, cetatea solară ideală a stoicilor etc.); altă sursă a numelui putea fi și tratatul *Despre cauzele mărimii și măreției orașelor* (Veneția, 1589) al importantului intelectual al vremii, Giovanni Botero. Deoarece soarele, conform unui străvechi symbolism precreștin și creștin, pătruns și în liturghia catolică, era socotit semnul rațiunii divine, care își răspândește lumina asupra întregii creații, Cetatea Soarelui trebuie înțeleasă de la început ca o comunitate cărmuită de rațiunea divină; viața acestei cetăți este solară nu doar sub aspectul geografic și climatic, ci și intelectual și moral: căci, în viziunea sa vitalistă și organică asupra universului, Campanella face din astrul zilei și simbolul regenerării sociale și politice preconizate în această utopie.

8 Orașul ideal era plasat și în utopiile Renașterii (cea a lui Thomas More, a lui Francesco Patrizi sau Iacopo Mazzoni) în cea mai mare parte pe colină, din pricina climei mai plăcute și ventilării mai bune; și era, de asemeni, fortificat.

9 În vremea lui Campanella mila avea în Italia în jur de 1600 de metri.

10 Este vorba de cele șapte „planete” ale astronomiei ptolemaice, care erau, în ordine, Luna, Mercur, Venus, Soare, Marte, Jupiter, Saturn.

11 Adică spre nord, sud, est, vest. Orașele ideale propuse de arhitecții sau scriitorii Renașterii (Leon Battista Alberti, Filarete, Leonardo, Anton Francesco Doni) erau de asemeni construite după forme geometrice regulate și simetrice.

12 Unități de lungime folosite înainte de introducerea sistemului metric, pasul varia, în Italia, de la oraș la oraș, la Roma având, de exemplu 149 cm, iar la Neapole, 193 cm, iar palma (v. mai jos) echivala în genere cu 25 cm.

13 Această așezare a locuințelor care fac corp comun cu zidul de fortificație este pomenită și de Alberti în *De re aedificatoria* și de Platon în *Republica*.

14 Cuvântul italian „rivellino” desemnează un avancorp suspendat al fortificației. După L.F., în cazul de față acest element arhitectu-

ral ar avea mai puțin funcție defensivă cât locativă, însemnând deci mai degrabă balcon. Textul latin ne ajută să vizualizăm mai corect: la nivelul solului cercul de clădiri are un portic continuu (ca în claustrum-ul mănăstirilor) pe care se sprijină, asemeni unui balcon continuu, loggiile. Spre interiorul orașului – pare să indice Campanella – balcoanele în discuție se sprijină pe coloane, formând, prin urmare spre stradă, un portic – element frecvent întâlnit în orașele italiene.

15 Descrierea aparent precisă a lui Campanella este, în realitate, foarte interpretabilă. Credem că aici se sugerează că primul etaj, cel de peste portic, este (conform tradiției palatelor italiene) „*il piano nobile*”, cu odăi vaste și frumoase, în genere mai înalte decât la celelalte etaje.

16 În italiană sensul este ambiguu, dar în versiunea latină se specifică „îngust”.

17 Numai șase dintre cele șapte ziduri de incintă au pereții pictați cu imagini. Primul, anume cel mai de jos, nu are picturi, fiind probabil dedicat în totalitate apărării orașului.

18 Există în arhitectura italiană în general, dar mai ales începând cu Renașterea, un rafinament special în proiectarea scărilor, în așa fel încât suișul să fie lin și neobositor. Orașul lui Campanella este construit (ca și Purgatoriul lui Dante) pe un trunchi de con, cu șapte terase circulare orizontale, denivelarea dintre un cerc și altul simțindu-se numai în „gangurile” cu trepte ale porților de acces.

19 În versiunea latină, mai detaliată, Campanella specifică felul în care se racordează al doilea cerc de coloane la cel dintâi: printr-o succesiune de arce care pornesc din capitellurile de la baza cupolei (cercului interior) și se descarcă pe coloanele cercului exterior.

20 Templul lui Campanella este rotund și cu un altar central, vizibil din exterior și de jur-împrejur. Spre exterior templul pare să fie delimitat de un zid circular scund (depășind cu puțin înălțimea unui scaun cu spătar) peste care se înalță coloane; al doilea șir de coloane alcătuiește un cerc interior concentric zidului perimetral, acest șir interior sprijinind direct (sau, mai probabil, indirect, printr-un tambur, în care s-ar afla lăcașurile locuite de preoți) cupola.

21 Meridianele și paralelele, pictate în interiorul cupolei, reprezintă numai emisfera boreală.

22 Pentru Campanella cele șapte lămpi sunt în raport cu Soarele ceea ce Soarele este în raport cu Dumnezeu (T.T.): o figură (un substitut inferior și un anunț).

23 Versiunea latină menționează explicit faptul că nu este vorba de niște simple nișe, ci chiar de chilii locuite de preoți.

24 Prezența acestor chilii, fie ele mici sau mari, a fost destul de greu de imaginat. Totuși templul trebuie, credem, închipuit astfel: două colonade circulare concentrice care sprijină două cupole suprapuse: cea mică, de deasupra (care, în arhitectura vremii, ar fi trebuit să fie un lanternou, nu o cupolă), are o seamă de chilii plasate la bază, pe circumferință; cea mare pare să aibă la bază un tambur, de circumferință mai mare decât imposta cupolei; chiliile „mari” s-ar deschide în circumferința acestui tambur, iar tamburul s-ar sprijini cu circumferința exterioară pe colonada circulară exterioară a templului, iar cu circumferința interioară – care coincide cu imposta cupolei mari – pe colonada interioară a templului.

25 Campanella nu revine asupra acestei cărți misterioase. Comentatorii cred că ar fi vorba de o carte privitoare fie la vânturi și la influențele lor asupra navigației și agriculturii (R.A.), fie la „secretele” solarienilor legate de creșterea animalelor, medicină și război, pomenite mai încolo (L.F.).

26 În toate manuscrisele cunoscute, în loc de cuvântul Sol (Soare) apare semnul astrologic corespunzător (un cerc cu un punct în centru): prima traducere latină transpune „hieroglifa” prin cuvântul Sol, cea de a doua, prin numele Hoh. Hieroglifa e gândită a fi și un caracter al alfabetului solarian.

27 Este vorba de opoziția tradițională între tărâmul spiritului, adică a ceea ce este etern și de natură divină, și ceea ce e pământesc și perisabil (supus prefacerilor timpului). În teologia politică a lui Campanella, aceste două puteri (religioasă și laică) trebuie să fie contopite într-o unică persoană și unică cârmuire, care corespunde unității metafizice a ființei.

28 Campanella transferă doctrina teologică privitoare la misterul trinității asupra politicii: cele trei puteri sunt subordonate unității și depind de ea, dar totodată ele reprezintă trinitatea primară care alcătuiește unitatea.

29 Artele liberale, adică ceea ce astăzi am denumi materii teoretice (tradițional, prin artele liberale se înțelegeau cele șapte discipline teoretice ale învățământului medieval, grupate în trivium și quadrivium, respectiv gramatica, retorica, dialectica și aritmetica, geometria, muzica, astronomia), bazate – se credea – exclusiv pe exercițiul minții, fuseseră opuse constant, din Antichitate și până în Renaștere, artelor mecanice, adică ceea ce astăzi am numi cunoștințe și deprinderi practice, bazate pe experiența directă și pe exercițiul practic și tehnic, și erau considerate superioare față de acestea din urmă. Campanella scrie exact în perioada în care în gândirea europeană începe revizuirea

acestei inegalități și repunerea în drepturi a cunoștințelor practice, implicit a tehnicii, care, de altminteri, va susține revoluția științifică ce marchează pășirea în modernitate.

30 Astăzi am spune: un specialist în științele naturii (dacă ar mai putea exista așa ceva).

31 Campanella vrea să spună: un specialist în politică și un specialist în morală.

32 Gândirea lui Campanella este clipă de clipă un amestec incredibil de reminiscențe medievale, de anticipări ale modernității și de fantezii utopice. Cartea unică, despre care vorbește aici, urmează idealul medieval al *Summae*-lor spre care Campanella a aspirat neîncetat prin scrierile lui.

33 Templul fiind deschis, mărginit numai de coloane, sunetul s-ar dispersa, iar vorbitorul ar trebui să-și forțeze în mod periculos vocea. De aceea Campanella închipuie niște draperii (probabil între coloane) care s-ar coborî în timpul predicii.

34 Este important de remarcat că didactica lui Campanella folosește nu doar metoda care astăzi s-ar numi *video*, ci și pe cea *3D*: adică alături de imagini, se află și obiectele înseși pentru a fi cunoscute nemijlocit, prin simțuri.

35 Metafizica campanelliană, caracterizată de panpsihism și pansenzualism, strânge într-o unică legătură misterioasă a cunoașterii toate existențele din univers, orice formă din natură având corespondențe cu celelalte. Această convingere a calabrezului i se trăgea și de la colaborarea cu Giambattista Della Porta, filozof, om de știință și literat care, în perioada șederii la Neapole, îl inițiasse în magia naturală și ocultism (de unde se va naște lucrarea *De sensu rerum et magia*). Când Campanella ajunge în 1589 la Neapole, Della Porta tocmai publicase *Phytognomonica*, care studia amintitele corespondențe, carte intens studiată de Campanella și comentată cu autorul ei. Iată că, după ani, această carte este, am spune, desfășurată pe zidurile solarienilor.

36 În concepția lui Campanella (*Del senso delle cose*) toate formele de existență din cosmos sunt legate între ele printr-o corespondență tainică, de aceea, spre exemplu, analogia dintre peștele-spadă și spada folosită de om are pentru el un fundament științific incontestabil.

37 Denumirile acestor pești sunt evident populare și erau probabil familiare vremurilor și locurilor lui Campanella; ele sunt puțin limpezi în italiana contemporană. Traducerea românească a calchiat termenii folosiți de Campanella: peștele-episcop este identificat în diferite dicționare italiene prin denumiri latine diferite; peștii-lanț și

cui au indicații vagi și neînsoțite de denumirea latină; iar peștele-stea este dat ca o probabilă denumire veche a stelei de mare.

38 Cele trei specii pomenite în original nu au corespondent în limba română.

39 Campanella pare să aibă aici în minte tripartiția clasică, prezentă atât la Platon cât și la Aristotel, a formelor de guvernare: democrație (guvernarea celor mulți, aici denumită „republică”), monarhie (guvernarea unuia singur) și aristocrație (adică guvernarea celor puțini și aleși).

40 India.

41 Este vorba despre tătari care, între 1525 și 1530, au pătruns în India întemeind, cu Baber, imperiul Marelui Mogul, extins apoi de Akbar, nepotul lui (1556-1593), la tot Industanul. Prin urmare modelul de cetate propus de Campanella ar fi de dată recentă și construit de coloniștii mânați de o voință și idealuri comune, pe un teren nelocuit, deci fără tradiții și istorie locale.

42 Modelul acesta putea fi luat nu numai din *Republica* lui Platon, ci și din Diodoros și chiar din foarte recente descrieri ale lui Giovanni Botero, care relatează același lucru despre statutul femeii în casta războinică din Malabar.

43 Abolirea proprietății private (prezentă, de altminteri, și în *Republica* lui Platon și în *Utopia* lui Thomas More) este sâmburele tare al utopiei lui Campanella, pe care el o lega de cuvântul lui Cristos și de creștinismul primitiv, o vedea perpetuată în mănăstiri și o considera temeiul palingenezei religioase a societății occidentale. Exproprierea individului duce, după Campanella, la eliberarea de sentimente și porniri individualiste, și-l face pe om să se dăruie integral binelui comun. Suntem destul de aproape de utopia comunistă.

44 Aristotel, *Politica*, II, 3, 1261 b.

45 Obiecția îi aparține tot lui Aristotel (*idem*, II, 4, 1263 b) care reproșă sistemului comunitar propus de Platon și faptul că se lipsește de unele virtuți, precum dărnicia și înfrânarea, amputând astfel o parte din valorile morale ale omenirii.

46 Verbul e interpretat de L.F. și R.A. așa cum l-am tradus aici. N.B. (Norberto Bobbio) și A.S. îl interpretează ca „le trebuie pentru a se îndrepta”. Am preferat versiunea primă, a doua părându-ni-se mai degrabă o aspirație iluministă a comentatorilor.

47 Termenul „gli ufficiali”, tradus de noi în mai multe feluri, în funcție de context, pare să nu se refere aici la oameni, cât mai degrabă la funcții. Dificultatea traducerii vine și din faptul că, la întrebarea ioanitelui (situație care de altminteri se repetă), Genovezul nu răspunde

frontal, ci printr-o digresiune. Textul latin este și aici mai limpede: în latină întrebarea ioanitelui se referă la felul în care se atribuie funcțiile publice. Trebuie specificat că în Cetatea Soarelui funcțiile publice sunt în număr nedeterminat și sunt onorifice și meritocratice, iar nu juridice – urmând modelul platonice. Funcția se atribuie în baza meritelor și performanțelor individuale, însărcinatul putând fi ales ori destituit în orice clipă, după un sistem specific breslelor medievale. Însărcinării cu funcțiile publice se bucură de anumite recunoașteri și semne distinctive ale statutului lor: locuiesc în chiliile mari ale templului, mănâncă mai bine și mai mult etc.

48 Cum va rezulta mai departe, nu e vorba de patru șiruri, ci de patru grupuri.

49 Campanella scrie acest elogiu al muncii exact când în apusul Europei intelectualii cei mai îndrăzneți începuseră lungul proces de reabilitare a muncii manuale și a disciplinelor hrănite de activități practice și invenții tehnice. Elogii similare găsim în Erasmus, Giordano Bruno și în autorii de utopii Anton Francesco Doni sau Ludovico Agostini. Thomas More, la rândul său, îi obligă pe toți cetățenii Utopiei să exercite o meserie și să practice, pe rând, agricultura.

50 Adică de Soare, de Pon, Sin și Mor.

51 E vorba, credem, de pictura de pe zidurile orașului cu imaginile didactice amintite.

52 Sunt cele trei principii esențiale sau componente primare ale Divinității, raționalizare a dogmei trinitare, despre care vorbește și în *Metafizica*, redactată în același timp cu *Cetatea Soarelui*. Din aceste trei principii, după Campanella, derivă cele trei „mari influențe” asupra lumii: Necesitatea, Destinul și Armonia.

53 Cum știm și de la Dante, și cum scria Campanella însuși în *Astrologia* sa, vârsta de treizeci și cinci de ani era considerată amiaza vieții și marca maturității.

54 Cea dedicată studiului.

55 Sensul termenului „*commune*” este aici dublu: înseamnă atât obștească cât și egală pentru toți.

56 Acest ritual mănăstiresc de a lua masa se întâlnește cam la toți utopiștii perioadei, în Doni, Agostini, Thomas More.

57 Prezența muzicii în timpul mesei revine și la Platon, la Thomas More, la Doni și Agostini.

58 Cum declară explicit în sonete, Campanella atribuie o valoare morală culorilor, albul fiind semnul purității și al apropierii de natură și de Dumnezeu.

59 Un soi de salopetă.

60 La cele două echinocții și solstiții, adică la începutul fiecărui anotimp.

61 Este vorba de cele șapte niveluri ale dealului pe care e așezată cetatea.

62 Uniformitatea îmbrăcăminții, semn al unei terifiante egalități, este preconizată de mai toți utopiștii Renașterii. Campanella acorda reformei îmbrăcăminții o mare valoare civică, fapt ce reiese și din proiectul de îmbrăcăminte conceput pentru membrii conjurației din Calabria pe care a pus-o la cale și de unde i s-a tras înspăimântătoarea detenție.

63 Comentatorii nu au căzut de acord asupra sensului: unii îl interpretează ca parter, alții ca subsol.

64 Este vorba de o pompă. Pomparea apei fusese intens studiată în Renaștere și era frecvent aplicată în vremea lui Campanella – vreme în care erau la mare modă grădini cu fântâni.

65 Descrierea sugerează conduite și nu apeducte. (T.T.)

66 Persoanele palide erau socotite și firave.

67 Homosexualitatea prospera și în acea vreme deși era condamnată, ca și acum, de Biserică. În Statul papal erau condamnați la moarte pe rug nu numai practicanții sodomiei, ci și codoșii și tăinuitorii lor.

68 Ambii sunt dregători subordonați direct Cunoașterii.

69 Comentatorii dau trei interpretări diferite acestei expresii: că cele două planete, privite de pe pământ, ar răsări oriental față de Soare (cum am tradus noi), că ar răsări mai devreme decât Soarele sau că ar răsări mai devreme și totodată oriental față de Soare.

70 În astrologie „casele cerului” sunt cele douăsprezece sectoare (fusuri) în care se împarte sfera cerească, iar fiecare planetă, trecând treptat de la o casă la alta, își modifică influența, deoarece unele case sunt prielnice, altele neprielnice.

71 Mai exact „să prezinte aspecte pozitive”. În astrologie, aspectele sunt unghiurile pe care le fac planetele între ele sau cu cuspidele caselor. Aspectul este pozitiv când unghiul este de 60 de grade sau de 120 de grade, și, dimpotrivă, este considerat negativ, sau dinamic, când unghiul este drept sau de 180 de grade.

72 *Afeta* este un termen astrologic de origine arabă, însemnând „dătător de viață”, și care se aplică planetei care, în momentul vizat în horoscop, ocupă locul de origine (punctul afetic) al „direcției vitale” a subiectului, cu alte cuvinte îi determină destinul.

După cum se observă, fiind foarte convins de influența astrilor asupra întregii existențe, Campanella acordă un rol formidabil astrologiei în reglarea vieții individuale și sociale. Mai târziu (1613-1614) va dedica un tratat acestei pseudoștiințe și o va și practica, făcând

numeroase horoscoape. De asemeni, în majoritatea operelor sale se fac referiri la astrologie. Spre deosebire de Campanella, Thomas More disprețuiește astrologia și dă în schimb mai mare importanță astronomiei.

73 Ascendentul, parametru esențial al unui horoscop, este gradul semnului zodiacal care se ridică la orizont în momentul nașterii unei persoane. În vreme ce Soarele reprezintă personalitatea de bază, ascendentul reprezintă personalitatea în devenire.

74 „Colțurile” sunt aspectele negative pe care le fac planetele între ele, grade divizibile cu 90: cvadratura (90 de grade), opoziția (180 de grade) și, probabil, în context, și conjuncția (0 grade).

75 Cuvântul folosit de Campanella trebuie să fi aparținut astrologiei din vremea lui, fiind calchiat din latinescul *satellitium* (gardă, escortă). Textul se referă la ceea ce astăzi astrologii numesc „planete escortă” sau „planete lăncieri”: escorta este influența exercitată de o concentrare de planete, dintre care una este dominantă.

76 Și în alte scrieri (*De sensu rerum et magia*, *Quaestio politica*) Campanella insistă asupra ideii că preoții și filozofii (oarecum ceea ce noi am numi „intelectualii”) nu sunt buni de prăsilă, nu pentru că ar fi impotenți, ci pentru că, aflați mereu în meditație, chiar și în timpul actului sexual, ei rețin spiritele înalte în creier, transmițându-le de aceea urmașilor numai pe cele inferioare.

77 Nu ca prostituată, ci, la ordinul medicilor, servește la împrercherile „medicale” pomenite mai sus.

78 Este vorba de Specialistul în științele naturii, funcție subordonată direct Principelui Cunoaștere.

79 În *Utopia* lui More aurul era chiar desconsiderat, fiind folosit la făurirea lanțurilor pentru sclavi sau la vesela cea mai obișnuită.

80 Platon, *Republica*, V, 8, 460 a.

81 În vremea lui Campanella, femeile la modă și îndeosebi curtezanele purtau (așa cum se poartă astăzi pantofi cu toc înalt) pantofi cu două tălpi ușoare, din lemn sau plută, unite pe verticală de niște montanți, care erau mascați de rochiile lungi, uneori cu trenă, și care le înălțau cu mai bine de treizeci de centimetri.

82 Diferența dintre aceste două feluri de dragoste era clar instituită în teologie, dragostea din prietenie fiind cea care are drept obiect binele unei alte persoane, în vreme ce dragostea din dorință carnală are drept obiect persoana însăși, concepută ca mijloc pentru a obține binele propriu.

83 Informația trebuie să-i fi parvenit lui Campanella de la Giovanni Botero, *Relazioni universali*, II, care menționează că la japonezi negrul și roșul erau culori ale bucuriei, iar albul era culoarea doliului.

84 Nu este vorba de aruncarea discului, ci de un joc din sudul Italiei (*rollo*) care constă în a rostogoli cât mai departe posibil, dintr-o singură mișcare, pe o pistă în pantă, un disc greu de lemn. Jocurile jucate stând jos sunt alungate și din *Utopia* lui More sau din republica lui Francesco Pucci (*Forma d'una repubblica catolica*, 1581 – Pucci a fost, printre altele, și tovarăș de închisoare cu Campanella, la Roma) și din cea a lui Ludovico Zuccolo (*Repubblica d'Evandria*, 1625) (L.F.).

85 Era obicei, mai ales în sudul Italiei, ca să scape de pedepse disproporționate în raport cu infracțiunile, oamenii să-și lase casa, familia și bunurile și să devină bandiți (sensul inițial al cuvântului, în italiană, fiind „alungat, surghiunit”), trăind în afara comunităților, în natură, sau să se refugieze la vreo mănăstire. În vremea lui Campanella aceștia erau foarte numeroși, mai ales în Calabria, și constituiau o plagă socială pe care autoritățile nu puteau, nici nu știau să o vindece.

86 Sfântul Clement romanul în *Epistola V, De communi vita*, vorbind despre republica lui Pitagora (pe care o cunoștea din *Viața lui Pitagora*, scrisă de Porfir) se referă la această posesiune în comun a femeilor, dar glosa lui Bartolomeo da Brescia preciza că nu era vorba de o posesiune trupească în comun, ci de un egal respect arătat tuturor femeilor. Tertullian, în *Apologeticus* (cap. 39) scrie într-adevăr că femeile sunt toate egale dinaintea noastră (adică a bărbaților creștini) (L.F.)

87 Socrate și Platon susțin poligamia din punct de vedere teoretic (v. *Republica*). Dar Diogenes Laertios chiar îi atribuie lui Socrate două neveste (Xantipa și Mirtona) când, pentru a încuraja nașterile, legea ateniană a permis luarea unei a doua neveste. Cato Uticensis, în schimb, ar fi autorizat poligamia prin exemplul personal, permițându-i celei de a doua neveste a lui, Marcia, să se căsătorească cu un alt bărbat.

88 Asigurarea că solarienii vor adera spontan la religia revelată a fost adăugată numai în versiunea din 1611, pentru a confirma continuitatea și lipsa oricărei contradicții între religia naturală și religia revelată. Mai târziu, în *Atheismus triumphatus* (1631) Campanella își va exprima explicit convingerea că rațiunea umană, bine călăuzită, ajunge în mod spontan la creștinism. La fel locuitorii Utopiei lui More, de îndată ce înțeleg Evanghelia, aderă firesc la creștinism, pe care îl consideră în total acord cu principiile vieții lor asociate.

89 Ideea integrării în societate, prin muncă, a handicapaților era prezentă și în relatările lui Giovanni Botero despre China și, într-un

fel sau altul, apărea în majoritatea utopiilor (Doni, de pildă, îi eutanasiază și pe ei și pe bolnavii incurabili). După cum se vede, Campanella e mai generos, căci îi integrează pe handicapați în societate și în muncă, dar îi scoate în afara cetății, pentru a nu tulbura armonia estetică a orașului ideal. Cât despre „iscoade” ce să mai spunem?

90 Mai multe utopii, de la Platon și până la Tomas Morus, preconizează, ca și aici, serviciul militar pentru femei.

91 Presupunând că locuitorii Cetății Soarelui proveneau din India și erau la origine filozofi, Campanella (inspirându-se probabil din relatările despre Orient ale lui Giovanni Botero și ale lui Maffei) îi înfățișează ca descendenți ai brahmanilor care aveau în comun cu pitagoricienii credința în nemurirea sufletului. Spre deosebire însă de brahmani, potrivnici oricărei vărsări de sânge (chiar și de animal), locuitorii Cetății Soarelui își apără țara cu arma în mână.

92 A.S. și L.F. interpretează această expresie ca „barbari” și „sălbatici care încalcă legile naturii”, ceea ce ar justifica violența solarienilor.

93 Traducerea se bazează pe detaliile oferite de textul latin.

94 Cum se vede, solarienii nu poartă decât războaie „juste”, anume pentru aceleași cauze pentru care luptă și locuitorii Utopiei lui Morus. La Morus capitolul dedicat războiului este însă mult mai amplu și mai în acord cu cvadratura mentală britanică (de pildă „utopienii” fac război și pentru a-și proteja comercianții).

95 Acest personaj, inspirat din istoria romană, este echivalentul aceluia dintre cei douăzeci de membri ai colegiului sacerdoților romani căruia îi era încredințată apărarea dreptului internațional (T.T.).

96 O tactică asemănătoare este descrisă și în *Utopia* lui Morus.

97 Asemeni generalilor romani (precum Scipio Africanul), adăugă la propriul nume numele sau locul bătăliei purtate.

98 Puterea acestor pistoale era sporită de faptul că țeava se îngusta ușor spre gură, ceea ce obliga glonțul, pentru a putea ieși pe țeavă, să se deformeze, amplificând, de aceea, la expulzare, efectul explozivului. (G.E. și L.S.F.) Totuși, după T.T., tratatele și inventarele militare ale vremii nu pomenesc de un asemenea pistol, ceea ce poate însemna că ne aflăm iar în fața unei invenții campanelliene.

99 Solarienii au, așadar, două feluri de cavalerie: cavaleria ușoară, înarmată cu pistoale, lăncie și sabie, și cavaleria grea, în armură, singura care poate ataca eficient, socoate Campanella, cavaleria grea a inamicului.

100 Campanella confundă aici două personaje și două mituri: cel al lui Ahile care îl ucide pe Cignus, fiul lui Poseidon, dar nu cu

ghioaga (episod pomenit de Ovidiu în *Metamorfoze*, XII, 64-145) și cel al lui Hercule care îl ucide, acesta da, cu ghioaga, pe Cicnus, fiul lui Ares (episod narat de Hesiod în *Scutul lui Hercule*).

101 Se pare că invenția acestui sistem de a mânui frâul cu picioarele l-a pasionat pe Campanella care i-a dedicat în tinerețe chiar un tratat, *Dell'arte cavaglieresca* (Despre arta călăriei), scris probabil în 1596 și ulterior pierdut; mai târziu, din închisoarea napoletană unde a zăcut ani de zile, îi scria papei, promițând să-i dezvăluie, în schimbul eliberării sale, același sistem, considerat de el un neprețuit secret militar. Iată cum arăta acesta: scara era în formă de inel metalic în care era înscris un triunghi echilateral, și el tot din metal. Piciorul călărețului, sprijinindu-se ba pe o latură, ba pe alta a triunghiului, făcea să se rotească scara-inel. Hățurile erau trecute încrucișat peste șa, iar apoi coborau și se prindeau de scară cu o cataramă. Rotind scara cu piciorul, hățul se înfășura pe inel și se scurta, iar rotind inelul în partea opusă se lungea. (L.F.)

102 În original exprimarea este eliptică, [*del maestro*] *delle strata-gemme*, ceea ce ar însemna „instructorul în strategii”.

103 Între solarieni.

104 Textul latin, în loc de „sever/ crunt”, scrie „în secret”.

105 Duelul era o practică curentă în vremea lui Campanella, mai ales în chestiuni de onoare și orgoliu. Campanella este împotriva duelului pentru că el poate da câștig de cauză celui mai dibaci în luptă, nu celui care are dreptate.

106 Superioritatea activității intelectuale față de cea manuală pare să fie o convingere constantă a civilizației occidentale. La ea se adaugă, pentru Campanella, și învățătura tomistă, Sfântul Toma d'Aquino așezând contemplația mai presus de viața activă.

107 Deprecierea comerțului ține, credem, atât de proveniența țărănească și agricolă a lui Campanella, cât și de atmosfera culturală specifică epocii și sudului Italiei sub dominația spaniolă.

108 În pofida disprețului cu care este privit îndeobște țăranul, atitudinea Renașterii față de agricultură este în general pozitivă și interesată. Să nu uităm că secolele al XVI-lea și al XVII-lea au înregistrat o puternică creștere a valorii investițiilor agricole și că mare parte din viața mondenă se mută de la oraș la țară, ce-i drept tot în palate sau vile.

109 Altă invenție care l-a entuziasmat pe Campanella, prezentă și în descrierile lui Botero despre China și experimentată la acea vreme, pare-se cu succes, în Spania și Flandra.

110 Probabil Campanella nu se referă la Avram numai pentru a aminti de respectul pe care îl aveau Patriarhii pentru păstorit, ci și pentru a sugera că ei practicau „magia naturală“ pentru a ameliora rasele de oi (precum face în *Del senso delle cose e della magia*, cu privire la Iacob – din Geneza, 30, 31-47)

111 Este vorba despre o altă invenție a lui Campanella, descrișă doar în ultima ediție latină a dialogului, publicată la Paris în 1637. Campanella preconiza două noi sisteme de propulsie, nerealizabile la vremea aceea, dar unul destul de apropiat de vaporul cu zbatouri de mai târziu. (L.F.)

112 E de remarcat că pentru Campanella expedițiile geografice sunt importante ca sursă de cunoaștere și nu ca sursă de comerț și îmbogățire – cum în genere erau și sunt.

113 În sincretismul său, Campanella îmbină exigențele morale care îi leagă pe solarieni de „brahmanismul pitagorician“, pomenit mai sus, și deci de vegetarianism, cu ierarhia strictă a universului aristotelico-tomist.

114 Majoritatea utopiilor prevăd o îmbunătățire a rasei umane exprimată și prin longevitate care, la rândul său, este legată de o hrană rațională și raționalizată.

115 It. „*distillazione*“ însemna, conform medicinei campanelliene, un exces de umori care pătrundea printre fibrele musculare. (R.A.)

116 Campanella s-a ocupat intens de medicină, scriind și o lucrare în șapte volume intitulată *Medicinalium*, publicată la Lyon în 1635. El socotește că majoritatea bolilor, și mai ales cele ale aparatului digestiv, se datorează lipsei de exercițiu fizic: lipsa de mișcare produce „*distillazioni*“ care sunt, după el, vapori denși care urcă la creier și apoi, condensându-se, coboară asupra nervilor, precum și „*inflazioni*“ care sunt vapori denși care nu reușesc să iasă din trup, umflându-l.

117 Pentru a elimina flegma.

118 Tipurile de febră urmează clasificarea lui Galenus, iar în tratatele sale în latină, *Ethica* și *Medicina*, Campanella le dă mare atenție. În cazul de față, *etica* este febra generată de o îmbolnăvire a uneia din părțile solide ale trupului.

119 „*Morbo venereo*“, deși însemna boală venerică, se referea cu deosebire la sifilis.

120 It. *febri ardenti* erau, după aceeași clasificare, febrele generate chiar de spiritele vitale și se caracterizau prin încingerea întregului organism.

121 Varianta latină specifică: bând apă rece.

122 Efemeră era numită febra vie care dura între 24 și 72 de ore.

123 *Terzana* este malaria la care criza de friguri are o periodicitate de trei zile.

124 Este vorba de plante, substanțe, leacuri care, conform medicinei antice, atrag umorile nocive din trup. E interesant că această putere de atracție deriva din similitudine: rubarba având miros și gust (amar), de fiere, atrăgea fierea din trup. Planta este însă, într-adevăr, un purgativ și un coleretic.

125 *Quartana* este malaria la care criza de friguri are o periodicitate de patru zile.

126 În *Medicina* Campanella mărturisește că a văzut oameni vindecați de această formă de friguri pentru că au trecut printr-o mare sperietură (pericolul de a se îneca sau a fi torturați), și explică astfel: frigurile comportă o răspândire a căldurii vitale și suflului spre extremitățile trupului de unde riscă să se risipească în afară și să se piardă, dar frica le obligă să se readune spre locul lor firesc, creierul, și creează astfel o senzație de frig. (T.T.)

127 *Morbo sacro* era epilepsia, numită astfel pentru că multe personaje ilustre suferiseră de ea și de aceea se socotea că ar fi într-un fel apanajul spiritelor alese: și în *Del senso delle cose e della magia* îi pomenește, ca și aici, drept epileptici pe Callimah, pe Hercule, Socrate și Mahomed.

128 Pelița care îmbracă miezul nucii tămâioase (*noce moscata*).

129 În casele aristocratice din sudul Italiei era o adevărată tradiție ca vara să se servească băuturi cu gheață sau zăpadă înăuntru și de asemeni înghețată.

130 Este probabil vorba de ceai.

131 În *Medicina* Campanella amintește de un medic arab care la șaptezeci de ani nu arăta mai mult de patruzeci, mulțumită unui medicament pe care îl lua o dată la șapte ani. (L.F.), iar în *Epilogo magno* afirmă că din șapte în șapte ani organismul suferă oricum transformări fiziologice. (T.T.)

132 Versiunea latină este mai limpede: e vorba de șefii unor formațiuni de zece și respectiv de cincizeci și o sută de persoane. Pe ce criterii și de ce se alcătuiesc aceste formațiuni Campanella nu precizează.

133 Versiunea latină este mai limpede: triumvirii conduși de Soare confirmă, rectifică și execută ceea ce se hotărăște în adunare.

134 Este vorba de știința perspectivei, considerată de Campanella o ramură a geometriei.

135 Fiecare dintre aceștia trebuie înțeles ca fiind cel mai bun specialist și totodată coordonatorul, am zice astăzi, politic al domeniului respectiv.

136 Într-adevăr, nu este vorba despre strateg, ci despre tactician.

137 Funcție incertă și în textul latin, de vreme ce solarienii nu au propriu-zis o instituție și un organism care să administreze justiția.

138 Este vorba din nou despre un specialist care are totodată și funcția politică de șef peste un anume domeniu, și nu de un prior al unei bresle (cum expresia italiană ar putea sugera). Nu rezultă că solarienii ar avea bresle.

139 Sistemul juridic este ceva mai amănunțit redat în textul latin (dar nu mai puțin înfricoșător și primitiv): acuzatul are dreptul să se apere singur, iar judecătorul sau principele Putere nu doar condamnă, ci pot și achita un inculpat. Sentința ultimă, a Soarelui, este însă inapelabilă. În acest ultim caz, inculpatul se împacă public cu acuzatorul și cu martorii, ca și cum aceștia ar fi medicii care l-au vindecat de boala de care suferea, și îi îmbrățișează și-i sărută. Unora dintre condamnați (nu se știe care și de ce) li se dă voie să-și aleagă moartea, iar atunci aceștia își atârnă de ei săculeți cu praf de pușcă și își dau foc asistați de popor care le urează o moarte bună.

140 Ca și Morus, și Campanella socotește că legile trebuie să fie puține și scurte. Aici merită amintit că legislația din Regatul Neapolelui din vremea lui Campanella era printre cele mai stufoase și îmbârligate din Europa. Nu e de mirare că în secolul următor majoritatea iluminiștilor napolitani (o generație minunată!) au fost juriști și că principala bătălie ideologică pe care au încercat să o dea s-a purtat pe terenul legislației.

141 Campanella, în consecvență cu religia naturală a solarienilor, eliberează spovedania de valoarea ei sacramentală pentru a-i conferi una politică. În *Atheismus triumphatus* amintește cu admirație de o practică similară a incașilor, cunoscută prin istoriile lui Botero.

142 Versiunea latină sugerează chiar că ar locui acolo – ceea ce ar explica rostul chiliilor mici, din cupola superioară, pomenite în descrierea templului.

143 L.F. crede că avem aici o altă sugestie venită spre Campanella dinspre relatările lui Botero, de data aceasta despre preoții mexicani care în aceleași momente ale zilei își înălțau rugile. Credem că mai interesantă decât folosirea sau nu a informațiilor lui Botero este frecvența neașteptată a elementelor religiei amerindienilor, considerați astfel tacit drept exemple vii ale acelei religii naturale preconizate de

o seamă dintre gânditorii occidentali de la sfârșitul secolului al XVI-lea și până în secolul al XVIII.

144 Din cauza asta trebuie să fie douăzeci și patru de asemenea preoți.

145 Aici se suprapun două ritualuri: pe de o parte, „Adorația de patruzeci de ore“, introdusă de papa Clemens al VIII-lea în 1592, ceea ce însemna expunerea Sfintei Împărtășanii timp de patruzeci de ore pentru a fi adorată neîntrerupt în trei zile succesive; pe de alta, „adorația“ instituită în Spania (și în sudul Italiei, aflat sub dominație spaniolă) după descoperirile geografice din Lumea Nouă și după cuceririle spaniole și portugheze care permiseseră răspândirea catolicismului pe noul continent, când Spania, imperiul în care „soarele nu apunea niciodată“, considerându-se hărăzită să reconstruiască Ierusalimul ceresc, instituise această practică, a „ofrandei neîntrerupte“, timp în care sfânta liturghie de dimineață era celebrată din oră în oră, pentru a marca venirea treptată a dimineții pe tot întinsul globului.

146 Adică la lună nouă și la lună plină. Serbările de la solstiții și echinocții, cum s-a văzut deja, comportă și schimbarea îmbrăcămintii.

147 Campanella, care era și poet, avea un crez poetic de nezdrun-cinat, pe care îl exprimă limpede și îl pune în practică în sonete. Parte esențială a acestui crez este exprimarea, în poezie, a adevărului.

148 Pare să fie o aluzie polemică la adresa cultului moaștelor.

149 Textul latin specifică faptul că este vorba despre o rugăciune colectivă.

150 Altarul rotund este tăiat de două culoare perpendiculare, îndreptate cu extremitățile spre cele patru puncte cardinale; prin oricare din aceste culoare marele preot, care e Soarele, intră până în centrul altarului, și deci și al templului, sub fereștriuca din cupolă, privind în acest fel drept în înaltul cerului.

151 Veșmintele sacerdotale ale lui Aaron, fratele lui Moise, sunt descrise în *Exodul* 28, 31-43.

152 Calendarul solarienilor se bazează pe două tipuri de măsurători: anul solar (sau tropic) este timpul necesar Soarelui (în mișcarea lui aparentă) pentru a trece prin același punct zodiacal (prin gradul zero din Berbec, care coincide cu echinocțiul de primăvară și cu începutul anului astrologic). Anul sideral este timpul cuprins între două conjuncții succesive ale Soarelui cu aceeași stea, și este mai lung decât anul tropic cu aproximativ 21 de minute. Dar, cum se va vedea imediat, solarienii consideră că această diferență nu este constantă, din cauza apropierii progresive a Soarelui de Pământ.

153 Campanella era convins de această apropiere treptată a Soarelui de planeta noastră, care astfel era destinată să piară în foc: această apropiere el o calculase la 110 000 mile din vremea lui Ptolemeu și până la el, și o socotea a fi unul dintre semnele majore ale prevestitei înnoiri cosmice.

154 Era numită metaforic Dragon figura descrisă de orbitele aparente ale Soarelui și Lunii: Capul Dragonului, numit și nod ascendent, era punctul de intersecție a celor două orbite când Luna se îndreaptă spre nord, și invers, când Luna se îndreaptă spre sud, punctul de intersecție era numit Coada Dragonului sau nod descendent. Durata unui asemenea ciclu, când măsurătorile bazate pe mersul Lunii coincid, în calcule, cu cele bazate pe mersul Soarelui, fusese fixat încă de caldeeni, la 19 ani.

155 Este sigur că în jurul anului 1590 Campanella scrisese tratatul *De sphaera Aristarchi* care însă s-a pierdut. Acolo el afirma că Aristarh din Samos, filozof peripatetician (sec. IV-III î.C.), fusese primul care enunțase ipoteza heliocentrică, preluată mai târziu de Copernic; dar mai înainte de Aristarh, după afirmațiile lui Diogenes Laertius, pitagoricianul Filolaos din Crotona (sec. V î.C.) susținuse că pământul s-ar învârti în cerc în jurul unui foc aflat în centrul lumii.

156 Cel mai probabil Campanella face aici aluzie la celebra prefață a tratatului lui Copernic *De revolutionibus orbium coelestium* (prefață scrisă de luteranul Andreas Osiander, dar pe atunci crezută a fi scrisă de chiar Copernic) care prezenta teoria heliocentrică drept o simplă ipoteză matematică ce nu pretinde să corespundă realității de fapt. Cele două interpretări ale teoriei copernicane (ca model matematic sau ca realitate fizică obiectivă), foarte importante deoarece privesc două definiții diferite ale științei și ale cunoașterii în general, vor fi reluate la scurt timp în disputa dintre Galilei și Inchiziție (mai exact cardinalul Bellarmino). Dar înainte de Galilei, Campanella, asemeni lui Giordano Bruno, pare să facă aici o distincție între teoriile cosmologice derivate din calcule matematice și cele bazate pe observația directă a naturii. Totuși, spre deosebire de Bruno și de Galilei, interesul lui Campanella rămâne semnificația teologică finalistă a fenomenelor naturale, care nu poate fi explicată nici prin calcule matematice, nici prin observații științifice, care pot avea doar valoare operativă, nu și de cunoaștere. Metafora de aici vrea să spună că a explica universul pornind de la modele matematice este ca și cum ai face o plată în hobi sau pietricele în loc de bani. Pietricelele și bobii erau folosiți curent ca miza în jocurile de noroc. „*Scudi di conto*” erau fise.

157 În manuscrisul din Lucca, pasajul era mai clar: „substanța stelelor și cine se află înăuntrul lor“ (T.T), versiune care trimite, pe de o parte, la cunoscutul panpsihism campanellian, pe de alta, la cele arătate mai sus: anume că astronomia nu are valoare în măsura în care este o teorie a fenomenelor cerești, ci în măsura în care revelă semnificația escatologică a mișcărilor astrale care anunță schimbări iminente în viața morală și religioasă a oamenilor.

158 Milenarismul pasional al calabrezului, îndreptat împotriva eternității lumii, susținută de Aristotel, îmbinat cu credințele sale astrologice îl fac să caute cu orice prilej, și pentru orice, semne și prevestiri astrale. Aici, perspectiva cosmică a palingenezei prin foc este perfect aderentă, cel puțin în momentul scrierii acestei versiuni a *Cetății Soarelui*, cu profeția divină prin care Cristos anunța sfârșitul lumii și cu semnele cerești care aveau să-l preceadă (*Matei* 24, 29; *Marcu* 13, 24-25; *Luca* 21, 25). Cărțile Sfinte și Cartea Naturii sunt două limbaje prin care divinitatea anunță, după Campanella, aceeași *renovatio*. Dar înainte de aceasta, înainte deci de sfârșitul acestei lumi, omenirea avea să cunoască, crede Campanella, o nouă vârstă de aur, în care organizarea socială și instituțiile statului aveau să fie cele ale solarienilor. Aceste convingeri, deloc abstracte, îl îndemnaseră pe autorul utopiei de față să pună la cale răscoala calabreză care l-a condamnat apoi la aproape trei decenii de pușcărie.

159 Comparația cu hoțul care, noaptea, te ia prin surprindere este frecventă în Biblie și uneori se referă exact la venirea neașteptată a sfârșitului lumii. (L.F.)

160 Împotriva convingerii lui Aristotel (dar și a lui Democrit și Epicur) că lumea ar fi eternă și deci necreată, solarienii sunt convinși că lumea a fost creată, însă ei (și cu ei, Campanella) par să oscileze (deocamdată) între dogma creștină, după care Dumnezeu a creat lumea din nimic, teoria lui Empedocle, după care lumea aceasta ar fi fost creată din rămășițele altor lumi, și cea a lui Anaxagoras, după care ar fi fost creată din haos. Mai târziu, Campanella va reveni la doctrina creștină. În ceea ce-l privește pe Aristotel, el este principalul filozof cu care se răfuiesc atât Telesio cât și Bruno și Galilei – și pe bună dreptate de vreme ce de sute de ani știința se încredea în teoriile lui și, prin urmare, orice noutate era noutate în raport cu el. Totuși, în acest pasaj, versiunea latină nu îl numește pe stagirit pedant, ci logician.

161 Galilei denumea „excentric“ un cerc (o orbită) care circumscribe pământul fără a-l avea însă în centrul său; iar „epiciclu“, orbita descrisă de un astru care nu circumscribe Pământul. În sistemul pto-

lemaic epicyclul era unul din cele două cercuri imaginare descrise de fiecare planetă în mișcarea sa.

162 Teoria excentricelor și epicyclurilor, care presupunea că toate mișcările corpurilor cerești sunt mișcări circulare și uniforme, diferit combinate între ele, provine de la Hipparh din Nicea (sec. II. î.C.), deci mult înainte de Ptolemeu, dar continuă să fie luată drept corectă până în secolul al XVI-lea.

163 Această teorie astronomică, a cerului unic și a astrilor de la sine mișcători, se regăsește, înainte de Campanella, la Giordano Bruno.

164 Pasajul, mai degrabă obscur, expune pe scurt teoria lui Campanella cu privire la mișcările planetelor. Ea se inspiră din ideile lui Bernardino Telesio, care punea la temelia tuturor fenomenelor naturale lupta permanentă între două principii, căldura și frigul: căldura, care își are obârșia în Soare, este cauza oricărei mișcări. De aici decurge, atât pentru Telesio cât și pentru Campanella, că mișcarea planetelor depinde de distanța mai mare sau mai mică a fiecăreia față de sursa de căldură, adică de Soare. Când o planetă se află de aceeași parte a Pământului ca și Soarele, fiind atrasă de căldura lui, tinde să se apropie de Soare și să se depărteze de Pământ (adică „suie”); și dimpotrivă, când se află de partea cealaltă (în cvadratură, adică la 90 de grade, sau în opoziție, adică la 180 de grade), se apropie de Pământ, („coboară”), adică tinde, și de acolo, să se apropie mai mult de Soare.

165 Conform aceleiași teorii, Luna, lipsită de lumină proprie, caută cu mare înfrigurare lumina Soarelui și când e în conjuncție (lună nouă) și când e în opoziție (lună plină), drept care în aceste poziții ea se ridică și se îndepărtează de Pământ („si sublima”), părând, cum va spune puțin mai departe, că „întârzie”, pentru că parcurge un drum mai lung.

166 Textul latin este mai explicit: planetele („*stelle*“ *erranti*) se rotesc și ele tot dinspre răsărit spre apus, ca și cerul ultim, al stelelor fixe; acesta însă, pentru a parcurge o rotație completă în 24 de ore, se rotește foarte repede; pe când planetele („celelalte”), rotindu-se mai încet, atunci când urcă spre apogeu („suie”), sunt lăsate în urmă de cerul stelelor și de aceea par să meargă înapoi.

167 În primul manuscris, din 1603, Campanella a făcut o adnotare în care recunoștea încâlceala de aici și promitea să rezolve chestiunea astronomică „în altă parte”: într-adevăr, în același an, redacta tratatul *Astronomia*, în patru cărți, care însă i-a fost confiscat în închisoare și s-a pierdut. (L.F.)

168 Mișcarea aparentă a Lunii este diferită de a celorlalte planete, apsida orbitei ei depinzând de unghiul pe care îl face cu Soarele:

spre deosebire de celelalte planete, Luna pare să circule cu o viteză apropiată de cea a stelelor fixe (are o revoluție de 24 de ore), pe de altă parte, nu pare niciodată că dă înapoi, ci cel mult că o ia înaintea stelelor fixe, deși asemenea depășire nu e observabilă decât dacă trece de 13 grade. (T.T.)

169 Textul latin precizează că aștrii care orbitează în anumite locuri depărtate din univers intră într-o relație de „sympathia“, adică într-o corespondență specială dintre lucrurile naturale și forțele cerești, dintre cele sensibile și cele ascunse, dintre cele inferioare și cele superioare – moștenire de la neoplatonismul ficinian și, mai înainte, din *De sacrificio et magia* al lui Proclus. În acele locuri, consideră Campanella, planetele și-ar încetini mersul sau chiar s-ar opri un timp.

170 În cosmologia lui Campanella, ca și în cea a lui Telesio, principiul căldurii se concentra în Soare, luminos și arzător, iar cel al frigului, în Pământul întunecat și inert. Antagonismul acestor două principii dăduse naștere tuturor formelor de viață și de materie. Iar cum lumea fusese creată în septembrie (conform unei interpretări curente a textului latin canonic al *Genezei* 1, 12), când Soarele „gonea la sud“, Pământul, prin opoziție, „a căpătat putere“ în emisfera contrară, adică cea nordică; de atunci, Soarele, pentru a contrabalansa efectul Pământului, ar zăbovi mai mult în emisfera nordică. Într-adevăr, în emisfera boreală primăvara și vara durează laolaltă 186 de zile, în vreme ce în emisfera australă durează 179.

171 Versiunea latină este mai explicită: „caldeenii și evreii cei mai vechi, și nu cei noi“, adică, după Sf. Ieronim, aceia de dinaintea deportării în Babilon, pentru că, după aceea, evreii și caldeenii ar fi trecut la calendarul în care prima lună a anului era octombrie.

172 Versiunea latină, în genere mai amănunțită, adaugă aici următorul paragraf semnificativ: „În schimb sunt nehotărâți în următoarea privință: dacă Soarele nu ar fi cumva centrul regiunii inferioare a universului, iar stelele fixe nu ar fi la rândul lor centrele unor alte sisteme planetare și dacă în jurul acelor planete, ca și în jurul Pământului, nu s-ar învârti oare alți sateliți; dar încă ezită cu privire la aceste ipoteze.“ Amintim că versiunea latină a fost probabil scrisă de autor în jurul anului 1614 (L.F.), deci aproape douăzeci de ani după ce Giordano Bruno își făcuse cunoscută propria teorie cosmologică.

173 Este o afirmație importantă, deoarece aici Campanella limitează influențele astrale (atât de studiate și respectate de solarieni) doar la rolul de catalizatoare și nicidecum de cauză a acțiunilor și destinului oamenilor. Preștiința și providența sunt numai la Dumnezeu.

174 În versiunea latină în loc de „spirite“ figurează „îngeri“.

175 Inexistența vidului conceput ca nimic este argumentată pe larg și de Giordano Bruno, în polemică aprinsă cu Aristotel. Însă Campanella nu împărtășește convingerea lui Bruno în infinitatea materială a lumii; dimpotrivă, el consideră că infinitul în timp și spațiu este numai atributul lui Dumnezeu și nu și al lumii create de el. De altminteri textul latin adaugă aici: „Ei refuză însă să creadă într-un infinit material.“

176 Dumnezeu a creat lumea din nimic sau, mai precis, din nimic material. Aici Campanella este cât se poate de ortodox.

177 În etica lui Campanella răul nu există în sine, ca principiu contrapus binelui. Binele este existența în deplinătatea ei, voită și creată de Dumnezeu; răul este neîmplinirea acestei existențe, este parțialitate. De aceea păcatul nu are cauză eficientă (răul), ci cauză deficientă (o lipsă, o nedeplinătate a binelui). Iar neputința și lipsa de cunoaștere nu constituie o vină, nu pot fi un păcat, păcat putând fi numai lipsa de voință. Iar aceasta nu este o imperfecțiune dată, ci o imperfecțiune ce se află în mâna omului. Cu alte cuvinte, nu păcătuiește cine nu poate și nu știe, ci cine, putând și știind, nu vrea.

178 Solarienii, neavând parte, precum creștinii, de revelație, nu pot trece dincolo de o cunoaștere rațională a Treimii (exprimată de cele trei „primalități“ / începătorii) care însă e considerată de Campanella fundament al religiei naturale (Campanella mărturisește în *Scrisori* și în *Theologicorum libri XVIII* următoarele: „Eu cred că ființa preasfintei Treimi este, nu pentru noi, ci în sine, mai vădită în natură, și mai ales în cea rațională, decât în Sfânta Scriptură.“). Campanella îl contrazicea în acest fel pe Sfântul Toma d'Aquino, ce negase putința de a cunoaște Trinitatea pe cale naturală, dar îl și scuza prin aceea că nu avusese cum să cunoască textele platonice, nici hermetice, la vremea sa netraduse în latină. Prin această scuză însă, Campanella recunoștea implicit legătura strânsă între propriile teorii și acele direcții filozofice ale Antichității, la care trebuie adăugată și cea pitagorică. Pe de altă parte, literatura de călătorie din vremea lui Campanella vorbea explicit de culte ale Trinității la indienii din America de Sud și la brahmanii din India. (T.T.)

179 Adică Tatăl, Fiul și Sfântul Duh.

180 Cele trei primalități decurg una din alta în ordinea precisă afirmată în text.

181 Genovezul interpretează întrebarea ioanitului (nefirească cu referire la niște păgâni precum solarienii) ca o interogație cu privire la ce cred solarienii despre cauza originară a răului din lume, iar

la această întrebare răspunsul lung al genovezului are o importantă idee centrală: anume că există o convergență între explicația „naturală” și cea creștină a răului lumii. De altfel, Campanella declara: „Eu imaginez Cetatea mea nu ca dată de Dumnezeu, ci ca rod al raționamentelor filozofice și, în limitele rațiunii umane, ca o dovadă a conformității adevărului Evangheliei cu adevărul naturii... De aceea am imaginat această Cetate păgână care așteaptă revelația unei vieți mai bune, și care merită pe bună dreptate să primească mântuirea divină tocmai pentru că trăiește pe temeiul modelului dictat de rațiunea naturală” (*Legazioni ai Maomettani*, 4). (T.T.)

182 Nici unul dintre manuscrisele campanelliene nu face vreo precizare în acest loc. Ar putea fi vorba de o referire la concepțiile hermetice sau neoplatonice, în genere la cele emanatiste, referitoare la un al doilea Nous sau Demiurg. Sunt însă doar supoziții.

183 Campanella pare să facă aluzie la teoria (care porcede de la Hesiod și se perpetuează până în vremea lui Campanella și după) a decăderii civilizației omenеști de la o mitică vârstă de aur, din treaptă în treaptă, fiecare treaptă fiind guvernată de către unul dintre zeii olimpieni, descendenți ai lui Saturn.

184 Cum se vede, solarienii au respins pe rând mai multe explicații ale răului care domnește în lume.

185 Amintita convergență nu face decât să anunțe încă o dată iminenta reînnoire a lumii – înnoirea așteptată de atâta timp de milenariști. Cum se știe, Campanella își plănuise răscoala din Calabria, care îl va sorti temniței pentru aproape trei decenii, conform unor calcule astrologice care indicau anul 1600 ca an al așteptatei prime-niri a lumii.

186 Campanella reia aici tema influențelor astrale asupra destinului individual și social. Conjuncțiile mari erau acele poziții dintre două sau mai multe planete cărora li se atribuia o mare putere de influențare a destinului. În vremea lui Campanella conjuncția dintre Saturn și Jupiter, care timp de aproximativ două secole se găse-se în semnele de apă, la începutul anului 1600 avea să se deplaseze în trigonul semnelor de foc, iar apogeul lui Mercur avea să treacă din casa Scorpionului în cea a Săgetătorului. Anomalii erau numite neconcordanțele între observațiile astronomice recente și pozițiile pe care aștrii ar fi trebuit să le aibă conform teoriei tradiționale a ex-centricelor și epicyclurilor; aceste neconcordanțe, datorate incorectitudinii teoriei, erau socotite însă fracturi petrecute în armonia cosmosului și deci prevestiri ale unor evenimente neobișnuite. (G.E.)

187 După L.F. și T.T., Campanella afirmă aici, împotriva doctrinei păcatului original, netransmisibilitatea vinei de la părinți la copii, ceea ce îi va atrage acuzația de pelagianism. Consecințele acestei afirmații sunt două: aceea explicită, că degradarea lumii vine din cauze fiziologice (defecte din naștere ale progeniturii, după autor, datorită procreării în condiții greșite) și pedagogice (educația greșită); și cealaltă, implicită, că, dată fiind inocența funciară a oricărei ființe, popoarele lipsite de privilegiul revelației creștine (precum solarienii, dar și numeroasele popoare descoperite de marile călătorii recente peste oceane, care constituiau o temă de dezbatere religioasă și antropologică obsesivă în acea vreme) nu sunt automat excluse de la mântuire. În schimb, după R.A., Campanella ar recunoaște atât transmisibilitatea vinei, cât și a pedepsei.

188 Înlănțuirea dintre vina părinților și pedeapsa suferită de copii nu este, după Campanella, suficient de vizibilă, drept care majorității oamenilor răul lumii le apare a fi rodul întâmplării și lumea un haos.

189 A filozofa bine înseamnă, după Campanella, a îmbina cunoașterea rațională și cunoașterea prin revelație.

190 Distihul, spun exegeții, poate fi o combinație *ad hoc* a lui Campanella însuși, cum poate fi (după R. Crahay, îngrijitorul ediției bilingve *Cité du soleil* – text latin și traducere franceză –, Académie Royale de Belgique, Classe de Lettres, 1993) traducerea unui distih asemănător dintr-un poem didactic al poetului antic Orientius, carc tocmai se publicase (în 1600) la Anvers. (G.E.) T.T. observă însă că primul vers, devenit proverb la numeroase popoare, vine din Vechiul Testament și ține de legea naturii; în timp ce al doilea, rostit de Cristos, ținea de Legea divină. Ne aflăm așadar din nou dinaintea binomului (pentru a-l cita pe Galilei) cartea naturii și cartea sfântă ca surse ale cunoașterii. Într-o scrisoare adresată lui Galilei, Campanella afirma că respectarea acestui distih ar fi de ajuns pentru a garanta fericirea universală.

191 Dumnezeu este cauza primă, este existența ca totalitate, este iubirea care pune neconținut în mișcare universul. De aici, creaturile, inclusiv omul, sunt ceea ce sunt numai datorită lui Dumnezeu și întru Dumnezeu.

192 Este o credință fermă și ortodoxă a lui Campanella că „gonind excesele”, adică realizând reforma Bisericii și reîntoarcerea ei la simplitatea evanghelică, creștinismul va putea triumfa în întreaga lume, deoarece este religia care se întemeiază pe legile naturii și pe rațiune. În *Theologicorum libri I*, Campanella afirma că „greșește cine

susține că legea naturală este diferită de aceea evanghelică: Evanghelia conține exact legea naturii la care adaugă numai Tainele“. (T.T)

193 Textul latin se referă explicit la filozofii solarieni.

194 Toate descoperirile omenești și semnele astrologice indică, după Campanella, apropiata reînnoire a lumii anunțată de Evangheliile care specificau că ea se va petrece când toată omenirea va sta sub o aceeași lege. Credem că entuziasmul lui Campanella privitor la descoperirile din secolul său – mai degrabă ciudat în acest context în care europenilor li se opune societatea ideală a solarienilor – trebuie înțeles tocmai așa, ca un important pas înainte în strategia aleasă de divinitate pentru unificarea lumii. Pe de altă parte nu ne putem împiedica să nu observăm că, asemeni nouă, Campanella preconizează o globalizare (dacă nu produsă, măcar) semnalată de progresul tehnic.

195 Este vorba despre „nova“, vizibilă în 1572, pare-se, emoționant de bine, care a trezit un mare interes printre toți astronomii și astrologii vremii, descrisă de cea mai mare competență de atunci, marele astronom danez Tycho Brahe, în tratatul *De nova stella*. Deoarece Campanella a luat contact cu această scriere numai în 1611, se deduce că această referire a fost adăugată ulterior scrierii utopiei sale, fiind într-adevăr prezentă numai în manuscrisul din Lucca. Aceeași lectură îl va determina pe Campanella să adauge o lungă speculație privitoare la semnificația profetică a noiei, la sfârșitul cap. VII din *Articuli profetales*. (G.E.)

196 Această succesiune, care privește sfârșitul și reînnoirea lumii, se repetă la scară mai mică în sonete, unde Campanella își arogă sarcina de a dezrădăcina răul lumii pentru a reinstaura adevăratele valori omenești ce decurg din atributele divine.

197 Atât instrumentul, cât și cuvântul sunt invenții ale lui Campanella. Muzica corpurilor cerești în mișcare este doar una dintre teoriile pitagoreice pe care Campanella le adoptă, contrazicându-l pe Aristotel.

198 Iată că solarienii sunt mult mai breji decât europenii lăudați mai sus pentru invențiile lor: ei au inventat aparate care, la vremea respectivă, erau de domeniul științifico-fantastic; singura excepție: oceanul, folosit de Galilei pentru observațiile astronomice încă din 1609 și cu ajutorul căruia savantul descoperise sateliții lui Jupiter. Această descoperire, celebră în epocă, fusese prezentată de autorul său în nu mai puțin celebrul *Sidereus nuncius* (publicat la Veneția în 1610). Campanella îl felicitase cu entuziasm pe Galilei pentru această invenție într-o scrisoare, iar mai târziu în *Apologia pro Galileo*. Ce

ni se pare deosebit de interesant este, pe de o parte, că în pușcăriile deloc duioase în care zăcea, Campanella era în stare să se țină la curent cu marile noutăți ale vremii și, mai mult, să se și entuziasmeze; pe de alta, că în scrisoarea cu pricina (nr.166), el răstălmăcește importanța științifică a invenției, făcând din ea un alt anunț al sfârșitului și primenirii lumii (Campanella îi citează lui Galilei un pasaj din Sf. Clement, în care se vorbește de ceruri și stele invizibile pentru oameni, care li se vor arăta acestora numai la sfârșitul lumii). În pofida entuziasmului pomenit, între Campanella și Galilei, contemporanul său, se cascadează o prăpastie de netrecut.

199 În versiunea latină, acestei întrebări Genovezul îi răspunde cu o lungă dizertație în apărarea astrologiei, inspirată în mare parte de doctrina lui Telesio: foarte pe scurt, Dumnezeu a creat natura, dar natura odată creată merge mai departe singură, deoarece cauza primă e omniprezentă dar nu se substituie cauzelor secunde: de aici liberul arbitru și posibilitatea greșelii și a răului. Aștrii sunt și ei cauze secunde și autonome, dar universale, depinzând doar indirect de intervenția divină.

200 Imperiul Monopotapa (de fapt Monomotapa), aflat în sudul Africii și ocupând partea meridională a Mozambicului și a fostei Rhodesii, fusese explorat în 1560 de iezuitul Gonzales de Sylveira și în 1569 de Francisco Barreto. Giovanni Botero, în ale sale *Relazioni universali* (1591-1596) – una dintre sursele fundamentale ale lui Campanella în materie de geografie –, povestește că împăratul acestui ținut avea o armată formată din femei, pe care le asemuiește cu amazoanele din Antichitate.

201 Reginele, toate din secolul al XVI-lea, sunt în ordine: Roxelana, favorita sultanului Soliman I Magnificul; Bona Sforza, soția lui Sigismund I, regele Poloniei; Maria de Habsburg, sora lui Carol Cvintul, soția lui Ludovic al II-lea Iagellonul, regele Ungariei; Elisabeta I Tudor, regina Angliei; Caterina de' Medici, soția lui Henric al II-lea, regele Franței, și regentă după moartea acestuia. Flandra a fost guvernată în același secol de două suverane numite Margareta: Margareta de Habsburg, fiica împăratului Maximilian I, apoi de Margareta de Austria, fiica naturală a lui Carol Cvintul. Urmează Bianca Capello, venețiană, amantă și apoi soție a marelui duce al Toscanei, Francesco I de' Medici; Maria Stuart, regina Scoției; Isabela de Castilia, făuritoare, alături de soțul ei, Ferdinand de Aragon, a statului spaniol modern, eliberat de mauri și colonizator al Lumii Noi. În legătură cu personajul Camilla a Romei, există doar supoziții, hrănite și de faptul că numele dispare în versiunea latină, mai târzie, pare-se din

prudență. Cum bine se știe, Roma era capitala Statului papal, care nu putea avea o suverană. Campanella pare să facă aluzie la Camilla Peretti, sora papei Sixt al V-lea, care ducea la Roma o viață de adevărată regină. (L.F.).

202 Este versul de început al poemului cavaleresc *Orlando furioso* de Ludovico Ariosto, autor foarte iubit atât de Campanella, cât și de Galilei: totuși Campanella folosește aici citatul ca dovadă a efeminării moravurilor.

203 Textul latin este mai explicit: influențele astrale care accentuează latura depreciativ feminină a societății prezente sunt trigonul lui Marte și tranzitul lui Mercur spre apogeu.

204 Traducerea, ce-i drept cam neaoșistă, încearcă să redea nuanța înțeleasă de Campanella aici, și nu formula de adresare în sine, foarte reverențioasă, folosită mai ales în sudul Italiei până la începutul secolului XX, și care are sens de „domnia voastră”.

205 G.E. pune această diatribă la adresa desfrâului din Fez pe seama relatării lui Leon Africanul, citată de Francesco Sansovino (fiul marelui arhitect și sculptor Iacopo) în *Despre cârmuirea regatelor și republicilor atât antice cât și moderne*, lucrare apărută la Veneția în 1578.

206 „Exaltarea” este a doua poziție favorabilă (după „domiciliu”) a unei planete într-un semn zodiacal.

207 Prin șerifi se înțelegeau prin tradiție descendenții lui Ali, văr și ginere al lui Mahomed și cel de al patrulea calif al arabilor. Aici se face referire, probabil, la dinastia Sa’diană, care a domnit îndelung peste Fez și Maroc și care, începând din 1549, a adoptat această titulatură. Informația vine tot de la Botero. (L.F.)

208 Sufi era numit în Europa regele Persiei, Șahul Ismail es-Sufi, care l-a învins pe sultanul Murad, restabilind unitatea politică a Persiei după invazia musulmană și întemeind în 1502 dinastia Sawafidă. Campanella se referă aici probabil la impunerea de către acest personaj a ereziei šiite ca religie de stat („legea lui Allah, înnoită”), masacrând un mare număr de mahomedani suniți.

209 În tratatul său de astrologie, Campanella susține același lucru, anume că țările ar avea și ele zodiile lor, iar Spaniei și Italiei le-ar reveni cele două citate în text.

210 Campanella se referă aici la două semne astrale care anunță, după el, apropierea planetelor de Pământ: „excentricitatea”, care este raportul constant între punctele de pe o parabolă (aici de pe elipsa orbitală) și unul dintre focare: anomalia ar fi indicat atunci o micșorare a orbitei; și „oblicitățile”, care sunt orbitele planetare, înclinate

față de planul ecuatorului ceresc (pentru Campanella coincident cu ecuatorul pământesc) care, după măsurătorile lui Copernic, s-ar fi accentuat în decursul veacurilor. Pe de altă parte, precesia echinocțiilor, datorată deplasării axei Pământului, ducea la o tot mai mare discordanță între poziția reală a constelațiilor și semnele zodiacale numite după aceste constelații (zodiacul tropic) – de aici încâlceala de care se vorbește în text.

211 Campanella se referă probabil la neobișnuita aglomerare a planetelor în casa Săgetătorului, cu Mercur în apogeu, calculată să aibă loc pe 24 decembrie 1603, dată pe care el o socotea, de aceea, aducătoare de mari transformări cosmice. (L.F.)

212 E interesant că versiunea latină, ulterioară acesteia, a lăsat intacte aceste prevestiri, deși marea conjuncție anunțată pentru 1603 nu produsese efectele cosmice scontate.

213 Este o frază celebră, repetată de autor în mai multe dintre scrierile sale și citată în toate biografiile lui Campanella și pe bună dreptate: cum bine se știe, pentru a scăpa de condamnarea la moarte, în urma răscoalei puse la cale de el în Calabria, Campanella s-a prefăcut a fi nebun. Bănuind că e vorba de o simulare, inchizitorii îl supun, în zilele de 4 și 5 iunie 1601, la o tortură numită „Veghea“, prin care condamnatul era atârnat de mâini (ceea ce producea rapid dizlocarea umerilor, deosebit de dureroasă) și la rare intervale era lăsat jos, pe un scaun cu șezutul tăios. Procedura dura 40 de ore, timp în care condamnatul nu era lăsat să ațipească. Campanella a rezistat incredibil la această caznă fără să mărturisească și, deși a ieșit din ea zdrobit și cu o lungă condamnare la închisoare, și-a salvat viața.

214 Credința că influențele astrale sunt de natură fizică și de aceea acționează asupra simțurilor, și nu asupra rațiunii vine de la Sf. Toma d'Aquino. Voința este însă controlată de rațiune și, de aceea, se poate opune chiar și influențelor astrale. Afirmatia este foarte importantă, pentru că, după atâtea referiri meticuloase la configurațiile astrologice, restabilește brusc demnitatea și libertatea de acțiune a omului.

215 Rezultă destul de limpede aici care e poziția lui Campanella în conflictele religioase din vremea sa.

216 L.F. interpretează această promisiune ca un anunț a două opere ulterioare ale lui Campanella, amândouă pierdute, care dezbăteau tocmai predicțiile astrale pentru viitorul apropiat.

217 Sfântul Pavel nu pomeneste de erezie printre păcatele carnale (în română „poftele firii pământești“ sau „lumești“), ci de „zavistii, certuri și dezbinări“ (I Cor., 3, 3).

218 Traducerea a respectat și aici, ca aproape peste tot, limbajul filozofic și teologic al lui Campanella. Pentru a simți distanța dintre acest limbaj și cel folosit de Biserica română, cităm textul românesc din *Gal.*, 5, 17, unde Sfântul Pavel se exprimă astfel: „Căci firea pă-mântească pofteste împotriva Duhului, și Duhul împotriva firii pă-mântești: sunt lucruri potrivnice, așa că nu puteți face tot ce voiți.“

219 Este admirabil acest final care înglobează întreaga utopie construită până acum în marea strategie divină și în transcripția ei pă-mântească. Această globalitate, mai mult decât prezența insistentă a astrologiei sau diversele ciudățenii ale solarienilor, face, credem, din utopia lui Campanella o operă iremediabil premodernă.

NOTE

la *Poezii filozofice*

1 Pseudonimul lui Campanella: *Settimontano* (Cel cu șapte munți) face aluzie la cele șapte protuberanțe pe care Campanella le avea pe cap, socotite semn de genialitate; *Squilla* (Clopot) face aluzie la numele său (Campanella însemnând clopoțel), dar și la rolul – pe care Campanella și-l arogă constant – acela de a suna deșteptarea omenirii în vederea unei mari palingenezii. Campanella își alcătuiuse, de altfel, și o emblemă care avea în centru un clopoțel, iar în jurul lui inscripția „*Propter Sion – Non Tacebo*“ (Lângă Sion – cu sensul: Aproape de Cetatea lui Dumnezeu – Nu voi tăcea).

2 Este vorba de antologia poeziilor campanelliene publicată în 1622, probabil în Germania, de Tobias Adami, cărturar neamț, admirator al lui Campanella care, aflat la Neapole în 1613, văzuse, se crede, întregul corpus al *Canticii*, alcătuită din șapte cărți, precum și alte opere ale filozofului întemnițat, și care părăsise Italia ducând cu sine (și astfel salvând) o seamă de manuscrise campanelliene.

3 Sonetul a fost compus în urma celorlalte, fiind probabil dictat atunci când, grație lui Tobia Adami, volumul de poezii era pregătit pentru tipar. (R.A.) În el Campanella condensează câteva dintre temele majore ale filozofiei și poeticii sale: în primul rând legătura esențială între înțelepciunea umană și cea divină, fără asistența acesteia din urmă prima zbătându-se în măsurători sterile și în neputința vorbelor; apoi este ideea cosmosului material unitar și uniform care trebuie cunoscut direct și nu din scrierile oamenilor (idee centrală în gnoseologia filozofilor naturii de la sfârșitul Renașterii, începând cu Bernardino Telesio și terminând cu Galilei, idee fundamentală pentru întemeierea științei moderne); apoi este rolul pe care Campanella-poetul și-l arogă – se va vedea – constant, de propovăduitor al adevăratei cunoașteri și al adevăratelor valori și mesager al marii înnoiri a societății omenești – de aici și comparația cu Prometeu.

4 Adică Înțelepciunea.

5 Pe urmele lui Telesio, Campanella consideră că Natura („cămara“) poate fi cunoscută cu adevărat nu din cărți („a doua școală“), ci numai prin cunoaștere directă și măsurători exacte („dram și deget“). Cu toate acestea, și asemenea cunoaștere rămâne la Campanella mai prejos de cunoașterea divină la care aspiră credința.

6 Comparația cu Prometeu, cu focul furat de la zei, precum și cu pedeapsa de a fi fost înlănțuit și torturat pe Caucaz, revine constant în sonete și scrisori. De altfel, Campanella poreclise celula sa de detenție din castelul Sant'Elmo din Napoli, cea mai oribilă dintre pușcăriile îndurate de el, tocmai „Caucazul“. Pe de altă parte, Soarele, astrul central al cosmosului (pentru Campanella, ca și pentru Copernic), așa cum s-a văzut și din utopia sa, era cheia reformei cunoașterii și a regenerării sociale preconizate de calabrez.

7 Sonetul este expresia concentrată a poezicii lui Campanella: el le reproșează poetilor contemporani lui că se inspiră din mitologia păgână („falși eroi“, „minciuni“ etc.) și nu din poezia religioasă a secolelor trecute. El le recomandă poetilor să cânte natura, care este opera lui Dumnezeu, și istoria adevărată, care e opera oamenilor, și îi somează să scrie o poezie educativă și moralizatoare. Dăm în continuare și versiunea lui C.D.Z. la acest sonet:

CĂTRE POETI

Voi ați schimbat iubirea-n zel ori stimă,
respectu-n fals, noblețea-n griji atente,
înțelepciunea în rafinate,
bravura-n fală, frumusețea-n grimă.

Căci voi, poeți, cântați în ritm și rimă
eroi scorniți, infame sentimente,
nu taina și virtuțile clemente
și gloria din cer ca-n vremea primă.

Mai minunată și mai demnă strunii
e opera Naturii: ea înțarcă,
neșovăind, copilu-nșelăciunii.

E mare numai arta ce încearcă
să fie armă contra stricăciunii,
iar cu minciuni istoria n-o-ncarcă.

8 Spre deosebire de toată epoca Renașterii, pentru Campanella „poezia veche“ nu este cea a Antichității greco-latine, ci poezia religioasă a Evului Mediu.

9 Campanella acreditează și el, prin această afirmație, ideea răs-pândită – și opusă doctrinei protestante – după care textele sacre nu ar trebui luate *à la lettre* pentru că folosesc un limbaj aluziv și metaforic. Galilei împărtășește și el această idee.

10 Campanella, punându-și în practică propria doctrină poetică, scrie poezii în care își prezintă propria filozofie. În acest sonet apar trei idei-cheie ale acestei filozofii: conceperea cosmosului ca un tot animat; micimea ființei umane în raport cu acest tot (metafora păduchelului este recurentă la Campanella pentru a dărâma antropocentrismul Renașterii) – idei ce se regăsesc și la Giordano Bruno; cum se va vedea însă din alte sonete, micimea omului este compensată la Campanella de grandioasa conștiință a acestei micimi – care-l caracterizează numai pe om (nu și pe viermele din pântecul nostru). Cea de a treia este convingerea că poezia poate propovădui cu succes o filozofie și un comportament inspirat de filozofia respectivă.

11 Nemurirea sufletului este baza teoretică pe care se construiește metafizica lui Campanella. În acest sonet nemurirea sufletului împinge intelectul spre cunoaștere și, în același timp, ea este dovedită de setea de cunoaștere a intelectului.

12 Este vorba despre Aristarh din Samos (sec. IV î.Hr.) care, înainte de Copernic, a închipuit universul heliocentric. Campanella a scris despre Aristarh un eseu astăzi pierdut și i-a expus teoriile astronomice în a sa *Philosophia realis*. Este important că în acest sonet despre nemurirea sufletului Campanella face referire la foamea sa de cunoaștere a Naturii și nu a teoriilor despre suflet, despre virtuți etc.

13 Metrodoros din Chios (sec. V-IV î.Hr.), discipol al lui Democrit, susținea pluralitatea lumilor precum și eternitatea și infinitatea universului. Maeștrii pe care Campanella îi numește aici au desigur rolul de a indica direcțiile principale ale cosmologiei proprii.

14 Începând de aici exprimarea italiană este mai precisă decât cea izbutită de traducerea românească: Campanella se referă la trei trepte ale cunoașterii, așa cum sunt ele prezentate și în *Metafizica* sa. În adâncul conștiinței de sine a oricărei ființe vii se află cunoașterea lui Dumnezeu și în adâncul propriei capacități volitive se află iubirea de Dumnezeu. Dar contactul între subiectul cunoscător și obiectul cunoașterii se face în două feluri: în chip nemijlocit se face numai prin „*l'amante senso*” – am zice, cu o formulă neacreditată, prin „simțurile îndrăgostite” (de Dumnezeu); în chip indirect, el se realizează prin gândirea rațională („*sillogismo*”) – care, ca și săgeata, acționează la distanță, și, în chip și mai indirect, prin autoritatea altuia („altă mână”) – adică prin interpretarea oferită de altcineva.

15 Sunt într-adevăr două vocabule create de Dante, minunate și greu de transpus. Trebuie știut că Dante este maestrul incontestabil al poetului Campanella.

16 Campanella reia în acest sonet imaginea naturii văzută ca o carte scrisă direct de mâna lui Dumnezeu (în vreme ce textele sacre sunt transcrise de mâna omului). Pentru cunoașterea făpturii lui Dumnezeu trebuie restaurată cunoașterea primordială, cea directă, dând la o parte autoritatea oricărei școli de gândire, a oricărei scrieri, pentru a descifra realitatea fără nici o mijlocire. Constatăm aici încă o dată ce punte interesantă întinde gândirea lui Campanella între Evul Mediu teologic și gândirea științifică modernă.

Transcriem mai jos același sonet în traducerea S.B.E.

MOD DE-A FILOZOFA

Lumea-i o carte-n care veșnica Gândire
 conceptele își scris-a, un templu viu și plin
 de vii statui gătit, jos până sus, deplin,
 unde pictate stau model și făptuire;
 pentru ca orice cuget să aibă spre citire 5
 și să contemple, nehulind, cum laolaltă vin
 și facere și cârmă, zicând: eu-nalț cămin
 privind pe Domnul în orice-alcătuire.
 Noi, priponiți de cărți și temple moarte,
 copii greșite a celui viu și mare, 10
 le punem dinaintea desăvârșirii sale.
 Oh, suferințe, vrajbă și dureri deșarte,
 greșeala făceți-o izbăvitoare:
 întoarce-ne-am odat' la cele-originale!

17 Este vorba despre lucrarea *Atheismus triumphatus*, prezentată inițial ca *Reductio ad religionem per scientiarum veritates*, adică tocmai o teorie a reîntoarcerii omului către Dumnezeu prin cunoașterea oferită de știință (adică, în concepția lui Campanella, prin cunoașterea nemijlocită a naturii).

18 Ca și în *Cetatea Soarelui* și aici toate relele lumii derivă din iubirea de sine (amorul propriu). Ea degradează cele trei mari principii, întemeietoare (cărora le corespundeau cei trei principii din *Cetatea Soarelui*), reflectare a Sfintei Treimi la nivel uman; iar de aici se degradează toate celelalte valori și comportamente.

19 „Orice păcătos, deoarece păcătuiește, este neștiutor.” (lat.)

20 „Căci nu se poate iubi ceea ce nu se cunoaște.“ (lat.)

21 Campanella citează din memorie din Scriptură: „Mulțimea învățaților este salvarea lumii.“ (lat.)

22 Sonetul îl completează pe cel precedent, adăugând că iubirea de sine este și cauza ateismului și a idolatriei.

23 Sunt lipsite de simțire pentru că nu sunt vii. Pentru Campanella toate alcătuirile materiale sunt vii.

24 Oamenii cred că toate astrele se rotesc în jurul nostru și există spre folosul nostru, al oamenilor (un nou atac la adresa antropocentrismului).

25 În italiană, strofa prezintă o gradație mai explicită: amorul propriu îl face pe om tot mai intolerant: mai întâi cu alte neamuri (gintele barbare), apoi cu laicii (socotind că Dumnezeu nu îi iubește decât pe călugării din chilii sihastre), până ce se ajunge că fiecare se iubește numai pe sine.

26 „Deoarece neștiința inventează întâmplarea.“ (lat.)

27 „Deoarece nimic nu se întâmplă în afara intenției și cunoașterii lui Dumnezeu.“ (lat.)

28 În original „*amor singular*“, care înseamnă iubirea de sine.

29 Este vorba de Sfântul Francisc din Assisi care propovăduia iubirea tuturor creaturilor lui Dumnezeu și predica animalelor.

30 Sfântul Blasius, episcop de Capadocia, martirizat în anul 316 d.Hr., avea darul de a îmblânzi fiarele.

31 Imaginea vieții universale ca joc scenic regizat de Dumnezeu și de îngeri este sugerată mai întâi de Sfântul Pavel (I Cor., 4, 9) unde spune că Dumnezeu îi trimite în lume pe Apostoli ca pe niște actori. Dar imaginea cu mai multă probabilitate i-a fost oferită lui Campanella de Ioan Crisostomul (omilia a cincea, despre Lazăr) pe care îl iubea cu deosebire. Dar imaginea e folosită și de Marsilio Ficino (în *Scrisori*). (R.A.) Trebuie însă amintit și că, în vremea lui Campanella, metaforele teatrale sunt printre tropii predilecți ai literaturii baroce (nu doar beletristice).

32 Trupurile sunt ca niște personaje (măști) aduse pe scenă de arta divină care e Natura. Ele joacă fiecare rolul care le-a fost destinat. Credem că termenul „mască“ trebuie înțeles aici în cele două sensuri pe care le are în teatrul italian și mai ales în *commedia dell'arte* din vremea lui Campanella: anume cel de obiect de aplicat pe chip și cel de personaj.

33 Cu vorba.

34 Ca și în *Cetatea Soarelui*, conducătorul unei comunități (numit aici, în mod generic, rege) nu este văzut de Campanella doar ca

un politician – și în acest sens are dreptate să i se opună lui Machiavelli –, ci și ca un filozof și îndrumător moral. Cei care întrunesc toate aceste cerințe (dar accentul cade pe ultimele două, de vreme ce regi sunt numiți Socrate, Petru și Pavel) sunt conducători „după natură”; ceilalți, politicienii care au avut puterea fără să o îmbine cu înțelepciunea și morala sunt conducători „prin soartă”. Pe de altă parte, în *Aforisme politice*, afirmă următoarele: „Stat excelent este acela în care fiecare ins este ales să îndeplinească acea funcție pentru care e înclinat din naștere, deoarece atunci domnește rațiunea. Un stat foarte prost este acela în care fiecare face altceva decât l-a menit natura, deoarece acolo domnește întâmplarea. Amestecat este cel în care în parte funcțiile urmează natura oamenilor, iar în parte nu, deoarece acolo domnește atât rațiunea cât și întâmplarea.” (R.A.)

35 Adică au fost și conducători și au avut și calitățile necesare conducătorilor.

36 Este interesantă alăturarea: Scipio (fie că e vorba de Africanus Major, de Africanus Minor, de Lucius sau de Publius Cornelius) a fost înainte de toate conducător militar, deci s-ar spune că a avut virtuți politice, dar poate numai pe acelea; Iosif (fie că e vorba de fiul lui Iacov, de soțul Fecioarei sau de Iosif din Arimatea) n-a avut virtuți politice – drept care nici nu a fost conducător, dar a avut virtuți morale.

37 Din lista răilor fac parte Irod (care l-a decapitat pe Ioan Botezătorul), Melitos (unul dintre acuzatorii lui Socrate), Domițian (fratele lui Titus, care i-a persecutat pe creștini) și Caiafa (care prezida sinedriul care l-a condamnat la moarte pe Isus): păcatele lor, cum bine se vede, nu sunt atât politice, cât morale și religioase.

38 „Iată urmașul, să-l ucidem!” (lat.)

39 „Iși dă viața pentru oile sale.” (lat.)

40 „Parte” are aici sensul din italiană și din original, anume de facțiune politică, adică de un grup de putere care să-l susțină.

41 În semne exterioare cum ar fi bogăția și fastul.

42 Acest sonet a fost compus de Campanella în 1601, la scurtă vreme după ultima tortură.

43 Acest sonet a fost scris cu ocazia Paștelui din 1601. Tema se plasează în continuarea celei din *Norocul înțelepților*: acolo nenorocirea și suferința se transformă în glorie și bucurie, aici moartea, grație lui Cristos, devine numai o unealtă a vieții veșnice.

44 „Plata păcatului este moartea.” (lat.) (*Rom.*, 6, 23)

45 „Moartea a intrat [în lume] din pricina invidiei diavolului.” (lat.)

46 Este vorba despre propriul său tratat cu acest nume.

47 Așa cum iubirea pentru o femeie sporește tăria și neînfricarea iubitului ei, iubirea pentru Dumnezeu, dacă omul ar avea-o cu adevărat, i-ar da puteri infinite.

48 Dacă sufletul ar ști să lege frăție cu Dumnezeu, printr-o iubire adevărată.

49 Sufletul s-ar simți atât de înălțat, încât ar considera mai prejos de sine și deci de disprețuit fapte care altminteri ar putea părea uimitoare.

50 În italiană „ca lupii cu caprele“, adică: lipsiți de lumina adevăratei iubiri (cea pentru Dumnezeu), care ne poate înălța nemăsurat, noi suntem nu altfel decât dobitoacele de pe acest pământ (fie ele prădătoare sau prădate).

51 Amorul orb este cel carnal, prin opoziție cu Amorul văzător, care e iubirea spirituală îndreptată către Dumnezeu.

52 Culorile închise, îndeosebi brunul și negrul, sunt pentru Campanella semne ale răului și ale sufletelor care nu cunosc lumina divină; de aceea în *Cetatea Soarelui* locuitorii sunt îmbrăcați îndeobște în alb.

53 E interesantă această imagine care leagă înrăirea societății și degradarea sentimentului de iubire de progresul tehnic al armelor de foc. În *Cetatea Soarelui*, dimpotrivă, progresul tehnic era un semn al marii primeniri morale pentru care se pregătea, după Campanella, lumea.

54 Referitor la „clopot“ v. nota 1.

55 Așa cum s-a arătat și cu privire la *Cetatea Soarelui*, Campanella preconiza o apropiată palingenezie pe care o calcula după o serie de semne astrologice.

56 De măiestria stilistică a poeziei. Această afirmație de la sfârșit se înscrie în teza principală a poeticii lui Campanella, după care poezia trebuie să înfățișeze adevăruri nu să încânte urechea sau să uimească prin tehnica stilului. Să nu uităm că această poetică este contemporană cu principalul curent al barocului literar italian, marinismul, care aprecia exclusiv ingeniozitatea stilistică a poezilor.

57 Cuvântul italian „valore“ are atât sensul de viteză, cât și de valoare. Aici cele două sensuri se contopesc.

58 Sângele „albastru“, neamul din care te tragi.

59 Cea care izvorăște din credința creștină.

60 În italienește este: necioplită și totodată proastă.

61 Este vorba de suveran.

62 Sensul este că o face cu mâna lui: Campanella se referă la faptul că tortionarii și călăii erau oameni din popor.

63 Poporul este și cel care merge și la război și se lasă omorât, iar pentru toate astea primește drept simbrerie o nimica toată (carlinul era o monedă de mică valoare din regatul Neapolelui) din multe biruri pe care i le plătește regelui.

64 Referirea este desigur la Cristos.

65 Așa cum specifică în explicație, autorul lasă dinadins acest sonet mai degrabă încifrat. Referirea la Roma papală din vremea lui, al cărui prizonier era, justifică o asemenea prudență.

66 Referirea la momentul trecerii Rubiconului de către Cezar în ultimele zile ale republicii romane vrea să pună în lumină, credem, măreția Italiei din acele vremuri antice față de decăderea ei din vremea lui Campanella. Străinii veniți puhoi pe teritoriul ei sub aparența înșelătoare că ar ajuta-o sunt, probabil, o aluzie la ocupația spaniolă din vremea lui.

67 În pofida explicației (referirea la sacerdoțiu și la domnia poporului) exemplul Dinei este cât se poate de neclar. În *Genesis 34* se povestește cum Simeon și Levi, fiii lui Iacov, pentru a răzbuna dezonoarea surorii lor, Dina, obligă mai întâi neamul lui Sihem să treacă la iudaism pentru ca apoi să-l măcelărească – ispravă profund reprobă de Iacov însuși.

68 Explicațiile pe care le dă în subsol Campanella la aceste versuri sunt voit deviate. În realitate prin Ierusalim se înțelege, într-adevăr, Roma zilelor lui, iar avertismentul lui Campanella este următorul: dacă Roma papală va uita (cum făcea în fapt) de credința în Isus și de rațiunea divină (Nazaret) și de dreapta rațiune umană (Atena), se va duce de răpă creștinismul („nu va-nflori ce-a început să crească”).

69 În original: orice Irod e un venetic, cu alte cuvinte orice suveran necredincios este un neavenit (și a nu se uita că papa era suveranul Statului papal, nu doar capul Bisericii).

70 Cum s-a mai putut vedea, „etc.”-urile lui Campanella sunt adesea deconcertante – pentru că ele nu presupun o înșiruire de lucruri similare cunoscute cititorului, ci un adaos prețios de informație de care cititorul este frustrat.

71 „Cine știe să citească, va pricepe.” (lat.)

72 Referirea la Dante este esențială: pasajul sugerat (*Paradisul*, IX, 130-142) este o invectivă la adresa Romei papale și a Vaticanului (la Dante exprimată pe față) care „nu se mai gândesc la Nazaret” și la învățătura lui Cristos, ci doar la bani.

73 În vremea lui Campanella Veneția trecea încă, și nu doar pentru italieni, ci pentru mai toți călătorii și politicienii străini, drept o țară model, deopotrivă ca prosperitate și eficiență economică și ca

sistem de administrare și guvernare. De asemeni, în plină Contrareformă, Veneția izbutea – nu fără efort – să se mențină la distanță de controlul ideologic al Romei. Sonetul a fost scris probabil în 1601. Trebuie observat totuși că, după câțiva ani, când între Roma și Veneția se declanșează un celebru conflict diplomatic și religios prilejuit de infracțiunile comise de câțiva clerici venețieni, conflict care punea în discuție limitele juridice ale puterii religioase, Campanella va retracta acest sonet și se va propunța împotriva Veneției. (L.F.)

74 În traducerea românească: „fiică”.

75 Constelație din emisfera boreală.

76 Cum s-a mai văzut, Campanella îi strânge într-una și aceeași categorie pe politicienii care exercită puterea în chip tiranic („tiranii machiavelici”) și pe filozofii („sofiștii”) sau oamenii Bisericii care nesocotesc învățătura lui Cristos („mielul prin care omul se-ndumnezeiază”). Tuturor acestora sonetul le adresează, mai degrabă decât o profeție, un blestem.

77 Comentatorii cred că aici Campanella citează din memorie din Genesa, 6, 4, unde însă expresia nu este nici identică, nici pronunțată de Moise. Credem, în schimb, că sensul citatului latin este, pentru Campanella, altul decât cel atribuit de ei („puternici și faimoși din vechime”), anume „puternici și faimoși în viața lumească”, adică cea lipsită de sfințenie și care se consumă în deșertăciuni.

78 Idee fundamentală a cosmologiei lui Campanella, aceea a continuei primeniri a materiei și a cosmosului. Această viziune cosmologică are la el, ca și la Giordano Bruno, urmări directe asupra societății umane, în mersul său istoric. Campanella credea nu doar că istoria se poate și ea primeni, ci era convins – după cum îi arătau astrele, așa cum scria și în *Cetatea Soarelui* – că primenirea era iminentă.

79 Aparent astrele prezentau, în vremea lui Campanella, anumite neregularități ale mișcării, ceea ce, pentru astrologi, prevestea o iminentă palingenezie universală.

80 O mare așteptare din partea omenirii.

81 Ca și alți utopiști, Campanella pune relele societății omenești pe seama proprietății private și a instinctului de posesiune derivat din iubirea de sine.

82 Culoarea veșmintelor este după Campanella expresia calității sufletești: hainele întunecate sunt semnul decăderii lumii (din vremea lui), în vreme ce așteptata palingenezie urma să readucă, odată cu purificarea sufletelor și a moravurilor, hainele albe. Ideea revine în mai toate scrierile calabrezului, inclusiv în *Cetatea Soarelui*. Trebuie spus, în sprijinul lui Campanella, că, într-adevăr, după exuberanța

coloristică a vestimentației Renașterii, în vremea lui moda spaniolă introdusese o predominanță a negrului.

83 Este vorba de eclipsa care avea să se producă la data respectivă în Săgetător – dată la care Campanella aștepta marea transformare a lumii. Interesant este că autorul nu și-a renegat poemul după data respectivă, deși, evident, transformarea nu avusese loc.

84 Soarele și Luna.

85 Data respectivă cădea într-o miercuri, ziua lui Mercur. Pentru Campanella nu este, desigur, o simplă coincidență: Mercur, mesagerul zeilor, reprezintă și comunicarea dintre înțelepciunea divină și înțelepciunea omenească (v. și Giordano Bruno, *Alungarea bestiei triumfătoare*).

86 Sonetul a fost compus în 1594, în închisoarea din Roma a Sfântului Oficiu – care nu a fost cea mai cruntă dintre închisorile în care autorul și-a petrecut aproape trei decenii.

87 Într-adevăr, în aceeași închisoare, se aflau în același timp mulți alți intelectuali de marcă, precum Giordano Bruno sau matematicianul Colantonio Stigliola, închiși pentru ceea ce astăzi s-ar numi „delict de opinie“.

88 Interpretarea lui R.A. a acestei terține ar justifica o altă traducere: „glumească alții numind-o... eu unul o numesc doar pavăza tiraniei“.

89 Campanella face aluzie, desigur, la celebrul episod autobiografic când pentru a scăpa de pedeapsa capitală a simulat nebunia.

90 David, fugind de persecuțiile lui Saul, se refugiase la regele Achis din Geta, dar neîncrezându-se destul în acesta s-a prefăcut epileptic.

91 Profetul Iona (*Iona* 1, 11), pentru a potoli furtuna și a-i salva pe ceilalți navigatori, se lasă aruncat în mare.

92 Își închină suferința („resteul“, adică jugul simulării) Minții supreme cel ce aici cântă (din lăută): cu alte cuvinte Campanella însuși care însă nu vrea să-și rostească numele nici să se arate pe față. Ideea este că, precum Iona, Campanella a simulat nebunia pentru ca, salvându-se pe sine, să salveze lumea.

93 „Este prudent să simulezi nebunia la momentul potrivit“: citat din autorul latin Publius Sirus. (A.S.)

94 „Conform dreptului universal.“ (lat.)

95 Se referă atât la istoriile amintite în sonet, cât și la pățaniile sale proprii.

96 Campanella nu a fost niciodată condamnat la galere, dar parte dintre tovarășii cu care pusese la cale conjurația au fost.

97 Campanella se referă la călugărul Felice Gagliardo, tovarăș de închisoare cu el până în 1604, care, crezându-se inspirat, îi făcuse prevestiri favorabile pentru punerea lui în libertate.

98 Bernardino Telesio (1509-1588), calabrez și el, ca și Campanella, dar din Cosenza (de unde „cosentinul“), filozof care a deschis o direcție importantă în filozofia naturii, în Renaștere. După Telesio, admirat și urmat de Campanella, natura trebuie studiată după propriile ei principii (termenul de „lege naturală“ nu fusese încă încetățenit), imanente materiei. Din aceste principii ale naturii derivă după Telesio și legile cunoașterii și cele ale vieții etice a oamenilor. Principalele critici adresate de Telesio (ca și de Campanella însuși, de Giordano Bruno și de Galilei) filozofiei de până la el îl vizează pe Aristotel. Principala operă a lui Telesio, *De rerum natura juxta propria principia*, a fost condamnată de Biserică și pusă la *Index*; totuși ca a stârnit aprigi controverse, a fost bine difuzată și a determinat nașterea unei școli filozofice telesiene în sudul Italiei, căreia îi aparține și Campanella. F. Bacon și în general empirismul, senzualismul și utilitarismul englez au recunoscut în Telesio un antemer-gător. Telesio își comenta teoriile însă și în Academia cosentină pe care o întemeiasă și căreia îi aparțin cărturarii citați mai jos de poet.

99 Bernardino Bombini era poet, istoric și jurist. Montano este pseudonimul lui Sertorio Quattromani, literat și filozof, cunoscut mai ales pentru celebrul comentariu la *Rimele* lui Giambattista Della Casa dar și pentru studiul dedicat vieții și operei lui Telesio.

100 Giulio Cavalcanti, poet, evident tot din grupul telesicilor.

101 Giacomo di Gaeta, intelectual din grupul telesienilor, scrisese un tratat de estetică, *De pulchro*, care se bucura de un oarecare succes.

102 Este vorba despre filozofie: Campanella vrea să spună că a făcut filozofia să privească din nou spre natură.

103 V. nota 1.

104 Așa cum s-a văzut, Campanella – și din pricina activității sale febrile de astrolog – se considera și un soi de profet, și mai ales profetul care anunța marea și iminenta schimbare a lumii.

105 Este unul dintre sonetele cele mai dense ca informație filozofică și încărcătură autobiografică și poate cel mai semnificativ pentru a înțelege incredibila rezistență a omului Campanella la suferință. Campanella poreclise „Caucaz“ – cum s-a mai văzut, cu trimitere precisă la Prometeu – închisoarea subterană din Castel Sant’Elmo din Napoli. A fost cea mai cumplită dintre detențiile suferite de Campanella, deoarece „celula“ era de fapt o simplă groapă adâncă cu puține

paie pe jos. În iulie 1604, Campanella a fost coborât în ea și a rămas fără întrerupere înăuntru timp de patru ani. Apoi a revenit periodic în ea, la fiecare înăsprire a detenției, anume în 1614 și 1616. În scrisoarea pe care i-o scria din închisoare, pe 8 iulie 1607, lui Antonio Quarango, Campanella descrie această detenție: „sub pământ, legat în lanțuri, pe un maldăr de paie ud și rânced, pedepsit să primesc doar pâine și apă, fără să pot vedea nicicând nici cerul, nici lumina zilei, nici vreo față omenească; într-un lăcaș mereu ud, unde apa picură încontinuu pe toți pereții, astfel încât pentru mine e neconținut noaptea și iarnă”. Sonetul aparține primei perioade de ședere în „Caucaz”.

106 Ca și Giordano Bruno, Campanella este un adept al pansihismului și al metempsihozei: universul este viu în fiecare parte a sa, iar fiecare ființă are mai multe existențe: după moartea trupului său dintr-o existență, sufletul trece, în existența succesivă, într-un alt trup de asemeni material și de asemeni supus suferințelor lumii materiale. De aceea moartea nu este o garanție a liniștii și a lipsei de suferință. Este o alinare – cum declară el însuși – nu fericită, dar totuși suficientă pentru a nu-l îndemna la sinucidere.

107 Schimbând locul și chipul material, nu se schimbă și condiția de existență a ființelor.

108 Odată cu părăsirea, prin moarte, a propriului trup, sufletul uită de existența aceluia trup. Prin urmare, în momentul scrierii sonetului Campanella presupune că el, ca orice ființă, cunoscuse deja mai multe întrupări anterioare de care însă n-avea cum să-și aducă aminte, iar această uitare reprezenta pentru el garanția faptului că și chinul din viața prezentă va fi uitat odată cu proxima moarte a trupului.

109 Acesta este cel de al doilea motiv și principalul pentru care Campanella nu se sinucide: sinuciderea, păcat capital în religia creștină, l-ar fi „supărat” pe Dumnezeu într-atât încât Campanella „nu i-ar mai fi auzit vocea”, cu alte cuvinte i-ar fi retras protecția și speranța.

110 Densă și eliptică și în original, terțina cuprinde două argumente împotriva sinuciderii: unul, cum s-a văzut, al pericolului de a fi părăsit de Dumnezeu, celălalt, foarte diferit, că necunoașterea vieților anterioare îl împiedică să facă orice supoziție despre viețile viitoare.

111 Este vorba de Filip al III-lea, regele Spaniei (1598-1621). Regatul Neapolelui, unde era închis Campanella în „Caucaz”, se afla în acel timp sub dominație spaniolă.

112 Campanella, bun catolic, fără a se îndoii de liberul arbitru, este convins că toate înfăptuirile omenești, atât cele bune cât și cele rele, urmează un proiect mare și de nepătruns al lui Dumnezeu.

113 Campanella se referă la epicurei pentru care moartea însemna reintrarea în neființă. Pentru Campanella moartea e numai o trecere într-o altă formă de viață, pentru el nu există – dacă se poate spune așa – moarte absolută. În *Metafizica* (partea a II, cartea VI, cap. 5, art. 6) declara: „nici o ființă nu moare dinaintea lui Dumnezeu și a lumii, ci doar se preschimbă“.

114 Aceste cântone au fost date de unii exegeți (Amabile și G. Gentile) în 1611, din pricina referirii la o detenție prelungită pe 12 ani. R.A. și L.F. le datează însă cu mare siguranță, în 1603, ținând seama de criza psihologică și filozofică pe care o exprimă și care dovedește că reîntoarcerea lui la catolicismul ortodox și la smerenia sa măreață nu avusese încă loc. Totuși toate culegerile le plasează după *Sonetul din Caucaz*, adică în conformitate cu ordinea dată poemelor de Tobias Adami.

115 Deși toate rugile lui sunt împlinite parcă pe dos.

116 În italienește expresia este mai tehnică și mai precisă: „să mă descompui“ deoarece, după fiziologia campanelliană, ființa omenească este „compusă“ anume din trup, fluid vital și minte.

117 Numerele nu trebuie luate *ad litteram*. Totuși trebuie știut că, deși după unii exegeți, când scrie cântona aceasta, Campanella nu fusese încă supus la marea tortură denumită „veghea“, totuși îndurase de mai multe ori tortura numită „mânzul“ și care consta într-un soi de șasiu piramidal în formă de scară, printre barele căruia erau trecute membrele torturatului, de care se trăgea apoi cu frânghii.

118 Este vorba despre cele trei virtuți teologale, aflate pe cea mai înaltă scară a virtuților creștine.

119 Se pare că o asemenea parabolă nu se întâlnește în Demostene. Să nu uităm însă că poeziile sunt scrise în închisoare și sunt luate exclusiv din memorie.

120 Prin aceste două metafore Campanella se referă la sine însuși.

121 În italienește textul este mai explicit: „Fă cunoscut totul turmei neștiutoare.“

122 Este vorba de grația divină.

123 Gilardo era probabil călugărul Fra Felice Gagliardo care îl dezamăgise pe Campanella cu previziuni greșite privitoare la iminenta sa ieșire din temniță.

124 Bocca era porecla unuia dintre conjurații revoltei calabreze, care reușise să evadeze din închisoare. Poate fi vorba chiar de Dionisio Ponzio, pe care Campanella îl elogiase în repetate rânduri și cu care fusese prieten. După evadare, Ponzio se lepădase de credința creștină și trecuse la mahomedanism.

125 Este vorba de harul credinței.

126 Este vorba de marea triadă Putere, Cunoaștere, Iubire, răsfrângere a Sfintei Treimi asupra lumii, așa cum apare și în *Cetatea Soarelui*.

127 Formă veche din care s-a dezvoltat „tânguire” – folosită de cronicari și în folclor.

128 „Orice ființă până acum geme și naște” (lat. orig.) cf. Pavel, *Romani*, 8, 22: „Dar știm că până în ziua de azi, toată firea suspină și suferă durerile nașterii” (versiunea D. Cornilescu).

129 Pe urmele lui Telesio, Campanella afirmă aici, cu alte cuvinte, că există legi ale naturii care par a fi independente de voința lui Dumnezeu, sau par a-i aparține unui Dumnezeu care se răzgândește. Această idee, răsfrântă asupra soartei lui personale, îl face să continue să se roage chiar când Dumnezeu pare să-l fi hărăzit suferinței. Trebuie remarcat că și în această canțonă orice fapt particular, chiar și propria suferință, se înscrie clipă de clipă într-un proiect divin care privește toată creația, în timp și spațiu – caracteristică majoră a gândirii premoderne.

130 Ca și în original, cuvântul trebuie înțeles în ambele lui sensuri.

131 „Dacă este cu puțință.” (lat. orig.)

132 În original autorul folosește timpul prezent, dar sensul este totuși de trecut. Referirea la Cristos evocă noaptea petrecută pe Muntele Măslinilor când Isus (cf. Luca, 22,42) ar fi rostit: „Tată, dacă vrei, depărtează paharul acesta de la Mine! Totuși, făcă-se nu voia Mea, ci a Ta.” (trad. D. Cornilescu) Semnificativ este că autorul – și nu este un caz izolat – se compară cu Cristos.

133 Este în tradiția canțonei să se încheie cu o strofă mai scurtă numită „*commiato*” (rămas-bun), în care poezia însăși este sfătuțită încotro trebuie să o apuce, cu alte cuvinte o strofă în care autorul dezvăluie cui și de ce îi este dedicată.

134 V. nota 129.

135 Campanella face referire la aceleași preziceri și la speranțele pe care i le dădeau calculele lui astrologice.

136 Sensul e: cum se poate ca atâta omenire necredincioasă și blasfemă să trăiască liniștită, iar eu...

137 Campanella face constant referire în ambele canțone la convertirea lui recentă la catolicismul ortodox.

138 „Tu, Doamne, ești drept, deși eu mă cert cu tine.” (lat. orig.) cf. Ieremia, 12, 1: „Tu ești prea drept, Doamne, ca să mă cert cu tine.” (trad. D. Cornilescu)

139 Este vorba de opusul *Atheismus triumphatus*.

140 V. nota 130.

141 Campanella face aluzie la un pasaj din *Apocalipsa*, 19. 11: „Apoi am văzut cerul deschis, și iată că s-a arătat un cal alb! Cel ce sta pe el se cheamă « Cel credincios » și « Cel adevărat » și El judecă și Se luptă cu dreptate.” (trad. D. Cornilescu)

142 „Pentru că soarta e aceeași pentru toți, inimile fiilor se umplu de răutate” și „am văzut pe cei buni bătuți de necaz, , iar pe cei răi liniștiți ca și când ar face doar binele”; cf. *Eccleziastul* 9, 3 și 8, 14: „aceeași soartă au toți. De aceea este și plină inima oamenilor de răutate” și „sunt oameni neprihăniți, cărora le merge ca și celor răi care fac fapte rele, și sunt răi, cărora le merge ca și celor neprihăniți, care fac fapte bune”. (trad. D. Cornilescu)

143 Firea mândră este a celor răi; cei buni fiind caracterizați de smerenie.

144 Cei răi, în afară sunt prosperi și le merge bine, dar sunt nefericiți în sufletul lor; cei buni sunt fericiți pe dinăuntru, dar chinuți în afară, așa încât de fapt toată lumea suferă deopotrivă.

145 Comentatorii nu au găsit vreo dovadă a acestei afirmații.

146 Aici brusc are loc un salt metafizic: de la discuția în jurul existenței suferinței în lume, Campanella sare eliptic la explicația acesteia prin continua schimbare care caracterizează întreaga natură, schimbare care la nivelul întregului asigură echilibrul și conservarea, la nivelul existențelor individuale înseamnă transformare și suferință. Revine aici ideea, dragă lui Campanella ca și lui Bruno, a transmigrației sufletului și a primenirii materiei care îl adăpostește.

147 Divinitate romană, probabil de origine etruscă, simbolizând transformarea naturii în anotimpuri.

148 Supoziția este gravă pentru că ea presupune asimilarea lui Dumnezeu cu lumea materială, cum afirmase ceva mai înainte Gior-dano Bruno.

149 Divinitate mitologică marină care avea facultatea de a-și schimba forma după cum voia.

150 Sensul este: o existență veșnic neschimbată.

151 În măsura în care lucrurile au stabilitate și consistență, țin de ființă; în măsura în care se schimbă neîncetat, devenind mereu altceva, țin de neființă.

152 Merită observat că autorul se sperie singur de ce gândise înainte și face aici o retractare conformă aristotelismului și dogmei creștine.

153 Trebuie remarcat că, îndeosebi în poezii, Campanella oscilează între o imagine ptolemaică a cosmosului, unde Soarele este o planetă ca toate celelalte, și o imagine heliocentrică (inspirată nu atât de

Copernic, cât de hermetism) unde Soarele are o poziție centrală și privilegiată, fiind fundamental diferit de planete.

154 Este vorba de o a treia cântonă (netradusă încă în românește). Cea de a doua, care se încheie aici, stă prin urmare la mijloc, cum afirmă autorul.

155 Sonetul ridică problema spinoasă a existenței răului în lume și el intenționează să răspundă mai multor școli filozofice (Campanella se referă explicit la cea a epicurienilor, dar e posibil – cum sugerează și în *Cetatea Soarelui* – să facă aluzie și la teoriile neoplatonice și hermetice privind o divinitate emanată – sau mai multe –, deci inferioară celei mari și absolute, care s-ar ocupa direct, dar nu în chip perfect, de treburile lumii). Campanella reconfirmă aici credința sa în Dumnezeu Unul, precum și încrederea (de sorginte augustiniană) că există un mare și veșnic misterios proiect al lui Dumnezeu, în care binele și răul deopotrivă trebuie să aibă o justificare.

156 Gloria lui Dumnezeu nu are nevoie de justificarea omenească, ea se citește în măreția creațiunii.

157 Gândirea confuză care a condus la asemenea ipoteze, după Campanella greșite, privind divinitatea.

CUPRINS

<i>Prefață</i> de Tonino Tornitore	5
Cronologie	37
Notă asupra ediției	51
LA CITTÀ DEL SOLE / CETATEA SOARELUI	57
POESIE FILOSOFICHE / POEZII FILOZOFICE	145
Proemio	146
Preludiu	147
A' poeti	150
Către poeți	151
Del mondo e sue parti	154
Despre lume și părțile ei	155
Anima immortale	156
Suflet nemuritor	157
Modo di filosofare	158
Chip de a vedea lumea	159
Delle radici de' gran mali del mondo	160
Despre rădăcinile marilor rele ale lumii	161
Contra il proprio amore scoprimento stupendo	164
Împotriva amorului propriu descoperire uimitoare	165
Paralello del proprio e comune amore	168
Asemuire între iubirea de sine și iubirea obștească	169
Gli uomini son giuoco di Dio e degli angeli	172
Oamenii sunt jucărie... ..	173
Re e regni veri e falsi e misti, e fini e studi loro	174
Regi și regate adevărate, false, amestecate, sfârșitul și strădania lor	175

Non e re chi ha regno, ma chi sa reggere	176
Nu este rege cel ce are regat, ci acel care știe să domnească	177
A cristo, nostro Signore	178
Domnului nostru, Isus Cristos	179
Alla morte di Cristo	180
Către moartea lui Cristos	181
Introduzione ad amore vero amore	182
Introducere în iubirea adevărată	183
Contra Cupido	184
Împotriva lui Cupidon	185
Della nobilta e suo' segni veri e falsi	186
Despre noblețe și semnele ei adevărate și false	187
Della plebe	188
Asupra vulgului	189
D'Italia	190
Despre Italia	191
A Venezia	192
Veneției	193
Sonetti alcuni profetali	196
Câteva sonete profetice	197
Sonetto primo (<i>Mentre l'aquila invola, e l'orso freme</i>)	196
Sonet profetic (<i>Când leul tună, acvila planează</i>)	197
Sonetto terzo (<i>Se fu nel mondo l'aurea età felice</i>)	198
Alt sonet profetic (<i>De-a fost odată lumea-ne ferice</i>)	199
Sopra i colori delle vesti	200
Asupra culorii veșmintelor	201
Sonetto sopra la congiunzion magna, che sara l'anno 1603 a' 24 di dicembre	202
Sonet asupra marii conjuncții care va avea loc în anul 1603 pe 24 decembrie	203

Al carcere	204
Temniței	205
Di se stesso	206
Despre sine însuși	207
Di se stesso, quando*, ecc.	208
Despre sine însuși, când etc.	209
A Dio	210
Lui Dumnezeu	211
Al Telesio Cosentino	212
Lui Telesio Cosentinul	213
Sonetto nel Caucaso	214
Sonet din Caucaz	215

<i>Orazioni tre in salmodia metafisicale congiunte insieme</i>	216
<i>Trei rugăciuni în psalmodie metafizică, împreună unite</i>	217

Canzone I / Canțona întâia	216/217
----------------------------------	---------

Madrigale / Madrigale	216/217
-----------------------------	---------

1 Omnipotente Dio, benché del Fato	216
Deși destinul, Doamne-atotputernic	217
2 Ben so che non si trovano parole	218
Eu știu că nu se pot găsi cuvinte	219
3 Io pur ritorno a dimandar mercede	220
Și totuși vin să cer îngăduință	221
4 Stavamo tutti al buio. Altri sopiti	222
Stăteam în beznă toți. Căzură unii	223
5 Deh! Gran Pastor, il tuo can, la tua lampa	224
Păstor suprem! Făclia și-al tău câine	225
6 Parlo teco, Signor, che mi comprendi	226
Tu mă-nțelegi, eu Domnu-mi înțelegu-l	227
7 Il mondo, dunque, non ha male	228
În lume, deci, nu-i rău	229
8 Cosa il mondo ha che non si muti	230
Nimic să nu se schimbe nu-i în lume	231

9	Del mio contrito e ben arato suolo	232
	Din solul meu adânc arat de rele	233
10	Canzon, di' al mio Signor	234
	Canțonă, du-te, Domnului de-i spune	235
	<i>Della medesima salmodia</i>	236
	<i>Din aceeași psalmodie</i>	237
	Canzone II / Canțona a doua	236/237
	Madrigale / Madrigale	236/237
1	Se ha' destinato ch'io ben sparga il seme	236
	Ai vrut să-nsămânțez ogorul, harnic	237
2	Se tu già m'esaudisti peccatore	238
	Dac'auzeai pe vremuri păcătosul	239
3	Io con gli amici pur sempre ti scuso	240
	Pe lâng'amici te apăr cu credință	241
4	Senza lutto se fosse, senza senso	242
	De nu ar fi durere, mândra fire	243
5	Solevo io dir fra me dubbiando	244
	Eu spun, și-mi pun în cumpănă rostirea	245
6	Or ti rendo, Signor, fermezza intègra	246
	Îți recunosc o veșnică ființă	247
7	Le colpe di natura (ancor dichiaro)	248
	Greșelile naturii – spun de-asemeni	249
8	Sì come il ferro di natura impuro	250
	Cum fierul, ce impur e prin natură	251
9	Ma perché più degli altri io fui soggetto	252
	De ce în sufletu-mi atât răsună	253
10	Canzon, di' al mio Signor, ch'io ben conosco	254
	Zi Domnului, canțonă, că-mi dau seama	255
	Sonetto della providenza	256
	Sonet despre providență	257
	Note la Cetatea Soarelui	259
	Note la Poezii filozofice	287

La prețul de vânzare se adaugă 2%,
reprezentînd valoarea timbrului
literar ce se virează
Uniunii Scriitorilor din România,
Cont nr. RO44 RNCB 5101 0000 0171 0001
BCR Unirea, București

Redactor

VLAD RUSSO

Tehnoredactor

DOINA ELENA PODARU

Corector

MARIA NICOLAU

Apărut 2006

BUCUREȘTI – ROMÂNIA

Lucrare executată la C.N.I. CORESI S.A.

Filozoful Tommaso Campanella a rămas în istoria gândirii, alături de Thomas Morus, drept autorul uneia dintre cele mai celebre utopii filozofice, menită să îndrepte radical societatea omenească și să lichideze pentru totdeauna răul pe care libertatea, câștigată odată cu Renașterea, părea să-l fi scos din sufletele oamenilor. Scrise în temnițele Inchiziției, unde a stat închis 27 de ani, atât *Cetatea Soarelui*, cât și poeziile filozofice ale lui Campanella reprezintă o chintesență a frământărilor unei conștiințe și ale unei vremi complicate, cea a Contrareforme. Ele privesc mereu spre modernitate, rămânând mereu dincoace de ea, într-o utopie monastică plasată între comunism și apocalipsă.

În aceeași colecție:

Niccolò Machiavelli
Il Principe / Principele

Eugenio Montale
Poesie / Poezii

ISBN (10) 973-50-1486-6
ISBN (13) 978-973-50-1486-5

-CETATEA
SOARELUI. POEZII / Port

H05118

Pret : 28.00 Lei